

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

ГУМАНИТАРДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК
ИЛИМДЕР БӨЛҮМҮ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЗАЛКАР АКЫНДАР» СЕРИЯСЫ

**НУРМОЛДО, БООГАЧЫ,
КАЗЫБЕК**

12-ТОМ

Академик Абдылдажан Акматалиевдин
жалпы редакциясы астында

Түзгөндөр:

Омор Сооронов, Кубат Ибраимов, Мээрим Көлбаева

Бишкек
«ПРИНТ-ЭКСПРЕСС» – 2016

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7–5
Н 90

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Р е д к е н е ш:

<i>Акматалиев А.А.</i>	<i>Мусаев С.Ж.</i>
<i>Байгазиев С.</i>	<i>Садыков Т.</i>
<i>Жайнакова А.Ж.</i>	<i>Токтоналиев К.Т.</i>
<i>Маразыков Т.</i>	<i>Эркебаев А.Э.</i>

Р е ц е н з е н т и

филология. илмдеринин кандидаты М. Осмоналиев

Н 90 «Залкар акындар» сериясы: 12-том. **Нурмолдо, Боогачы, Казыбек:** /Түз.: О.Сооронов, К.Ибраимов, М.Көлбаева. – Б.: «Принт-экспресс», 2016. – 534 б.

ISBN 978-9967-12-595-7

Залкар ырчылар Нурмолдо, Боогачы, Казыбектин чыгармалары жана алар тууралуу материалдар камтылды. Бул акындар Кыргызстан көз карандысыздыкка жеткенден кийин гана объективдүү өз баасын алды. Жыйнакка аталган ырчылардын чыгармалары иргелип, топтоштурулду.

Жыйнак жалпы окурмандарга арналат.

Н 4702300200-16

УДК 821.51

ББК 84 Ки 7–5

ISBN 978-9967-12-595-7

© КРУИА, 2016

© «Принт-экспресс», 2016

НУРМОЛДО

НУРМОЛДО
(1838–1920)

Нурмолдо Наркул уулунун ысымы, чыгармалары элге жете элек болгону менен, төкмө акын, олуя, апсун (сыйкырчы же жайчынын бир түрү) катары кеңири белгилүү. Ырчылар поэзиясы тарыхында да Арстанбек, Токтогул, Жеңижок, Барпы, Эшмамбет ж.б. акындардын ысымдарына жанаша көп айтылат. «Жеңижок менен учурашуу ырында»¹ атактуу акын Арстанбек:

*Адыгине Нурмолдо,
Аят сөзү бир жорго.
Дагы бир тойдо көргөмүн,
Атайлап көңүл бөлгөмүн,
Молдолугу бар экен.
Нур бетинен төгүлгөн
Сымбаты ашкан жан экен,
Шарияттан шар экен.
Сөз өкмөтүн кетирбес
Сүйлөгөнү курч экен.
Пайгамбардын тарыхын
Балкып ырдап турганда
Кол жетпеген мүлк экен, –*

деп, «Аят сөзү бир жорго»,»Кол жетпеген мүлк экен» дегендей өтө жогорку бааны туюндурган саптарын аяган эмес. Демек, алп акын Арстанбектин ушундай

---

¹ Арстанбек. Ырлар. Б., КСЭнин Башкы редакциясы, 1994., 122-139-беттер.

сөздөрүнө татып аткан Нурмолдо өз мезгилинин зор сөз чебери болгону талашсыз. Молдолор куугунтукталып, араб арибиндеги жазмалар өрттөлүп, дин окуулары четке кагылып, айрыкча Ислам тепселип аткан кезде Нурмолдонун ырлары (башка кереметтери да) жемеге алынып, ысымы тескери каармандардын катарында колдонулуп отурду. Өзү сабак берип, сабатын ачкан шакирти Өтө Көкө уулунун Жеңижок аталышында, акындык атакка жетишинде Нурмолдону айтыштан жеңилтип, сөз таба албаган жаман жамакчынын абалына түшүрүп келди.

Нурмолдо менен айтышкан ырчылардын баарын динге каршы ырдаган атеист катары көрсөтүп, ошол жагы аркылуу даңазалоону адатка айлантып алганбыз. Өз көзүбүз менен көрбөгөндөн кийин, тастыктаган жазуу калбагандан кийин же анын шакирти Жеңижок чын эле диникайыр экендигин айтып кеткен кадырлуу, ишеничтүү адамдын сөзү калбагандан кийин акылы жетик, атактуу акын Жеңижок өзүнөн чейрек кылымча улуу устаты Нурмолдого карата:

«Барсаң орун кең бекен,
Периштелер башкарган,
Бейиш деген жайыңар?
Жапыраңдап ырдайсың
Тозок менен бейиштин
Колуңда окшоп ачкычы.
Анык өзүң окшойсуң
А дүйнөнүн «жарчысы».
Билип туруп чын сүйлө

Бейиш – мына бул дүйнө»² – деген сөзүнө ишенсе болобу? Анан калса «Бейиш – мына бул дүйнө» деген, Жеңижок өлгөн 1918-жылдан кийин, ком-

---

² Жеңижок. Ырлар. Ф., «Кыргызстан», 1982-ж., 61-б.

мунисттик идеология өркүндөгөн кезде чыккан сөз эмеспи. Ал эми бул «Нурмолдо менен Жеңижок» деген айтыш Октябрь революциясынан жарым кылымга жакын мурда аткарылган, б.а. Жеңижоктун ырчы катары элге таанылган бет ачаары болуп саналат. Ошондуктан көзү өтүп кеткен эл шайырларынын мурастарына кайрылганда аны айтып бергендерге, аны жазып алгандарга, аягында келип редакциядан өткөргөндөргө толук боюнча ишине берген опурталдуу. Өмүр баяны менен чыгармалары өз оозунан жазылып алынбаган ырчылардан «Кедейхан» эпосундагы Азизхандын ордуна Жезитти (Язид), булбулдун ордуна эшекти көрүп калуу да ажеп эмес экени көрүнүп атпайбы.

Демек, Нурмолдону эске түшүргөндө же кийинки кездерде жарык көрүп аткан чыгармаларын окуу учурунда Совет доорундагы ага берилген бааларды, ой кортундуларды сын көз менен карап, Нурмолдого:

От болуп чыккан жашынан,
Оттой күйгөн башынан,
Кашимирди айтса төрт күнү
Көргөн киши жашыган.
Ажыны ырдап алты күн
Ансайын сөзү ташыган –

деген Корголдун,

Көздөрүндө оту бар,
Колдорунда чогу бар.
Устатыбыз Нурмолдо
Уламада жогу бар –

деген улуу төкмө Токтогулдун бааларын³ ошондой эле Жеңижоктун Нурмолдону устаты катары ай-

---

³ Нурмолдо. Замана. Жалал-Абад шаары, Жалал-Абад областтык басмакана. 1995-ж. 5-б. («Замандаштары Нурмолдону сыпаттаганы» – деген баптагы ырдан).

*тып, сабатсыздыгын жойгон, илим үйрөткөн агайы
(агартуучусу) экенин моюндаган.*

Пайгамбар мөөрүн көрсөткөн,

Карматып калем оң колго.

Илимий жолго жетелеп,

*Тай-тайлаткан Нурмолдо – деген сап-
тарын да унутпоо керек.*

Нурмолдо Наркулу уулу 1838-жылы азыркы административдик бөлүнүш боюнча Жалал-Абад областынын Ала-Бука районуна караштуу Баймак айылында (кийин Кош-Терекке көчүп келишкен) туулган. Ата-теги хан ордолорунда илим, билим борборлорунда Дин Исламды иликтөөчүлөр жана таратуучулар менен аралаш жашаган илимкөй кишилер болушкан. Кыргыз санжырасын, Манасын, тарыхын, алгач жазган айтылуу «Мажму атут-таварихтин («Тарыхтардын жыйнагы») авторлору Молдо Сайпидин (фарысча булактарда Сайф-ад-дин ибн дамулло Шах Аббас Аксикенти), анын уулу Ноорузмухаммет Нурмолдонун түпкү аталары болуп саналат. Ал жөнүндө белгилүү фольклор жыйноочу, Нурмолдонун мурастарын топтоп, китеп кылып жарыялап жүргөн Калмурат Рыскулов: «Нурмолдо Наркул уулунун таржымалынан» деген макаласында мындайча баяндайт: «Ата-бабасы Аксыкент шаарында жашап өткөн Сайпидин дамылла Аббас Аксикентий, анын уулу Ноорузмухаммет Аксикентий парс болуп кеткен кыргыз, багыш уруусунун чике-багыш (чийкил багыш) уругунун Чурчаар (чычар) аталыгынан болот. Ошо «чычарынан» арданыппы же жоо чапканда жетим кылып адашыппы, ким билсин, парстар жашаган жакка жашап кеткен экен. Ата тегин кийин таап таанышып, ата-жайы Аксыкентке келишип, жайланышып, тез эле байып, дамылла атыгып «Маж-

му ат-таварих» деген чоң китеп жазганына карабастан баягы ниспаци (лакап аты) өзгөрбөйт, эл билет да, Аксыкент шаары зилзаладан кыйрагандан (1620-ж.) кийин Намаккент (Наманган) шаарына көчүп келет.

Кайра кыргыз элин тапканына сүйүнүп, балдарынын улуусунун ысымын Кыргызбай коёт. Кыргызбай Аксыкентий кыйын чыгып, ата-бабалары жайлаган Чанач-Миңжашар сайынан бир миң түп карагай кесип тосуп, устун, сарап, анан ат, төө, өгүз арабалар менен ташытып барып, Намекент шаарына балаканалуу (мансардалуу О.С.) медресе курдуришат. Кыргызбай чоң молдо болгондуктан медресенин аты Молдо Кыргыз медресеси деп аталып калат... Намекент шаарынын кыргыз-кыпчактары баш болгон коомчулуктун күчү менен 1912-жылы бышкан кирпич менен мурдагынын дал өзүндөй эки кабат имарат кайра курулуп, Молдо Кыргыз медресеси атыгып, азыр да турат»⁴ – деп жазган. Андан ары Нурмолдонун Молдо Кыргызга чейинки аталарын атап чыгат: Нурмолдонун атасы Наркул, анын атасы Молдотемир, анын атасы Каракычкач, анын атасы Атыжок, анан Молдо Кыргыз.

Нурмолдо 9 жашынан Кош-Терек кыштагындагы мечиттен билим алат, окуткан молдосу анын өтө зээндүү жана идирек экенин байкап, эки жылдан кийин Намангандагы Молдо Кыргыз медресесинин мутавалисине тапшырат. Андагы мугалимдер Нурмолдодон имтихан (сыноо) алып, Медресеге талаба (студент) болууга жол беришет. Ал талаба болуп жүргөн мезгилде эле медреседеги өзүнөн ылдыйкы курстарга сабак берип, мударисттик милдетти аткарып калат. Андан кийин

---

⁴ Нурмолдо. Молдо Кыргыз медресесиндеги ырлар. Ала-Бука райондук басмасы, 1997., 86-б.

Кашир шаарына барып, окуп билимин өркүндөтөт, апсундукту (сыйкырчылыкты, жайчылыкты) кошо үйрөнөт. Андан ары Мекеге барып, ажы болуп кайтат. Анын апсундук (экстрасенстик, жайчылык) жагын ырчы Алтымыш Мундузбаевдин айтып берүүсү боюнча) Барпы мындайча сүрөттөгөн экен:

Жаткызып жүздөй бейтапты,
Алакан шилтеп бир чапты.
Тура келди баарысы
Көрсөткөндөй болуп гөйкапты.
Олуя акын Нурмолдо
Он мечит куруп зер тапты.⁵

Нурмолдо ажыдан келгенден кийин өмүрү өз жергесинде өтүп, 1920-жылы 82-жашында Кош-Терек айылында дүйнөдөн кайткан, сөөгү эски мазарга коюлат.

Акындык жөндөмү жаш кезинен эле көрүнө баштаган Нурмолдо Наркул уулунун чыгармалары толук турпаты боюнча бизге жеткен жок. Сабаттуу болгонуна карабастан өз колу менен жазган же өз оозунан жазылып алынган деген ырларынан бир сабы да калган эмес. Эл оозунда эскерилип, басма бетине жарыяланып жүргөн «Нурмолдо менен Жеңижок», Барпынын «Нурмолдо менен айтышынан» деген айтыштары да кыска, үзүндү түрүндө. Ошондуктан жетимдүү текстологиялык иш алып баруу да кыйын. Академиянын Колжазмалар фондусунда жападан жалгыз «Өмүр жана өлүм» деген 136 саптан турган ыры бар. Аны Жунусов Ботобайдан белгилүү фольклор жыйноочу Зулпуев Маматжан жазып алган (Инв. №604). Нурмолдого тиешелүү делген поэтикалык мурастарды ушул аталган ырларга салыштыра карап гана айрым пикирлерди айтууга болот.

---

⁵ Нурмолдо. Замана. Ж-А. ш., Жалал-Абад областык басмакана, 1995, 5-б.

Нурмолдонун чыгармаларын эл оозунан жыйноочу Калмурат Рыскуловдун эмгеги аябай зор. Ал жогоруда шилтеме берилген «Замана» (1995), «Молдо Кыргыз медресесиндеги ыр» (1997) атуу китептерди чыгарган. Бирок бул китептердеги жыйналган чыгармалардын канча пайызы Нурмолдого таандык да, канчасы айтуучулар, жазып алуучулар тарабынан кошумчаланган чөп-чар экенин текстологиялык талдоодон кылдат өткөргөндөн кийин айтпасак, азырынча колго тийгенин кепке ала беребиз. Ошондо да өзүбүз Нурмолдонуку деп тапкандарыбызды гана сөзгө алганыбыз туура болот.

«Өмүр жана өлүм» деген ырдын темасы жана койгон максаты илгертен келаткан өмүр, өлүм жөнүндөгү традициялык ырлардан айрымаланганы менен туюндуруу айрым учурларды көркөмдөп берүү, сөздөрдү ыргакка салуу жагынан бир топ ийгиликтери бар. «Каза жетип, күн бүтсө, Өтөбүз бир күн жалгандан» дегендей маанидеги саптар менен башталып, Ну пайгамбардан тартып, Азирети Мустафа (Мухаммат) пайгамбарыбыздын төрт жолдошу (Абубакир Сыдык, Омор, Осмон, Аали) жана андан берки канчалаган улуу, көрүнүктүү инсандар бул дүйнөдөн өткөндүгүн санап келип:

Бул жалганчы дүйнөдө

Өлбөйт эмес, өлөбүз.

Акыры башка бир нокто

Пандаликка көнөбүз – деп,

ар адамдын башына өлүм келерин, ошого даярдануу керектигин б.а. адамдык парздарды аткаруу, иманга келүү зарылдыгын айтат. Өлүм алдында дүйнөнү дүңгүрөткөн бийлигиң да, асман тирете үйүп алган байлыгың да эч нерсеге турбасын, б.а. кыргыздын «Өңгө жалган өлүм ак» деген макалындагы туюнтманын далилдүү саптар менен айтып

келип, «Ашык атпайт, пандазат, Чай менен ичкен асалиң» деген жыйынтык чыгарат. Бул – элге жасаган жакшылыгыңдан башка мансабың, дүнүйө-мүлкүң ж.б. байлыктарыңдын бардыгы эч нерсеге арзыбайт дегенди түшүндүрөт, б.а. бул «Өмүр жана өлүм» деген ырда адам баласынын жарык дүйнө менен кош айтышкандагы учуру, кепинделип, гөр казанагына коюлуп, бир уч топурак себилип, томпойгон бейити калганга чейинки мезгилде аткарылуучу салт-санаа, үрп-адат терең трагедия күүсүнө салынып, ачык даана образдуу сөздөр, сапаттар менен сүрөттөлүп берилет. Ырдын түйүндөшүп, чыңалып отуруп жеткен жери, б.а. жан чыккандан кийинки учур:

«Кутулуп кетет кууганың,
«Кубатым!» дейт тууганың,
Безилдеп ыйлайт алганың,
«Медерим!» дейт балдарың,
Желпинип ыйлайт алганың,
Жетим болот балдарың,
Заарканып ыйлайт алганың,
Сагыр болот балдарың» – деген

саптарда турат. Адам өлгөндө анын ишмердигине (аракетине) байланышкан бардык нерсе токтой тургандыгы, үйгөн-жыйганы, бала-чака, урук-тууган, дос-тамырларынын баары калаары, атүгүл өмүр бою артына түшүп, жаңы эле кармоого үлгүргөн душманы да кутулуп кетээри б.а. ажал жеткенде сунган мылтыгы да чакибей (атылбай) калаары укмуштуудай таамай айтылган. «Кутулуп кетет кууганың» деген ыр сабы өмүрдүн акыркы мүнөтүнө тереңдете ой жүгүрткөн ар кандай кишинин жүрөгүн титиретпей койбойт. Анча-мынчалардын алган тескери багытынан кайтарууга да кудуреттүү, акыл-эси жайында болсо ырдын

ушул сабына келгенде бир саамга токтоп, кылган-эткенин, эсеп-чотко салышы ыктымал. «Кутулуп кетет кууганың» деген өтө таамай, өтө терең, зор философияга чөгөрүлгөн ой-кортунду.

Бірдын аягы

*«Бул жалганчы шум дүйнө,
Кимге бапаа кылгансың?»*

*«Балапан учса шак калат
Бизден мурун илгери
Пайгамбар өткөн, ким калат?»*

*«Булбул сайрап көккө учкан
Мурунтан Шайтан – бул душман»*

*«Пенделикти билебиз –
Каза жетип күн бүтсө,
Караңгы гөргө киребиз» –*

дегендей көптөгөн саптардын, толукталып, кеңей-тилип кортундуланышы менен бүтүп, жашап атканыбыз жалган дүйнө экендигин, анда адамды ар дайым азгырып турган Шайтан барлыгын, ал түбөлүк душман экендигин айтып келип, Пайгамбар тирүү кала албаган бул дүйнөдөн бир күнү сөзсүз кетээрибизди туюнтуп, турмушка зирек карап, жашоодо нысап күтүүгө чакырат.

Нурмолдонун Совет доорунан бери басма бетине жарыяланып жүргөн чыгармаларынын ичинен анча-мынча ой жүгүртүүгө жарактуусу «Нурмолдо менен Жеңижок»⁶ аттуу айтышы саналат. Калгандары беш он саптан гана үзүндүлөр же жөн эле эскерүүлөр болуп саналат. Аталган айтыш да Нурмолдону жетик билбеген, Аксы аймагындагы элдер

---

⁶ *Жеңижок*. Брлар. Ф.: «Кыргызстан», 1982, 59-63-бб.

дин турмуш-тиричилиги, дин тутуу салты, кулк-мүнөзү менен тааныштыгы жок Түндүк Кыргызстандын өкүлү Абды Байсалбаев тарабынан 1917-жылы 24-июлда жазылып алыныптыр. Анын ичинде 1918-жылы эле дүйнө салган Жеңижоктуку делип коммунисттик идеология опегейине жетип турган 60-70-жылдарга таандык болгон тозок бар дегендерге карата жеткирилип айтылчу «Өзүң өлүп көрбөсөң Кайдан билдиң аларды?» (тозокту айтып атат), дин адамдарын, айрыкча селде чалынган мусулмандарды тебелеп-тепсеп, шылдыңдоонун, кордоонун бутасына кармаган «Байгамбардан калганбы Башыңдагы элечек? Эркек кийбейт биз жакта ээси мунун келинчек» деп айттыруу, бери болгондо, мажестиктин жеткен чеги болбойбу. Жеңижоктун Таласта туулуп калганы эсине түшө калып айтуучу Байсалбаев өзүнүн түшүнүгү боюнча урдуруп ийген го. Аны жазып алган, анан китепти түзгөн, акырында китеп колунан чыккан редактор ж.б. тийиштүү адамдар карап койбогону өкүнүчтүү.

Айтылгандардан эле айтыш коммунисттик дин таануу, б.а. динге каршы чабуул коюу экени түшүнүктүү болду окшойт. Мазмунуна келсек, чыгарма Нурмолдонун диндин мааниси, ар бир адам баласынын башында өлүм барлыгы, аркы дүйнөдө «бейиш», «тозок» болоору, бул дүйнөдө адамзат коомуна тескери келген иштерди жасаган ыймансыздар о дүйнөдө тозок отуна какталып, азап тартаары жөнүндө айтып, адамдык салтты сактоого чакырган 55 саптан турган ыры менен башталат. Ал тигил же бул акынга же бирөөгө карата адрестелбейт. Ошого карабастан А.Байсалбаевдин айтып берүүсүнөнбү же жазып алган кишиденби, айтор, Жеңижок түз эле Нурмолдонун жанына атын бастырып барып, жогоруда биз ай-

тып өткөн духта чабуул коюп, туура эле сөздөрүн жокко чыгарып. «талкалап» өтөт. Кудайды, ага кошо Нурмолдону каарып, көз караштарын жокко чыгарат. Айтыш ошонун менен аяктап, «Ошентип Женижок токтогондо Нурмолдо жооп таба албай жеңилген экен»⁷ – деп бүтөт.

Жыйынтыктап айтканда айтыш толук кандуу эмес б.а. жарым жандуу. Биринчиден, кайда, качан, эмне үчүн айтышып калгандыгынын тарыхы жок. Экинчиден, Нурмолдонун таалим-тарбия багытындагы ойлоруна Жеңижоктун омуруологон сөздөрү орунсуз болуп калган. Кат таанып, намазга жыккан устатына карата «Ачуум кайнап келди да» – дегендей саптар Жеңижокко мүнөздүүбү жокпу, айтыш кыйын. Үчүнчүдөн, акындын ырын айтып берүүчү кишинин жашаган дооруна өзү ырдап жүргөн темасына жана ырларынын мазмунуна жараша жана Айтыш болуп өткөн доорго мүнөздүү жерлерин гана жарыялоо керек эле ж.б.

Нурмолдонун кыргыз эгемендүүлүк алганага чейин басма көргөнү ушул сөз уланып келаткан эки айтыштын үзүндүлөрү болуп саналат. Кыргыз Улуттук Илимдер Академиясынын Кол жазмалар фондусунда да жогоруда эскерилген бир гана «Өмүр жана өлүм» деген ыры жазылып алынган, башка материалдарды жолуктурган жокпуз. Анын бир жарым басма табак көлөмүндөгү биринчи китеби Калмурат Рыскулов тарабынан 1995-жылы жарык көрдү. Анын «Нурмолдо» (1838-1920) деген киришүүсүн Камчыбек Камбарбеков деген журналист жазып, китеп 1995-жылы Жалал-Абад областык басмаканасынан 1000 нускада жарык көргөн. Анда: «Замандаштары Нурмолдону сыпаттаганы», «Нур

---

⁷ Жогоруда аталган китеп, 63-бет.

молдо замандаштарын мүнөздөгөнү», «Замана», «Болбосо», «Ойлончу», «Насип буйрук», «Бир Аллах», «Өмүр жана өлүм», «Адамата» деген поэтикалык туундулар жана «Нурмолдо тууралуу икаялар» деген анын апсундук (жайчылык) касиетин чагылдырган «Барик-акча», «Дудуктун сүйлөп ийиши», «Азиздин ааламды көрүшү», «Шалдын жүгүрүп кетиши», «Эшек болгон Эшмат», «Басмачылар жыгачын апкелген мечит» деген кара сөз түрүндөгү чакан аңгеме-эскерүүлөрдүн жыйындысы бар.

Нурмолдонун Калмурад Рыскулов жарыялаган дагы бир китеби «Молдо Кыргыз медресесиндеги ырлар» деп аталат. Китеп Ала-Бука райондук басмаканасынан басылып, 1000 нуска менен 1997-жылы 5,8 басма табак көлөмүндө жарык көргөн. Мында да баш сөзү жана Нурмолдо Наркулу уулунун таржымалы, Нурмолдонун урпактары жөнүндө жазылган тиркемелер бар. Жаман жери – китепке кирген чыгармалар ким тарабынан айтылганы же жазылганы туурасындагы эң негизги түшүндүрмө жок. Китептин автору (Нурмолдо) турчу жерге «Жыйнаган: К.Рыскулов» деп кашкайтып жазып койгон. Мукабасын карабаган киши китеп К.Рыскуловдуку деп түшүнүп калыштары да ыктымал. Китептин демөөрчүсүнөн баштап, машинкаланган М.Станбековага чейинки 2 кишинин фамилияларын унутпай атап чыкканы жакшы, бирок 8 ырдын кайдан, качан, ким айтып, ким тарабынан жазылып алгандыгын «унутуп» коюшканы, паспорттоштурбаганы чыгармалардын Нурмолдонуку экенинен күмөн санатып коюшу да мүмкүн.

«Калктын каны кутказбайт сени, Канат хан» деген тарыхый адамга арналган жана «Нурмолдонун нускоолору» деген акындын ой-кортундуларынан турган ырлардан башка, калган «Нурмолдо Кашмирден,

ажыдан келгенде Алымбек датканын медресесинде кыпчак уламалары менен учурашканы», «Замана» (Нурмолдо, Нурбай айтышы), «Молдо Кыргыз медресесиндеги ыр», «Өлөңчүлөр Ташкендеги тойдо», «Өлөңчүлөрдүн өтүрүк айтышы» деген беш чыгарма айтыш формасында болуп, «Замана» кайым айтышка кирсе, калгандары көпчүлүгүндө орус оторчуларына каршы чыкпагыла дегендей, кыргыздарда Октябрь Революциясынан кийин пайда болгон түшүнүк-чакырык бар. Бул Нурмолдого анчейин коошпой турат. Анын өзүнөн он беш жаш улуу Молдо Ниязга:

*«Мол жазганың – канатың,
Молдо Нияз санатың,
Мааниди мага «Дигериң»
Мактадым муну жигарим.
Ошентсе да оруска,
Асылбагын болушка.
Айдалып кокус Сибирге
Айлыңын көөнүн орутпа.
Ушар узак жашагын
Убак келер тоорушка
Наалыганың бейпайда,
Накыл айтсак-бу пайда.
«Заман» жаман дегенге,
Зарлап кайгы жегенге
Табыш лазим бир айла»⁸ – деген*

акылды айтышынын өзү Молдо Нияз, Нурмолдо заманындагы этикага анчейин коошо бербейт. Экинчиден, оруска, болушка асылсаң Сибирге айдалсаң деген түшүнүк Анжиян көтөрүлүшүнүн тегерегинде, айрыкча Токтогул айдалганга байланыштуу өнүгүп, кеңири таралса керек эле. Ал эми анын оруска каршы ырлары, алда качан мурда, орустар басып кирген мезгил

---

⁸ Нурмолдо. Замана. Жалал-Абад. Жалал-Абад областык басмакана, 1995-ж., 11-бет.

ден башталып, өмүрүнүн аягына чейин созулган. Үчүнчүдөн, Нурмолдо Молдо Ниязга «Дигариң» мага жакты» деп айтышы мүмкүн эмес, анткени «дигар», «дигарас» фарысча «башка», «дагы бир» деген гана түшүнүктү берет. Муну молдолугу бүткүл кыргызга маалым болгон Нурмолдо билбей калышы мүмкүн эмес, «башкаларың жакты» деп кантип айтсын. «Санаттарың» жакты десе ыманга жуук болмок. Анан калса бул сөздөрдүн түшүнүгү жакында токсонунчу жылдардын башында Молдо Нияздын «Санат дигарстар» (1993) деген китеби жарык көргөндөн кийин маалым болду го. Кыскарта айтканда «Нурмолдо замандаштарын мүнөздөгөнү» деген ыр Нурмолдонуку экени анчейин ишендире бербейт, айрыкча Молдо Ниязга арнаган бөлүгүнүн 80-90 пайызы (мүмкүн баарыдыр) айтуучуга, жазып жарыялаган кишиге таандыкпы деген күдүк ойлорду туудурат.

Мындай учурлар Нурмолдонуку делген «Нурмолдонун нускоолору», Нурмолдо Кашмирден, ажыдан келгенде...», «Замана» ж.б. ырларынан да сезилип турат. Ошондуктан атактуу акындын мурастарын текстологиялык анализден дыкаттык менен өткөрүү мезгилдин жана илимдин талабы болуп саналат.

Андан бери Нурмолдонун «Чыгармалар» деген көлөмдүү бир томдугу чыгып, азыр аны кыскартуулар менен экинчи жолу жарыялап атабыз. Ал туурасында Академик Аскар Чукутаевич Какеевдин Нурмолдонун философиялык көз караштары, эстетикалык табылгалары, жалпы эле анын чыгармалары туурасында терең изилдеген макаласы жарыяланган, ушул китепке да кирди. Ошондуктан киришме сөбүздү ушерден токтоттук.

О. Сооронов,
КУУнун Ардактуу профессору

НУРМОЛДОНУН ФИЛОСОФИЯЛЫК КӨЗ КАРАШТАРЫ¹

Философияга адабият, тарых, маданият сыяктуу эле улуттук өзгөчөлүк мүнөздүү. Ошондуктан философия улуттук типтерге, түрлөргө бөлүнөт. Бирок өткөн мезгилдерде, бир гана илимий философия бар деген ураандын астында, анын улуттук түрлөрүнө ойдогудай көңүл бөлүнгөн эмес. Улуттук философиялык ойлорду изилдөө негизинен бири-бирине карама-каршы коюлган эки багытка бөлүү жолу менен жүргүзүлгөн. Алардын биринчисин идеалисттик, реакциячыл, динчил жана экинчисин – материалисттик, демократиялык, атеисттик агымдар түзгөн. Ошол себептен атактуу ойчулдарыбыздын айрымдары диний, бай-манаптык идеологиянын жактоочусу катарында бааланып, мурастары окурмандарыбыздын кеңири катмарына жетпей келген. Мындай залкар акылмандарыбыздын бири – Нурмолдо.

Ойчул, акын жана агартуучу Нурмолдо 1838-жылы азыркы Жалалабат облусундагы Алабука районунун Коштерек айлында туулган.

1920-жылы дүйнөдөн кайткан. Колдо бар маалыматтарга караганда Нурмолдо Кашимирде окуган, кийин Намангандагы Молдо Кыргыз медресесинде мугалим болуп иштеген.

---

¹ «Кыргыз Туусу» газетасына 1997-жылы жарыяланган макалалар кыскартылып, жаңы ойлор кошумчаланып берилди.

Нурмолдонун философиялык көз караштарына мүнөздөмө берүүдө, биз ойчулдун чыгармаларын көздүн карегиндей сактап, кастарлап, жыйноочу Калмурат Рыскулов чыгарган «Замана» (Жалалабат, 1995-ж.), «Молдо Кыргыз медреседеги ырлар» (Алабука, 1997-ж.) аттуу китептерге таянабыз.

Нурмолдонун философиялык көз караштарына түздөн-түз кайрылуудан мурда, атайын белгилей кетүүчү үч жагдай бар. Биздин оюбузча алар, Нурмолдонун чыгармачылыгын гана эмес, жалпы эле кыргыз философиясынын тарыхын изилдөө ишине оң таасирин тиигизери шексиз.

Биринчи жагдай, философиялык өнүгүш мыйзамченемдүүлүктөрү жөнүндөгү соңку мезгилде кайрадан жандана баштаган пикирлерге байланыштуу. Атап айтканда, Орусия Федерациясынын көрүнүктүү окумуштуу-философтору: П. В. Алексеев, А. В. Панин, В. Кузнецовдор белгилегендей, философия биринчи кезекте интерпретациялоочу, чечмелөөчү, түшүндүрмө берүүчү илим (Караныз: П. В. Алексеев, А. В. Панин. Философия. МГУ. М. 1996, 59-бет). Ошондуктан совет заманынан кийинки мезгилдеги философия илиминин башкы максаттарынын бири мурунку ой-пикирлерге сын көз караш менен кайрылып, жаңыча түшүндүрмөлөрдү, интерпретацияларды берүү.

Демек, дал ушул максаттардын нугунда ойчулдарыбыздын мурастарына жаңыча түшүндүрмө, интерпретация берүү учурдун кечиктирилгис талабы.

Экинчи жагдай, аталган максаттарды жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон, сөз, ой эркиндигин камсыз кылган шарттардын эгемендүү Кыргыз мамлекетинде орношуна байланыштуу. Чындыгында Кыргызстан дүйнөлүк билим, илим, маданият майданына өзүнүн жүзүн чагылдырган тили, адабия-

ты, маданияты, тарыхы, философиялык ойлору менен гана кошула алат. Демек, Нурмолдонун, ошондой эле бардык башка атактуу ойчулдарыбыздын мурастары аталган маселелерди жүзөгө ашыруунун негизги булагын түзөт.

Үчүнчү жагдай, совет мезгилинде жазылган илимий эмгектердеги тигил же бул ойчулга карата айтылган пикирлерге, тыянактарга, саясий бааларга байланыштуу. Мисалы, Б.Аманалиев өзүнүн докторлук диссертациясында Калыгул, Арстанбек, Молдо Кылыч жана башка акындардын мурастарына кайрылып, өз мезгилиндеги талаптардын алкагынан чыга албаса да, коммунисттик партиянын документтериндеги бир жактуу кескин айтылган бүтүмдөрдөн четтөөгө умтулуу менен реакциячыл деген түшүнүктүн ордуна консервативдик багыттагы акындар деп жумшартып жазууга аракеттенгендиги белгилүү.

Бүгүнкү күндө Б.Аманалиевдин эмгектеринде жазылган тыянактарды Нурмолдонун ырларындагы Калыгулга, Арстанбекке, Молдо Ниязга, Молдо Кылычка жана башкаларга берилген мүнөздөмөлөр менен салыштырып, жаңыча бүтүмдөрдү чыгаруу актуалдуу мүнөзгө ээ болууда. Бул милдетти ишке ашыруу учун Нурмолдонун философиялык көз караштарынын өзгөчөлүктөрүнө түздөн-түз кайрылуу зарыл.

Нурмолдонун философиялык көз караштарына, биринчи кезекте, агартуучулук мүнөздүү. Бул кескин айтылган бүтүмдү, анын өмүрүнүн урунтуктуу учурларын түзгөн – Наманган Молдо Кыргыз медресесинде мугалим болуп иштеген жылдары айкын далилдеп турат. Чындыгында медресе десе эле айрымдар жалаң гана диний борбор катарында түшүнүшөт. Ал эми тарыхый акыйкатка кел-

сек, медреседе диний окуулардан тышкары тил, тарых, география, табият таануу сабактары да окутулган. Эгерде иштин жагдайы мындай болбосо, анда атактуу Улугбектин бүгүнкү күндөргө чейин өз маанисин жоготпой келе жаткан астрономиялык жадыбалынын түзүлүшүн, обсерваториясынын курулушун кандайча түшүндүрүүгө болот.

Нурмолдонун Намангандагы Молдо – кыргыз медресесинде сабак беришинин өзү эле агартуу багытындагы өзгөчө бир тарыхый окуя.

Нурмолдонун өз мезгилинде кадыр-барктуу мугалим болгондугун айкын ырастоочу далилдерди, ага арнап чыгарылган ырлардан да табууга болот. Акынга арналган чыгармалардын ичинен, аны нагыз агартуучу катарында жогору баалаган төрт сапты, эч бир кошумчасыз эле мисалга келтирүүнү чечтик. Ал саптар Жеңижок менен Уста Жолдош уулуна таандык. Айтылуу Жеңижок: «Илимий жолго жетелеп, тайтайлаткан Нурмолдо» – десе, анда Уста Жолдош уулу: «Нурланып нур чачырап көздөрүнөн, акылы агып турган сөздөрүнөн» деп уланткан.

Жогоруда айтылган ойлорго таянып, Нурмолдо кыргыз агартуучуларынын катарындагы мыйзамдуу өз ордун алышы керек деген пикирибизди сунуш этебиз.

Нурмолдонун философиялык көз караштарына мүнөздөмө бериш үчүн, биз биринчи кезекте анын айрым акындарга берген сын баалары жөнүндө, андан кийин өзү жашаган замандын өзгөчөлүктөрүн ачкан ойлоруна токтолууну туура таптык. Анткени мындай ыкма кыйыр түрдө болсо да, акындын философиялык көз караштарынын негиздерин белгилүү деңгээлде ачууга алып баруучу жол деп ойлойбуз.

Нурмолдонун замандаш акындарына берген баалары, анын кара кылды как жарган калыс бол-

гондугун айгинелеп турат. Ошондой эле анын дагы бир жакшы сапаты өз замандаштарын эч бир жикке бөлбөй карагандыгында. Ал эч качан айрым акындарга окшоп, замандаштарын уругу, уруусу, жери боюнча бөлгөн эмес. Ойчул тигил же бул акынды сындаганда, биринчи кезекте анын чыгармаларынын кыргыз рухунун өнүгүшүнө кошкон салымынын баасын эске алган.

Дагы бир белгилей кетүүчү нерсе, Нурмолдо Алабукада туулуп, Наманганда иштеп жүрсө да, кыргыз рух элитасынын улуу инсандарын, алар кай жерден, кай уруудан болбосун өзгөчө кастарлап, айрымдарын устатым деп эсептеген. Далил иретинде айрым мисалдарды келтирели.

Ал Чүйдү жердеген белгилүү манасчы Балыкооздун талантын өзгөчө жогору баалап, мындай деп жазган:

«Молдо кыргыз медресе,
Мол ышкыга ыраса.
Айланып жүрү Манасым
Балыкооз ырдаса.
Устатымдын айтканын
Улантам ким сураса» (7-бет)

Акыркы сапка караганда Нурмолдо «Манасты» да жакшы билген болуу керек. Антпесе, «улантам ким сураса» – деп кесе айтпас эле. Айтор бул багытта да изденүүлөрдү жүргүзүү ылайык болчудай.

Ал эми кыргыздын Нострадамусу Ысыккөлдү жердеген Калыгул олуяга берген баасын окуп көрөлү:

«Олуя төкмө Калыгул
Өз элинин анык уул.
Келечекти сүйлөсө,
Келе турган санаттыр» (7-бет)

Нурмолдо өзү жазгыч акын болгондуктан, китептери басмадан чыккан замандаштарынын ийгиликтерине өзгөчө кубанган. Буга Нурмолдонун биздин

күндөргө чейин жеткен ажайып саптары күбө. Кептин ток этер жерин айтканда, совет мезгилинде И. Арабаевдин, Молдо Кылычтын, О. Сыдыктын басмадан чыккан китептери көптөгөн жылдар бою темир сандыкта жаткан. Аларды таратууга тыюу салынган. Анткени ал китептер, колжазмалар жөнүндө кеңири сөз болсо, анда совет мезгилинде адабият, маданият тармагында жетишилген ийгиликтердин маанисине доо кетет имши деген саясий жобо өкүм сүргөн. Бул маселенин бир гана жагы. Экинчи жагы болсо мындан да терең маселеге барып такалат. Анткени маданий мурасты таратууга тыюу салуу эртедир-кечтир түпкү маданий мурастан ажыратууга алып келет. Демек, мындай аракеттер манкуртташтыруунун негизги жолдорунун бири. Мына ошондуктан адабий, маданий жактан жетишилген ар бир ийгилик жөнүндөгү маалыматтар эч убакта эстен чыгарылбашы керек.

Ал эми Нурмолдо болсо, 1917-жылга чейин эле биздин элдин өкүлдөрү тарабынан китептер жазылган деген ойду сыймыктанып жазып келген. Далил иретинде акындын ыр саптарынан күбө тартып көрөлү.

Нурмолдо таланттуу жазгыч акындарыбыздын бири Молдо Кылычтын «Алгы сөзүн» Ишеналы Арабаев жазган «Кыссаи -зилзаласынын» басмадан чыгышына сүйүнүп, кубанычы койнуна батпай, мындай дейт:

«Мангулуктун эзели,
Молдо Кылыч казалы,
Китеби чыгып Казандан
Калктын түштү назары.
Түркияда кеп болуп
Кызып туру базары»

Ал эми Молдо Нияз жөнүндө болсо, акын мындай дейт:

*«Мол жазганың канатың,
Молдо Нияз санатың.
Мааниди мага дигариң
Мактадым муну жигарым.»*

Нурмолдо көңүлүнө төп келген чыгарманын автору жөнүндөгү аруу ойлорун ачык айткан акын болгон. Буга анын Арстанбекти «акындын арстаны» деп, айтканы далил болот. Акын өзгөчө бир сыймык менен мындай деген:

*Буйлаш уулу Арстанбек
Бул акындын арстаны деп
Молдо кыргыз медресе
Мударистери айткан кеп» (8-бет)*

Нурмолдонун Жеңижок жөнүндөгү саптарынан, өзгөчө бир агалык сезимдин мээримин даана байкалат:

*«Бисмыңды койдум «Жеңижок»
Айта берсе сез жеткис.
Ай-ааламдын чеги жок» (11-бет)*

Атаганат, сөз эмес бекен! Көрсө молдокем илгери эле Жеңижоктун даанышман-акын экендигин так баамдап, Ж. Жаныбековдун мыкты диссертациясынын башкы идеясын мураска калтырып кеткен экенго, жарыктык.

Нурмолдо акындарга гана эмес залкар комузчуларга да талантына тете баа берген акыйкат сынчы да болгон. Мисалы Ныязаалыга мындай баа берет:

*«Ныязаалы комузчу
Ниет кылып добушту,
Бйлатар күүлөр черткени
Блаажы тапкан чоюшту» (10-бет)*

Биз жогоруда белгилегендей Нурмолдонун философиялык көз караштарынын өзгөчөлүктөрүн талдоодо, анын кыргыз рух элитасынын өкүлдөрүнө берген мүнөздөмөлөрү менен бирге, алар жашаган доорго, заманга берген аныктамалары өзгөчө мааниге ээ.

Акыйкат сөздү айтканда, заман маселеси совет мезгилинде кыргыз философиясындагы устаранын мизиндей курч маселе болгон. Анткени Коммунисттик партиянын документтеринде замана агымы реакциячыл багыт катарында аныкталган. Партиялык бул жобону ар бир идеолог, ошондой эле коомдук илимдердин өкүлдөрү кыйшаюусуз жүзөгө ашырууга милдеттендирилген эле.

Замана агымынын негиздөөчүлөрү Калыгул, Арстанбек, Молдо Кылыч өздөрү жашаган доорго «акыр заман», «тар заман», «зар заман» деп, мүнөздөмө беришкен. Алардын өз заманына берген мүнөздөмөлөрүнөн мүнкүрөөчүлүктүн, асан-кайгычылыктын таасирлерин байкоо анчалык деле кыйын эмес.

Заман маселесине келгенде, Нурмолдо мурунку жана кийинки акындарга салыштырганда өзүнө гана мүнөздүү болгон көз карашты туткан. Анын пикири боюнча адам баласы өзү жашап турган заманды, ал болумушта кандай болсо, дал ошондой кабылдашы керек. Ошондуктан акын мындай деп жазган:

«Тоголото чапкыдай
Тобуң эмес замана.
Кааласаң союп жегидей,
Коон эмес замана»

Ошону менен бирге Нурмолдо замандын татаалдыгын, тардыгын, зардыгын эч убакта танган эмес. Бирок, ал заман жаман деп кайгы жегенге каршы болгон. Ошол себептен акын мындай деген:

«Заман жаман дегенге,
Зарлап кайгы жегенге,
Табыш лаазим бир айла» (11-бет)

Нурмолдонун заман жөнүндөгү саптарынан жашоо үчүн күрөшүүдөн башка арганын, азыркыча

айтканда альтернативанын жоктугун даана байкоого болот. Нурмолдонун пикири боюнча жашоонун негизги жолу – замандын тилин, ыргагын, ачыкчынын табууда болот:

«Ыргагын таап черте алсаң,
Күүң болгой замана.
Обонун таап ырдасаң,
Үнүң болгой замана.»

Заман маселесине кайрылганда, Нурмолдо элдердин ортосундагы өз ара кызматташтыкты, тынчтыкты орнотуу негизги маселе экендигин өзгөчө белгилейт. Ал өз мезгилиндеги эл аралык мамилелердин абалын кылдаттык менен салмактап, казак, өзбек, орус элдери менен кыргыздардын ортосундагы карым-катнаштардын жүрүшүнүн багытын туура баамдаган жана «тарыхтан сабак» алууга үндөп, үч тыянакка келген.

Биринчиден, кандай гана эл болбосун өзүнүн тарыхый жолунда жакынкы жана алыскы кошуналары менен достук, тынчтык же тирешүү, араздашуу сыяктуу мамилелерди башынан өткөрөрү мыйзамдуу көрүнүш. Ошондуктан элдердин ортосундагы ынтымактуулукту орнотуш үчүн «эски картты тырмап жулунуудан» сак болуш керек, себеби мындай аракеттер «калкты өлүмгө тукурууга» барабар болот.

Экинчиден, элдердин ортосундагы араздашуулар, согуштар өлүм-житимге, оор жоготууларга гана эмес, айрым мисалы сан жагынан чакан калктардын жер жүзүнөн биротоло жок болуп кетишине да алып келиши ыктымал. Ошондуктан акын мындай деп жазган:

«Ойлончу бир аз токтолуп,
Каяшаң, тийер ок болуп.
Алакандай аз элиң,

*Каласың дароо жок болуп,
Көп элдин чети оюлбайт,
Көңүлү турар ток болуп,
Саначы өзүң, бактыңы!»...*

Ошону менен бирге Нурмолдо өз элин, жерин сүйгөн улуу патриот болгон. Ал эч бир кысынкырабай: «Жерин коргоп алалбай, жигитпи үйдө жашынган?!» деп ачык эле жазган. Ал гана түгүл кыргыздардын өздөрүнүн ичинде ыркы келишпестиктин болордугун таамай белгилеп, «Жакынын коруп жатындай», «душманга сатылган» чыккынчылардын болордугун эстен чыгарбоого үндөгөн.

Үчүнчүдөн, элдердин ортосундагы тынчтыкты, кызматташтыкты, достукту даңазалаган көз карашты медеп тутуу өзгөчө зарыл деп эсептеген. Антпесе акын айткандай:

*«Бузулса көз карашың
Көңүлгө так саласың,
Бир туугандар – адамзат,
Бүтпөй жер-суу талашың,
Бириң, эрте – бириң, кеч,
Гөрүстөнгө барасың,
Жүз карашып ошондо,
Жаамы тынчып каласың!» (81-бет)*

Нурмолдонун пикири боюнча бүткүл адамзаттын түбү бир. Ал Адам Ата менен Обо Энеден башталат. Нурмолдонун чыгармасында, Адам Ата менен Обо Эненин бейиштен жерге айдалышынын башкы себеби христиан дининдегилер айткандай алманы жеште эмес, буудайдын данын татканда. Нурмолдо шайтандын азгырыгын мындайча баяндайт:

*«Жесең ушул жемиштен,
Болгойсуң дейт чыңырык.
Татып ушул буудайды,
Эске алгын-дейт кудайды (30-бет).*

Ал эми Адам-Ата, Обо Эне шайтандын тилине кирип, буудайдын данынан жеп күнөкөр болушат. Акын бул окуяны мындайча сүрөттөйт:

*«Адам ата, Обо Эне,
Шилекейи чубуруп,
Тилип туруп бир кесим,
Бөлүп жешти сугунуп
Калган экен ошондон*

Буудайдын тырык тилиги» (30-бет).

Нурмолдо көтөргөн бул маселеге кийин Молдо Осмоналы Сыдык да кайрылган. Ал мындай деген «... он беш жылдан бери аңтарып, текшерип, эки жүз миң кыргыздын ата-бабаларын таратып, тэ-этиги Адам алейсаламга жеткирдим. Биз дагы асыл заттан экенибизди билсин үчүн, он беш жылдык мээнетимди бир саатча көрбөй, калем тыбырата баштадым» (Ала Тоо 1989, №3, ИЗ-114-бет). Андан ары Осмоналы Сыдык оюн улап, минтип жазат: «Оболку атабыз Адам болуп, азирети хаво оболку энебиз болуп жер жүзүндөгү адамдар ушул эки заттан таралган».

Нурмолдонун кыргыз элин дүйнөнүн башка элдеринен бөлбөстөн, тетирисинче аны бирдиктүү адамзат баласынын ажырагыс бир бутагы катарында карашы, анын өз мезгилиндеги гана эмес, бүгүнкү күндөгү гуманисттик ойлоонун зор бийиктигине көтөрүлгөндүгүнүн айкын күбөсү.

Нурмолдонун ой-чабытынын бийиктигин, анын дүйнө картинасын сүрөт-элесин берүүгө чейин көтөрүлө алгандыгы айкындап турат. Тарыхта белгилүү болгондой дүйнөнүн картинасы жөнүндө философиялык, диний жана илимий үч окуу бар. Ойчулдун сунуш эткен картинасын диний көз караштагы окуунун түрүнө кошууга болот. Анын айтымында күн ааламды устунсуз жараткан бир

*Алла. Ошондой эле «томсортпостон тоолорду, то-
пукта жашап жүрсүн деп, кыргызды берген бир
Алла».*

*Биз жогоруда Нурмолдонун айрым гана ойлору-
на токтолдук. Ал терметкен ойлор кыргыз руху-
нун, анын ичинде кыргыз философиясынын соолу-
бас булагы, асыл мурасы. Аларды кеңири жана терең
изилдөө алдыдагы улуу иштердин бири. Акылман-
дын чыгармачылыгы жөнүндөгү олуттуу пикирлер
келечекте айтылар деген чоң үмүттөбүз.*

Академик А.Ч.Какеев

ОТТУУ КУРАК ОБОНДОРУ

ДАВАНГА

Көгүчкөн учпай дубалдан
Көк кашка миндим даванга.
Көп алыс кетип калды деп
Көнүлүн бурба жаманга.

Сагызган учпай дубалдан
Саркашка миндим даванга,
Сапары узак болду деп
Санааны бурба жаманга.

Алтын да таш, таш да таш
Алтындай болбойт башка таш.
Алыска кетпей кошулса,
Ардакташкан жашка жаш.

Күмүш да таш, таш да таш
Күмүштөй болбойт башка таш.
Күдөрүн үзбөй кошулса,
Күтүшүп жүргөн жашка жаш.

Жайлоонун башы жашыл таш
Жашыл көйнөк, узун чач.
Жаныңы кыйнай бербегин
Жыргалың келер – башың жаш.

Кыштоонун башы кызыл таш
Кызыл көйнөк, узун чач.
Көп эле ыйлай бербегин,
Көрөсүң көптү башың жаш.

* * *

Айлыңын үстү кең колот
Аралай басып эл конот,
Ардакташуу, сыйлашуу
Ар бир жаштан тең болот.

Элиңин үстү кең колот
Эртелеп жазда эл конот.
Эркелешүү, сыйлашуу
Эки жаштан тең болот.

Каратөр жайлайт элибиз
Кат тындырбай бериниз,
Кайрат болот канчалык
Кадырлап жазган кебиниз.

Сарытөр жайлайт элибиз
Сөз тындырбай бериниз,
Сүйөк болот ошончо
Сырдап жазган кебиниз.

* * *

Кара суу жакшы жутканга,
Билегиң ичке тутканга.
Табийгат кошуп койсочу
Кол кармашып учканга.

Белиң бир назик кысканга
Болбосун геп-сөз бушманга.
Алтыным сени күтөмүн,
Азгырылба душманга.

Алайды туман айлаган
Айнектей көзүң жайнаган.
Алаамат көзүң мен көрүп,
Арашан ичим кайнаган.

Бозбуну туман айлаган
Ботодой көзүң жайнаган,
Бозоргон көзүң мен көрүп,
Бозодой ичим кайнаган.

Самсаалаган саамайың
Саржоолук менен жабайын,
Сабылып турган көзүңө
Садага кетип калайын.

Буралган булгун саамайың
Булаңгыр менен жабайын.
Балбылдаган көзүнүн
Балакетин алайын.

ЖИГИТКЕ КЫЛДЫҢ ТАМАША

Жашыл күрмө, ак күрмө
Жароокер курбум жан бирге.
Жакшына уйку табылар
Жалкоолук кылба бул күндө.

Кызыл күрмө, ак күрмө
Кызыкташ курбум жан бирге.
Кызык бир уйку табылар
Кыйыктык кылба бул күндө.

Кара кыя Кум белден
Капталдай агып суу келген.
Каранып сендей таппадым,
Кадыры ашык бул элден.

Кызыл кыя Кум белден
Кыялай агып суу келген.
Кыдырып сендей таппадым,
Кыялы артык бул элден.

Алмалуу булак ала арча
Алмасы бышат жанаша.
Алмасы менен бир койуп
Адамга кылдың тамаша.

Жийделүү булак ала арча
Жийдеси бышат жанаша.
Жийдеси менен бир койуп
Жигитке кылдың тамаша.

ОЙБАЙ

Уландар:

Оюн куруш тойдогу - адат экен,
кыздар-ай,
Уландардын өлөнү жагат бекен,
кыздар-ай?

Ай, кыздар-ай, кыздар-ай
Уктатпаган уздар-ай,
Катып жүргөн сырың көп
Айтасыңбы, кыздар-ай?

Кыздар:

Кыздары көп кыштактар - таза
бекен, уландар?
Кубалашып ойногон маза
бекен уландар?

Ай уландар-уландар,
Кууп жеткич куландар,
Эндигисин тапшайсың
Ишиң түшсүн ой-бай-ай.

Уландар:

Ак коргондун абасы - таза экен,
кыздар-ай.
Ак бетинен өпкөндө - маза экен,
кыздар-ай.

Ай, кыздар-ай, кыздар-ай!
Катарымсың, теңимсин
Эмдигисин айтсаңчы?
Ишим түштү, ой-бай-ай?

Кыздар:

Ой, ха-ха-хай! Ха-ха-ха-аа! Уялбаган
уландар!
Сөз кыябын билбеген - анык айбан,
куландар!

Сыр алдырып койдунар,
Куруп кетсин ойнунар!
Эндигисин айтпайбыз
Ишин түшсүн ой-бай-ай?

Уландар:

Ой, өлөңчү Арзыкул! Айтпадыкпы
«койгун» деп?
Эми кандай кылабыз? Элендебей
чойгун геп!

Ай, кыздар-ай, кыздар-ай
Катарымсың, теңимсиң
Эндигисин айтсаңчы
Бери карай ой-бай-ай?

Кыздар:

Кыз кылыгы кырк түркүн, коркпогула
уландар!
Кими кимди жактырат, чоттогула
уландар!

Баары:

Ай, кыздар-ай, уландар
Катарымсың, теңимсиң,
Эндигисин айтсаңчы,
Ишим түштү ой-бай-ай?

ЖАРЖАРЕЙ

Эй, жаржарей, жарей!
Тоту куш түстүү кара каш жарей,

Токтоно элек али жаш жарей.
Жакуттан жүздүк тагып ал жарей.
Жаркылдатып багып ал жарей
Жакуттан жүздүк жарашсын жарей,
Жаами журт жардап карашсын жарей.

Кайырма:

Эй, жаржарей, жарей,
Ээ, жаржарей, жарей.
Эй, жаржарей, жарей,
Ээ, жаржарей, жарей.

Эй, жаржарей, жарей?
Сары алма жыттуу кундуз чач, жарей,
Сактана элек али жаш, жарей.
Алтындан шакек тагып ал, жарей,
Абайлап жакшы багып ал, жарей.
Алтындан шакек жарашсын, жарей,
Ай-аалам жардап карашсын, жарей.

Кайырма:

Эй, жаржарей, жарей,
Ээ, жаржарей, жарей.
Эй, жаржарей, жарей,
Ээ, жаржарей, жарей.

Эй, жаржарей, жарей!
Кадырды билер өзүң бол, жарей,
Канттан да ширин сөздүү бол, жарей.
Токтоолук белги тагып ал, жарей,
Таалайың ушу багып ал, жарей,
Ырыска баары карашсын, жарей,
Ынтымак гүлдөй жарашсын, жарей.

Кайырма:

Эй, жаржарей, жарей,
Ээ, жаржарей, жарей.
Эй, жаржарей, жарей,
Ээ, жаржарей, жарей.

БИЗ КАРДАР

Дарыянын ойагында шапталызар
Шапталызар түбүлөрүндө кыздар базар.
Сүйсө көңүлү, кааласанар биз да кардар
Тескери карасанар – биз да безар.

Ушул көлдүн бу жагында албализар,
Албализар түблөрүндө кыздар базар.
«Сүйгөнүм» деп карасанар-биз да кардар
Жүзүн буруп карабаса биз да безар.

* * *

Мен барамын өзүнө тайлак минип.
Эки бутум салаңдап жайдак минип.
Каптырбастан итине тососуңбу?
Көрсөтпөстөн атаңа шайлап-билип?

Мен жогортон келемин төө минип,
Бир өзүнө жүрөмүн күйө билип.
Кезиктирчи кеч кылбай Алла Таала
Суктандырган сулуу кызга сүйө билип.

* * *

Ак көпөлөк, көк көпөлөк,
Мечит мунарасында.
Ах кудайым, кемкор этпе
Дос-душман арасында.

Терезени ачып коюп
Кимге көйнөк бычасың
Кашың, кара, боюң, жыпар
Ким бактына өсөсүң?

ПАРИЛАР

Асманда парилерим учуп жүрөр,
Алар көрүп биздин жерди арзып сүйөр.
Колдоп адам баласын колдон алып,
Келер бизге көчүшүп болуп үйүр.
Айланайын парилар келе көргүн,
Аалам калкы армансыз саган үйүр.
Айрылгыбыз келбейди бир өзүнөн,
Алыстабай төрүмө отур жүйүр.

Парилар кандай болуп келегейсин?
Парисинби? Темирсинби? Телегейсин.
Кудяайым кудурети көргөзгөйсүң
Куттап мени теңине элегейсин?
Кемеге түшүп келгей учургучур?
Мейман кылбай жараным не дегейсин?

Асмандан келер экен наристелер,
Күнөөсүз киши көзү ачык келер.

Алыстаба биздерден адам куту
Ах мээрман пирлерим - периштелер.
Тилеген тилегимди Алла берер
Балдарым бир өзүнө ээрчишселер?!

Келегой париларим жылдыз болуп,
Чөгөбү суу түбүнө кундуз болуп?
Жаркырап түн жарытып кутун төккөй
Куптаным кетер бекен кундуз болуп.
Нурмолдон апсун окур сергип буган
Дептерине жазар анан окуп куран.

Тилеги кош терекке нургуз болуп,
О калса түбөлүгү кетпей бизде.
Пейли-куйу берилсе кыргыз болуп,
Нийетим бергей Алла? Бергей Алла?
Жүрөгөй башка жакка тургус болуп!

ЗАМАНА ЗАКЫМДАРЫ

ЖОГОЛУП ТАБЫЛГАНДА

Нурмолдо Намеккент шаарындагы Молдо Кыргыз медресесинде дарс берип жүрүп жоголуп кетет. Беш жыл бою дарексиз болду. Түнүлгөн туугандары анын ашын берип, кар бастысын өткөрүп, биротоло унутайын дегенде бир күнү шоп этип үйүнө кирип келет. Туугандары сүйүнгөнүнөн той кылып, кадырлап тосуп алышты.

– Кандайча беш жыл жоголдуң? Кайда жүрдүң?
– деп сурашат сагынган эл.

– Молдо Кыргыз медресесине бир күнү лөлү апсун келди. Ажы мударис экен. Биздеги бардык мударистерге апсун окуду. Улук дарс берди. Мени көрөр замат эле арбады. Жаныма келип, колуму кармап, көзүмө көзүн кадап минтти:

Сенин колунда табың, көзүңдө огуң бар экен. Апсун болосун. Мен деле сезип турдум. А дагы апсунунун күчү менен менин ушинтип ойлогонуму билип койду. Бири-бирибизге сырыбыз беш колдой белгилүү болуп калды. Бири-бирибизге айтпай түшүнүштүк. Кашмир шаарына барганымы гана билемин. Жолдо жүргөн бир ай убакыт элес-булас булангыр агат. Булангыр тартып түшүм окшоп турат. Беш жыл окутту. Эми келдим - дептир Нурмолдо.

Нуке, сөздөрүнө толук түшүнө албаганыбыздан улам, толук ишене албай жүрүбүз, «АПСУН» деген бул көзү ачык, олуя. Алды жагыбызда эмне болорун билген, анысын элге айтып, жамандыктан калас кыла турган ажайып кишини апсун дешет. Сен Кашмир деген дүйнөнүн тиги бурчунда жүрдүң. Андан нары ыйык Ажыга барып келдиң. Чыныгы апсунчасынан өз элиңин келечегин айтып берчи, кандай болот? – деп сурагандарга минтип жооп кайтарган: Силер сурабасаңар болот эле. Айтпаганым жакшы эле. Сурап койдуңар, эми айтпасам болбос:

Анакей, көзгө көрүнүп
Ажайып эле туру,
Ким айтпасын муну:
Кулдар башкарап,
Байларды ташка алар,
Пайдасын көрөр башкалар,
Бийлик кылар акылсыздар,
Жаманды «жакшы» дер,

Жакшыны «аксым» дер.
Жерден береке кетер,
Малдан эрекше¹ житер.
Дем алган абаң бузулар.
Байлыгың башка жакка сызылар,
Окумалдан илим качар,
Элден дин безер
Эссиздер ырыс кесер.
Бирдин кесепети минге,
Миндики түмөнгө өтөр,
Эченден кун кетер,
Эселектер баш кесер.
Ыйман асманга безер.
Ошондо жакшылар:
«Сактантса - сактандыңар,
Амирлер арага түшүп
Актантса актандыңар.
Актанбасаңар баарыңар,
Сактанбасаңар карыңар
Кыйаматка капталдыңар.
Актангыла, сактангыла» –
Деген эле Нурмолдо.
Жашагандар бир жолдо,
Жеткизген муну биздерге
Оомийин оллоохакибар»

– деп бата тартып чоң атам: «ошо Нурмолдо айткан заман келатыры окшойт, ушу колхозу ошондой балээ го – десе чоң атам, чоң энем экөөбүз да коркуп кол жайчубуз. Булар жөнүндө Нурмолдонун жердеши ардагер мугалим Турдубай Касымов азыр да айтып жүрү.

---

¹ Эрекше – береке.

БАРИК – АКЧА

Бир күнү курбулары менен Нурмолдо Касан базарына барыптыр. Теңтуштар не дебейт. Азил-чыны аралаш минтишиптир:

– Баарыбыз тең бир тыйыны жок келиптирбиз. Бир челек өрүк алып бербесең болбойт. Жаңы бышыптыр, шамалык¹ кылалы. Быйыл өрүктү биринчи көрүшүбүз – дешет жан жабыла. Нурмолдо курбуларынын өтүнүчүн аткарайын десе намыяны үйүндө кала берген. Чөнтөгүндө бир тыйын пулу жок. Бир аз ойлонду. Ошондо апсуну эсине түштү. «Колунда чогу бар, көзүндө огу бар» экенин эстеди. Өзү кандай маанайда дабааласа, натыйжа ошондой болот, огу атса өлтүрөт, чогуна кактаса күйгүзөт. Огуна жакшылыкка атса өстүрөт. Чогуна ылымсанап кактаса сүйгүзөт! Ошентип кастарын атып өлтүрүп, досторун өстүрүп келет. Кашмирлик лөлү устат апсуну ушундай иштетип көндүргөн. Ушулары эсине түштү.

– Эй, Нуке, неге ойлонуп атырысың? - деди курбуларынын бири. Ошондо терең ойго батып, калкы быкбырдай кайнап, кумурскадай каттаган Кашмир шаарынын элесинен арандан зорго кайтты, өзүнө араң келди. Нурмолдо тигиге жооп бериштин ордуна өрүк сатардын жанына барды. Колун анын бетибашына жакындата жаңсап, табы өтө тургандай абалга келтирип, көзүн-көзүнө тушташтырып, сөз катыштырып нарк- навасын билди. Өрүктөн бирди алып, ага кошо бариктеринен төрт-бешти уштап, аны менен өрүктү арчымыш болуп, өрүк сатардын

---

¹ *Шамалык* – жаңы мөмөнү алгач татуу.

ырайын байкай баштады. Нурмолдонун колу жа-
кындаганда өрүк сатардын өң-алети бузулуп, кыза-
рып-татарды. Мунусун тентуштары да байкап ка-
лышып, кийин айтып жүрүштү, элге жайып ийиш-
ти, азырга чейин унутулбаганы да ошондон го:
«Сенин колун менен көзүңдө бирдемең бар...» Али-
ги бариктерди эки алаканынын ортосуна салып
ушалап, нары-бери, оң-тетири айлантып, өрүк са-
тардын бетине тосту:

– Ушуга бир челек өрүк келеби? - деп сурады.
Өрүк сатардын көзү жалжылдап, сүйүнгөнсүп ко-
лун созуп, «акчаны» алып, өрүк толо челекти кар-
матты, тентуштары күлүп жешип, челекти бошо-
туп кетишти. Ошо тентуштарынын арасында ме-
нин чоң атам Устажолдош да бар экен...

ЭШЕК БОЛГОН ЭШМАТ

Нурмолдо менен бармактайынан бирге өсүп,
мүнөздөрү сиңишип кеткен Эшмат деген жакшы
көргөн курбусу боло турган. Ал экөөбү күнү-түнү бо-
журашса да сөздөрү түгөнбөчү. Кичинесинен бирге
чоңойгон ынак курбулар биротоло сырлана болуп
калат эмеспи. Ата-энеге, аялга да айтылбаган сыр-
лар экөөнүн ортосунда каткырык чыгарчу. Ошолорду
айтышып күлгөнү күлгөн эле. Эр жеткенде геп баш-
ка, өткөндөгүлөр балалыктын күлкүсү болуп артта
кала берет. Муну Нурмолдо жакшы түшүнсө да Эш-
мат бий эске албаптыр. Балээнин баары мына ушу-
нусунан келип чыкты. Ошол Эшмат баягы «купуя-
сынын» дагы бирин иштетип, балээге каларын бил-
бептир. Ал мындайча болду. «Бир жерге барабыз»

деп Нурмолдону кесманачыныкына ээрчитип келди. Бозонун жыты бурр эте түшкөндө эле кетенчиктеп, Нурмолдо кесманачыныкына кирбей койду:

– Мен бул үйгө кирбеймин. Бозо жыттанып туру – деди Нурмолдо.

– Азилиңи кой. Мен атайы кесманачыга буйрутма берип, таруу бозо салдыргамын. Эки короз да былкылдап кайнап туру. Ушунчалык буйрутма берип, саган арнап арпана уйуштуруп, анан апкиралбай кетсем, кыз-келиндерге шерменде болуп... Эшматтыгым кайда калат?

– Эшмат бай, сен түшүн. Мен эми бала эмесмин. Сени менен ашык ойноп, бозо уулап, кыз-келиндер менен сармерден айтышып жүргөн кездер эми эскерүүчү окуя болуп гана артта калды. Эми чоң, кишибиз. Мен апсун, ажы, ыр жазгыч Нурмолдомун, сен бир үйдүн кожосу, кыштактагы бир мааленин бийисиң. Эски адаттар эми бизге жарашпайт. Бозо ичсем апсунум бузулат.

– Бузулса-бузулар! - деди Эшмат баягы балалык жоон омууроого салып.

– Мен үчүн бир кесе бозо ичип, короздун бир санын жулкуп жеп, бир аваз созуп сармерден ырдап берсең - бакыт ошол. Сени менен беш жыл көрүшпөй калганымын эсеси чыгат, кир үйгө?

– Эшеке, капа болбо. Эми бала эмеспиз, мен кетейин. Сен үчүн бир кесе бозо ичемин деп, «жоголуп кайра табылган» мээнетим бекер кетсинби? Элге пайда келтиремин деп тапкан олуялыгыман ажырасам мейлиби?

– Мейли! - деди Эшмат биротоло кежирленип. – Капа боломун. Достугубуз бузулбасын десен киргин үйгө.

– Башканын баары пирра болсо да, бир кесе бозого эл үчүн пайда келтирчү апсунуман ажырай албаймын. Ушуга түшүнгүн да мени колдо. Эми бала эмеспиз досум? Жан досум мени кечиргин? Бир өтүнүчүмү мага бергин?

– Жоголуп кетип, ыскат-ашы берилген неме достукту билбейт экен го?!

– Достукту бир эле кесе бозого байлап койуптурбу?

* * *

Ошентип, Эшмат досу куру намысты коё бербей, карышып бекем карманып, мунун акыры экөөнүн урушу менен аяктап гана тим болбой, тынымсыз эрегишүүгө айланды. Мушташа турган болгондо кесманачы менен айланадагы аксакалдар келип ажыратып коюшту. Бирок Эшмат жарашпады. Ушак-айың чыгарып кордой берди: «Дарбадар Нурмолдо», «Качкын Нурмолдо», «Тилемчи болгон Нурмолдо», «Ажы эмес - кур молдо», «Капчык Нурмолдо», «Каракчы Нурмолдо» - деп дагы айтпаганы калбады. Кыжырына тийип, абийирине шек келтире берди. Жолукканда колун бербеди, учурашпады. Нурмолдону көрмөксөн, таанымаксан, билмексен, баягы ууктургуч ушагын улантты. Нурмолдо ажы арага курбуларын, аксакалдарды салып жарашмак болду. А эрегишкен Эшмат ынабады. Арага андан да кадырмандарды салып, «бий Эшмат менен жараштырып койгула» - деп, кой союп үйүнө чакырды. Эшмат эргул барбады. Баягы ушагын улантты. Ошондон кийин гана Нурмолдонун ачуусу шакардай кайнады. Кыжырланган Нурмол-

до бир отурушта алаамат өнөрүн көрсөтүп койду. Ошондон кийин гана Нурмолдонун атагы таш жарды. Ал алаамат окуйа мынакей.

* * *

Эл кызыкка, отуруштан таза аба жутабыз деп, эшикке танаписке чыкканда батты. Нурмолдо Эшматтын болбосуна койбостон капшыра кармап, мойнуна колун артып, баягысындай моюндашып, шыбырашып жүргөнсүп, ошонусун кайра баштагансып, ай жарыкта сөрүгө супага тартты. Көргөндөр минтип ойлошту: «Сынакы курбулар жарашып алганы жакшы болуптур. Жаш кездеги кылык-жоруктарын дагы бир кайталашканы келишкен экен» - дешип ойлошту баары. Бул экөөнөн эч ким шектенбестен мейманканага кирип кетишти. Сармерденди улантышты. Сармерден аябай кызып, ырдап-чордоо күч алганда, баягы экөөнү эстен чыгарып да коюшту. Эшматка кезек келгенде гана курбусу жанында жок экенин эстей коюп, шеригин изденип калды. «Нурмолдо экөө кайда кетти ырдабай?» - деп добуш салды. Оюнбашы издеп эшикке чыга берип Нурмолдо менен сүзүшүп кала жаздады. Эшматты сурады эле, ал колун аткана жакка жаңсады:

– Тигине Эшматың, акырда эшек болуп аңгырап атат! - деди каары кайнаган Нурмолдо. Оюнбашы сүттөй жарык айдын нурунда бастырмада маалени жаңыртып эшектей аңгыраган Эшматты көрдү. Аң-таң калды. Эшмат дейин десе токулгалуу эшекке окшойт. Киши дейин десе кылык-жоругу эшекке окшойт. Эшектин аңгыраганын ачык эшиктен угушуп, оюнбашы менен Нурмолдонун

жаң-жунунан шек алышып, сармердендегилер жан-жабыла эшикке чыгышып, жакаларын мууна карманышты. Эшмат бий төрт аяктап туру: үстүнө чом токулган, башына жүгөн катылган. Тизгин чомго тартыла каңтарылган. Чылбыры устунга аса байланган. Окуранып эшектөй аңгыраган Эшматты баары дал болуп карап турушту. Эшек-Эшмат суулугун карсылдата чайнайт да окуранат, аңгырайт тынымсыз. Көрүп тургандар жанын оозуна тиштеп, кош колдоп жакаларын мууна карманышат. Кастарынын бири табалагандай күлдү: - «Эшек дейин десем - Эшмат, Эшмат дейин десем - Эшек! Ооздук чайнап аңгыраганын карасанар!»

Жакын тууганы Жолдубай эшек болгон Эшматты айдын жарыгында аңгыраткан боюнча жетелеп кетти. Эртеси Жолдубай аксакал Нурмолдону үйүнө чакырды. Кой сойду. Алдына баш коюп, уча тартты. Үстүнө баштан аяк сарпай жапты. Алдына өзүнүн Париканага атагы чыккан улакчы Тору атын тартты. Эки колун бооруна алып, курун мойнуна салып, чөгөлөп кечирим сурады:

– Айланайын, баламдай көргөн апсун Нурмолдом. Аз айыбыбыз, көп күнөөбүз болсо кечиргейсин? Багыш туугандарым, аранарда ушул он алты үйлүү тогунай уруусу жан сактап жүрдүк эле. «Байманалуу багыш» деп келген элек. Иттик Эшматтан кетти. Сиз, Нурмолдом, ажым, кечиргейсиз, адамдык кылып, Эшматтын күнөөсүн мага бер, уулум?» – деп жалынып-жалбарды.

Нурмолдо да келер-кетер сөзүн айтты:

– «Атаң өлсө-өлсүн, атаңы көргөн өлбөсүн» деген сөз бар, Жолдубай аба. Атамын эң жакын кубусу элениз. Эшматтын иттигин сиз үчүн кечирдим,

кутман карыям. «Алдына келсе атаңын кунун кеч» – дейт кыргыз, кечирдим Жолдубай абаке!

Ошентип эшек болгон немени колу менен даба-лап, көзү менен күлкү чыгарып, киши кейпине салды. Бирок Коштерек кыштагына туралбай он алты үйлүү тогунай өздөрүнүн кыпчак айылына көчүп кетишти.

БАСМАЧЫЛАР ЖЫГАЧЫН АПКЕЛГЕН МЕЧИТ

Адатта «басмачы» атыккан немелер уурулукту, зордук-зомбулукту, арам иштерди, каракчылыкты гана билет эмеспи. Басмачылыктын тарыхында алар бермек түгүл алышты. Курмак түгүл талкалашты. Оңдомок тургай бузушту. Апарып бермек тургай апкетишти гана билген немелер. Аларды бир гана Нурмолдо апсун тил алдырган. Бул окуя мындайча өткөн.

Басмачылар өзүн-өзү колго түшүрдү. Коштерек кыштагындагылардын жайлоодогу бир үйүр жылкысын, бир пада уюн, бир короо коюн Чаткалга ашырып айдап кетишкендиги дароо эле угулду. Жердештер бу малдарды ажыратып келишке Нурмолдону жиберди. Артынан ат арытып издеп барса басмачылар Канышкыя жайлоосунда казы-чучукту кыя кесип жешип, куйрук боорго куп тойушуп, бал кымызга мас болуп ныксырап жатышкан экен. Нурмолдо он басмачынын ар бири менен сагынышып калган достордой катуу-катуу кыса кучакташып, өбө тургансып бетине-бетин тийгизип, көзүнө көзүн тушташтырып тиктешип, колдорун кычыра-

та-кычырата кысып, Кызыратаны издеп жаткансып, бармактарын кырсылдата-кырсылдата укалап учурашты. Чакчарылып турган немелер ошо замат эле бошошо-бошошо түшүштү. Эми Нурмолдонун малайындай кошомат кылышып лыпылдап калышканын өздөрү да билбей турушту. Нурмолдо арактартай ачыган бал-кымыздан ооз тийбей, бирок казычучуктан, куйрук-боордон, бешбармактан кадимки достордукун жегендей ашап куп тойду. «Досунун ашын касындыкындай же» деп да койду. «Куугунчу ушинтип жалгыз келет беле» деп ойлошту басмачылар. Көздөрү күүгүмдөп, дендароо абалга түшүп калышты. Айтарын айтып, дээрин дегенден кийин Нурмолдо онбашыга буйрук кылды.

– Канакей, онбашым, мен айтканды кайтала.

Басмачылардын онбашысы Нурмолдо не десе ошонун баарын куду өзүндөй кайталап айтып таштады:

– Силер улук ажынын тандалган үч жүз коюн, он тогуз жылкысын, он беш уюн айдап келипсинер. Улук ажынын малын уурдамак тургай – деди онбашы куду Нурмолдонун айтканын айткандай, дегенин дегендей туурап айтып.

– Ага сыртынан эле акаарат айткан киши айбанга айланарын билбейт экенсинер да?! Нурмолдону тааныгансынарбы? – деп өзүндөй акырайды.

– Жок, тааныбайбыз, бирок атагын эшиткенбиз – деген сөзүн өзү дагы кайталады онбашы белимчидей абалга түшүп. Кызыгы, маселенин тузу куду ушеринде: өзү Нурмолдо болуп да, өзү онбашы болуп да сүйлөбөтат.

– Кандай даңкын эшиткенсинер? – деп Нурмолдо болуп сурады онбашы. Басмачылар жапырт кайталаган сөздү да айтты онбашы:

– Эшматты Эшекке айлантканын, барикти пул кылып ийгенин, азиздин көзүн айыктырганын, шалды жүгүртүп ийгенин – деп онбашы дагы кайталап Нурмолдо болуп сүйлөгөнүнө апсундун күлкүсү келип, бирок каткырбай өзүн өзү бекем тыйып турду.

Эми кезекти Нурмолдо өзүнө алды:

– Эмесе ошо Нурмолдо мына менмин. Таанып койгула. Эки койду, бир жылкыны союп жединер. Алар Ажынын башы-көзүнөн садага. Калганын чыпчыргасын коротпой мал багарларга тапшыргыла. Ошондон кийин гана онбашыңар мага, Коштерекке барсын. Менин айтканымы аткарасыңарбы же тоодо суур болуп аңкыштап каласыңарбы – өзүнөр чечкиле? – деп жөнөй бергенде басмачылар да малын айдап, малчыларды көздөй бастырышты.

Нурмолдо Кош-Терек кыштагындагы үйүнө жуп жетип, аттан түшө бергенде артынан басмачылардын онбашысы чапкылап жетип келди да энтигип, эки колун бооруна алып, малды эгелерине тапшырганын айтып, буйрук күттү:

– Не дегейсиз апсун? Эми жаңы буйрутмаңызды аткарганы келдим?–деп аттан түшүп, камчысын мойнуна салып, эки колун бооруна алып, чөгөлөдү.

– Эми мусулман болупсун, онбашы. Буйрутмам мындай:

– Менин чоң атам Темирдин мечити эскирди. Ошон үчүн Куркол сайынын карагайынан эки жүз жыгач даярдагай. Эртең ошерге келгиле. Союшунарды, унуарды ашпоз ошерге жеткизип, оокат кылып берет. Силер даярдаган жыгачыңарды мына бу дубалынын берки бурчу урап турган мечиттин жанына жыйгыла. Уктуңузбу, онбашы мырза?

– Уктум, таксыр. Айтканыңыз бир жумада аткарылат – деди онбашы. Ошентип эки жүз карагай жыгач бир аптада кыйылып, ташылып, Коштерек кыштагындагы Нурмолдонун чоң атасы Темирдин эски мечитинин жанына жыйылып коюлду. Буга эл жаны мечит куруп алышты. Ал: «Басмачылар жыгачын апкелген мечит» деп аталып калган.

ДУДУКТУН СҮЙЛӨП ИЙИШИ

Мударис ойлонуп турду: «Элдин шаардагы кыймылы куду кумурсканын жүрүшүн элестетет. Каршы-терши каттайт. Бирдемелерди көтөрүп. А базар куду кумурсканын уюгу сымал». Ошентип ойлонуп, Молдо Кыргыз медресесинин эшигиндеги кадимки күрсүндө адатындагыдай эле отурса, Чайкоо базар жактан бир дудук эки жагындагы жолдошторуна ымдап-жандап «сырын айтып» келатыры. Мурда ушул экөөндөй эле сүйлөй тургандыгын, башкалардай эле үнү бар экенин, дыйканчылык кылып жүрүп шактын арыгынын кашатында уктап калып турса, жин даарып дудук болуп калганын, ошондон бери сүйлөй албай келатканын экөөнө түшүндүрдү. Мунусу анын күн чыгыш тарапты көрсөтүп, анан тилине сөөмөйүн тийгизгенинен байкалат. Тушуна келе бергенде Нурмолдо аны тигиле тиктеп, көзүндөгү огу менен арбады эле дудук селт эте түшүп, кош колун бооруна алып, таазим этти. Тааныбаса да баш ийкеп саламдашты. Табыпча тиктеп, айыга турган бейтапты арбап, чакырып албаса болбойт. Өткөрүп жибериптин өзү күнөө. Колунан келген жакшылыгын пендеден аяштын өзү жеткен караниеттик.

Айыктырыш кудай кулум деген табыштын ыйык милдети. Ушуларды ойлогончо дудукка көзүнүн табын өткөрдү карап туруп. Дудук «жооп кайтара баштады»: көзүн ачып-жумду, Нурмолдону бакырая тиктеп, танданып тура берди. Келип учурашты. Колу оттой ысык экен. Катуу кысты. Бармак сөөктөрүн укалаганда кысырай түштү. Ошондо дудуктун колунун учунан ичин көздөй ысыктык жылып кирип жатты. Былк этишке дарманы калбай, чекчейген бойдон Нурмолдону тиктеди да калды. Арбалып турду. Нурмолдо ого бетер күчөдү. Оозун кыбыратты. Дубасын шыбырады. Дудуктун бетине кыйладан кийин «сув!» деди. Дудук сендиректеп жыгылганы ооп баратты. Эки шериги сүйөп калышты. Суудай агылып нары-бери өтүп турган кишилер обузга толгонсуп бир паста чогулуп калышты. Чайкоо базардагы быкпырдай кайнаган топтун баш-аягы көрүнбөй калды. Калдырап жүргөн арабалар токтоду. Эл кылкылдап толкуп турду Нурмолдо менен дудукту карап. Чыгышы Чар-суу, батышы Чайкоо базарга чейин эл кылкылдап жымжырт токтоп турду. Жүз айлана курчап тегеректеп калышты. Нурмолдо дудукту ушунча миңдеген аламандын көзү алдында дарымдай баштады. «Сакайта албай калып бут Парикананга шерменде боломбу» деген күдүк анда жок эле. Ушунча калк чук этпей карап турганына дудук таң калды. Нурмолдого бу баштатан көндүм болуп калгандыктан байкамаксан.

Нурмолдо дудуктун башын онго-солго, алга-артка, өйдө-ылдый ыргай берди. Чыкыйын дагы укалады. Көк желкесин, дал ортосун таптап-таптап туруп сол колдоп ээгин көтөрдү. Каракуш мээсине оң алаканын тосту. Анан кекиртегин укалады. Алака-

ны менен көк желкесин чапкылады. Дал ортосун укалап, таптап, анан эки кулагын эки колу менен басып турду. Дудук кызарып-татарып көзү чекчейди. Жарылып кете тургансыган абалга жеткенде кокустан эки кулагындагы эки сөөмөйүн сууруп алганда «тырс!» эте түштү. Дудуктун чекчейген көзү жумула түшүп, кайра бакырайып ачылды. Нурмолдо ага катуу кыйкырды:

– Эй, дудук, кайдан келатырысын? – деп.

Дудук уйкудан чочуп ойгонгонсуп катуу селт этти. Көзүн ачып-жумуп сүйлөп ийди:

Ох! Кудай жалгасын таксыр! Базардан келатырым! Чайкоо базардан келатырым, кожоюн табып! Атаңызга ракмат, таксыр! өмүрнүз узун болгой, эч жамандык көрбөгөй! Атыңыз маңгубархаят¹ эл оозунда жашасын! Оомийин аллоовакипар! – деп Дудук пата тартканда, айланасындагы көпчүлүк дүңгүрөтө коштоп кетти:

– Ооми-ийи-ийин! – Облоовоов! – Дудуктун үнү ушунчалык жоон экен, Чайкоо базарга жеткендей болду.

– Менин дудук кеселими алып таштап, тил бергениңиз үчүн Улук Табып, сизге не жакшылык айлагаймен? Кандай жакшылык арзыгай? Өзүңүз айтыңыз улук табып?

– Эч нерсенин кереги жок. Малың ондон ашса бир пайызын мечит курдурганга берсең болгой.

– Ол геп эмес, кырк жылкым бар, төрт пайызын, төртөөнү бергеймин мечит үчүн! Ушул эки хамрахим² эртең жетелеп келгей – деди Дудук. Көпчүлүк күпүлдөдү:

---

¹Маңгубархаят – түбөлүк.

²Хамрахим – жолдошум.

– Атаңга ракмат! Өлмаң, апсун Нурмолла!

– Мечитке кошумчаңа ракмат, Дудук! Эми менин соболума жооп кайтар: Сен базарга келген экен-сиң, базар наркы жагдайында не сөз билегей? Бу турган калайыкка айтып берчи?

– Эл билгенди мен хам билегей.

Дудук, саков баркы бир, базарга салса наркы бир. Базарга бар да бактыңан көр. Алганың арзан, сатканың кымбат. Атаң – базар, энең – базар, базарга барбай саткан азар. Базар наркы – бакыт баркы. Бардык нерсе базарда, тандап ал бакыт жазарга. Базардан качкан – бакыттан азган. Базарга барбай сандалган, бирин-бири алдаган. Алты күндө бир базар, айтпасам акылым азар. Жети күндө бир базар, жетпесем өмүрүм азар. Базар элдики, товар соодагердики. Сиздин бир байтинизди айтышка хам руксат эткейсиз, Нурмолдо апсун.

Алты күндө бир базар

Аксылыгым байыды.

Жети күндө бир базар,

Жердештерим байыды.

Тогри айттымбы жаки ката айттымбы, апсун?

– Туура айттыңыз! – деди Нурмолдо соболго жооп берип. – Ысмыңыз ким?

– Туубай, ушу Намеккент шахринин Кыпчак маалесинен болом.

– Жакшы-жакшы, жакшы геплериңиз¹ бар экен, Туубай, – деди Нурмолдо.

– Атамын аты Дувлат. Эми айып этпегейсиз. Мен хам пата берегей сизге:

– Оомийин, апсун Нурмолдонун аты өчпөсүн, заты өчпөсүн. Атадан балага, баладан чагага айты-

---

¹ Геплериңиз – сөздөрүңүз.

лып кала берсин, оомийин оллоовакбар! – Көпчүлүк дагы дуулдады:

– Нурмолдонун аты өчпөсүн, заты өчпөсүн! – деп таркады эл.

Нурмолдо медресенин зинапайасына¹ жетип, экинчи кабатка көтөрүлө баштады.

Нурмолдонун артынан он чакты дудуктар ымдашып-жандашып, ээрчишип, «сен башта, сен башта» дегендей колдорун серендетишип, тили барлардан калыс издегендей карап тургандарга кайрылышып, колдорун серендетишип, укмуштай тездик менен «сүйлөшүп» турушту. Нурмолдонун шакирттеринен болсо керек, бирөө чыгышты көрсөтүп, анан батышка колун сермеп, «эртең, күн чыкканда кел» дегенсип, жандады. Бирок Нурмолдо экинчи кабатта карап турган экен, дудуктарды өзүнө ымдады эле ал ар топурашып, дүбүрттөшүп аны көздөй жөнөп калышты.

ШАЛДЫН ЖҮГҮРҮП КЕТИШИ

Молдо Кыргыз медресесинин экинчи кабатында, балаканасындагы күрсүдө отуруп, көчөдөн нары-бери тынымсыз өткөндөрдү тиктеп турган Нурмолдонун замбилге көзү түштү. Чыгыштан, Чарсуу тараптан келатыры. Эңгезердей төрт жигит замбилдин төрт сабынан уштаган. Анын үстүндө мойсопут отуру. Замбилдин үстүндөгү койкойгон, алибеттүү мойсопутту медресенин дарбазасынан ичкери алып киришти. Жаң-жундан: «Мударис, апсун» деген сөздөр акырын угулду. Өзүн издеп жатканын туюп, зинапаядан төмөн түшө баштады. Шакирттеринин бири зинапаянын

---

¹ *Зинапая* – үстүңкү кабатка түшүп-чыгуучу тепкич.

ортонку тектирине чыгып калган экен, Нурмолдону көрүп, колун көкүрөгүнө алып, кетенчиктеп, жол бошотуп турду.

Дарбазаканага түштү. Алиги төрт дабардас¹ жигит замбилде көтөргөн алибеттүү мойсопут колун бооруна алып ызаат кылды. Башын ийип таазим этти. Жигиттер колу бош эместигинен баш ийкеп ызаат көрсөттү. Жигиттин улуусу сүйлөмөккө эптенгенде Нурмолдо оң колун сол көкүрөгүнүн үстүнө коюп, оң колунун алаканын «тосмо» кылып токтотуп, өзү эле мойсопутка барды. Учурашып, колунун табын колуна өткөрдү. Мандайына оң колун тосуп, сол алаканы менен башынан желкесине карай сылагансып, бирок тийгизбей, анан тегерете укалады. Далысын бир аз таптап, белинен жамбашын көздөй сыйпалап, бирдеме издегенсип, тапты окшойт, эки колдоп укалап кырсылдата баштады. Мойсопуттун көзү жумулуп, уктагансып калды.

Ангыча наабайчы ысык нан, чай көтөрүп келди. Нурмолдо көзү менен хантактаны нускады эле, наабайчы нан, чайды, кантты хантактага коюп, бутунун учу менен ичкери жүгүрдү. Төрт жигитке кыдырата карап, замбилди мрамар супага коюну ишараттады. Мойсопуттун сунулган бутунун учуна чейин укалап, анан минтти:

– Достум, шал кеселинен айыктыңыз. Куран окуп, наабайчынын нанынан ооз тийип, чайдан ичип, анан жүгүрүп кете бергейсиз, – деди.

Мойсопут айтканын аткарып, жүгүргөнчө медреседен чыгып кетти, жигиттер атасынын артынан локулдап жортту. Замбилди караган шакирттерине Нурмолдо башын ичкериге нускады эле көтөрүп кетишти.

---

¹ *Дабардас* – албетүү, зор, карылуу, чоң.

АЗИСТИН ААЛАМДЫ КӨРҮШҮ

- Илгери көрөр белеңиз?
- Ай жарыгында ийне саптаар элем.
- Анан эмне болду?

– Орокчулукта жүрсөм, үйдө уктап жаткан балдарымды кошо өрттөп, катынымды басмачылар алып кетиптир! Келип күлү көккө сапырылып жаткан үйүмү көрүп, анан ичим ысып, ошол ысык көзүмө чыкты. Ошо замат көзүм өчүп калды. Ушундан бери караңгыга капталып жүрүмүн.

Я Алла, өзүң сактагайсын. Бир жыл өтүп кетти. Эми сиздей олуядан дабаа издеп келдим. Жакшылыгыңызды аябагайсыз! Башыма түшкөн түндөн куткаргайсыз? Бу азаптан көрө өлгөн миң мертебе жакшыдыр!

– Үмүтсүз – шайтан. Киши Алла Тааланын башка салганын көрүш үчүн жаралган. Айыгышты Аллахтан тилеп, беш убак намазыңызды каза кылбай окугайсыз.

– Я Алла, мунуузга да шүгүр! – деп азиз келмесин келтире баштады. Анан асманды карап пата тартты.

– Апбалли! – деди сүйүнгөн Нурмолдо. – Энди өзүңүзгө келдиңиз.

Нурмолдо азиздин оң колунун алакандарын кырсылдатып, сыртын да, артын да «үзө» баштады. Анан эки чыкыйын да куду ушундай «үздү».

– Демини ичине кат, бышылдаба, – деп буюруду апсун. Мен айтмайынча быш этпегей. Демини ичине кат. Көзүнү чылк жум.

Азис айтканын айткандай аткарды. Кызарып-татарды. Барган сайын кызарды. Нурмолдо унчук-

пайт. Азиз ыргала баштады. Биротоло чымырканып, көзүн жумду эле чекелери тырышты. Жыгыларда жетелеп келгендер сүйөп турду.

– Көзүнү ач! – деп бакырды апсун. Азиз көзүн ачып күлүп ийди.

– Мен Молдо Кыргыз медресесиндеминби? Медресенин кештелери жуда чырайлуу тартылган экен да! – деди эки жагындагы дубалдарга салынган оймо-чиймелерге көз жүгүртүп. – Атыңан айланайын Нурмолдо аке! Молдо Кыргыз медресесинин, Парикананын, Түркыстандын, ааламдын апсуну акыны, Мангубархаят жашагайсыз оомийин!

ӨМҮР ЖАНА ӨЛҮМ

Алхамдуллаа мусулман
Азат болгун кусурдан.
Ажал менен өмүрдү
Андабай алкын учурган.
Алакөөдөн жандар бар
Азоодой болуп кутурган.
Эмесе шуга келейин
Эзип айтып берейин.

* * *

Күнгө төрө пендебиз
Күнкор пенде нетебиз.
Ажал жетип күн бүтсө
Ааламдан бир күн өтөбүз.
Көрөбүз өмүр армандан
Өтөбүз бир күн жалгандан.

Абалипте ким өткөн?
Азирети Муса өткөн.
Асманга чыгып Ыса өткөн.
Азирети Ыдырыс
Тирүү өткөн дүйнөдөн.

«Түү дегенин түкүрүк
Арам өлгөн макүрүк»,
Айтып өткөн Машүрүп.
Садыбакас олуя
Касандарга пир болуп,
Дангал өткөн дүйнөдөн.
Азирети Аали шер
Дарчыларга пир болуп,
Балбан өткөн дүйнөдөн.
Эки дүйнө сарбари
Байтагы Мисир шаарында
Сатылган экен кул болуп
Азирет Аали балбаны

Бул дүйнөдөн ким өткөн?
Биздин ыйык пайгамбар
Мухаммет өткөн дүйнөдөн.
Перзент үчүн зар жыглап
Ибрахим өткөн дүйнөдөн.
Кудаанын ыйык пандаси
Ысмайыл өткөн дүйнөдөн.

Адамата кезинде
Өлгөн өлүм эмеспи.
Ибрагим, Каллилла
Алган өлүм эмеспи.
Пандазатка бул мурас
Калган өлүм эмеспи.

Дарыяны бойлогон,
Даарат алып ойногон
Азирети Жунусту
Лаан жуткан эмеспи.
Ал лаанди катта лаан
Дагын жуткан эмеспи.
Эки лаандин ичинде
Кырк даада олтуруп
Жунус чыккан эмеспи.
Бир кудаанын бирдигин
Билип чыккан эмеспи.
Эки лаандин ичинен
Жунус чыккан эмеспи.
Ажал жетип, күн бүтүп
Аны алган өлүм эмеспи.

* * *

Бул жалганчы дүйнөдө
Өлбөйт эмес— өлөбүз.
Акыры башта бир нокто
Ажал келсе өлөбүз.
Кам сүт эмген пендебиз
Ак турпак биздин денебиз.
Ажал жетип күн бүтсө
Акыретке барабыз.

Алты кетмен турпакка
Аралашып калабыз.
Каза жетип күн бүтсө
Увазим тартат касалиң.
Ашык айтпайт пандазат,
Чай менен ичкен асалиң.

Кең көкүрөк зар карып
Каза жетип күн бүтсө
Ыраңың калат саргарып.
Арык менен суу кетет,
Адамзаат өлгөн сон
Алты карыш бөз менен
Асыл таниң бир кетет.
Аппак бөздү кийгизип,
Астанага барганда
Айак-башың тийгизип,
Ата-эненди күйгүзүп,
Акыретин билгизип
Айваналуу казанак
Ойуп койот бир күнү.
Айактай гөргө киргизип,
Коюп коёт бир күнү.
Бир сыгымдан топурак
Чачып коёт бир күнү.
Шапалактай жүзүнү
Ачып коёт бир күнү.

Кутулуп кетет кууганын,
«Кубатым» дейт тууганын.
Безилдеп ыйлайт алганын,
«Медерим» дейт балдарын.
Желпинип ыйлайт алганын,
Жетим калат балдарың.
Заарканып ыйлайт алганың
Сагыр калат балдарың.

* * *

Бул жалганчы шум дүйнө
Кимге бапаа кылгансың?

Азезил шайтан тааныбайт
Ааламды курган Алласың!
Менменсинген эренди
Жер койнуна алгансын.

Адам тани турпактан
Султан кылган Алласың.
Балапан учса шак калат,
Бизден мурун – илгери
Пайгамбар өткөн, ким калат?
Сагызган учса шак калат,
Бизден мурун – илгери
Чарыяр өткөн, ким калат?
Булбулдар учса шак калат,
Бизден мурун – илгери
Мустафа өткөн, ким калат?
Мурунтан Шайтан – бул душман,
Карчыга сайрап көккө учкан,
Кадимтен Шайтан – бул душман!
Пандаликти билебиз,
Каза жетип күн бүтсө
Карангы гөргө киребиз.
Пандаликти билебиз
Аңкир-Нүңкүр келгенде
«Иаа пирим Алла!» дегейбиз
Шашпай жооп бергейбиз.

* * *

Карангы гөрдө калганда
Аландасаң атаң жок.
Элендесен энең жок.
Шыкааларга тешик жок,

Качып чыгар эшик жок.
Айлаңды таппай турганда
Анкир-Нүнкүр кирет дейт,
Күнөөндү сурайт дейт.
Күнөөндү толук айтпасан
Күрсү менен урат дейт.

Таруудай тениң тыркырап,
Коноктой тениң быркырап,
Көкүрөгүң кыркырап...
– Рабиң ким? – деп сураса
– Рабим Аллах – дегейбиз.
– Башың ниме? – дегенде
– Таажы-давлат – дегейбиз.
– Кашың ниме? – дегенде
Сыя калем дегейбиз.
Көзүң ниме? – дегенде
– Шамычырак дегейбиз.
– Кулагың ниме? – дегенде
– Азани каамат – дегейбиз.
– Оозуң ниме? – дегенде
– Келмейи-шаадат – дегейбиз.
– Колуң ниме? – дегенде
– Сахабат-кайыр – дегейбиз.
– Белиң ниме? – дегенде
– Күчү-кубат – дегейбиз.
– Бутуң ниме дегенде
– Пай-у-даарат дегейбиз.
Оо мусулман пенделер,
Ошол, акырет камын жегейбиз!

САНАТ

Адалдыгы адамдын
Аузибиллахиминаш шайтан
Ирражимден ашталар.
Бу дүнүйө, о дүйнө
Бисмилладан башталар.
Ой өрүшү ак болгой
Осмо кетер, каш калар.
Оор күнөй сап болгой
Оомат кетер, баш калар.

Бар ишиниз так болгой,
Бетеге кетер, бел калар,
Байыртадан белгилүү
Бектер кетер, эл калар
Кайыл болгой кажынып
Көпкөндөрдү сел алар.
Акылсыздын турку пыр
Ашынгандар кырылып
Күнөөсүздөр соо калар.

Байкан, жана не калар?
Бирлиги зор калк калар.
Арналган адам оглуга
Акылмандык данк калар.
Уркуларын улаган
Улама жазган кат калар.
Иш ириткен чуулары
Ичи кара куулары
Бардыгынан как калар!

Хандар кетер, так калар,
Багбан тиккен бак калар.

Арам ишке жүрбөгөн
Адилеттүү сак калар.
Кара нийет кагылар,
Көнүл, пейли ак калар.
Кыйаматкайым болгондо
Күнөйүң менен сообун,
Таразада такталар.

Акылсыздар эсирер
Алакөөдөн сетирер.
Асыл киши ар дайым
Күнөй иштен чет жүрөр.
Жамандардын белгиси
Жаатташып кек түйөр.
Айылын араздаштырып,
Абирин күлдөй сапырып,
Ынтымагын кетирер.

Оор күнөй кылагай
Осмолору кургабай,
Ооматы менен баш кетер.
Бетегеси оттолбой
Бектери калбай жаш кетер.
Сыйынгандар азайып,
Дин кайыры болбосо,
Тооп кылып турбаса,
Оозго жетпей аш кетер.

Колдоп турса пайгамбар
Конодо күлүк байге алар.
Баш болуучу жигиттер
Бала кезде байкалар.
Ашык жүккө майышып
Аттын бели кайкалар.

Дасмиясын¹ түгөлдөп,
Дос көңүлүн үгөлдөп²
Соодагерлер пайда алар.
Кыйба чырпык нооданы,
Калыс жүргүз сооданы.
Күтөр сени ошондо
Ар бир дуван ооданы.
Арсыздарча чыр кылба
Салба башка кооганы.
Улуктарды «сен» дебе
Меймандаса тандаба
Катыктуу аш, жовганбы.³

Эл керегин апкелер
Эпчил, изги соодагер.
Каракчыбы? Байкачы
Сен кошулган кербендер?
Жаман киши оолугуп,
Жайсыз жерде дердендер.
Жарым ырыс жакшы сөз
Элет жакта пул го бөз,
Өтө кымбат бербенер!
Нысап кылсаң – байыйсың
Ачкөздөнсөң – тайыйсың.
Чектен чыксаң – челишер
Дайыны жок кайыйсың.
Калыс сөздү тандасаң
Көрүп үзүр – жарыйсың.
Адамгерлик шартнааме

---

¹ *Дасмия* – соодада жүгүртүлүүчү пул же товар.

² *Үгөлдөп* – жайгарып.

³ *Жовган аш* – катыксыз аш.

Аксымданып аттаба
Ана ошондо кайылсың.

Бймансыздар – серпутур¹
Бузулган элди жер жутур.
Башчысы бап келген соң
Башкалар бүт бел тутур.
Бузукусу көптөрү
Баш-айагы кыйсыпыр.
Жакшылыкка баштагай,
Жамандыкты таштагай
Оомийин облоовакипар!

ОЙЛОНЧУ

Ырдын башы бисмилла
Ыкылас ырдаш ышкыңда.
Ырая кылса көпчүлүк
Ыкрар болчу биз мында.

Новруздан салам жаңырып
Көгөрөрүн ойлончу.
Шахар калкы уз экен
Көп өнөрүн ойлончу.
Тоолор бийик, чөлдөр пас,
Төгөрөгүң ойлончу.
Дарак менен бактардын
Мөмөлөрүн ойлончу.
Дан болбосо кишилер
Өзөрөрүн ойлончу.

---

¹ *Серпутур* – зыянга көп учурагыч.

Иш сүйбөгөн жалкоолор
Тез өлөрүн ойлончу.
Жаз, жай, кыш, күз бу дүйнө.
Өзгөрөрүн ойлончу.
Суу башаты тамчыдан
Башталарын ойлончу,
Бир ургаачы, бир эркек
Башкаларын ойлончу...
Тегирменге ташчылар
Таш жарарын ойлончу.
Бир-бирине тилдүүлөр
Геп саларын ойлончу.
Жакшылар эске акылды
Бап саларын ойлончу.
Жамандар орой, көңүлгө
Дак¹ саларын ойлончу.
Ай-ааламды бир Эгем
Башкаларын ойлончу.
Патасыз киши жарыбайт
Патагөйдүн багы бар.
Орозо өмүр узартат
Оомийин оллоохвакибар.

БОЛБОСО

Неме жакшы, не жаман?
Эгем, элим сынасын.
Колмо-кол болуп жүрүмүн
Колдоп мени Расул.
Оор иши оңойлойт

---

¹ Дак – так.

Акени үке жолдосо.
Жүгөнү жок ат окшойт
Тыйылары болбосо.
Сооп болот өмүргө
Бузулган ишти ондосо.
Жакшыларды жандагын,
Башыңа бакыт конбосо.
Асти бир киши жарыбайт
Сыйынары болбосо.

Аңкыйт жыты буркурап
Гүл тамыры солбосо.
Чынардай өсөр чырпыгың
Кабыгын бирөө жонбосо.
Керекке жарар акыры
Кемпай мал кажып койбосо.
Узак жашар кишилер
Түбөлүгүн ойлосо.
Каржалбай жооп изденип
Өнөрлүү жолун жолдосо.
Билим алып, кат таанып
Билик болсо молдочо.
Тапканың кайра чачылар
Жыйынарың болбосо.
Абийириң, ачылар
Кыйын арың болбосо.
Бузулар, алкың ачылар
Сыйынарың болбосо.
Сыйынарың бир Аллах
Тыйыларың Пайгамбар.
Ойдогуну ондосун
Оомийин оллоохакибар!

ЖАР ЧАКЫРАМ, ЖАРАНДАР

(Март жигиттер – марткерлер)

Өзү таптак белгилегендей бул «Март жигиттер – марткерлер» олуя акын Нурмолдо мударис акешендин ондогон-ондогон жар чакырууларынын бир гана түрү (варианты). Бир айтканын экинчи ирет кайталабаган, кайталаса да мурдагыдан башкача ырдаган төкмө акын ар жерге жар чакырганда жагдайга карата ар башкача усулду колдонгон. Ар башкача көркөмдүктө ырдап көздөгөн багытына элди кайыл калтырып ынандырууга үлгүргөн. Жар чакыруусунун мындан башка ондогон түрү эл оозунда азырга чейин айтылып жүрү. Анткени олуя акын Нурмолдо мударис акешен Түркыстан (Алаш, Туран) аймагында бирден-бир учка чыккан акын болгон. Ташкент, Кокон, Алматы, Ашхабат, Бишкек мындай турсун Казан, Уфа, Кырым, Кашмир, Мекке, Мадинага чейин барып түрк, арап тилдеринде кадимкидей төгүп ырдагандыгын замандаштары азырга чейин тамшанып айтып келген далилдери арбын.

Олуя акын Нурмолдо мударис акешен абакебиз арап тилинде кадимки арап төкмө акынындай ырдай жана жаза билгендигин менин Актам кыштагымдагы жердештерим өз кулагы менен угуп, өз көзү менен көргөн. Сүйөркул сопу, Молдо Абды, Мирүсүп, Миржакып, Уста Ажимат, Хамит, Сатиш, Устажолдош, Молдо Алимбек, Темир, Ракман, Сатыбалды сыяктуу молдолор бизге чейин айтып жеткиришти. Алардын бир кыйласы соода кылып жүрүп Орто Азия жана Казакстан шаарларынан олуя акын Нурмолдо мударис акешендин арап тилинде төгүп ырдаганын, жа-

зып жатканын көрүшүп айран-азыр калышкандыгын тамшанып айтып келишти. Ошол шаарларда, ошондой эле айт-арапаларда, улук мазарларда: Сафид-Билалда, Шахимарданда, Сулайман Такта, Ыдырысатада, Азиретаипте, Бабаатада, Арстанбапта, Кожокент, Ташкент, Казан, Упа мазарларында жолуккан араптар мына минтип сурашчу экен: «Оо, олуя мударис акешен, Арапыстандын кайсы жеринен болосуз?» – деп. Алар ушунчалык кайыл калгандыктан Коште-рек кыштагына чейин ээрчип келишчү экен. Мындайларды айта берсе арыбайт...

Демек, олуя акын Нурмолдонун тили кыргыз-кыпчак, түрк элдерине гана эмес арап элдерине да түшүнүктүү, коштил болгон. Нурмолдо коштилдүү ырчы, төкмө, жарчы. Кашмирде, Мекке, Мадинада да жарчылык кылгандыгын тиги замандаштары сайрап келишкен. Ошондуктан Мекке, Мадинадан – ажыдан эшен деген атак алып келген. Маселенин маңызы, партократиянын 70 жыл бою куугунтуктаганынын себеби да куду ушунда болуп саналат. Ошон үчүн аны Түркыстандын акешени (Алаштын акешени, Турандын акешени) деп аташкан. Бул сырды эми гана айта алууга мүмкүн болду... Олуя акын Нурмолдо мударис акешен орустар жаңы кире баштаганда эле «каршы чыккандар кырылат» деп айтып, кагуу жеп калып унчукпай турган. «Каршы чыксак кырылабыз» деп айтканы чындыкка чыккандан кийин гана Алимбек датка, Курманжан датка өздөрүнө кенешчиликке чакырган дешет. Мына ушундан кийин гана баркы аябай ашкан экен. Карыган чагында да жарчылыктан, замананы ырдагандан талбаптыр. Карыган чагында атка жүрө албай калганда поюзда, анан тачанкада жүрүп жар чакырган дешет.

...Ошентип, «Март жигиттер – марткерлер» деген жар чакыруусун да 1915-1916-жылдары поюзда, тачанкада, айласы кеткенде аттуу жүрүп ырдаган. Демек, бул жар чакыруусунун натыйжасы – Түштүк Кыргызстандын, Ташкент аймагынын, бүткүл Парикана өрөөнүнүн элинин аман калышы болуп саналгандыгын азырга чейин айтышкандар бар. Олуя акын Нурмолдо мударис акешендин насыйкатына ынабаган Канат хандар Түндүк кыргыздарды кырдырып алгандыгын «Калктын каны кутказбайт, сени Канат хан» деген ырындагы күүсүндө зарлап ырдап черткен экен.

Эмесе ошол жар чакыруунун бир вариантын өзүңүз окуп көрүңүз.

Биссимилла ираим
Бир Алла кылып ырайым.
Кырылыштан сакташтын
Кыйырын айтты. Улайын.
Аман-эсен болгула
Ардактуу калкым илаим!
Туулганда пендеси
Ырысын увучтап кудайым
Ааламга чачып йиберет
Билбегенге не чара
Билгендерге мубарек.
Адам деген бейчара
Дүнүйөгө бир келет.
Турмуш менен алышып
Түшүнбөйт муңу илгерек.
Кайерге түшсө ырыскы
Пендеси терип йеп келет.
Бир шылтоо менен барылат:
Соодагер болуп же желдет.
Киши деген байкушун

Сезбейди муну кежендеп.
Марткерлик деле ушундай
Сапардан десек эп келет.
Алашынын акешен
Айтыбатат саламын.
Тураныңын акешен
Таазим этер саламын.
Ат жетпеген алыска
Жазыбатат саламын.
Оңго-солго кат бергей
Оң колго уштап каламын.
Жар чакырам жаранлар!
Жарылбасын аранар.
Акнийеттер алып бак!
Кара өзгөйлөр карап бак!
Кармабасын баягы
Карт тырмачув касалиң!
Нускабатат баарына
Нурмолдодой эшениң.
Овлукмалар ойлоп бак!
Опкокторум жойлоп бак!
«Оврутпасын» баягы
Өрт койувчу касалиң!
Ойлоп айтып баарыңа
Нурдун сөзү сүйлөгөн
Нускабатат баарыңа
Нурмолдо деген эшениң.

Куттув өмүр өткөзгөн
Карынын габин айтагай.
Жигиттин тынчын тилеген
Жарынын габин айтагай.
Бир пикирге келишти

Баарынын габин айтагай.
Кырсыктан тышта болушка
Жааминин габин айтагай.
Аманаттан кутулуп
Анан үйгө кайтагай.

Мааракеден куп маарып
Четте турган бери кел.
Олжо-буйла авжалып
Кете турган бери кел.
Аш-паш дебей байгеге
Жете турган бери кел!
Аксакалдар геп айтты
Азыр тыңда деп айтты.
Бектербеги геп айтты
«Баарын эшит!» деп айтты.
Жалпы журтту аралап
Нурмолдо өзүн кабарлап
Жар чакыргын деп айтты.

Ташкент, Кокон, Кожокент
Кенттерде айттым бу гапти.
Анжыжан, Өзкент, Парикана
Жеткенде айттым бу гапти.
Ош, Жалалабат, Маргалаң.
Намеккентте айттым бу гапти
Түркүн айттым баарына
Түрлөндүрүп бу гапти
Кетментөбө, Суусамыр,
Алайга айттым бу гапти.
Боорлошум Бадакшан
Жанайга айттым бу гапти.
Чылмайран, Аксы, Курама
Далайга айттым бу гапти

Байбы? Гедей, Соодагер,
Малайга айттым бу гапти
Мардикер болсоң байыйсын
Талайга айттым бу гапти.

Укпай калдым девенер
Увугуп кайгы жевенер.
Эшитпей калдым девенер
Эзилип кайгы жевенер.
Билбей калдым девенер
Бирегей кайгы жевенер.

Олукта, Алматы,
Таласта айттым бу гапти.
Арбагына сыйынып
Манаска айттым бу гапти.
Тегеренип Туранды,
Алашка айттым бу гапти.
Элет, кыштак, сахарин
Жарашка айттым бу гапти.
Аркага барып ашыгып
Ысыккөл, Нарын, Чүй боуру
Алдувга айттым бу гапти.
Канат хандай зоруна
Малдууга айттым бу гапти.
Каршы чыккан боводу,
Көптөп акыл түзөттү,
Калайык бүтүн колдоду.

Каршыгып кайда барасын?
Кыпчактыктын жарасын
Койкондосоң корозчо
Картыңы тырмап аласың.

Ийрендетсең кылычын
Ихражга ихраж аласың!
Мадаличе «маштансаң»
Чайрактасаң келжиреп
Кырылган бойдон каласың.
Чарыгың бовойт «замбирек»
Балакетке каласың.
Токтогулдай томолой
Жакшылар тартар жалаасын,
Учарларын тандашып
Түбүнөн кыркар канатын.
Мыктыларын жалаалап
Мыктап ачар «сабатын».
Эр бүлөнү мындай кой
Кырылар катын-калачың!
Такыр тирүү койбогой
Түрк, мусулман баласын.
Каяша кылсаң кайкандап
Тозокко күйүп-жанасың.
Уругуна доо кеткей
Тукумуң тартар чаласын.
Нары кылсын кудайым
Бу бетпактык санаасын!

Башка сөзүн таштайлы
Жарыядан баштайлы.
Жар чакырам жаранлар!
Жарылбасын араңар!
Алланын буйрук бу дагы
Аяк-башын караңар.
Бурулбай тиктеп тургула
Бу сөзгө көңүл бургула.
Тике тиктеп тургула

Түбүнө көңүл бургула.
-Жаврупадан ашталып
Жахандик уруш башталып.
Жутунганда биз жакка
Жахангир орус кашкайып
Йолун тосту язитни.

Жаами милдетти башкарып.
Ингилиз, фаран, алманның,
Аскери каптап жалмандап
Атып келе жатыры.
Байлыкты көздөй жутунуп
Басып келе жатыры.
«Түрк калкын тегиз кырам» – деп,
«Баш көтөргүс кылам» деп
Шашып келе жатыры.
Көрүнгөндү кул кылып
Сатып келе жатыры.
Оозуна кирсе аппак ит
Капкара болуп чыгат-у
Сасып келе жатыры.
Дүйнө-мүлкүн талашып
Чачып келе жатыры.
Адисинен аждарха
Ашып келе жатыры.

Йолун тосту ашкере
Жахангир орус аскери.
Жардамга бизди чакырды
Баспайлычы тескери.
Октон алыс оурукта
Иштегенге кечкери.
Марткерчиликке чакырды

Келгиле деп ичкери.
Март жигиттер – марткерлер
Мусулмандын аскерлер.
Жардам берип коңшуга
Ар-намысты апкелер.
Алла колдоп силерди
Ар бирине нал берер.
Кожою-Кызыр жылоолоп
Кошулгасын лак берер.
Кайра тартпай баргыла
Кыйрыңа сооп апкелер.

Негизиге келегей
Не керек? Айтып берегей.
Асасына келегей
Аныгын айтып берегей:
– Элүү түтүндөн экиден
Эр жигиттер жарагай.
Элүү башы, онбашы,
Ыстарчыбыз жана бай,
Кошумчасын ар түтүн
Кошуп колдоп алагай.
Аттап-тондоп экөөнү
Алыс жолго салагай.
Бир жылдык азык өзүгө
Бир жылдык азык үйүгө,
Баптап бергей накалай.
«Байыйсыңдын» мааниси
Мына шунда, караң-ай!
Берилет бекер ат-тондор
Азык-оокат жана май.
Баргандар Орусияга
Аң, казып, кыят карагай!

Март жигиттер – марткерлер
Мусулманнын аскерлер
Уруштан алыс иштешет
Бу тилекке бап келер!
Алманга орус согушат
Кырылышар болушат.
Оургуздун аскерлер
Көздөрүнү оюшат.
Кырылыштан тышкары
Мусулман иштеп болушат.
Болушпасак алмандар
Бизди басып союшат.
Мардикерге барбасак
Алмандар көздү оюшат.
Март жигиттер – марткерлер
Жардам берип коңшуга
Ар-намысты апкелер.

Кеңешкиле жаранлар,
Келишишке жараңлар.
Араздашып кетпегей
Акпаша менен аранар.
Шайтан тилге кирбегей
Шым кылбасын арамлар.
Кырылышып калбагай,
Кележакка каранар.
Оноп алар ортону
Өнүп-өссүн балалар.

Март жигиттер – марткерлер
Мусулманнын аскерлер.
Жардам берип коңшуга
Ар-намысты апкелер.

Алла чачып насипти
Пендеси терип йеп келгей.
Марткерликке мунасып
Март жигиттер бап келгей.
Ак жол болсун эмесе
Аны буйрук текшергей.

Эл четинде эр жигит
Эли үчүн бел жигит.
Керек болсо калкыга
Жоо бетинде шер жигит.
Оомат берсин баарына
Оо, пенде, суран ак тилек!
Оомийин облоов акипар
Ооматтуулар сак келет!

Олуя акын Нурмолдо мударис акешен элди кыдырып бир жылга жакын жар чакырган соң Аксы, Кызылжар дубанынан Арстанаалы миңбашынын жетекчилигинде миңден ашык марткерлер менен кошо өзү онбашы болуп менин атам Ырыскул да марткерге жөнөгөн. 1917-жылы кайтып келсе, үкөсү ырчы Орозбай манасчы анын Белорусиянын ГОМЕЛЬ токойлорунда кызмат кылганын, карагай кыйганын, «мусулмандын аскерлер болгонун» кошуп олуя акын Нурмолдо мударис акешендин «Март жигиттер – марткерлер» деген жар чакыруусун ырдап, «Калктын каны кутказбайт сени Канат хан» деген күүсүн сызгырылта чертип тосуп алган. Озакем 1941-жылгаче аскерге кеткенче ырдап жүрдү. Согуштан кийин анын шакирти комузчу Акматаалы ырчы улантты.

Жердешим Тилеберди комузчу, Иримжит аймагындагы Кушназар комузчу бардыгынан жакшы ат-

караар эле. Кийин 1965-жылы диний сөздөрүнүн ордун актап калтырып жазып Кушназар комузчуга окуп берсем кыйла кошумчасын кийирди. 1992-жылы калыбына келтирдим.

Калмурат Рыскулов

ЗАМАНА

(Нурмолдо, Нурбай айтышы)

Экөбү бир аймактан: Нурмолдо Алабука ооданынын Коштерек кыштагынан, Нурбай Жойбелкенттен. Иликтөөлөрдүн натыйжаларына караганда Нурмолдо менен Нурбайдын бул айтышы Маргалаң шаарындагы Созоктук Мырзакул байдын медресесине барганда маврут учурунда өткөн дешет. Мырзакул байдын балдары: Самаркент, Олуята, Алматы, Уфа, Казан, Бакы, Парикана эшендерин маврутке чакырган. Бул чоң жыйынга Орусиянын өкүлдөрү да келишкен. Нурмолдонун кастары да жок эмес эле. Нурмолдо менен Нурбайдын өмүр бою айтышып келатканын билген шумпайлар бул чоң жыйындан пайдаланышып Нурмолдонун кадырбаркын пастатмак болушат. Бирок шумпайлар күткөндөй Нурмолдо майдаланбай – маселеге фалсафий карап коомдук маанайда, элдик ырайда калчап, турмуштук ишти козгоп бардыгын кайыл калтырып жеңип чыгат. Кадырбаркы пастамак түгүл мурдагыдан алда канча бийиктеп калат. Айтышты жар чакырыштын бир түрүнө айландырат. Далилдерге караганда бул айтыш 1916-жылы мардикерлер жөнөй электе болгон. Ушул айтыштан кийин соо болсо да «көр Нурбай» атыгат. Себеби Нурмол-

донун көп сөздөрү ылакап болуп тарап кете турган. Өтөнү окутуп жүргөндө ысмын унутуп калып: – Эй, женижок бала, бери кел деп чакырат. Ошондон улам балдар «Женижок-Женижок» деп атап жүрүшүп Женижок атыгып кеткен. Мына ушул замана жөнүндөгү айтыштан кийин Нурбай чын эле сокур болуп калган дешет...

Бул айтыш Нурбайдын жердеши Жойбелкент кыштагынын тургуну Калыгул санжырчыдан Айрытамдагы Камчыбек манасчыдан, Куйгумендеги Ташбай молдодон, Кызылтокойдогу Тойчубек улакчыдан, Кызыратадагы Баатырбек өлөңчүдөн, Жап-масалдыдагы Бурулкан өлөңчүдөн, Иримжит кыштагындагы Кушназар комузчудан, Добулбек чеченден 1950-1960-жылдары жазылып алынган.

Нурбай:

Келатырык бир жолдо
Кер какшыкчыл Нурмолдо.
Замананы мактайсың
Зор какшаткан күндөр го?!
Зор берип дайым жактайсын
Күндүз кара түндөй го?!
Имине менен тактайсың
Испатин, кайсы кур молдо?!
Заман акыр, жер такыр
Болуп бара жатпайбы?!
Кайсы жагы мустакам.
Кишини киши сатпайбы?!
Башаламан убакты
«Жакшы» деп жазып каттайбы?
Баскынчылар көбөйдү
Башына мелжеп айтпайбы?

Байкасаң сөздүн теренин
Байсайсың канча керегин.
Супсунуң суур тим эле
Сууроолорду беремин.
Амалдарлар көбөйдү
Ал эмине береним?
Айласыз калды кулпенде
Айтып көрчү себебин.
Тоголонгон чектокол
Тобуң болду замана.
Бычактап союп жегидей
Коюң болду замана.
Зарлантап аткан зарзаман
Зарың ушул эмеспи?
Тарыткан баарын тар заман
Шоруң ушул эмеспи?
Калтыраткан кал заман
Коруң ушул эмеспи?
Мыкты болсоң келтирчи
Мындан артык элести?

Нурмолдо:

Изгилери адамдын
Изин сезип ааламдын,
Түрүн көрүп пенденин
Тамырын кармайт замандын.
Ажырымын көрсөткөй
Жакшы менен жамандын.
Апарар чегин аныктайт
Адымдаган кадамдын.

Алгылары кишинин
Абалын билип ишинин

Залалы, кандай пайдасы
Задиси заман тишинин?
Алдын ала айтады
«Имиш-имиш-мишинин».
Алдуулар кантип чайкайды?
Анысын көрбөй-билбей-ак
Алдагачан байкайды.
«Эми мындай болор» деп
Элге салар айкайды.
Мен айткандар калк сөзү
Мээрмандык дал өзү.
Сен айткандар тим эле
Сенделгендин «пал» сөзү.
«Пал ачкандын» баарысы
Бакшы болбойт турбайбы.
Тобунар калыс болгула
Талдайлычы Нурбайды.

Тике тиктеп өзүнө,
Жооп берем сөзүнө.
Чындыгы үчүн коомдун
Карабаймын көзүнө.
Ынанбасаң буларга
Ыроологун өзүмө.

Тоголото чапкыдай
Тобун эмес замана.
Кааласаң союп жегидей
Коон эмес замана.
Кулаткыдай ташынан
Зооң эмес замана.
Тез алмашып кийгидей
Тонун эмес замана.

Кайда болсо баскыдай
Жолуң эмес замана.
Катындар башка салынчу
Жоолук эмес замана.
Белиңе байлап алгыдай
Боолук эмес замана.
Бу дүйнөдө бири кем
Толук эмес замана.
Шорекке союп жегидей
Соолук эмес замана.
Найзалагыдай жоо келсе
Тоолук эмес замана.
Бир-бирине октолчу
Зордук эмес замана.

Үлбүрөгөн сулуудай
Назик болгой замана.
Ыгын билип издесең
Азык болгой замана.
Касийети кубантар
Канык болгой замана.
Тилин дароо таппасаң
Жазык болгой замана.
Как жүрөккө кагылган
Казык болгой замана.
Көпчүлүктү жактасаң
Бакыт болгой замана.
Жаркыраткан түнүңү
Жакут болгой замана.
Сөлүн таап башкарасаң,
Садык болгой замана.
Жакшыларга жанашсаң
Бадик болгой замана.

Жамандыктан сактансан
Мажик болгой замана.
Түшүнбөсөн, тилине
Таажик болгой замана.

Жезиттин кирсең тилине
Бий-муң болгой замана.
Өмүрбакы өчпөгөн
Кайгың болгой замана.
Шерменде кылган шерт бузсан
Зайыбың болгой замана.
Сөзгө сөлтүк кылгансон
Айыбың болгой замана.
Ачкычын тапсаң колдогон
Кайыбың болгой замана.
Амандык жагын көздөсөн
Айылың толгой замана.
Издегенге таптырар
Кайының болгой замана.
Кол кармашып келишсең
Дайының болгой замана.
Жөнжайын билбей касташсан
Түнүң болгой замана.
Кызмат кылсан жадабай
Күнүң болгой замана.
Ыргагын таап черталсаң
Күүң болгой замана.
Обонун таап ырдасан
Үнүң болгой замана.
Душмандашсаң байкабай
Тулуң болгой замана.
Аста секин жумшасаң
Кулуң, болгой замана.

Соодалашсаң келтире
Пулуң болгой замана.
Найын тартсаң күндө нан
Унуң болгой замана.
Тарбияңа жараша
Уулуң болгой замана.
Жайын билбей чабышсаң
Зулум болгой замана.

Бийлик, байлык талашып,
Хандар бузган замана.
Акылгөйлөр башкарса
Анык түзгөн замана.
Эки жүздүү кошомат
Жандар бузган замана.
Боложагын көрсөтө
Тааныш түзгөн замана.
Өз кызыгын өмөлөп
Аңлар бузган замана.
Кележагын кемелдеп
Жаныш түзгөн замана.
Амалдан амал издешип
Танлар бузган замана.
Калк мудаасын көздөгөн
Канык түзгөн замана.
Кара оокатка касташып
Маңлар бузган замана.
Баарысынан артыгы
Сардар түзгөн замана.
Нурун көрүп билбей-ак
Нурбай бузган замана.
Замана деген ушундай:
Колундагы кушундай.

Таптаганга жараша
Түшүм берет кызылдай.

Абалтадан акылдуу,
Ататеги накылдуу
Аталар айткан ышынбай.
Адырандабай ар дайым
Андай жүргүн сен, Нурбай!
Жакшыларга жаман сөз
Жабыштырган кем Нурбай?
Соо болсо да көрбөгөн
Эки көзү көр Нурбай.
Байкай билсең буларды
Болор элең эр Нурбай.
Заманана түшүнсөн
Атыгар элең шер Нурбай!

Нурбай:

Коруп алып жерини,
Кор кылса деле элиңи,
Тартып алып жерини,
Тарытса деле элиңи
Атса көрбөй доңузча
Болушасың оруска?

Алмасы бышып гөң болгон
Жаңгагы түшүп дөң болгон.
Алла берген баркытым
Алып койсо Аркытым!
Имерип кетсе байлыгың,
Ичип койсо чайлыгың?
Ийрейтип көңүл оорутса
Ийрилдин неге оруска?

Кафирлер досу – жар дейсин,
Мардикерге бар дейсин?
Айнып келе жатырсын
Анык өзүң кафирсин!
Жинигип келе жатырсын
Жин молдо өзүң кафирсин!
Ноюп келе жатырсын
Ноокас молдо кафирсин!

Мүлдө журтка сүйлөйсүң
Мусулмандыкка үндөйсүң.
Мулундап секин саткындай
Мылжыңдын гебин күүлөйсүң!
Мусулмандын кафирге
Мамилесин билбейсин!
Каяша айтсам оруска
Кайра мени тилдейсиң?
Сөзүң башка молдосун
Өзүң башка жолдосун?
Казыргаче билбейсин
Кафирлер эл болбосун?
Гебиң суюк молдосун
Кайырсыз туюк жолдосун?
Минтип жүрсөң бузулуп
Мусулман кантип колдосун?

Эрдиги жок эшенсин
Элден чыккан кеселсин!
Эки жүздүү кишини
Элим кантип колдосун?
«Кылганын кылба молдонун
Айтканын иште» дечеле.
Олуя деп өзүнү

Оолугупмун кечээ эле!?
Тооба кылдым жаңылып
Сенин жүзүң нече эле?
Алдамчы эмей сен кимсиң?!
Акылдуу деш кеч эле?!

Кафирге каршы камынсам
Кайра мени тилдейсиң?!
Айтканың дагы жарабайт!
Тартканың дагы жарабайт!
Эшиткендер кылыгың
Эми жүзүң карабайт!
Калкка ачпай бетиңи
Кумарым такыр тарабайт!
Алдамчы эшен телчибейт
Артыңан эч ким ээрчибейт!
Орустарды жактайм деп
Кафир болдуң Нурмолдо!
Опсурддарды мактайм деп
Такыр болдуң Нурмолдо!

Барганыңда аралап
Байыттыбы паралап?
Ат мингизип орустар
Тон жаптыбы болуштар?
Куш тартуулап орустар
Сом жаптыбы болуштар?
Жактап-мактап кафирди
Жөнүң кандай болушар?
Чыныңы азыр айтасың!
Чыныңы азыр айтпасаң
Чыгып үйдөн кайтасың!
Аныгын азыр айтпасаң

Айдалып үйдөн кайтасын!
Жезит болуп кетесин
Жек болдун эми жекесин!
Армандуу болуп кетесин
Азыкыч эми жекесиң!

Болушкудай оруска
Боордошун, тагаңбы?
Баскынчылар баш кесер
Баарысы сенин агаңбы?
Үңүрөйө тиктейсин
Унчукпай койсом жагамбы?
«Оңолсун» деген эл сөзүн
Озунуп айтсам жаманбы?
Кагынып кеткен катаңы
Катырып айтсам жаманбы?

Кайдигерче көз жумуп
Карабай койсом жагамбы?
Чочубайсын мунуна
Чүргөп коёт дедиңби?
Чортоңдоп жаймай жүрүсүн
Чочконун гөшүн жедиңби?
Камырабай күнү-түн
Карбаластабай жүрүсүн?
Калк көтөргүс күнөйүн
Катып коёт дедиңби?
Кажатсыз басып жүрүсүн
Камандын гөшүн жедиңби?

Дөгүрсүп келе жатырсын
Доңузду жесең кафирсиң!
Кайгырбай келе жатырсын

Каманды жесең кафирсиң!
Чоюлуп келе жатырсын
Чочкону жесең кафирсиң!
Басып алган кеними
Башка чаап ийген элими
Басынтып ийген белими
Бу баскынчы орустар
Бахысташар теңинби?
Таш каптырган демими
Ташыбаткан кеними
Тентип келген орустар
Тексиз эшен, жээнинби?!

Нурмолдо:

Эми сөздү элейин
Эм болорун терейин.
Асылганың өзүмө
Ашыкча дебей не дейин?
Каригине буйдалбай
Коомукка келейин
Жармачына кайрылбай
Жамагаттык жооп берейин.
Майдасына ушталбай
Ирик-ирик¹ желейин.

Кордогонун жукпайды
Колтугума чыкпайды.
Арбаганың жукпайды
Ашыгыма чыкпайды.
Кафир сөзүң жукпайды
Капталыма чыкпайды.

---

¹ *Ирик-ирик* – чоң-чоң, катуу-катуу.

Эшендигим эл билет
Молдолугум мол билет.
Жоболондуу көр Нурбай
Жолбун сөзүң көбүрөт.
Какбаш гепке кайрылбайм
Коомдуктан айрылбайм.
Уу сөзүңү жолотпойм
Убакытым коротпойм.
Суруолорго келегей
Салттуу жооп берегей.

Жамандарча чарпышбайм
Жакшыларча айтышам.
Коруп алса жерими
Зордукчулдун тиши экен.
Бирикпеген түрк эли
Кор болуучу киши экен.
Атылса бири доңузча
Андайына не чара!
Адам деген бейчара.

Күнү бүткөн күндө өлөт
Ажалы жеткен айда өлөт.
Ичер суусу түгөнгөн
Ичкери, тышта жылда өлөт.
Бирөөнүн ажалы суудан,
Бирөөнүн ажалы оттон,
Бирөөнүн ажалы октон!
Адамзаада пендесин
Алла шундай жараткан.
Айга, Күнгө качсаң, да
Ажал жетет канатчан.
Алат барып жаныңы

Азирейил жаракчан.
Шейит болгон пендеси
Жайын табат жаннаттан.
Муну билбей Нурбай пас
Чыга калдын каяктан?
«Сактансаң – сактайм» – дейт Кудай
Сенин камың жейт Кудай.
Бөөдөдөн-бөөдө эч кимдин
Өлгүсү келбейт желдеттен.
Узагырак жашагай
Ырайым күткөн Алладан.

Алмасы аттын башындай
Жаңгагы сайдын ташындай.
Жерин коргоп алалбай
Жигитпи үйдө жашынган?!
Чыккынчынын «адиси»
Душманына сатылган?
Адаты кармап Алаштын
Жакынын көрүп жатындай!
Болгондордун салтыбы
Бир бооруна асылган?
Үйүтү күчөп уюгуп,
Уруштан көзү ачылбай,
Уюшууну унуткан,
Уруяты айтылбай.
Экөөбүздөй үгүтчү
Бир-бирине асылган.
Жамагатта жолукса
Ушунтип,
Жанчышмакка шашылган.
Башына келер бактыны
Бириндеп жүрүп качырган.

Ачылары-ачылган,
Чачылары чачылган.
Качыраарын качырган,
Кырылары кырылган,
Жырылары жырылган.
Куркулдасаң баш жарат!
Куру намыс сеники
Каркылдасаң – башты алат!
Картты тырмап чукунуу –
Калкты өлүмгө тукуруу!
Калыс гепти айтканда
Калайман салып кутуруу!

Анжыжанда баягы
Мадалиешен «сабагы»
Кеттиби чыгып эсиңен?
Жексендеген элими
Жеткен жерге аягы!
Падишахтын жандарал
Жайлабай кимди аяды?
Миңтөбөдө эр түгүл
Калбады бала, аялы?
Тыптыйпыл болду эгинсиз
Суусуз кылды талааны.
Миңтөбөгө алиге
Маңбайды инсан аягы!
Баштамаксынбы баң Нурбай
Мына шундай балаани?
Сырдашым Нурбай сен түгүл
Залдарга айттым бу гепти.
Хантенирдей керилген
Хандарга айттым бу гепти.

Жайыктан азык өндүргөн
Жандарга айттым бу гепти.
Санжыраны саптаган
Сардалга айттым бу гепти.
Мына бу карап отурган
Бардарга айттым бу гепти.
Дөөлүтү ашып-ташыган
Даткага айттым бу гепти.
Арка болгон асылга
Аткага айттым бу гепти.
Ааламдын кабарын билген
Ашнага айттым бу гепти.
Табылгага теминген
Ташнага айттым бу гепти.

Бардыгы тегиз коштоду
Бапкеген сөзүм окшоду,
Жашыктары тим эле
Жашып-сыктап боздоду.
Жойбелкент калкын кырдырып
Аксыга салба жалааны!
Коштерек белин сындырып
Анан табаң канабы?
Табгачка шылдың кылдырып
Таанымаксыңбы анаңы?!
Деги качан тынчыйсың
Тексиз Нурбай арамы?!

Жооп берчи, Нурбайым
Журт алдында угайын.
Эки көздүү сен көрсүң
Эсмесиңи урайын!
Ботобайдай боткосун,

Байсалдай башсыз чочкосун,
Баягы сөзүң кайталап
Байсачы кана угайын?

Гөркарыдай гөпшөксүн
Гөржерди-бокту кепшейсиң.
Үсөндөй орой үңкүймө
Ушуларды кепшепсин,
Үлгүнү бүгүн сынадым.
Орозматтан озбойсун,
Калботодон калбайсың.
Байсай берсең ушунтип
Баарысын бир күн жайлайсың!
Тең келбейсиң Теминге
Тендешесиң Оморго!
Терсектей өзүң «кырааным»
Кайталашка не керек
Сыйрылары сыйрылган!

Алдагачан басылган
Аштайлы сөздү асылдан.
Белгилүү бизге, силерген
Баба-салты илгертен.
Бу дүйнөгө адамды
Сынамакка жиберген.
Анысын сезбей Алланын
Айрылар кейбир жигерден.
Мардикерлик маселе
Марттык болубатпайбы!

Ар нерсени бир айтпай
Арамдарын таштайлы.
Ар ким туру түшүнүп

Ана ушундан баштайлы!
Каяша айтып оруска
Казак хандар не болду?
Аяк-башы белгисиз
Айтышып жүрүп жоголду.
Кырсыгышкан оруска
Кыркгузхандар не болду?
Салават, Балбай, Ормондор
Союлуп баары кор болду!
Мардикерге барбаган
Мадбаштар кайдан оңолду?!
Мардикер берип жигиттен
Мардайсан тирүү каласың.
Каяша айтсаң өлөсүң,
Кырсыкты башка саласың!
«Башбердини авлет» деп
Балдарың тартар жалаасың.

Ойлончу бир аз токтолуп:
Каяшаң тийер ок болуп,
Алакандай аз элсин
Каласың дароо жок болуп.
Көп элдин чети оюлбайт
Көңүлү турар ток болуп.
Саначы өзүң бактыңы:
Кырылса аз эл жакшыбы?
Акылды кайдан табасың
Аттырып ийип жакшыны?
Осмонбек, Баяз болуштар
Ороз, Шатман зорустар.
Мадаминбек миңбашы
«Март экен» деди орустар.
Мардикерликти жактады
Байтуман, Шермат, Амандар.

Мадумар, Насырхан төрө
«Баргыла!» деди барбандай.
Нускасан деле түшүнбөйт
Нурбай сымак арамдай!

Орус мылтык-бат атар
Өнөрүң сага таанытар.
Сенин кара мылтыгың
Серпкенинче беш атар!
Какбашыңы Нурбайым
«Кап!» дегиче теше атар!
Эне сүтүң оозуна
«Эй?» дегиче татытар.
Калгандар качар топтошуп
Качкындарга окшошуп.
Калкыңы түгөл качырып
Калтырбай тирүү окшошуп
Качырап бакыт кушуңу
Кырылабыз окшошуп!

Каалайсынбы ушуну
Каражаак Нурбайым?
Өзүң калыс бологой
Кандай айтып турайын?
Куру намыс баш жарат
Калкты өлүмгө тукуруу!

Төп келбейсин адамга
Тескери болуш жаман да!
Оң келбейсинер адамга
Орой болуш жаман да!
Элиң азыр аманда
Эсире бериш жаман да!

Кана айтышчы Нурбайым
Каалайсың кандай замана?
Сөгүнө бериш жаман да
Сап жакшылар аманда!
Сүйлөп көрчү Нурбайым
Сүйөгөй кандай замана?

МЫНДАН ЖҮЗ ЖЫЛ МУРДА ЖАЗЫЛГАН ЫРДЫН ТАБЫЛЫШЫ

*Ырчы жана манасчы Камчыбек
менен кездешүү*

Курама чөлкөмүнө жакын Айрытам кыштагындагы Биринчи Май орто мектебине жаңы мугалим болуп келгемин. 1955-жылдын күзү. Уландар жүгөрү оруп, кыздар сото кайрууда. Кээде кыштакты карап коём. Азыр биз жаңы кыштактын батыш тарабындабыз. Түштүк жагыбызда, алыс эмес – Манас атанын багындагы Аксыкент шаарынын урандылары бар. Айлана төгөрөгүбүз бүтүндөй чөл. Кыштактын үстү жагынан чоң арык өтөт. Суусу мол, бирок шаркырабайт. Мынабу жүгөрү данын жыйнап жаткан балдардын ата-энелери тиги көрүнгөн тоолордон: Манас ата Акшумкарын тапкан Шаакептерден, анын түндүк тарабындагы Сумсардан, батышындагы Көксерек менен Көкташтан көчүп келишкен. Ушул Айрытамга отурукташканына төрт-беш эле жыл болду. Ошентсе да «Биринчи май» колхозу Алабука ооданына гана эмес, Ош дубаны түгүл Республикага, атүгүл Союзга чейин маалим болду, атыгып кетти. Анткени менен деле жаш дарагы али асман тирей элек, көчөттөрүнүн көбү тамдан ашпаган.

Көчөлөрүнөн чөлдүн белгиси али кетпеген, арыктын кашаттарында шыбак, камгак али да бар. Чаң туфлиге кирет, күн жааса ылай белчеге чыгат. Бийердегилердин көбү бири-бирине жаңы тааныш... ушуларды ойлогонумча аркаман дабыш угулду:

– Ассалоомуалейким?

Валейкумавассалам! – Жүгөрү орогуму кармаганча кайрылып карадым: тору атчан, узун буту аттын кардынан ылдый саландаган, көрпө тебетейчен, далысы эңиш тарткан, куду «Чаргын чаап жаактай», бирок кара сакалчан, кашка тишин көрсөтө күлүп турган кишини көрдүм. Муну сыртынан мага тааныштырышкан: ушу колхоздо бригадир, ырчы Камчыбек манасчы деген ушул. Уландар анын атын алды. Камгактуу, шыбактуу арык кашатына олтурдук. Тааныштык. Жөнжайды айтууга өттүк. Ал сурады. Мен жооп кайтардым.

– Саламды алик алышына караганда, агай, – сиз жашыңызда уламадан таалим алганга окшойсуз? Туура айттымбы?

– Дал өзү.

– Кайерденсиз?

– Миңжашар Чанач сайынан.

– Охо-оо! Кыдыраалы нөшөр төкмө манасчынын жердеши турбайсызбы?!

– Дал өзү. Сиз нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчынын, олуйа акын Нурмолдо мударис акешендин шакирттеринен болуп жүрбөнүз?

– Дал өзү! – деди күтүлбөгөн жерден мени туурап. Баарыбыз күлүп ийдик. Ырчы Камчыбек манасчы Нурмолдо менен Кыдыраалынын шакирти экендигин мен билбей эле жоромолдоп туруп Аксыкент чөлкөмүндөгү ырчылардын, манасчылардын, санжырачылардын бардыгы олуя акын Нурмолдо

мударис акешен менен нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчыдан таалим алган болуу керек деген кыязда гана «соктурганым» чын чыгып көктөн издегеним жерден табылгандай эле болду. Тааныштыктын башталышы жакшы жүрдү. Эми бул маселени мыктылап улантууну ойлодум. Манасчы төкмө Камчыбек ырчы да мурдагыдан жандана түштү:

– Азыркыча айтканда, Калмурат Рыскулович, сиз менен таанышканыма кубанамын. Нурмолдо менен Кыдыраалы улук манасчылар, атыккан төкмөлөр, жетик уламалар эле. Эй, меке жыйнагыч балдарым! Агай силерге падачы эмес, силер ааламдын ээсисинер. Адаматанын, Күн бабанын тукумусунар. Өзүнөр эле иштей бере тургансынар. Эми ушундан быягын агайсыз эле бүтүрүп койгула. Агай экөбүз кеттик.

Манасчы Камчыбек ырчы менен ушунтип тааныштым. Ал көптү айтты. Атүгүл мага саргайып калган калың эки дептерди көрсөттү. Латын алфавитинде жазылыптыр. Сөзүн уланта берди.

– Бу Парикана чөлкөмүндө олуя акын Нурмолдо акешен менен манасчы Кыдыраалы нөшөр төкмөдөй ырчылар жок эле. Ушу элүү беш жашымаче алардай төкмөлөрдү да, манасчыларды да жолуктура албадым. Көргөнүн көргөндөй, укканын уккандай ырга төгүп коюшар эле. Намекенттеги уламаларга катнаштары калың болчу. Анжыжандагы, Оштогу, Кокондогу, Кожокенттеги (Кожант дегени) уламаларга жолукпай туралчу эмес. Жетикентке барганда, Ташкентке өтүп бизге келбей койбочув. Парикана өрөөнүндө даңктуу эле. Ой-еей! Олуя акын Нурмолдо мударис акешен менен нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчылар укмуш айтышар эле. Алар Манасты айтыбатканда тов арасын карасаңыз Манастын чоролору тов арасында карандап чабуул коюп

дүпүрөшүп чувулдагандай болуп кетчүв. Муну мына мен – азыркы күндүн бригадири айтыбатам, күлбөнүз агай! Айткандарыма жаным менен кепил боло аламын. Нурмолдо менен Кыдыраалыны тиягы Талас, Ташкент, быягы Самаркенткече эрчидим. Мага алар дайым ушундай элестеп турчүв. Сагынбай Орозбак уулу – үчөбү пар келер эле. Жети, сегиз ай тынбай «Манасты», «Семетейди», «Сейиттекти», «Алымсарыкты», «Кулансарыкты», «Кененсарыкты» алмак-салмак айтышар эле... Мен алардан онбир, онэки жаштарымда үйрөнө баштадым. Манастан «Манастын Парикана өрөөнүнө калаа курдурганы» (же «Минжашар, Манас, Зулкарнайын»), «Манастын зилдей ташты көтөргөнү», «Манастын Мардигилең алп менен алышканы», «Манастын Париканадан айгандын ханын айдап чыкканы», «Айгандын кызы Алтынай сулуунун Манаска ашык болгону» сыяктууларын Нурмолдо менен Кыдыраалыдан үйрөнүп калдым. Куду радиодогу Саякбайдай күпүлдөшчү, булардын үнү андан бийик эле.

Камчыбек ырчы деле менин чоң энем Сейде манасчы, акем ырчы Орозбай манасчылар сыяктуу Нурмолдо менен Кыдыраалы манасчылардан көптү үйрөнүптүр. Устаттары болгондуктан шакирттик милдетин аткарып өзү алардын оозунан укпаган ырларын, дастандарын көчүрүп алыптыр. Ырчылардын төкмөлөрү бир айтканын экинчи кайталабайт турбайбы. Кайталаса да башкача айтат. Мурункусуна окшошпойт. Сөздөрү башка болот. Нурмолдо менен Кыдыраалынын шакирттери да ошону тастыктайт.

– Мен Нурмолдо менен Кыдыраалы манасчылардын ырларын, «Гулгаакы» жана «Азиретаали Дарийка» дастандарын бир календердин дептеринен көчүрүп алдым. Ал буларды көтөрүп жүргөн экен,

менин үйүмдө кыштап калды. Ал арап тамгасынан кыргызча окуду, мен латын тамгасында жаздым. Оптоо, баарын көчүрүп албай чеки кылган экемин! Эми түштөн кийин өкүнүп жүрүм: Нурмолдо менен Кыдыраалы манасчылардын курбулары алымсабакка жоуп кылганын жазбапмын! Ап бышпаган баш! – деп кейиген манасчы Камчыбек ырчы. – Анын үстүнө деп сөзүн улаган ырчы Камчыбек манасчы – ошол колхоздошув кезинде кызык эле: арапча жазувну көрө койгон чала сабат актив: «Сен эшендин, манаптын дүмү турбайсыңбы! Молдонун, байдын куйругу экесиң! Сотко берем» деп күпүлдөвчү. Анын жанындагылардын бирөөү да колхоз менен кошо арап алфавитинде жазылган китептерде кыргыз элинин тарыхы жаткандыгына кепил болчув эмес. Тиги чооголдун оозун карап ошону менен кошо бастырып кетчув. Ошон үчүн муну бекем каттым эле. Ным өтүп чирип калыптыр. Этиет болуп көчүрбөсөнүз укаланып кетет, жок болот. Ошо менен Нурмолдо жана Кыдыраалы устаттармын аты өчөт! Андай болбосун агай?!

Олуя акын Нурмолдо мударис акешендин «Азиретаали Дарийка» дастаны менен кошо көчүргөм. Ошондо ырчы Камчыбек манасчы мына минтип айткан: – «Азиретаали Дарийканын» тарыхы узак. Автору Сайпидин дамылла Аксыкентий деген фарс болуп кеткен кыргыз киши. Анын уулу Нурмухаммет Нооруз Аксыкентий сактап жүрүп уулдарынын бири Молдокыргызга өткөзөт. Молдо Кыргыз Намеккент шаарына медресе салдырып дастанды уулу Атыжокко тапшырган. Булардын уруусу багыш, уругу чикебагыш (чурчаарбагыш – чыгчарбагыш). Олуя акын Нурмолдо мударис акешен Наркул уулу Темиртегиндин уруусу да багыш, уругу чикебагыш (чурчаарбагыш – чыгчарбагыш). Нурмолдо Молдо Кыргыз мед-

ресесине мударис болгон жылы көчүрүп тараткан экенин ошол Календер айткан. Түпкү аталарынын колкитебин көчүрүп таратпай жаны жокпу! – деген ырчы Камчыбек манасчы. Ушундан улам менин сезимдерим дүрт эткен: менин уруум да багыш, уругум чикебагыш (чурчаарбагыш-чычарбагыш). «Азиретаали Дарийканы» көчүрүп таратпай жаным жокпу деп ойлоп көчүргөм. Бирок тарата албадым... Колдорум жооруп ылжырап канагыча жаза бергем, анда машинкам жок болчу. Анда «Дарийка» деп атап диний сөздөрүнүн ордун актай калтыргам. 1992-жылы «Азиретаали Дарийка» деп атап калыбына келтирдим. Манасчы Камчыбек ырчынын жазгандары сабаттуу экен. Өзү айткандай ал деле иш менен чапкылап күнүтүнү алек. А мен жаш мугалиммин. Кол түк бошобойт. Түшкөчө сабак окутамын. Анан колхозго жардамга. Кечинде эртеңки сабакка даярданмай.

Биз институтта окуганда өткөн кылымда жазма адабиятын баштагандар: Молдо Кылыч, Арстанбек, ошондой эле Калыгул дегендер, аларды изилдегендер да «космополит» аталып, бизге арапча жазувну көрсөтмөк түгүл анын жанына жакын жолотчув эмес. Арап алфавитинде жазылган китептердин арасында кыргыз элинин тарыхый мурастары, адабияты жаткандыгын Ош шаарындагы мамлекеттик институттун студенттерине эч ким түшүндүрбөгөн. Болгону: «Саясий жагдайына ылайыктуулугунан улам арап алфавитинен латын алфавитине өттүк» дешкен. Биз «Арап алфавитинде жазылган китептерде кыргыз элинин тарыхы бар экен» десек бир ири мугалимибиз: «Арап алфавити кожо, молдолордун, бай, манаптардын куралы болуп калгандыктан латын алфавитине өткөнбүз. Аны айтпагыла!» – деп тыйып койгон. Биз «медресе, молдо, улама, арапча жазуу, мударис, рисала, вилает,

вали, падишах» деген сыяктув сөздөрдүн бардыгын тең эле «космополит» деп түшүнчүбүз, ачык айтканда жек көрчүбүз. Ошондуктан мен: «МОЛДО КЫРГЫЗ МЕДРЕСЕСИНДЕГИ ЫР» дегенде эле жүрөгүм шуу дей түшкөнүн азыр да тана албаймын. Өнүм бозоро түшүп, анан кызарып кайраттанганым эсимде. Ойлоно түшкөм: «Басылып чыгат беле бу! Олуя акын Нур-молдо мударис, нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчылар атыккан төкмөлөр» дебатпайбы бу шакирти. Китепке бастырып бер деп талап кылып акмакпы! Көчүрсө көчүрүп алайын. Экөөбү тең менин чоң атамдын достору эле. Тууган экени да белгилүү. Неберелери бар. Ошолор болуп окуп жүрөбүз» деп эле көчүргөмүн. Ушундан улам бир нерсе көңүлүмү кийин өйүп калды, аны эми сезип жүрүм. Эгерде 1951-жылы ачылган Ош-пединститутунун кыргыз тил, адабият факультетинде арап алфавитин үйрөнүү окутулганда биздин курсташтар кыргыз элине тийешелүү далай-далай тарыхый, адабий мурастарды сактап калмак экенбиз. Дагыле аракеттенсек иш көп. Ортоазия, Закавказье, РСФСРдин музейлеринде арап алфавитинде жазылган мурастар сакталып турат. Уламалар андай тарых чет мамлекеттерде: Арабияда, Туркияда, Кашгарда, Афганыстанда көп дешет.

...Андан бери чейрек кылымдан ашык убакыт өтүп кетти. Баягы жылы мен катуу тумоолоп калдым. Жамгыр өтө көп жаап текчеге ным өтүп бир топ китептерим менен кошо Камчыбек ырчыдан көчүрүп алган «Молдо Кыргыз медресесиндеги ыр», «Азиретали Дарийка» дастаны да чирип калыптыр. Айыкканымдан кийин кургаттым. Зоргодон зорго кайрадан көчүрүп алдым. Эми колум жооруган жок, машинкада жаздым. Окуп көрсөм эми такыр коркунучсуз болуп калыптыр. Эки мезгилдеги түшүнүктүн эки баш-

калыгы кызык. Азыр бул дептерлер мага кыргыз адабиятында зор тарыхый окуяларды өз ичине алган тарыхый эпопея болуп элестеп турубалат. Табарик чыгармалар колго тийген экен. Арап алфавитиндеги мурастарга тарбиябыз талаптагыдай болбогондуктан «АК КУРЖУН ТОЛО ЫРЛАРДЫ» (Женижок) чиритип алган экенбиз го! Нурмолдо менен Кыдыраалынын мурастары бизге көп нерсени ачып берет.

Мунун дагы бир зор саясий жагдайы мына мында: биз түрк элдери жараткан тарыхый мурастарга энчилеш, болгондо да теңшерик экенибизди олуя акын Нурмолдо мударис акешен менен нөшөр төкмө Кыдыраалы ырчылар ачык айкын далилдеп туру.

Мындан жүз жыл мурда эле Нурмолдо менен Кыдыраалынын «Молдо Кыргыз медресесиндеги ыры» менен «Азиретаали Дарийка» дастаны биздин аталарга тараптыр. Бу да жеткире айталгандык эмес, атүгүл мында биздин заманга чейинки байыркы Грециянын окумуштуулары биздин бабалардын уламалары болгону айтылыптыр. Аларды биздин бабалар өздөрүнүн тил өзгөчөлүктөрүнө ылайыктап аташыптыр: Платонду – Афлатун, Аристотелди – Арастү, Алькмеонду – Лукман, Улукман, Александр Македонскийди – Искандар Зулкарнайн дешет. Азыр биз Михаил Шолоховдун, Чыңгыз Айтматовдун, Луи Арагондун чыгармаларын билгендей эле биздин бабаларыбыз Алькмеондун, Платондун, Аристотелдин, Искандар Зулкарнайндын, Навоинин чыгармаларын билгенин, Саадини, Машрапти, Бабурду өз кишиси катары сезгенин Нурмолдо менен Кыдыраалы жөнөкөй эле ырдап коюшкан экен. Атүгүл Амир Темирдин атасы Кыргызстандын Тарагай деген жеринен «тентип кеткендигин» айтканы кызык. Тарагай чыккан барлас уругун найман, сарув, багыш уруув-

лары сыяктув эле эсептеп «туугандар» дегени эч кимди таң калтарбайт. Бабур азыркы Жаңыжол районунун аймагындагы Жүзүмжандын жүзүмүн жегенин, Ибрагим сарув Ош беги болгонун, Теке-Секирикти уламыш кылганын Нурмолдо менен Кыдыраалы жөнөкөй эле ырдап коюшкан. Анткени биздин бабалар Намеккент, Анжыжан, Кокон, Ош, Ташкент, Отураркент, Букар сыяктув калааларда окуган, билим алган, андагы уламалар менен бахсташкандыгын (талкуулашкандыгын) Нурмолдо менен Кыдыраалылар деле далилдеп туру. Аларга мунун баары табигый эле көрүнгөн. Ошондой медреселердин бири Нурмолдонун бабасы Молдо Кыргыз тарабынан салынгандыктан Молдо Кыргыз медресеси деп аталып калган. Намеккент шаарындагы эки кабат зор там. Мурда жыгачтан, анысы эскиргенден кийин кирпичтен салынган. Нурмолдо менен Кыдыраалы дагы бир учуктун учун чыгарат: Закирдин Мукаммет Бабурду колдогон барлас, багыш, аргын, черик уруктары менен кошо наймандар тээ мындан үч миң жылдан мурда эле Манас атанын бабагасы Көгөйдүн балдарынан тараптыр. Демек, Нурмолдо менен Кыдыраалы төкмөлөрдүн мурастары бизге тарыхыбыздын белгисиз учуктарын колго берет.

Эмесе өзүңүздөр окуп көрүп калыс болуңуздар, чыгармага окурмандан ашкан сот болбойт эмеспи.

МОЛДО КЫРГЫЗ МЕДРЕСЕСИНДЕГИ ЫР

Нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчы отуз жашар убагында аркалык Сагынбай манасчы менен Аксыкент, Анжыжан, Алай, Ташкент, Арка чөлкөмдөрүн кыдырып «Манас» айтышат. Аш-тойдо алмак-салмак

жарчы болушат. Кыш келгенде Аркага тойго барышат. Кыдыраалы жазда келсе карындашы Акак жок имиш. Сураштырса «бир тентиген кербенчи менен качып кетиптир» дешет. Кербенчи Акакты Татарыстанга, Казан шахрине апкеткен имиш. Артынан кубалап Кыдыраалы нөшөр төкмө манасчы бир жыл жоголот. Табалбай Намекенттеги Молдо Кыргыз медресесине келет. Мында бурадарлары отурган экен. Кыдыраалы ырчы уламаларга учурашып ырдайт. Бахс (талкуу) ортологондо мутавали олуя акын Нурмолдо мударис акешен келип калат. Тээ өткөн замандан бери айтылат. Уламалар, данышмандар, турмуштун азап-тозогу баары геп болот. Мындай бахсташувларда олуя акын Нурмолдо мударис акешен менен нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчылардын сөздөрү маани болот.

УЛАМАЛАР МЕНЕН УЧУРАШУВ

Эсенби бурадарларым
Эстелик курамаларым.
Эчендин ачып ажатын
Эссизди бурамаларым.
Эне-Сайга кетсем да
Эңсеп алар кабарым.
Аманбы уламаларым
Акыл-кенч чубамаларым.
Ача болсо бир жери
Аныктап сурамаларым.
Урумга узап кетсем да
Урматтап кабар аларым.

Баштатан адам баласы
Билинип агы-карасы,

Бир-бирин улам өнүшкөн.
Бирдей болбой санааси
Башы жумур, эки бут
Башка-башка санаасы.

Баштан өткөн оролу
Бар ажайып жомогу.
Бийик товдон, тегизден
Байит болор оролу.
Ырсала кылган улама
Ырсыкыдай оролу.

Улама жазса келишкен
Уккандан көөнүн эриткен.
Түбөлүккө тургузбай
Түркөй хандар керишкен.
Колуна тийсе борчолоп
Койбой өрттөй беришкен.

Онойбу мындай жоголу
Өрттөй күчөп соболу.

Кайран өжөр улама
Кабарып чыкса оң колу
Карышып улайт учугун
Калышпай иштеп сол колу.
Париканада байтагым
Баасын күндө айтамын.
Урумдан таппас байтагым
Урматын күндө айтамын.
Уламанын гүзөрү
Уруят алар байтагым.

Билимге байыр десемби?

Билегендер, эсенби?
Ичи-тышы сыр кеште
Сыркырлуw мунар десемби?
Сөвлөтү бийик аскадай
Суктандырган неченди.

Бу чөлкөмдө тетиктин
Билерманы жетиктин.
Вали баштап чогулган
Вилает этиштин
Медресем – байтагым,
Молдо Кыргыз мечитим.

Ушинтип ырдабатып зээн салса нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчынын ырын баарысы тең аябай эрип тыңшап калыптыр. Ошондо Кыдыраалы нөшөр төкмө манасчы ойлойт: «Кетиватканымда буларга сырымы толук айтып коштошуп кетпидим беле? Аны уккандардын көбү эле мында отуруптур. Эми жашырамбы? Барибир менин бир жыл жоголгонуму баарысы эшиткен» – деп карындашынан айрылганын айтып турган жери экен:

КАРЫНДАШТАН АЙРЫЛЫП

Карындаштан айрылып
Казанга бардым кайгырып.
Баягы кеткен боюмча
Келатырым кайрылып.
Мусапыр болдум аябай
Мусапыркана жай кылып.

Уламам улук шериксин
Узакка көрбөй териктим.
Үйгө өтүп кеталбай
Үйрүлүп мында келипмин.
Аалимдерден алыста
Аябай чүнчүп зериктим.

Тувганым бийдин бовру таш
Түтөп күйүп болдум гаш.
Мен жүрсөм Тогуз-Тородо
Сатылыптыр карындаш.
Матага алмаштырыптыр
Мынча пас болду алтын баш?!

Жолдон өткөн кербенге,
Жолбун кангып келгенге,
Муңкантип кызды сатабы?
Миңбашы, бийлер шерменде!
«Адалбыз!» деп менсинет
Абалын билбес элдерге.

Барктап урук, атаны
Бейпайга салбай апамы
Кыдырдым бир жыл тынбастан
Карындашым Аканы¹
Дайынсыз кетсе жигари
Дем алып аке жатабы!?

Төөгө миндим опондоп
Эшекчен жүрдүм эпендеп.
Бийик медреседей

---

¹Аканы – Акакты.

Кемеге түштүм нечендеп.
Калкылдап сүзсө деңизде
Коркосун «чөкпөс бекем?!» деп.
Аштарханда¹ жалдандым.
Сарытовдо² сандалдым.
Эдилде³ сүздүм күпсөрдө
Эвелектей чайпалдым.
Оургуз⁴ тили билбестен
Дудукча ымдап-жандаштым.
Татарлар болуп тилменчи
Түшүнүп сөзүң жандаштым.

Кубалап изин жезиттин
Көп элдерге кезиктим.
«Күйөв» сөрөй ногой дейт
Казанда кангып эшиттим.
Жолдо бирге барышкан
Жолдошуна кезиктим.
Коровунда сүйлөштүм
Казандагы мечиттин.

Дареги Башкырыстанда
Жетпедим далбас кылсам да.
Өткөзбөй койдү оякка
Ойозго пара сунсам да.
Төрөлөрү кол бербейт,
Чекарага жол бербейт.
Андан гөрө гөйкапты
Арытып келиш оңой дейт.

---

¹ *Аштархан* – Астрахан.

² *Сарытов* – Саратов.

³ *Едил* – Урал.

⁴ *Оургуз* – орус.

Тирувлүгүн эшиттим
Туз насиби жетишсин.
Кыз-бүлөсү бирөвнүн
Гар болбос күнгө кезиксин!
Бурадарлар мунайба
Тагдырды танып нетипмин!

Оургузга жетипмин
Оуз ачып «о-бу» дешипмин.
Тыңшадынар, ыракмат!
Тобуңа таазим этипмин.
Кош колум минтип боурумда
Куп улама жетиксин!

Нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчы ырдабатып байкаса өзүнүн Аксыкенттик бурадарларынан жетөв экен: Намеккент шахринен мударис Байтуман, дөкөнчү Өтөн, Касан шахринен ырчы Кожонасыр, Жаңыкоргон шахринен календер Жуман, Үчкоргон шахринен ырчы Хасанбай, Чадак кыштагынан байтчи Байыш, Курамадан сынчы Нуралы лам дебей берилип тыңшап отуруптур. Ошондо Кыдыраалынын бурадарлары менен алейне көрүшүп ырдаганы:

БУРАДАРЛАР МЕНЕН КӨРҮШҮВ

Учурган далай чеченди
Улама кылган бечелди.
Урматтувнун уясы
Урабас чебим десемби.
Молдо Кыргыз наамдалган
Мекеним медресемби.

Айыктырган касалди
Азаптан айрып неченди
Алтынказык Аксыкент
Алтын тагым десемби.

Бахсташкан мажлисте
Байсагычтар эсенби?
Кыбырабай катар тур
Кучакташам десемби.
Эвирешип бүгүн түн
Эртеменен кетсемби?!
Гүпүлдөй эле берсемби?
Белден бекем сыгышып
Баш урушсам десемби?
Аксыкенттин мураскор¹
Атаконуш эзелки.
Париканада баарынан
Бай Намеккент десемби.
Бат эле болгон мударис
Байтуман ашна, эсенби?

Кызыктар, ырчы, маселчи,
Көп чыккан мискин, көзөчү
Чоюнду сувдай эритип
Казан куйган десемби.
Саймалаган жыгачты
Устасы туйган неченди,
Зерден укмуш жасаган
Зергери зирек десемби
Чыттарын алган элеттер

---

¹ Аксыкент калаасы 1620-ж. зилзалада кыйраган. Ошондон кийин Намеккент кыштагы шаарга айланган.

Мактап жүрү десемби.
Баштатан берки базарым
Баалап ал кийим-кечеңи.
Кыдырашып бир баскан
Кыйбат шахрим Касанди
Кошо окуган халифам
Кожонасир эсенби?

Жаншанып турсам жаманбы
Жатык шилтеп каламды?
«Жаңы нааме» бүтүрүптүр
Жыргатат дейт адамды.
Жаңырткан жаңы газалга
Жаңыкоргон калаамы.
Жегенелеп жүрүвчү
«Жакшы» менен «жаманды»
Каралашкан көп шакирт
Календер Жуман аманбы?
Жоголуп кетип бир жылы
Жорупташсам жаманбы?
Баштаган рубайдан
Бабурдай досум аманбы?
Жетишет энди нары тур
Жыгасың сыгып адамды!
Жамагат жааты Үчкоргон
Жашаган жайы Чуст болгон.
Айтышканы чендебей
Аз өтпөстөн мыш болгон.
Мышыктай кувуп качырып
Мыскыл деген муш койгон.
Атанын уулу Хасанбай,
Алышалы сык колдон,
Аскияны билбесең
Аландабай чык жолдон!

Балачакта тажаткан
Бат кутулган азаптан.
Бабырашып бий менен
Башы арылган чатактан.
Барктув Байыш улама
Байтке байып зар каккан.
Өлөңдүн жазып өлөңүн
Өзгөчөлөргө тараткан.
Баведин дарып бу кезде
Баарланган Чадактан
Байыш бакыр, аманбы
Башы арылбас чатактан?

Мына, төргө өтөмбү?
Мында улама жетөвбү?
Жетөвнүн бири Хызырбы?
Мени дарып кетеби
Мына бу киши тоголок
Хумумбу же көзөмбү?
Медреседе мударис
Мыкчегердин Өтөнбү?
Темирчи, өтүкчүлөрдүн
Тегинен чыккан көсөмбү?
Наалышты билбес жан элек
Назарын дале көктөбү?
Казанчы, зергер, көнчүдөн
Кайнап чыккан чеченби?
Намекенттин баркыты
Наркы быйыл өскөнбү?
Келиндер кийсе кылактап
Кызыктырган көзөлдү.
Ишчиден билим окуган
Тамамдап медресени.
Дөкөндө шалпар токуган

Тоготпой кыйын-кезенди.
Урумга чейин саттырган
Улама Өтөн, эсенби?

Култ эте түшүп ышкындан
Кумарын жазып ышкырган,
Курама товнун улары.,
Кулачын керип иш кылган
Карабулак уланы.
Дыйкан десе малчыдай
Даң салат минген куланы.
Ырчы десе сынчыдай
Ырысбектин Нуралы.
Сынчы десе ырчыдай,
Алыс десе жакындай
Айылы жакшы турабы?
Шагы сынбас, багынбас
Шаштырган ханды урааны
Шаанилүв калкың Курама,
Шаириң жакшы турабы?
Уругу менен илгертен
Улама болгон бу дагы
Ув тырмактар ув кылып
Ушунча элди кырабы?!
Дайынын таппай Кыдыкен
Дааналап энди сурады.
Далайдан бери көрбөстөн
Дендаров болгон убагы.
Даңктаган кыпчак зармунун
Данышман курбум турабы?
Букара болбос хандарга
Элиң аман турабы?
Кагышып калган хандарга
Теңиң аман турабы?

Бу сөздөрдөн кийин уламалардын бахсташуу мурнкудан бешбетер күчөйт. Кудаяр хандын тактан кулаганын, анын себебин, Полотхандын такка келгенин, Насирдин бек да атасынан так талашканын, оургуздардын Коконду, Намеккентти, Маргаланды басып алганын, жо-ок, Ошко бет алганын, ошондо Курманжан датка калаанын ачкычын берип оургуздарды тынчытканын талашышат, Новет дагы айланып Кыдыраалыга келет. Ошондо нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчы оургузду мурдатан Полотхандай колдобой деп ырдайт.

ПОЛОТХАНДАЙ КОЛДОБОЙ

Батмандап алдык жазаны
«Пай-пайлап» тарттык азаны.
Полотхандай колдобой
Башынан Чырнай пашаны.
Кудаяр хан кувланып
Кетирген кектүв катаны.
Кыжы-кыжы кылдырып
Кайнатып салды жапаны.
Кырдырып ийди кыйланы
Кеп тийди кесир-чатагы.
Кай жерге барсаң дув-дув геп
Жамандан чыгып атагы.
Жакшы болсо өз элин
Жаны үчүн журтту сатабы?!

...Айтып-айтпай не пайда
Алмандар кылган катаны
Тек түбү менен жоголсун
Тескери тарттык патаны!

Уругу менен увлансын
Убайы жок батаны¹
Өлгөндөн калган лашкерлер
Өмүр сүрүп жатабы?

Ушул жерден ырчы Камчыбек манасчынын кол
жазмасынын бир барагы айрылып жоголгон экен.

Өрттөбөйүн өзөктү
Күйүп жүрүп не болдук!
Батан – Мекен, батан жай.
Алтын такты аздектеп
«Сүйүп» жүрүп не болдук!
Курама, кытай, наймандар
Кылып далай чоголдук,
Кыпчак, багыш, барластар
Кырылып далай жоголдук.

Болушпагын болбоско,
Бой көрсөтпө жолборско.
Барктагыла бир-бирин
Боур тарткын жолдошко.
Кой, кайгыдан кайтайын
Тынчырбыз тилек оң болсо.

Эссиздер жатка жагынып
Эбирейт ушак табынып.
Эртели-кеч силерди
Эңседим катуу сагынып.
Элим аман жатабы?
Өйдө чыксам өбөгүм
Ылдый түшсөм жөлөгүм,

---

¹ *Батан* – Мекен, батан жай.

Теңим аман жатабы?
Алтынказык ырабат
Аксыкент аман жатабы?
Бала-чага үй бүлөн
Бактын аман жатабы?

Мына ушундан улам бахстин мааниси өзгөрөт. «Кайсы хан жакшы эле?» – деген суровго бардыгы жоуп издешет. Мусаллас ичишет. Гап жешет. Сөз илгерки хандарга кетет. Бирөвү бул жакшы эле десе, экебү ол жакшы эле дейт. Ушул учурда сырттан Молдо Кыргыз медресесинин мутавалиси олуя акын Нурмолдо мударис акешен кирип келет. Геп токтоп, бардык уламалар чук этпей ордуларынан турушат. Нөшөр төкмө Кыдыраалы манасчы да олуттув боло түшүп мурдагыдай кызууланбай, ырдабай, сүйлөп олуттув гана башынан өткөргөн жанагы окуяларын айтып берет. Бахстин кандай маанайда баратканын Молдо Кыргыз медресесинин мутавалиси олуя акын Нурмолдо мударис акешен даров түшүнөт да сөздү улантып мына минтип ырдайт:

ДААНЫШМАНДАР

Айт-айт десе саламды айт
Аяк башсыз ааламды айт.
Адамзаттын мыктысын
Ачып жазган каламды айт.
Ачкөз болгон гөрковдой
Алабула заманды айт.
Алакүдүк кылбастан
Ар тарабын ачып айт.

Арбап алып укканды
Аялдабай бачым айт.
Аяк-башын каратпай
Аянбастан шашып айт.
Амалдувга жашынбай
Ар дубанга ташып айт.
Аралатпай майданы
Акылдарын чачып айт.
Жакшы менен жаманды айт,
Жылга менен жаханди айт.
Алдынан терип насибин
Адам алга кадамдайт.
Даанышмандар илимди
Далдап жазып жайдаңдайт.
Үлгү кылып мыктыны
Үзүр жолун саймалайт.
Дааналардын дастаны
Далай журтту аралайт.
Зарын айтып калкынын
Залим ишин каралайт.
Тегин айтып жосундун
Тегинкорду каралайт.
Жакшылар жаман иш кылса
Жүрөктү кеги аралайт.
Жарандардын жапасы
Жанжүйөнү жаралайт.
Өлөрманды байкасаң
Өз жакынын жамандайт.
Майдаланбай жарандар
Маани болор адамды айт.
Уламанын уз башы
Улук баба Миңжашар
Уруктун түбүн баяндайт.

Уруулар каалап сырдашар
Урук түбүн миң айтар.
Жазып бизге жеткизген
Жадыбал башы Миңжашар.
Жамааттин жаамин билдирген
Жаханда мындай ким жашар?!
Улантып бизге жеткизген
Ушунун баарын улама.
Уккандын көөнүн мунайтар.
Жалганчыны жолотпой
Жандили менен чынды айтар.
Дайын даңктув улама
Даанышманы сырды айтар.

Толубай сынчы сыначу
Тарыхын элдин уланткан.
Жакшы болсо жан тартып
Жадыгөйдү сурайт хан.
Башчы болсо Бабурдай
Баянын элдин улайт хан.
Бириктирип урукту
Билигилерин улгайткан.
Ув дилдүв болсо падишах
Улама качып чунайткан.
Даанышмандар бизде көп
Дамашкиде сурашкан.
Низами, Жами, Навоий
Нышаны баарын кубанткан.
Сайрамдан чыккан Фара бий
Санаани окуп арабий.
Арастуну көчүргөн
Адашпастан арибий.
Жувугуп жүрөт Кара бий

Жеткирди бизге китебин
Жаамисин жамдап тарыхый.
Афлатунду андаңыз
Ар сабында кадыр-сый.
Даанышмандан илимдин
Данегин алган Фара бий.
Акылчыдан акылдын
Аныгын алган Фара бий.
Жаралган бүтүн жадыгөй
Жарлыгын алган Фара бий.
Жүрөгүнөн жаранга
Жардам кылган Фара бий.
Отураркенттин өзүндө
Саркер болгон Фара бий.
Кыргыз, кыпчак, фарстарга
Зардал болгон Фара бий.
Дамашкиде далай жыл
Далдал болгон Фара бий.
Жунанчадан¹ арибий
Жардап жазган Фара бий.
Жүрөгүнөн адамга
Жандап жазган Фара бий:
«Жок болсо жексур бу чандар
Миң жашайт – деген адамдар».
Мартабалув айтса да
Маанибептир адамдар.
Бири бийик, бири пас
Баарынан кызык жарандар.
Бүткүл элге чак нааме
Пирдосунун «Шахнааме»
Пир тутуп келген улама.
Ыр досунун так нааме

---

¹ *Жунан* – грек.

Сүрсүтүп келген улама.
Ырыс кески хандарды
Үркүтүп келген улама.
«Улагын» деп шакиртин
Курчутуп келген улама.

Нарктув журтка маалумдур
Суктанып жүрү канчасы.
Надыр болгон барчасы
Мэнеткечим андачы
Навоинин «Хамсаси»:
«Сурап-сурап үйрөнгөн
Сардал чечен аалимдир
Сурабаган арданып
Өз өзүнө залимдир».
Машырлантат жазганы
Мисирден озуп барибиз.
Мажмунанын ыр башы
«Мажнун менен Лайлидир»,
«Фархад менен Ширини»
Варна журтка дайиндир.
Улап муну улама
Укумга берсе кайылдыр.
Аныгын окуп китептен
Айтпай койсок айыптыр.
Кыйбайт сатып китебин
Кыйла наамарт байыптыр.
Жарым ырыс билгенге
Жакшы сөздү жайып жүр.
Кызык китеп жаншерик
Куржунуна салып жүр.
Кардарга наркын ашырбай
Куп багасын алып жүр.
Белчеңен батпай күнөөгө

Барк соопко калып жүр.
Сандалып далай өкүнө
Сөзүнө таккан шөкүлө
Саадини тыншасан
Санаан тынчыйт жетиле:
«Жараткан Эгем бар болсоң
Наалыш кылдым өзүнө
Ырайым кылып бир жолу
Ынагын ушул сөзүмө:
Көңлүмү калтырбай
Жамалыңы көрсөтчү,
Көрүнүп койчу көзүмө?!»
Уламалар улаптыр
«Кайыл – деп ушул сөзүнө».
Калайыкка жайыптыр
Китебин сактап төшүнө.

Нарктувнун баркын ашырат
Наинсапты качырат
Накта биздин аксылык
Намеккенттик Маширап.
Наамартти сайган көзүнө
Найзадай сөзү качырап.
Жаман бектер бүрүшкөн
Жаали күлдөй чачырап.
Ув тырмактар соёрдо
Уламалар качырат.
Кожодой колдоп шаирди
Коргоп жүргөн асырап.
Маашырланбай койбойсун
Минтип жазган Маширап¹:
«Көңүл бургун дастанга

---

¹ Маширап Намеккентте 1664-1684-жылдары жашаган.

Кутулбайсын качсаң да
Сен, менин калаар жасаатым
Сейилде гөрыстанга.
Бул турмушун гүлдөт – дейт
Бейиш ушул ыстанда».
Тапшайсың мындай сөздөрдү
Дүйнөнү кезип чыксаң да.

Уламалардын бахсташышы хандарды эле айланып турубалат. Онусу ол хан жакшы эле десе, мунусу бул хан жакшы эле дешип, баарысы далилдерин келтиришип талашышат. А түгүл эки тарапка бөлүнүшөт. Тарапма-тарап болушат. Нөвөт айланып отуруп мутавали Нурмолдого келет. Ошондо ол далил келтирип, жазыптыр деп ырдайт. Нурмолдонун сөзүн баарысы чук этпей тыңшапшат.

ЖАЗЫПТЫР

Агылып калбай салдары
Амир Темир балдары
Ата жолун туталбай
Ыркынын кетип далдалы.
Ыркырап такты талашып
Ырбап күндө жаңжалы.
Черик¹ тартып чабышып
Чыркырап болгон алды-алды.
Калк канын сувдай агызып
Көралбай көсөм зардалды.
Бирикпестен издешкен
Башка жактан «хандарды».

---

¹ Черик – аскер.

Падишах Бабур ошондо
Өмөршайктан жаш калды.
Уламалар ийигип
Уулундай таптап башкарды.
Бала да болсо тиранча
Багына тувган жамдалды.
Тарагайдын уругу,
Түп көтөрө жанданды.
Багыш, сарув, ичкилик,
Барлас, аргын, найманбы!
Берип черик көмөктү
Бел байлашып шайланды.
Ибрагим сарув Ош беги
Ыраса күчүн камдады.
Тагдыр акен тараза
Так кишини аңдады.
Күтүнбөсө бак кайда
Күүлөнгөн менен жанбады.
Талашпаса так кайда!
Алдырып ийди Аксыны!
Амалдар кетти сай-сайга.
Тарттырып ийди тактыны,
Түгөттү түгөл айланы,
Тентиди Бабур капкайда.
Кенгиретип калласин
Кетирди далай шаштыны.
Ойлонуп овуп барса да
Овгандан күтпөй бактыны
Овматы келген кези экен
Ового иши жактыбы?
Ойондору аперди
Овганда мурас бактыны.
Чыгаанды колдоп чериги
Чыгынбай, бузбай аптини

Кудайга жетип тилеги
Кувланбай билди бакини.
Хиндустун болду эркеси
Ийилет, сынбайт, ак чыны!
Журт сынаптыр ошондо
Жаман менен жакшыны.
Өнөрлүв болсоң өлбөйсүң
Өзүң гөрдө жатсаң да
Өчүрбөйт баян атыңы.
Даанышман Бабур өз жерин
Даңктаптыр Аксыкентини.
Көзүнөн учкан Парикана
Көркөмү ашкан сап жай да!
«Бабурнааме» бүтүптүр
Болсо дагы жат жайда.
Тирмийип өңдөн азыптыр
Күн-түнү тынбай тырышып
Тарых бетин ачыптыр,
«Бабурнааме» – жылнааме
Байанын элдин жазыптыр.
Ибрагим сарув Ош беги
Тараптарын жазыптыр.
Биздин урук багышты
Санап баарын жазыптыр.
Аргын, барлас тувгандар
Каалап баарын жазыптыр.
Аталардын арбакка
Тайап баарын жазыптыр.
Жүзүмжандан жүзүм жеп
Жарышканын жазыптыр.
Афсаана Теке-Секирик
Анын баарын жазыптыр.
Амирдин авлет тыркырап
Алышканын жазыптыр.

Ага-иниси тытышып
Салыканын жазыптыр.
Ырысты ыраа көрүшпөй
Тарышканын жазыптыр.
Бир-бирине нан бербей
Тырышканын жазыптыр.
Такты пайлап күнү-түн
Турушканын жазыптыр.
Уялбастан тувгандар
Урушканын жазыптыр.
Кыйабын тавып душмандык
Кылышканын жазыптыр.
Ата-бала бир бирин
Кырышканын жазыптыр.
Улукбек менен Навоий
Улуктарын жазыптыр.
Уялбаган падаркуш¹
Былыктарын жазыптыр.
Абдилатип аянбай
Шах болгонун жазыптыр.
Улукбектей атасын
Шап сойгонун жазыптыр.
Урумгаче падаркуш
Геп болгонун жазыптыр.
Намыс-арын жоготуп
Даг болгонун жазыптыр.
Кемирип жети пуштусун
Жеп койгонун жазыптыр.
Өзү да өлүп тез эле
Сап болгонун жазыптыр.
Ой-кырын Овганыстандын
Оймолоп баарын жазыптыр.

---

¹ *Падаркуш* – наалаты, атасын өлтүргөн шерменде.

Бадакшындык тувгандар
Нап болгонун жазыптыр.
Черик берип ченебей
Бак конгонун жазыптыр.
Мухитке көздөй арылап
Жылышканын жазыптыр.
Эчен түрдүв элеттин
Кылыктарын жазыптыр.
Жалганы жок жомоктой
Кылып баарын жазыптыр.

Нөвөт башкаларга барат. Алар эми өздөрү жашаган убакыттагы хандар, бектер, оургуздардын аймакты кысышы жихатинде сөздөшөт. Бахс дагы кызыйт. Бирөвлөрү оургуздардын назараси ислам менен келише албайт дейт. Эжөв-үчөвлөрү кафирлердин аймак кылышы диндин бузулушуна шарт ачат дешет. Бахс андан нары кызыйт. Акыры айланып нөвөт Нурмолдого келет. Нурмолдо унчукпай, бирок Кыдыраалыга баш жансайт. Кыдыраалы мурункудай күпүлдөбөй Нурмолдо сыяктанып олуттув ырдайт. Бакисинин көңүлүн өзү Казан жактан угуп көрүп келген кабарына таянып, бүтүн эл казыбаткан Жаңыарыкты бирөв көтөрүп кетпейт, ала качпайт, ал балдарга калат деп ырдайт.

ЖАҢЫ АРЫК КАЛАТ БАЛДАРГА

Аксыкент багын ачам деп
Айлына кутту чачам деп.
Ар бириң ушта кетменди
Албан арык казам деп.

Жабышып издеп күн-түнү
Жасовул жокту таптырган.
Жаткыза чабып качканды
Жаңыарык нугун ачтырган.
Жамагатти жаами дүрбөтүп
Жардай дара¹ каздырган.
Жакшың аман жатабы?
Жанын жеген желмогуз
Жашкин аман жатабы?
Жарытпаган жармага
Бачкиң аман жатабы?
Ордо кылган калааны
Ойрондор аман жатабы?
Коругуна барганды
Сойгондор аман жатабы.
Ойоздору оңолбой
Оп тартып соруп жатабы.
Каяша кылган бакырды
Кыяктай оруп жатабы.
Намеккент бактын ачам деп,
Наалысаң каның чачам деп,
Найыбың аман жатабы
Нармат урган чечендеп?
Опоосуз бакыр кор болду
Оюлуп колу чор болду.
Оводо кийген чапаны
Омуровлоп сабаган
Оройлор жакшы жатабы.
Тектүвгө-тентуш, салам дейт
Тилегиң, оюң табам дейт.
Кембагалды бүлдүрүп

---

¹ Капчыгайда кенен арык маанисинде.

Кендириң кесип салам дейт.
Бөрүлөр аман жатабы
Бакырларга күн бербейт.
Бир жылдан бери билбеймин
Бүттү бекен чатагы?
Бүмүрөн калсын бүтпөсө
Башкаларын айталы.
Жакшыны жакшы деш керек
Жалган айтып не керек!
Жабыгып жапаа тартсаң да
Жаңыарык калат балдарга!
Жула качат ким демеп?
Жулдуруп ийчүв арыкты
Жүвүнү боштор биз белек?!
Жатабыз түндө кайтарып
Жула каччув ким келет?
Жулчув келсе уштайбыз,
Жаагын жара муштайбыз.
Жыгып сувун дыйкандар
Жүгөрү, меке, гүл эгет
Жалчыйсың загарага да,
Жыргайсың күздө дүмбүл жеп.
Дурусту дурус деш керек,
Дүрбөлөң салып не керек!
Шумпайдан домок тартсаң да
Шаркырап толо сув келет.
Жаңыарык калат балдарга
Уурдайт муну ким демеп?
Уурдатып ийчүв арыкты
Уйкучу жаман биз белек?
Жүрөбүз күндүз кайтарып
Жалпайбай баарың тур, демек!
Ууру келсе уштайбыз

Ууртун айра муштайбыз.
Дал түштө дыйкан сув жыгып
Дан, пахта, мөмө, гүл эгет.
Кенелесин нанга да
Кезербей тоюп күндө жеп!

Кыдыраалынын сөз нөвөтүн алган улама гепти дагы башка жакты көздөй созот. Аны кызып калган үчөв-төртөвлөрү колдошот. Бирөвлөрү найраң геп айтат. Уламалар тынчыбайт. Бахс дагы кызыйт. «Оургуздарга кол көтөрсөк кантет?» деген суров койгондор да болот. Ошондо айланып нөвөт Нурмолдого келет. Нурмолдо Кыдыраалыга баш жансайт. Кыдыраалы бахска кирип шүгүр кылың буга да деп ырдайт.

ШҮГҮР КЫЛЫҢ БУГА ДА

Кол көтөрүп койкондоп
Чабып жүрүп не болдук?
Бирибизди бирибиз
Кабып жүрүп не болдук.
Парикана толгон эл элек.
Бут кырылып жоголдук.
Бирибизден бирибиз
Өч алышып не болдук?!
Качса кувуп артынан
Өч алышып не болдук?
Кардыбызды жарышып
Төш айрышып не болдук?
Не-не болдук? Не болдук?
Бириндеп журуп жоголдук!
(Ушул жерден бир барак айрылып жоголгон).

Баш-аягын сураба
Биригиптир чегара.
Баш көтөрүп дүрбөгөн
Бир топ эл тозгон бейчара.
Баш ийбей палбан астына
Байкуштарга не чара!
Батынам деп баттырып
Болбогула убара.
Падишахтын колу узун.
Пысытат желиң чыгара.
Басташкандар былчыйып
Баары жатат кубара...
Ийлениптир далай кув
Ичегиси чубала.
Оургузда иле көп
Ойду көзүн чыгара.
Шумданыуудан пайда жок
Шүгүр кылың буга да.
Бир суров калды айтмакчы
Баарыңарга тармакчы:
Мен Казанга жеткенде
Бир календер кайтмакчы
Болубаткан кези экен.
Бирдемелер сатмакчы.
Билдирдим эле кабарым
Келдиби болуп аттарчи?
Колуңарга тийдиби
Жаңы китеп, каттарчы?

ӨМҮР КУРАКТАРЫ

Он жашыңда секирип
Ташка ойногон улактайсың.

Онбешинде кулпуруп
Кызыл гүлдөй кылактайсың.
Он сегизде кайкалап
Чабуулучу бурактайсың
Жыйырма жашта шылдырап
Агып жаткан булактайсың.

Отуз жашта ойронсун
Мээнети бар тойлонсун.
Кылжын-мылжын жоюлуп
Кыял күтүп ойлонсун.
Кырк жашында кыңгырап
Кынынан суурулган кылычтайсың,
Эмгегин сиңсе элиңе
Эгилип турган ырыстайсың.

Элүв жашта эл ортосусун
Акылың болсо арыштар
Ар бир иштин толтосусун.
Берекең болсо белсенип
Бардыгынын ордосусун.

Алтымыш жашта – аштасың
Акылың болсо мактасын.
Башыңа чыгат акылың
Курущун болсо мактасын.

Жетмишинде желкисиң
Сабы түшкөн керкисиң.
Санаалаш болсоң – элчисиң.

Сексен жашта – серкесиң
Өмүрдүн басып белчесин
Элиң сүйсө эркесиң.

Токсон жашта – торкосун
Тигип койгон онкосун
Тик басыштан коркосун.

Жашың жүз болсун
Жаматыңа кут консун
Жаншанды муну Нурмолдон,
Жаншанды муну Кыдыкен
Жашаганың кут болсун,
Жасаатыңа кут консун!

Партократиянын убагында олуя акын Нурмолдо мударистин атын атоого эч мүмкүн болбогон. Ошондуктан «элдик чыгармалар», «калк кайрыктары», «элдик ырлар» деген сыяктуу көшөгөлөрдүн артына жашырып сактап келдим. Айрымдары, мисалы «Манас атанын Парикана өрөөнүнө калаа курдурганы», «Молдо Кыргыз медресесиндеги ыр» Кыдыраалыга жашырылып сакталды. Муну эми гана калыбына келтирип жатам.

К. Рыскулов.
20. 01. 1996 ж.

АЙТЫМДАР

АЗАН ЧАКЫРЫП АТ КОЮШ АЙТЫМЫ

Алловакпар, алоовакпар,
Алоовакпар, баарында ак бар
Алпейими дайым сактаар.
Тенирим давлат берди
Ааламга адам келди,

Айыл, калаа сүйүнчү!
Арыштаар кадам келди.
Кең пейилге перзент берди.
Касиети бассын жерди,
Берекеси баксын элди,
Көлөкөсү тапсын шерди,
Азан айтып атын коем,
Теңир берген затын коем.

Алловакпар, алловакпар,
Алловакпар, баарында ак бар.
Алпейими дайым сактаар,
Теңирим давлат берди
Ааламга адам келди,
Арыштаар кадам келди
Айыл, калаа сүйүнчү!
Теңсингенден Теңир берди
Алакчылабай кенир берди.
Огул болсо жовдон сактаар,
Эне эмизген сүтүн актаар,
Атаандашпай малый багаар,
Жерин айдап, малын багаар
Атасынан мээнет кайтаар,
Алдына дулдул тартаар.
А кыз болсо – кырк жылкы:
Кийиз жасап үйүн жабаар,
Энесинин ишин алаар,
Гүлдөй гүлдөп сайма саяар.
Уул бекен? Кыз бекен?
Ким болду экен?
Уул экен! Уул экен! Уул экен!

Алловакпар, алловакпар,
Алловакпар, баарында ак бар,

Алпейими дайым сактаар.
Теңирим давлат берди
Ааламга адам келди
Айыл-калаа сүйүнчү!
Арыштаар кадам келди
Аим дейбиз атын?
Көрүнчү бачым!...
...Анакей отун келди!
Эмесе атын коём
Теңир берген затын коём:
Отун алып баксын элди!
Пата тартам отурчу,
Аты болсун Отунчу
Айыл, калаа сүйүнчү:
Оо, Отунчу! Отунчу! Отунчу!
Аты болду Отунчу!
Калк сабына кошулчу!
Өзү берген Теңир сактаар
Оомийин облоовакпар!

САЛБИЛЕК АЙТЫМЫ

Аузумилла шайтан ирражим,
Биссимиллаиррахмани иррахим.
Олтургузуп алдыма
Балтырынан кармайын.
Салбаңдатып бутуну
Салсалбилек кылайын.
Баба сөзүн арнайын:
Эл ишине жараган
Элпек болгун илаим!
Салсалбилек-салбилек

Сандыргага шаң билек.
Тили чыгып чулдурап,
Бешикке жатпас болуптур.
Буту чыгып жорголоп
Бешикке жатпас болуптур.
Окшоп куду кишиге
Тешикке жатпас болуптур.
Салсалбилек, салбилек,
Санжыргалга шай билек.
Сайрайт ашып булбулдан
Күүсүн тыншап кан билек.
Салсалбилек, салбилек
Сары майга мал билек.
Журтта күчүк калыптыр
Барып алып кел билек.
Кунан койду сой билек,
Куйругуна той билек.
Калкка камкор бологөр
Кежирлигиң кой билек
Чанырып түк ыйлаба,
Ата-энени кыйнаба.

СҮМӨЛӨК АЙТЫМЫ

(Өсмөлөк)

Ар дасторкон түрлөнөт
Аштын куту сүмөлөк.
Жашыл майса жараткан
Жаздын куту сүмөлөк.

Кайырма: Кайнап борк-борк сүмөлөк
Казан тынбай көөлөнөт.

Кырк эки таш шыгырайт
Кыйырга нур увөлөп.

Берекени үймөлөп
Бардык киши күвлөнөт.
Бапыраган токчулук
Баштын куту сүмөлөк.

Кайырма: Кайнап борк-борк сүмөлөк
Казан тынбай көөлөнөт.
Кырк эки таш шыгырайт
Кыйырга нур увөлөп.

«Актерекпи? Көктерек?»
«Ак чөлмөк» ойнош төп келет.
«Өлөң айтыш», «Селкинчек»
Өнөгөлөр көп керек.

Кайырма: Кайнап борк-борк сүмөлөк
Казан тынбай көөлөнөт.
Кырк эки таш шыгырайт
Кыйырга нур увөлөп.

Кыз куумай, эниш, көкбөрү
Кыргыз салты сүмөлөк.
Кыз көчүрмөй, эрсайыш
Кызык «Жар-жар» кезделет.

Кайырма: Кайнап борк-борк сүмөлөк
Казан тынбай көөлөнөт.
Кырк эки таш шыгырайт
Кыйырга нур увөлөп.

БҮрыска сооп үймөлөп
БҮйык оокат сүмөлөк.
Ар бир үйдө дасторкон
Ажайып көп түрлөнөт.

Кайырма: Кайнап борк-борк сүмөлөк
Казан тынбай көвлөнөт.
Кырк эки таш шыгырайт
Кыйырга нур үвөлөп.

НООРУЗ АЙТЫМЫ

Келди нооруз,
болду аалам аласал,
күндүн нуру төгүлүп
кылды жерди гүлдүү шаң.
Өлбөгөн кулга болду жаз,
коном десен:
мына майдан,
жаркыраган сулуу жаз.

Кайырма: Жаңы жыл келди,
Эски жыл кетти
Алас-алас-алас
Ар балээден калас.
Айдан аман,
Жылдан эсен бололу
Алас-алас-алас
Ар балээден калас.
Келерки ушу жылгаче
Өсүп, өнүп тололу
Алас-алас-алас
Ар балээден калас.

Жаңы жыл келди
Эски жыл кетти
Алас-алас-алас
Ар балээден калас.

Келди нооруз,
жер жашарды, карасан:
довла байдан
толубатат аласан.
Бербесе бай,
бар го кудай
алып берет сыйынсан.

Кайырма: Келди нооруз
биздер күткөн мурунтан.
Жер энебиз нан берет
Жан алыңча урунсан.
Тилек кылган
Шилен¹ бергин
Мээр төгөт сыйынсан.

Кайырма: Жаңы жыл келди,
Эски жыл кетти.
Алас-алас-алас
Ар балээден калас.
Айдан аман
Жылдан эсен болду.
Алас-алас-алас
Ар балээден калас.
Келерки ушу жылгаче
Өсүп, өнүп тололу.

---

¹ Шилен – буудай көжө.

Алас-алас-алас
Ар балээден калас.
Жаңы жыл келди,
Эски жыл кетти.
Алас-алас-алас
Ар балээден калас.

АЙ ЖАҢЫРГАНДАГЫ АЙТЫМ

Ай көрдүм, аман көрдүм,
айдын мунарынан,
Жердин кучагынан
Жегилик дан,
бир кыштык саман көрдүм.

Жесирге – жемиш,
Жетимге – жеңиш,
Жөөгө – улов,
Жалкоого – мээнет,
Жалгызга – эрмек,
Иштерманга – кут,
Саранга – жут,
Ушакчыга – уу,
Ак ниетке – туу,
Баарыга кайыл заман көрдүм.
Айдан – аман,
Жылдан эсен бололу.
Келерки ушу күнгөчө
Өсүп-өнүп тололу.
Бакылга – тар,
Бапырга – бар ай бол,
Оомийин облов акпар!

МАЛ СОЁРДОГУ АЙТЫМ

Жылкынын пири – Камбар ата колдоду,
Төөнүн пири – Ойсулата жолдоду,

Койдун пири – Чолпоната колдоду,
Уйдун пири – Зангиата жолдоду,
Эчкинин пири – Чычаңата колдоду,
Тоо пири – Кайберен жолдоду.

Пычакта не айып?

Сен болдуң ушуга ылайык,
Ишенбесең дагы карап көр:

Күтүп турат калайык,

Эч кимде күнөө жок,

Менде азык жок,

Сенде жазык жок.

Кыйылбай маакул бол шар,

Жаның – пирине,

Этиң – элиме,

Оомийинобловакпар!

ҮРӨН СЕПКЕНДЕГИ АЙТЫМ

Мына септим уучтап:

жылуу жердей конуш тап.

Бу – жетим-жесирге,

мунусу – карып-мискинге,

бу – ач-арыкка,

мунусу – алсыз карыпка.

Булары – курт-кумурскага,

Мунусу – сурамчыга,

а бул – тилемчиге.

Булары – саламчыга.
Калгандары
сизге, бизге, мага.
Бабадыйкан жолдошум,
бардык ишти ондосун,
бардык жерде колдосун
жар болуп жылоолосун.
Эми быягын мен билемин:
сугатың өксү болбосун,
өнгөндө арам чеп койбосмун.
Арыгың кенен чабылат,
корукчуң арбын табылат,
тилегим жөн,
өн, үрөнүм, өн!
Береке бек байласын
Бердик Бабадыйканга
бириң миңдеп чайласын.
оомийин обловакпар
Тең көрөлү пайдасын.

КҮН КҮРКҮРӨГӨНДӨГҮ АЙТЫМ

Күркүрө, күнүм, күркүрө!
Тоголоном көркүнө,
күркүрөгөн күчүнө:
жер айрылып чөп чыксын
жабалактап көп чыксын,
чабалышпай ыкшысын.
Чалгысы тийип балдарга
чамынышып иш кылсын.
Таш үстүнө чөп чыксын,
тамшанып журт гөп кылсын.

Күркүрө, күнүм, күркүрө!
Тоголоном көркүнө,
күркүрөгөн күчүнө:
желин айрылып сүт чыксын,
булак болуп көп чыксын
керилип жүргөн келиндер
саай албай ыкшысын,
бышыралбай быкшысын.
Кырмычыгы көп болсун,
кыздар кырып жеп тойсун.

Күркүрө, күнүм, күркүрө!
Тоголоном көркүнө,
күркүрөгөн күчүнө:
арпа, буудай чайласын,
айылым көрсүн пайдасын.
жүгөрү, конок чайласын
журтум көрсүн пайдасын.
Таруу конок чайласын,
тең көрөлү пайдасын.
Коондор койдой жайнасын,
балдар көрсүн пайдасын.
Дарбыздар таштай жайнасын,
тең көрөлү пайдасын.

Күркүрө, күнүм, күркүрө!
Тоголоном көркүнө
күркүрөгөн күчүнө:
жер айрылып чөп чыксын,
желин айрылып сүт чыксын.
Оомийн обловакпар
Балакетти күч жыксын.

ӨТКҮН АЙТЫМЫ

Өткүн, өткүн, өтүп кет,
Өйүз сууну кечип кет.
Өсүп калды буудайым
Ого барбай безип кет.
Өйдө жакка кезип кет,
Өтүгүндү чечип кет,
Биздин шакты¹ калкала
Бакылдыкын талкала.

Кара өткүн өтүп кет,
Кара сууну кечип кет.
Кылкан тартты арпабыз
Качкын, барбай безип кет!
Кара тонун чечип кет.
Долу болсо талкала,
Дыйкандыкын калкала.
Оомийин обловакпар
Өз элиңи аркала!

НУРМОЛДОНУН НУСКООЛОРУ

Аузибиллахи имнашайтан ирражим
Биссмила рахманир рахим.

* * *

Каргалардын арасында
Шумкар карып.
Качырлардын арасында

---

¹ *Шак* – аянт, эгин аянты (экинчи мааниси кашат).

Тулпар карып.
Калыстыкка чыкпасан
Кусур урат.
Кор кылбастан асылды
Куткар барып.

* * *

Төрөлгөн жерин
Өзүнө мисир.
Тууган элини багып
Жедирип-ичир.

* * *

Көтөрмө жесен
Көтөрүм болосуң.
Көп алсаң
Көрүнбөй жоголосуң.

* * *

Кас карыз берсе
Калаанды алат.
Калкыңы кырып
Калайман салат.

* * *

Кас карызын доолайт,
Калкыңа жоолайт.

* * *

Карызга батканың
Калааны сатканың.
Калкыңы атканың
Күм-жам болуп жатканың.

* * *

Калкына жатты аралатканын
Келе жагыңы жаралатканың.
Ушуну унутканын
Укум-тукумуну курутканын.

* * *

Калмактын чегин кайтаргын,
Кытайдын чегин кулптагын.

* * *

Дос таарынса – бергенин алат,
Кас таарынса жергеңи чабат.

* * *

Досун өз жеринде жашасын,
Чекпегин берген нашасын.
Мунусу кастыктын белгиси
Өз гөрүнү өзүн, казасын,

* * *

Адам болсоң ак жүр,
Алыш-беришке так жүр.

* * *

Жериңи сатканың,
Элиңи сатканың.
Келечегиңи атканың.

* * *

Кумурска деле күжүрмөн
Акылы жогунан тепселет.
Ач калган түлкү
Уюгун казып жеп келет.

* * *

Достук – алакага жаралат,
Тамыңы талашпайт каралап.
Ашыналык алыш-беришке жаралат,
Ата журтуңу талашпайт каралап.

* * *

Көтөрмө берген
Мейли болсун досун,
Мейли боордошун,
Мөөнөтүндө төлөшүң керек.
Бербегендин уулу – кул,
Кызы – күң,
Катыны тул.

* * *

Өгөй – өөнчүл,
Жетим – кекчил.

* * *

Кызы жаман «жаш» дейт,
Уулу жаман «мас» дейт.
Катыны жаман «пас» дейт.
Чындыктан тайсалдайт
Начар деп айталбайт.

* * *

Сыйлашарга жат жакшы,
Бйлашарга өз жакшы.

* * *

Ооз – уя,
Көз – куш.
Унчукпаган — байкуш.

* * *

Пил көтөрбөгөндү тил көтөрөт.

* * *

Жазында
Арыкты ойлоп чапсаң,
Жайында
Сугатты ойноп өткөрөсүң.
Берекесин
Кышында көрөсүң.

* * *

Геп -тириликте,
Күч бирдикте.

* * *

Биринчи кенч – ден соолук,
Башкы байлык – ак жоолук.

* * *

Ырыс бербес жер болбойт,
Ынтымак болбой эл болбойт.
Эмгекчилге жалкоолор
Эч убакта тең болбойт.

* * *

Максаты жок аттанба,
Билип албай мактанба.

* * *

Келжирек неме ызылдайт,
Кеп чынынан бузулбайт.

* * *

Береке – аракетте,
Бакыт – теңдикте.

* * *

Күүлдөгөн күз – күрөш
Жаадыраган жаз – жарыш.

* * *

Касың жүрөт – тим сынап,
Досуң каалайт – ынтымак.

* * *

Күлкү чыгар белгиси
Какшык менен чымчымак,
Ырыс алды – ынтымак.

* * *

Баарлашкан — билгенге жакшы.
Бура сүйлөгөн күлгөнгө жакшы.

* * *

Эл үмүтүн жер актаар,
Жер үмүтүн эр актаар

* * *

Элге кылган жакшылык
Жерден өнөт жакшылык

* * *

Эмгектен эр өсөт,
Эгизден төл өсөт.

* * *

Жаз, жайда малың айдап бак,
Кыш күрөөдө байлап бак.

* * *

Эмгеги көптүн
Өнмөгү төп.

* * *

Перзент энеден туулат
Эл үчүн белин буунат.
Чымчык баксаң – тынар,
Чырпык тиксең – чынар.

* * *

Жалтаң асканы көчүрбө,
Жыланды өлтүрбө.
Жылан өлгөндө гана түз

* * *

Тал, терек тамырларына керек,
Бирди кесе – онду тик.

* * *

Жаш келсе жадырашып – ишке,
Кары келсе бабырашып – ашка

* * *

Аракет – ойго, нысап – койго.
Илкиш – тоого, ниет тойго жеткирет.

* * *

Акылман менен учураш,
Ниети көккө учурат.

* * *

Абайласаң: акыл – алтын,
Оор-басырык, ой – күмүш.

* * *

Ачуунду акыл жеңет,
Асылды мээнет берет.

* * *

Жазда жаркып иштеген
Жыл бою ырыс тиштеген.

* * *

Жаманаттыны жогото албайсың кубалап,
Ээленсең даңкыңды мээнет чыгарат.

* * *

Алаган болгуча – адам бол,
Күлөгөн болгуча – күжүрмөн бол.

* * *

Асылсаң нарга асыл,
Бутуң жерге тийбесин.
Буйласын кармай жыгыл
Этиң катуу тийбесин

* * *

Аары аселге конот,
Чымын майга конот.
Кишилердин мөмөсү бала болот,
Мөмөлүү дарак ийилчээк,
Жерге тийет эмеспи.
Мөмөсү жок терек да
Элге тийет эмеспи.

* * *

Токоюн кыйса – тоо кулайт,
Уларын кыrsa – зоо кулайт.
Кайберени качат,
Канаттуусу азат.
Эн аска кишини басат.

* * *

Акыл аалам кездирет,
Өнөр көккө жеткирет.

* * *

Акыл – тозбогон тон,
Илим – түгөнбөгөн кен.
Тон – тиктиргендики,
Илим – билгендики.

* * *

Жакшы – Ай менен Күндөй
Баарыга бирдей.
Жаман жуулбаган кирдей.

* * *

Жылуулук – күндүн көзүндө,
Улуулук – даанышман сөзүндө.

* * *

Сен – деген сенек сөз,
Сиз – деген сылык сөз

* * *

Чобурду жакшы баксаң тулпар,
Самаган жерге жеткизет.

Жагалмайды жакшы баксаң– шумкар.
Эч болбосо чымчык алып берет.

* * *

Ышкырашса ынтымак качат,
Ызатташса – көңүлдү ачат.

* * *

Көзүң ооруса колуңу тый,
Ичин ооруса тамагыңы тый.

* * *

Ташыркаса күлүктү
Басалбайт деп ойлобо.
Жабыркаса жигитти
Жакырсың деп кордобо.
Күлүккө ал бүтөр,
Жигитке мал бүтөр.

* * *

Ат мүдүрүлбөй жер тааныбайт,
Эр мүдүрүлбөй эл тааныбайт.

* * *

Ай караган текече,
Бай караган кедейче болбо:
Ай караган теке суукка тоңуптур,
Бай караган ачтан өлүптүр.

* * *

Адал жүргүн – арам болбо,
Сакы болгун – сараң болбо.
Бузук ишти биле туруп
Түшпөгүлө жаман жолго.

* * *

Жөвчүлүк берер азабын
Ат кадырын билбесең,
Аччылык берер адебиң,
Аш кадырын билбесең.

* * *

Пайданы башыңа кыл,
Башыңан артса досуңа кыл.

* * *

Баталуу кул арыбас,
Батасыз кул жарыбас.

* * *

Меймандуу үйдө – береке.

* * *

Илим – өмүр чырагы,
Билим – ырыс булагы.

* * *

Жаманга айтылган сөз –
Кулагынын сыртында.
Жакшыга айтылган сөз –
Жүрөгүнүн бурчунда.

* * *

Ойноп сүйлөсөң да
Ойлоп сүйлө
Тек – маңызын мойноп сүйлө.

* * *

Киши – киши менен киши,
Башкаларда жок
Макоонун иши.

* * *

Иштерман – атак тагат,
Жаман – наалат алат.

* * *

Боюндай бой табылса да
Оюндай ой табылбас.

* * *

Геп-гептин камчысы,
Жаман – үйдүн тамчысы.

* * *

Атаң карыса күң алдырба,
Энең карыса күл алдырба.

* * *

Ач бала менен ток бала
Кошулуп бирге ойнобойт.
Ойносо да бирдей ойлобойт.

* * *

Күлүктү дүбүртүнөн айрыйт,
Күмүштү күлдөн тааныйт.

* * *

Зер кадырын зергер билет,
Нар кадырын кербен биле

* * *

Үнү жоктун куну жок,
Уулу жоктун мууну жок.

* * *

Күздүктөн калган
Жаз айдайт.
Өрдөк жеген каз байлайт.

* * *

Жигит жоругу журтуна дайын,
Кыз кылыгы төркүнгө маалым.

* * *

Геп кутулбайт чеченден,
Мээнет кетпейт эсерден.

* * *

Куу-шумдугун өтөр дейм
Айыкпаган кеселден.

* * *

Жакшы уулдун башына
Бырыс менен кенч ойнойт.
Жаман уулду башына
Ушак менен геп ойнойт.
Душман тууган дебе,
Тууганды душман дебе.

* * *

Ой ойлосон кең ойло,
Кең ойлосон тең ойло.

* * *

Сөзүн өлгүчө, өзүн өл.

* * *

Мал сактагыча ар сакта.

* * *

Абийир сактап ак жүр
Алыш-беришке так жүр

* * *

Досуң миң болсо да аз,
Душманың бир болсо да көп.

* * *

Жакшы болсо катының,
Келип турат жакының.
Жаман болсо катының,
Безип турат жакының.

* * *

Жакшы күнүндө
Душманың дос болот.
Жаман күнүндө
Тууганың кас болот.

* * *

Душманды башыңан ашырба
Досундан сырынды жашырба.

* * *

Жалгыз үйдүн тамагы жетсе да
Табагы жетпес.

Жыртыгы бүтсө да
Жамагы жетпес.

* * *

Эрдемсинсен
Ташынды чайнайсың.
Менменсисен
Башынды жайлайсың.

* * *

Бирөөгө жамандык салганың –
Өзүңдү бутуңан чалганың.

* * *

Башыңа түшсө капсалаң –
Бу сен үчүн акыр заман,
Ошондо билинет жакшы-жаман.

* * *

Март менен коштошпо,
Наамарт менен достошпо.

* * *

Бийликке айлакерлер гана келет:
Жеткиче мышыктай мыйоолоп,
Иттей шыйпаңдап,
Аттай желет,
Ошон үчүн мансапкорлук делет.

* * *

Өлүмдүн ордун төрөлүш толтурат.

* * *

Бакыт – чыгаандардыкы:

Бир жеңден кол,
Бир жакадан баш чыгаргандыкы.

* * *

Бөлтүрүгүн уурдаса
Бөрү дагын өч алат.

* * *

Олжону эпчил алат,
Төлөмөрүнө мээнетчил калат.

* * *

Ар ким жейм дейт куйрукту,
Алла билет буйрукту.

* * *

Кайгыга катуу алдырган жаман,
Кыйын мындан кутулуш аман,
Куду ушундан сактан, балам!

* * *

Башкалар жөнүндө чындыкты
Айталбаганың –
Өз күнөөңөн тайсалдаганың.

* * *

Адамкерчиликтен чектелгениң,
Элден ажырап жектелгениң

* * *

Хандын аты улук
Нандын заты улук.

* * *

Турмуштун көркү уз менен,
Нандын даамы туз менен.

* * *

Аял жакшы – эр жакшы
Алгоолошсо – тең жакшы.

* * *

Жакшы кабар – даназа,
Жаман кабар – жаназа

* * *

Кичүүсү урматтап жол берет,
Улуусу ызаттап кол берет.

ӨЛӨНДӨР

Өлөң башы

Биринчи улан:

Ээ, өлөң башы дегенде өлөң башы
Эл билбеген атыңды сен тыңдачы.
Эшигинен өтөмүн өлүп – талып
Энең билип койбосун тез ымдачы

Экинчи улан:

Ээ мен өлөңдү айтайын мындай кылып,
Тегирменден чыгарган ундай кылып.

Сени өстүргөн энеңе балли, ракмат
Бетин айдай, белиң ичке кындай болуп.

Үчүнчү улан:

Ээ мен бир өлөң айтайын мындай кылып:
Өң көрүнгөн товдогу суудай кылып:
Сени өстүргөн атаңа дагы ракмат,
Көлдө сүзгөн апапак суудай кылып.

Төртүнчү улан:

Мен өлөңдү айтайын шундай кылып,
Тукка баскан төрт чарчы чымдай кылып.
Сени үйрөткөн жеңеңе чоң ракмат
Мени жандап баспаган шумдай кылып.

Бешинчи улан:

Ээ мен бир өлөң айтайын мындай кылып:
Алпамыш да көтөрбөс нылдай кылып.
Сени үйрөткөн эжеңе ракмат дейм
Сыр билдирбес керилген зымдай кылып.

Алтынчы улан:

Ээ, өлөң уксаң түгөнбөс бизде белен,
Өрөпкүймүн, кыздарды көргүм келген.
Карап койсоң болбойбу кайрылып бир
Какшанамын күнү-түн сүйгөнүмөн.

АЛТЫ КЫЗ

Биринчи улан:

Ээ, алты кыздын ичинде атың Ниса
Ашыгыңмын күнү-түн сага куса.

Алдына эшигинин суу сээп кой,
Атан тайып жыгылсын мени кууса.

Экинчи улан:

Ээ, алты кыздын ичинде атың Базар
Алты сагат көрбөсөм акылым азар.
Ак бетиңен сүйдүрсөң кумар жазар
Андабасаң мунуму алым начар.

Үчүнчү улан:

Ээ, алты кыздын ичинде атың Турсун,
Ак аякка суу куйсаң тунуп турсун.
Алты жылдан бер жакка жалынтасың
Албасамчы, мен сени, кудаы урсун.

Төртүнчү улан:

Ээ, абал айлар, дегенде абал айла,
Асмандагы булутту шамал айдар.
Ана шондой көңүлүм ачылсачы,
Артта калып мен күйгөн жаман айлар.

Бешинчи улан:

Ээй, айдай жаркып жүрүсүң, алтын Анар
Алкымыңан жыттасам моокум канар.
Бар бол менин бактыма – ырысыма,
Балбылдаган көзүңөн бал-бал жанар.

Алтынчы улан:

Ээ, алты кыздын ичинде атың Айкан,
Абалыңы билдирсең аалам даркан.
Амалым жок көзүмөн күн-түн учтун
Алыстасам өзүңөн азап тартам.

БУРУШКАН МЕНЕН БАКЫРБЕКТИН ТАБЫШМАК АЙТЫШЫ

Бурушкан:

Эй-эй, өнөрлүү жорго жортпой
жорголоду
Кыргыздан тарыхчылар корголоду.
Мынабу суроомо жооп тапчы:
Жылкы малдын өз пири не болоду?

Бакырбек:

Эй-эй, өлөнгө суусап калсаң көзүң ката
Коёюн бакырайтып көзүм ача.
Сен билбесен, мунучу мен айтайын
Жылкы малдын өз пири Камбарата¹.

Бурушкан:

Эй-эй, кургакчылык кувурса гүл солоду,
Колдоочусу шай кезде гүл оноду.
Өлөңчү болсоң буга жооп тапчы:
Кой түлүктүн өз пири не болоду?

Бакырбек:

Чөп гүлдөйт көктөн куюп жамгыр жааса,
Байкагын эки жагың көзүң ача:
Семиздикти, арыктыкты бүт көтөргөн,
Кой түлүк, анын пири Чолпоната².

---

¹ *Камбарата* – 1. Жылкынын асылтукумдаштырган пири;
2. Токтогул районундагы жердин аты.

² *Чолпоната* – койду асылтукумдаштырган пири. Токтогул районундагы жана Ысык-Көлдүн боюндагы жердин аты. Чолпоната ушерлерде жашап өткөн делет.

Бурушкан:

Эй-эй, таянган тову бийик зор болоду,
Күлүктөн күлук чыкса ойдолойду.
Умсунбай айтчы муну, Бакырбегим,
Уй түлүктүн өз пири не болоду?

Бакырбек:

Эй-эй, элейген өлөң айтсам оозуң ача
Булактап сүтүн ийет маал сааса,
Угуп тур, сен билбесең – үйрөтөйүн
Уй түлүктүн өз пири – Заңгиата².

Эй-эй, Бурулум, муну дагы түшүнүп тур:
Уй күлүгү, учкулу шүдүнгүттүр.
Төө күлүгүн жел жетпес Желмаян дейт,
Жылкы малдын күлүгү тулпар болур.

Бурушкан:

Эй-эй, кербендин иши жүрүп оболоду,
Эби жок багалбастан жөө болоду.
Өлөңчү имишсиң го, жооп тапчы:
Төө малдын өз пири не болоду?

Бакырбек:

Ээ! Эй, эл баккан иштерманда болбойт
ката
Алкаса акылмандын тиет пата.
Катарда нарың болсо жүгүн калбайт
Төө малдын өз пири – Ойсулата³

---

¹ Заңгиата – уйду асылтукумдаштырган пири. Алабука районундагы «Бирлик» совхозунун аймагындагы жердин аты.

² Ойсулата – төөнүн асылтукумдаштырган пири. Аксы районундагы жердин аты.

Бурушкан:

Ээй, дангесе жетпей тери шорголоду
Жаанда үнкүрлөргө корголоду.
Билеген болсоң кана айтып ийчи
Эвелек эчки пири не болоду?

Бакырбек:

Ээ-эй, кемпайым жетпейт буга шору ката,
Эңгирейт башкаларга сугун арта.
Сен билбесең муну да мен айтайын
Эчки малдын пиричи – Чычаната.

Бурушкан:

Ээ-эй, жакшыларды жактаган оңолоду
Жамандар – көралбастар жоголоду.
Бу суровну билбесең – лам дебегин,
Кишиге эш иттин пири не болоду?

Бакырбек:

Ээ-эй, айтышат ар башкача ар ким-ар ким
Кумайык имиш дешет билбей таркин.
Билбестерге не чара, дабаа барбы
Иттин пири – Мыркытар билип алгын.

Бурушкан:

Ээ-эй, айталбастар аптыгып онтолойду
Ойлонуп отуралбай онколойду.
Сайраган муза күүсүн ичтен кайрып
Паранданын өз пири не болоду?

Бакырбек:

Ээ-эй, жуулбаган оромол кири болот
Асылы мол өлөңчү ири болот.

Ээ-эй, айтагой сөздөрүмдө болсо ката!
Койдумбу тумандаган көзун, ача?
Сурабаган экита суроон бар:
Бириси – эшек, пири – Ангиата.
Ээ-эй, болбодун айтышпайын деп
тыйылсам.
Козгодун өлөнүмдү сен, Бурушкан!
Экинчи суроон бу бере албаган:
Дыйкандардын пиричи – Бабадыйкан¹.

ЧАПКЫРБАЙ МЕНЕН СУКСУРАЙ

Чапкырбай:

Ассаломуалейкум, тойго келдим
Көргөнү, көрүшкөнү салам бердим.
Ким гана тапкыр болсо тутуп алсын
Өлөңдү туштушунан кое бердим.

Суксурай:

Баштадыңыз өлөңдү бисмилласиз
Бисмилласиз айтканды ким тыңдасын!
Жүгөнсүз өлөнүңүз кечигиптир
Жаңы толгон кымча бел кыз сындасын.

Чапкырбай:

Кел экөөбүз айталы бирдей болуп
Сабагында кошомок гүлдөй болуп.
Жалгыз айтсам өлөнүм жарашпады
Жалаң найза сайылган үндөй болуп.

---

¹ *Бабадыйкан* – дыйканчылыктын пири, Аксы районундагы Бабаата деген жерде жашап өткөн дешет.

Суксурай:

Айт-айт курбум, айт курбум, билсең дагы
Айрылбаса болду эми өлөң жаагы.
Таржымалын тартайын алдыңызга
Кулак төшөп уккула силер дагы.

Чапкырбай:

Айт-айт курбум улантып өлөң билсең
Не көрбөгөй дүйнөдө тирүү жүрсөң.
Кайгысы жок бейарман жашаар белең?
Уугу алтын, боосу жез үйгө кирсең?

Суксурай:

Аталар бар калың алып батман-батман
Кыз жигиттин бактысын бөлө чапкан.
Биз тарапта беришет сүйгөнүнө
Силер жакта дале бар кызын саткан.

Айтышайын дейсинби мени менен
Ар ким болсун дешпейди теңи менен
Кайыкканча бек чыдап туралбайсың
Көмөлөтө коемун жеңим менен.

Чапкырбай:

Кыз атыңыз ыйык го, кыз атыңыз
Кыйла жерге тарады ызаатыңыз,
Көкүрөктө кош алмаңа колум жетпейт
Жипке байлап мен жакка узатыңыз.

Ой Мураты деген бар-кой мураты,
Ойлонбой козу-улагын жамыратты.
Кудай алсын насили пас киши экен
Кызын тойго жибербей жалдыратты.

Суксурай:

Алатоонун башынан алдың кайрак
Токум салбай атыңа минип жайдак.
Калпагыңы чекене коюп алып
Отуз жашка чыкканча жүрдүң бойдок.

Чапкырбай:

Куштар болуп чачыңын термесине
Ашык болуп кашыңын кермесине.
Алагачып өзүңдү алсам дегем
Акылым жетип атаңын бербесине.

Суксурай:

Абалап учуп жүргөн акчаар бекен?
Атып алсак жөжөсү какшаар бекен?
Сен бирөөнүн баласы, мен бирөөнүн,
Дабышыңы дабышым тактаар бекен?

Чапкырбай:

Оболоп учуп өткөн бозток экен
Атып алсак жөжөсү боздоор экен.
Сен бирөөнүн перзенти, мен бирөөнүн,
Авазыңа авазым окшоор бекен?

Суксурай:

Созолонсом «өлөнчү» дейтко мени
Жалгыз жүрсөм ач бөрү жейтко деги,
Купуяна туура жооп айталбасам
«Кош акындын бирөбү» дейтко мени?

Чапкырбай:

Өлөн ыйык, баарынан өлөн жапар
Кемчил болсоң биз жакта беш-он кап бар.

Куржунуңу нары коюп кабың апкел
Жампа салып берейин айлыңа апар.

Суксурай:

Башыңыздан өтүптүр жаман айлар
Эс алсаңыз сыркооңузду шамал айдар,
Эр жигиттин жубайы жакшы болсо
Тал чыбыктай буралып атын байлар.

Чапкырбай:

Көлдөн өрдөк учурдум балпандаган
Мен бир өлөң айтсамчы калтаңдаган.
Гүлбакчада сайраган булбул куштай
Көзүнөн садаган-ий жалтандаган!

Суксурай:

Чарчатты жол, тайгылып кумдаккана
Кумдан коен качырдым зымдап кана.
Байкоос албас бир баео жай кыз эдем
Өзүң жаман үйрөттүң ымдап кана!

Чапкырбай:

Ашып келип ана тоо даванынан
Сар өтүгүм жыртылды таманынан.
Апкетсем деп айлыңа алты барып
Алалбадым жуучумун жаманынан.

Суксурай:

Таштан коен качырып таштап кана
Ташыркапсың бут тилип таштаккана.
Сүйлөшалбас жигиттер жуучу коюп
Коруу калат бир өзү баштап кана!

Чапкырбай:

Сенин айлың аягы тал, быягы тал
Тар көчөнү чаңытат айдаган мал.
Мен жегдечен болгондо, сен көйнөкчөн
Кай жеринде турду эле чыкпаган жан?!

Суксурай:

Биздин айыл алмалуу, алычалуу
Киралбасаң коргонго дарычалуу.
Айта-айта өлөндү тил кургады
Кел, экөөбүз бир чайнек чай ичели.

Чапкырбай:

Айыл кыздар ичинде атың сазар
Талтал кара чачыңы тарак жазар.
Жакшы менен баш кошсоң күндө базар
Жаман менен баш кошсоң – көңүл азар.

Суксурай:

Керегенин башында оймок турат
Кедейчилик жыргатып кой бактырат.
Жубайы жаш жигиттин жакшы болсо
Жолун тосуп күлүндөп ойноп чыгат.

Чапкырбай:

Айткым келет өлөндү эрингенде
Акылдуулар чыдабайт керилгенге.
Алтын тапкан кишидей сүйүнөмүн
Оромолуң төбөсү көрүнгөндө.

КИМ ТАБАГАН

Биздикине бир мейман келди:
сүйлөйүн десе тили жок,
анын минген аты бар,
бирок жаны жок,
жетелегени эки уй
эти бар да, сөөгү жок.

(Бөбөк, бешик, эки эмчек)

Куйругу бар – конбойт,
канаты бар – учпайт,
буту жок – сойлобойт.

(Балык)

Тоодон токум ыргытсам
самсып барып сасыган сазга түштү.

(Жору)

Кара баатыр атка минди,
кызыл баатыр камчылап кирди.

(Казан, от)

Бир дегенин – башкы убаданын аты.
Эки деген – эрди-катын эрикпес.
Үч деген – үч түлүгү бар үнкүйбөс.
Төрт деген – төрөлүү эл мунайбас.
Беш деген – бешилик тийген мал оңбос.
Алты деген – ант ичкен адам оңбос.
Жети деген – жетиген жылдыз төбөдөн кетпес.
Сегиз деген – серкелүү койго көз тийбес.
Тогуз деген – жалгыз томаяктын катынына
көз арткан бай оңбос.
Бул эмине, тапчы аке:
буту алтоо, көзү төртөө, колу экөө,
куйругу бирөө, оозу экөө?

(Киши атка мингенде)

Карабай аке аттан түштү
балдары тегерене жүгүрүштү.

(Казан очоктон түштү, кеселер барды)

Кечинде күн батпай жатат,
саарда күн чыкпай турат.

(Тоок)

Тапа-тапа жөтөлөт,
түбүнөн кербен өткөрөт.

(Элек)

Оягы тоо, быягы тоо,
ортосунда кызыл зоо.

(Дарбыз)

Кете берет, кете берет,
жеткенде оозу ачылып жата берет.

(Кепич)

Сал-сал килем сар килем
салалбадым дүр килем.
Түр-түр килем, дүр килем,
түралбадым бир килем.

(Асман, жер)

Бакта-балайман, тоодо-толо айман,
сууда-сулайман.

(Булбул, кекилик, балык)

Кичинекей кутуча, ичи толо мыкча.

(Анар)

Беш ат бар, бешөө беш башка,
баары бирдей кашка.

(Тырмак)

Жер түбүндө алтын казык.

(Сабиз)

Кан жолдо кара гөжө кайнайт.

(Кумурска)

Ара жолдо асылган тактай
адамга табылган бактай.

(Көпүрө)

Оттогону – жылкыдай,
отурганы кишидей,
асынганы най.

(Кирпи)

Кара тоогум какылдайт,
канаттары шакылдайт.

(Чайдөш)

Сербең кулак, чокчо сакал.
Коен куйрук.

(Эчки)

Чың көзө, чин көрөгөн көзө,
тегереги күн караган көзө.

(Көкнары)

Секичек, секичичектин түбүндө
Сексен эки түйүнчөк,
сегиз кыздын энеси
алигече келинчек.

(Куурчак)

Терс колоттун башынан
темир комуз жоготтум,
көмүркөйдө кабы бар.
Аны тапкан жигиттин
ар нерседен багы бар.
Эки жакшы ой ойлойт
жан чыгарбай,
Эки бөрү бир кой жейт
кан чыгарбай.
Колумда кош шакыйым бар
ал чыгарбай.

Кырт кызыл көйнөкчөн кыз
кырдан жүгүрүп келатыры

(Мурундун каны)

Алтын ээрдин кашы,
күмүш ээрдин кашы,
денеси темир,
куйругу кызыл амир,
жалт-жулт этет
жүгүрүп өтөт.

(Чагылган)

Дүйнөдөгү эң учкул неме,
ааламдагы абдан таттуу эмне?

(Ой, уйку)

Асмандын чыгышы менен батышы
нече күндүк жол?

(Бир күндүк)

Жер менен көктүн ортосу
канча күндүк жол.

(Каш менен кабактын ортосунча)

Чаркыма чак, чарбагым ак,
таягым узун тумшук,
тили чечендей так.

(Кагаз, калем)

Жер түбүнөн казылат
кардай аппак жазылат.

(Бор)

Жер тепкилеп тепендеп,
жек-жаатын ашка чакырат.

Жаттар келсе жаныңа
жаадай атып качырат.

(Жөжөлүү тоок)

Сулуу гүлдөй кийинген,
Сууга түшөт кийимчен.

(Өрдөк)

Ат,
анын үсүндө кап,
мунун ичинде ун
ун ичинде устун.

(Жийде)

Тамдай алп:
төрт лап-лап,
эки диң-диң,
бир шып-шып.

(Төөнүн буту, өркөчү, куйругу)

Ол өнөрдүн жылкысы кайчы кулак,
бул өнөрдүн жылкысы топчу кулак.
Бу жылкылар үстүндө кырк казык турат,
казык үстүндө калдаят асман дуулап,
тиребесен, түшөм дейт жерге кулап.

(Кереге, уук. чамгарак)

Куту,
куту ичинде төөнүн буту.
Ай талаада ак сандык
оозу, мурду жок сандык.

(Жумуртка)

Жүгүрүп жетпес, жүгөн катпас.

(Суу)

Баш – аягы көрүнбөс
суу атасы ким болот?
Отко күйбөс, желге учпас
сөз атасы ким болот?

(Булак, ой)

Көйкөлүп ар көтөргөн эмине?
Көлкүтүп жер көтөргөн эмине?
Күнкүтүп пар көтөргөн эмине?

(Аалам)

Элендебей карачы:
эбей-себей кар жаайт
эки тоонун арасы.

(Элек)

Сапал-сапал кабы бар
толгомодон сабы бар,
күндүр-түндүр тынбаган,
жара чапса сынбаган.

(Суу)

Чылбыры бар, жүгөнү жок,
жетелеп киши жүргөнү жок.

(Коон, дарбыз, бадыраң)

Териси бар, жүнү жок,
эти семиз, ширеси жок,
көптүгүнөн куну жок,
ысык болсо күнү жок.

(Кар)

Музга буудай чачтым
Мунайып үйгө кайттым.
Талаага таруу чачтым
Тарпылдап үйгө качтым.

(Түндө үйгө келүү, жылдыз)

Айланасын тордоп жайладым,
Көгөнгө көк улак байладым.

(Саятчы торундагы көгүчкөн)

Үстү таш, асты таш,
кибиреген кулдур баш.

(Ташбака)

Барган сайын узарат,
башы муштай кызарат.

(Суттикен)

Ол өнөрдүн жылкысы
шакыр-шукур тебишет,
бул өнөрдүн жылкысы
күтүр-мүтүр тебишет,
аркасына калдайган аска
таштап келишет.

(Камыш, чий токугандангы таштар)

Узун терек жыгылса,
учу менин колумда,
булбулдары сайраса
чачы менин колумда,

(Чарк жип ийриген учуру)

Бир тегирмен бар
айлантып койсоң дырылдайт.
Таягың тоссон
оозунан жалын шырылдайт

(Чарктагыч)

Бир карт өлөм дейт,
кырк жигит жөлөйм дейт,
кабыргасы көрөм дейт

(Чамгарак, уук, кереге)

Коңулдагы коендун
кулактары былкылдайт,
жаңы келген келиндей
тырмактары жылтылдайт.
энең менен энчилеш,
өзүң менен табакташ,
элиң менен жамаатташ,
келип-кетип кылтындайт,
кытып-сытып түк тынбайт.

(Чычкан, келемиш)

Көрдүм деди – тутулду,
көрбөдүм деди – кутулду.
Көрүп туруп танганы
гөр түбүндө жутулду.

(Чынчыл менен жанкечти)

Чонду-чонду, чонду куш,
чоң дөбөдөй конду куш

(Чатыр)

Үч жорго айдасаң дангыр жолго
он жигит кызмат кылат араң-зорго.

(Комуз)

Баарын карап заңкаят
кош кайкыда турагы,
кош көөхардан чырагы,
чырагы ааламга тиет,
аалам ага баш ийет.

(Эки ийин, баш, көз)

Корто катын, минип атын,
чимирилип жүрүп боозуйт.

(Ийик)

Ачуулу какбаш атасы,
бакырчаак куу баш энеси,
кошоматчы көрүнөт
алдыңа келген немеси.

(Ит, күчүк)

Колду карап чоочунат,
итче чочоюп отурат,
насибин ырдап сугунат
кишиче таза жуунат.

(Мышык)

Сапсайган сары тону бар,
санаасы жок корунар,

топ киши коркор сүрүнөн
тоо жаңыртаар үнү бар.

(Аюу)

Обуз үстүндө булак,
булак үстүндө чырак,
чырак үстүндө пилик,
пилик үстүндө токой,
токой үстүндө Ала-Тоо.

(Ооз, мурун, көз, каш, чач, калпак)

Куйругу узун: ала, көк,
кидиң-кидиң жүгүрөт,
курут жайсаң алакачат,
ар нерсени уурдап жүрөт,
ала чапан оңбогур
«арсандап күлөт»,
карыздар кылып койгонсуп
жөжө андып жүрөт.

(Сагызган)

Баарын көтөрөт,
ийип сүт берет,
байып нан берет,
кылайып дан берет.

(Жер)

Суу оозуму чакканы-ай,
тикенек майдай жакканы-ай,
кышында кычырап чаңкаганым-ай!

(Буура)

Мүйүзү туруп уй эмес,
куйругун шыйпанып жылкы эмес,
чуудасы туруп төө эмес,
тоодо жүрүп кийик эмес.

(Топоз)

КОЛТАМГА КОШОКТОР

КУРМАНЖАН ДАТКА ШУМКАР БОЛГОНДОГУ КОШОКТОР

«Курманжан датка шумкар болгондогу кошоктор» – Оштогу мамлекеттик педагогикалык институтка Анжыжан дубанынын Айым аймагынан келип окуган менин курсташым Ысмайыл Эшмамат уулунун дептеринен 1953-жылы 1-февралда көчүрүлүп алынды. Курсташтарым Оштун эски шаар базарынын тушундагы асма көпүрөнүн нары жагындагы балаканалуу чайкананы көрсөтүшүп «Ушу Курманжан датканын үйү болгон» дешчү. Мында атайы келип чай иччибиз. Ошо пединститутта окуган биз 1951-1955-жылдары «Даткайым» деген сүйүү дастанынан билбеген студенттер жокко дээрлик эле. Ысмайыл Эшмамат уулу, Абдивап Ыдырыс уулу, Ислам Жамалдин уулу, Сали Капар уулу, Адыш Төлөнбай уулу, Жээналы Шерий уулу, Абин Анарбай уулу сыяктуу алдыңкы студенттер ырдашчу:

Көлдөгү ак куу, каздайым
Көмүскө жазган каттайым.
Көкүлдөй болуп жарашкан
Көрөөр көзүм Даткайым.
Жаадыраган жаздайым
Жазылган жавза каттайым.
Жаңы гүлдөй ачылып
Жалжылдаган Даткайым, –

деп башталып такыр түгөнбөй айтыла берчү. «Муну олуя акын Нурмолдо мударис акешен жазган экен (деп айталчу эмеспиз анда, мындан кийинкилерин атачубуз) Ботобай ырчы, Шоорук төкмөлөр Курман-

жан даткага арнап ырдашкан экен» деп коюша турган. Ысмайыл дагы минтип кошумчалап калчу: «Курманжан датканын чебересинин кошогун Нурмолдонун колжазмасы» деп (анда минтип айталбачубуз, муну шыбырап гана атачуубуз) Жоомарт Бөкөнбаев менен Ошпедтехникумунда бирге окуган чөбөрөлөрүнүн бири таап келиптир деген геп бар».

Муну минтип жарыялоо анда үч уктасам түшүмө кирбеген. Бу да геп бекен: «Даткайым», «хан энеси», бек энеси, теңир, хандар, хансарай, алтын кавсар, күмүш кавсар – деген сыяктуу сөздөрдүн ордун актай таштап жазгамын. «Эгерде атеисттердин колуна түшүп калса Ташым Байжиев, Тазабек Саманчин, Зияш Бектенов өңдүү камалып кетебиз» – деп иттей коркчубуз...

Ошентип жердешим, аяш чоң атам Нурмолдо мударис акешендин «Колтамга» кошокторун жыйнаганым пайда болгон экен. Назармат молдо: «Нур акемин китеби басылып чыгат» дегени да олуялык экен!

АЯЛДЫН ЭЛЕ АРЫСТАНЫ

(Сиңдисинин кошогу)

Суктандырган башканы
Саймала жазган дастаны.
Оолугуп алып сураган
Ооганыстан жаш ханы.
Олорго такыр сыр бербей
Эжекем,
Оймолоп жооп тапканы.
Ашык кылган жаштарды
Абайлап жазган дастаны.
Ахвалын дайым сураган

Арапыстан жаш ханы.
Аларга сырын алдырбай
Эжекем,
Ажайып жооп тапканы.

Оболоп даңкы таш жарды,
Оролдон нары ашканы.
Огун атпай токтотуп
Орузыстан жаш ханы.
Эжекеми ойлонткон
Оромо кат жазганы.

Кыйырдан даңкы ашканы
Кыраатап жазган дастаны.
Кытмырланып кат берген
Кызыгып кытай жаш ханы.
Кыргыздын ойлоп тагдырын
Эжекем,
Кыйытып айткан башканы.
Ааламдын даңкы ашканы
Анадай болуп башкарды.
Ар кимдин ойлоп тагдырын
Эжекем,
Аялдын эле арыстаны!

КАНЫКЕЙДЕЙ КАЙНЕНЕМ *(Чоң келининин кошогу)*

Кайнатам Манас элестей,
кайненем куду Каныкей.
Керегини камдаган
Керекарыш кемитпей.
Кыраандардын анасы

Энекем,
Кыргызга соолбос кенчтей.

Адамга болгон ак жүрөк,
ар дайым алга так сүрөп.
Ар күнү турган кубулуп
Ар намыс сактап элжиреп.
Айылга түгүл ордого
Энекем,
Анык эле Айчүрөк.
Калмактар ашып коргондон
Кастагы ташып жоолонгон.
Каз-катар черүв кол салып
Карайлатып зорлонгон.
Кахары кайнап ошондо
Энекем Жаңылмырзадай
Коргогон элин жоолордон.

Ашып аскар тоолордон
Аралап өтүп зоолордон.
Арамылар кол салып
Айла-амалы торлонгон,
Алаами кайнап ошондо
Кызсайкалдай энекем
Кырып жоону зорлонгон.

ХАНЫШАСЫ МИҢ ЖАКТЫН *(Улуу кызынын кошогу)*

Аянбастан салыша
Арсыз кастар жарыша
Атамын жетти түбүнө
Абалкы кегин алыша.

Арга кетип турганда
Кайраным,
Апакем болгон ханыша.
Коргогон калкын болуп шаа
Корлонгонго болуша.

Кыйындыгын көрсөтүп
Амал менен салыша
Апакем кайнап шакардай
Кайраным болгон ханыша!

Таламын алып биз жактын
Талашып кыргыз-кыпчактын
Тартынбай дайым талашкан
Талканын камдап кыштактын.
Тартып тагын калкынын
Апакем,
Ханышасы эле миң жактын.

Түштүк, Чыгыш, Түн жактын,
Батыш барлык күн жактын
Наркына жетип элдешкен
Билип алыс, ким жакын!
Катындан эч ким чендебейт
Апакем,
Ханышасы эле миң жактын.

КЕНЖЕ КЕЛИНИНИН КОШКОНУ *(Жибек жолун сураган)*

Кайнатам ишин улаган
Хантеңир жолун сураган.
Кашкарга кербен узатып

Кайненем,
Кайридин колун бураган.

Жибектин жолун сураган
Жигиттен кербен кураган.
Улустун салтын улантып
Кайненем,
Урумдун көөнүн улаган.

Кыйындан кербен кураган
Кытмырдын колун бураган.
Кыйырдын салтын улантып
Кайненем,
Кырымдын көөнүн улаган.

Кыйбадан жибек булаган,
Каяша айткан кулаган
Жакшыларды жайгарып
Кайненем,
Жапандын көөнүн улаган.

Кастарга колу курчтанган
Каршыкса чапкан бурчтардан.
Калмактын чегин кайтарып
Кайненем,
Кытайдын чегин кулптаган.

АНЖИЯН ОРДОЛУРУНУН АРДАГЫ *(Небересинин кошогу)*

Меймандын жолун тостурган
Мейлинче күтүп отурган.

Чыгаандарга тейлеткен
Чоң энем жайыл дасторкон.

Каска да сыйы кош болгон
Калкын ойлоп дос болгон.
Чымчык жесе каз байлап
Чоң энем жайыл дасторкон.

Ат алса – тулпар коштогон
Ажайып пари окшогон.
Дүйүм оокат үйрөткөн
Чоң энем жайыл дасторкон.

Анжыжанда ордомун
Ардагы болгон чоң энем.
Аксарай деген үйүнүн
Чарбагы болгон чоң энем.

Кокондогу ордомун
Көркү болгон чоң энем.
Көралбаган касынын
Өртү болгон чоң энем.

ТАҢДАНГАН ААЛАМ ХАНДАРЫ *(Чебересинин кошогу)*

Чыгыштын болгон ардагы
Чыккандай Чолпон таңдагы.
Тегин сурап энемин
Таңданган аалам хандары.

Батыштын болгон ардагы
Балбылдап Чолпон таңдагы.

Байманалуу анагам
Баалаган бар жак хандары.

Теңирим сүйгөн балдары
Түптүү элдин ардагы.
Түп атасын сураган
Танданып түндүк хандары.

Түштүктүн сүйүп жандары
Түбөлүк билип памлади.
Таламдарын талашкан
Тең берип бар жак хандары.

Анагам айла тапкычым
Абийирин элдин жапкычым,
Анча калкты кырдырбай
Анданып берген оруска
Анжыжандын ачкычын.

Ойлогон элдин бактысын
Ооматтын түзгөн сакчысын.
Орошон элин кырдырбай
Чачына дайым байлаган
Оштун берген ачкычын.

ДАТКА АЙЫМ

(Олуя Нурмолдонун жоктогону)

Кулады тоодон аккайын
Кусадар калды сап айыл.
Кайрат болуп жүрбөстөн
Кайгыртып кеттин Датка айым.

Шуудурабай ак кайын
Шу бойдон калды акчайың.
Шүйшүттүң далай калкыңы
Шумкар болуп Датка айым.

Орус, чүрчүт, башка айыл.
Оозанган сөзүн ар дайым.
Оруксунттуң бүт элди
Олуябыз Датка айым.

Оронгон асыл пашшайың
Окшобойт сизге башка айым.
Ойон болгон акылы
Ордонун гүлү Датка айым.

Бап келбейт сизге паттайым,
Башкача майес каттайым.
Баарысынан сараси
Хансарайдын Датка айым.

Анжыжанда каттайым,
Аксарайда таттиайым.
Асты бири чендебес
Алымбектин Датка айым.

Орошон дешет шаттыайым,
Обуз бойлор матты айым.
Ошолордон артыкча
Ош ордонун Датка айым.

Кокондогу катта айым,
Көксарайдын аттиайым.
Кейип-кооматы өзгөчө
Курманжан деген Датка айым.

Сактаган чекти ар дайым
Саадат огүл дардайыл.
Бек төрөгөн балдарын
Бек анасы Датка айым.

Караган чекти ар дайым
Караан оглан Дардайыл.
Элин коргоп тынчыбас
Энегелүү сара айыл.

Багып тууган баары айыл,
Бактылуудай сурайыл.
Хан төрөгөн балдарын
Хан энеси Датка айым.

Көңкү дүйнөн шай болсун
Кекиргениң май болсун.
Күмүш кавсар оозу
Кутдатка сизге жай болсун.

А дүйнөнүз шай болсун
Ашаганыңыз май болсун.
Алтын кавсар овузу
Айдатка сизге жай болсун.

КУРМАНЖАН ДАТКАНЫН КЕЛИНИНИН КОШОГУ

Окуучулардан жыйналган элдик оозеки чыгармалардын арасында « Курманжан датканын келининин кошогу» бар экен. Римжит айыл кеңешинин аймагындагы М. Горкий атындагы орто мектептин жогорку тайпаларынын окуучуларынын бири муну кагазга түшүрүп, бирок өз аты-жөнүн, дарегин жазбаптыр.

Муну бүктөп «Армандар жана кошоктор» топтомунун арасына катып койдум. 1965-жылы Жаңыжол аймактык жарыятунуна иштөөгө которулуп кеттим. Жайында бөлмөнүн эшигин ачып коюп жазып отурган элем. Бейтааныш киши келип өзүн «партиялык текшерүүчүмүн» деп тааныштырды. Үжөтүн көрсөттү, сүрөтүн, аты-жөнүн колу менен басып турду. Жумуриятыбыздын борборунан келгенин билдим. «Колжазманңызды көрсөм» – деди. Алдына таштадым. Барактап, барактап анан үйүңүздөгү колжазманңызды көрсөм» – деди. Ээрчитип барып алдына таштадым. «Армандар жана кошоктор» деген топтомуму да барактап жатканда менде жан жок: «Өлдүм! Даткайымдын келининин кошогу» таап алса! - деп... Кайриет, таппады. Муну жаап башкасын барактады. Зорго өзүмө келдим. Башым лукулдайт, кармасам тер чыпылдап кетиптир. Кетти, узатып койдум.

Эртеси ошо киши партиянын райкомунун эшигинде отуруптур. Барып саламдаштым. «Сени тааныбайм» - дейт. Кейпим учуп, жүрөгүм солк эте түшүп, бир жамандыктын шоокумдары денемди каптап кетти. Көзүм ымыр-чымыр боло түштү. Ошол замат үйгө барып, баягыны көчүрүп, «Даткайым» сыяктуу коркунучтуу сөздөрүн өчүрүп «Байбиченин келинии кошогу» деп атап таштадым. Өзгөртпөй кое албадым. Салыштырып көрүшүңүз үчүн эки түрмөгүн мисалга тартсам жетишер, окуяны толук түшүндүргөн болоормун:

«Өтөр эдең геп баштап,
Өкүмөттөн эп баштап.
Коркокторго пеш болуп
Кол кураштан төп баштап.
Калк башчысын ээрчитип
Кайтпас кылып телчитип,

Датка энем
Келер эдең көч баштап» –
деген сыяктуу саптарды мына мындайчалап таанылгыс кылып койдум:

«Өтөр элең сөз баштап
Өнөрлүүдөн эп баштап.
Катындарга пеш болуп
Каза илеки суй таштап.
Кара буура жетелеп
Датка энем

Калың элге көч баштап» –
деген бир кошокту үстүнө чаптап салдым.

«Окшош» деп кээде жаман адатым кармабай муну да бир кезде жыйнап алганым пайда келтиргенине сүйүндүм... Ушундан кийин гана «камалбай тургансып» эс ала түштүм. Курманжан датканын 180 жылдык мааракесине карата өзүбүздүн аймактык гезитке калыбына келтирип ушинтип жарыяласам курбуларым тан калышты... Эмесе «Датка айымдын келининин кошогунын» туп нускасын окуп көрүңүз:

Барар эдең көч баштап
Башкаруудан сөз баштап.
Бек, бийлердин ичинде
Байманалуу төп баштап.
Кашкар менен Үрүмчү
Куралдарын сөзгө аштап.
Кокон, Анжы, Үргөнчтүн
Датка энем,
Кылычынан эп баштап.

Өтөр эдең геп баштап,
Өкүмөттөн эп баштап.
Коркокторго пеш болуп
Кол кураштан төп баштап.

Калк башчысын ээрчитип
Кайтпас кылып телчитип,
Датка энем,
Келер эдең көч баштап.

Көчүп барган жеринде
Көк полот сандык кондурган.
Көк полот сандык үстүнө
Көк дараи көрпө каптаган.
Дараи көрпө ичинде
Кеменгер балдар болсун деп
Датка энем,
Көк шумкар кылып таптаган.

Артынып барган жеринде
Акполот сандык кондурган.
Ак полот сандык үстүнө
Ак дараи көрпө каптаган.
Дараи көрпө ичинде
Акылман балдар болсун деп
Датка энем,
Ак шумкар кылып таптаган.

Көздөгөн душман билинсе,
Көк полот сандык ичинде
Көкбараң мылтык шерлерге
Көкжал жигит шерлерге
Көктүн сырын кандырган.
Көмүскө келген тыңчыны
Датка энем таанып
Көөгөнгө байлар талдырган.

Акмалаар душман билинсе
Ак полот сандык ичинде

Акбараң мылтык алдырган
Акылман жигит шерлерге
Анын сырын кандырган.
Акырын келген тыңчыны
Датка энем дароо таанып,
Арканга байлап талдырган.

Белестен атын токуткан
Беш убак намаз окуткан.
Береке тилеп элине
Бекерчиден чочуткан.
Беймаал барып калат деп
Сактаган мерез доочудан.

Кыраңдан атын токуткан
Кыраттап намаз окуткан.
Кырсыкты кубуп элинен
кырс душмандан чочуткан.
Кыйрыңы камап калат деп
Датка энем,
Кыйратуу жолун окуткан.

ЫРЫМ-ЖЫРЫМДАР

Оокатты «бисмилла» деп
жесең адал болот:
мүнөзүңө топук,
акылыңа сабыр конот.
Бисмилла – кептин баяны
Чыгар сөздүн даяры.
Себеби – шайтандын ажалы,

«Оомийин» – десең эрчибейт
Шайтандын тажаалы.
Чай куйсаң биринчи өзүң ич,
Насиптин алдын
башкага бербө эч.
Оң колун менен узат,
бу сыйлагандык – ызаат,
сол кол менен берүү –
адепсиздикке кысап.

Кыбыланы карап даарат ушатпа:
адалдыктын ордосу –
Мукаммет Пайгамбардын мекени –
Мекке, Мадина батыш жакта.
Ошон үчүн кыбыланы
карап намаз окуйт,
Алаамат ыйык Ажы ошоякта.

Бышалекек чөптү жулба,
Жаш даракты кыйба,
Көк чөптөй куураба,
жаш дарактай кыйылба!
Нан – ырыскың, туз – насибиң.
Буларды тебелегениң –
Ырыс, насибиңи кемиткениң.
Нандын ушагын таштаганың –
ачарчылыкты баштаганың.

Малканага даарат ушатпа,
булгаба
дөөлөтүн ушул жакта.

Астананы басып турба,
босогого жөлөнбө,

окшобо бактыңы тосконго,
улагада калгандай болбо.
Тизеңи кучактап отурба,
себеби – бу кесирликтин же
жесилдиктин белгиси.
«Тизесин кучактап
жалгыз калыптыр» –
деген сөз бар, кемдики.

Беймаал уктаба:
келаткан ырысың өтүп кетпесин
үйүшар болуп уштап ал.

Таякка сүйөнбөйт эр киши:
бу жакынына өкүргөндун белгиси.

Тумагыңы тескери каратып кийбе,
оңолгон ишиң айланбасын тескериге.

Жаагыңы таянба:
качкан капалыкты
кайра чакырып алба.
Куруңу мойнуна салба:
муунуштун ишаарасын кылба,
кулдук урушка даярданба.

Кечкирерде кишиге
барып көңүл айтпа,
окшобо: «өмүрүңө түн
түшүп калсын» деп табалаганга.

Айга, Күнгө карай даарат алба:
аның тете ааламга акаарат кылганга.

Бейитти колун менен көрсөтпө
арбактар көрүп сени
апкетпесин көрүстөнгө.

Күлдү басканың –
таштандыга аралашканың.
Бөйрөгүңү таянганың –
көөп кеткениңи
элине жарыялаганың.

Колуну чокуна алганың:
элестетет башкаларга
эки колун төбөндө
эңгиреп калганың,
белгиси баарынан ажырагандын.

Нике кыярда бөлгүн ой:
бут кийимдерди ондоп кой.
Тескери айланбасын той
бу кемчиликти жой.

Жер таянып отурба:
кол-бутуна өзүн
дарт чакыргансыба.

Мурдун кычышса
эт чайнайсың.
Таманың кычышса
сапар тартасың.
Алаканың кычышса
акча тутамдайсың.
Кулагың кычышса:
«бөбөк туулду»
деп сүйүнчү угасың.

Он жамбашың менен жат,
уктаарда келмени келтир,
капаланбай көңүл шат:
«жаттым тынч, жаздыгын кенч»
деп үн чыгарып айт,
түшүң оңолот.

Түшү оңолгондун иши оңолот.
Сол жамбашың менен жатпа.
жүрөгүңү баспа, жапа тартпа.

Түш жоруштан,
сөз айтыштан бузулат.
Түшүнү атана
же досуңа жорут.
Сөздү бузбай айткын
жамандыктан коруп.
Түшүнө оокат кирсе – токчулук,
камчы, тизгин, ээр,
жүгөн кирсе бийлик.
Жылан, бит – кенч.
Пахта таалай-бакыт
акча – санаа, түлкү – жалаа,
карышкыр – балее.
Мунун баарын жакшылыкка
кырааттап кынаптап айтса:
иш оңолот, жамандык жоголот;
бөрүдөй жолдув,
түлкүдөй куудул болосун
деп жорусаң тоголот,
жакшылык гана болот,
ишиң оңолот.

САНАМЖАН (дастан)

Кичкиненде сүйчү элем
Зоройсун деп жүрчү элем.
Мен көргөндө канча элен
Селекче – мынча элен.

Жана айланып мен келсем
Босого бойлоп, бой тиреп
Бойлорго жетип калыпсың.
Бөдөнө тумшук эмчегин,
Бозойдун көөнүн алыпсың.

Тал чыбыктай буралып,
Кыл полот ийне сайынып,
Уздун алды болупсун.
Кара далың кайкалап
Кыздын алды болупсун.

Көргөндүн көөнүн көвлөгөн
Онбеш жашка толупсун.
Күн чыккандай жаркылдап
Оюндун гүлү болупсун.

Анжир жештик сүйлөшүп,
Акчөлмөк ойноп үндөшүп,
Акжарга кеттик тескери
Ашыглык ырын күүлөшүп.

Анар жештик үйлөшүп,
Акмалап ойноп үндошүп.
Көк жарга кеттик тескери
Көнүл сырын күүлөшүп.

Селкинчек тептик беттешип,
Секирип ойноп четтешип.
Көрүнбөй эже, жездеме
Кол кармаштык шерттешип.

Эл чабар ойноп беттешип,
Элден алыс четтешип.
Эжеме күмөн санатып,
Элжирештик шерттешип.

Көрүнбөй көпкө түндө ойноп,
Кошулуу жолун күндө ойлоп.
Коштошуп кеттим «келем» деп,
Качышты жума күн болжоп.

Паанекте жатып түндө ойноп,
Парпырап качар күндү ойлоп.
Мен кеттим «барып келгени»
Менсинип жума күн болжоп.

...Жума айланып мен келсем
Жалжалым жоксуң айлында!
Кучактап ташты ыйладым
Күн жетпей менин кайгыма.

Какшатып алып кетиптир
Кадимки картаң кайныңа.
«Качып, бозуп болсо да
Кайтамын – дедин – айлыма».

Жана айланып мен келсем
Жанарым жоксуң ордунда.
Жатып, туруп зар кактым
Жашым толуп койнума.

Календер болуп какшадым,
Кайлардан сени таппадым.
Дубана болуп какшадым,
Дубандан сени таппадым.

Куну учту мендей сагырдын¹
Күнү-түнү кайгырдым.
Изини кубуп сенделип
Ийнеликтен каңгырдым.

Мажнунга болуп барабар
Маң болду мендей дарбадар.
Пархатка болуп барабар
Пайпастады дарбадар.

Журттагы иттей улудум,
Жапаны тартып курудум.
Тентиген иттей улудум,
Тенирге наалып курудум.

...Жана келсем айланып,
Жаркып көнүл жайланып.

Бактымдай болуп көрүндүн
Балбал жанып шайланып.

Назар салып оолуктум
Сары гүл элең солупсуң.
Сырыңы тартсам ичкери
Сардал жубан болупсуң.

---

¹Сагыр – жетим.

Саржакталып богогун
Санамжан атка конупсун.
Калгансып кыйла кыйарып
Кызыл гүл элең – соолупсун.

Тамырын көрүп зордуктун,
Тартыпсың тузун кордуктун.
Кылыгың кыйла кыскарып
«Кыйдылар» атка конупсун.

...Белгилеген жерине
Барбадымбы Санамжан.
Келгилеген жериңе
Келбедимби Санамжан.

Колундагы кымызды
Бербединби Санамжан.
Азилдешип сөз айтсам
Тердединби Санамжан.
Колумда бар кош жүздүк
Албайсыңбы Санамжан.
Кол кенжеси чыпалак
Салбайсыңбы Санамжан.

Кандай жерге барам деп
Кайибегин Санамжан.
Кандай дейт деп кынжылып
Мейибегин¹ Санамжан.

Төгөрөгү боз дубал
Коргон жайга барасың.

---

¹ *Мейибе* – ойлонбо, кынжылба.

Өрүк гүлдөп абжалып
Болгон жерге барасың.

Анжир, алма аралаш
Бышкан жерге барасың.
Сабагынан үзүлүп
Түшкөн жерге барасың.

Миң бир эки лала¹ гүл
Мурча жайга барасың.
Миң, буралып ачылган
Күнчө жайга барасың.

Ак теңгеси шараптап
Чачылган жайга барасың.
Көнүл гүлү буралып
Ачылган жайга барасың.

Дарбазасы алтын-жез
Касабалуу зор коргон
Кептер моюн, дутар бел
Шалы көйнөк жык толгон.

Шамал көрбөй дык болгон,
Ак оромол дал койгон
Акжубаз гүрүч актаган
Ак бетине кал койгон.

Азабыны бүт жойгон
Аруулугуң зоройгон.

---

¹Лала гүл – кызылдак.

Айланаң көрүп тыңдасын
Аксанам атка биз койгон.

Кызыл жоолук дал койгон
Кырмызы бетке кал койгон.
Кызып жүргөн жаргинаң
Кылыгыңа дам койгон.

Кыялың билип чоңойгон
Кыйындык женип онойдон.
Кылымдан бери жардансын
Кызсанам атка биз койгон.

Кызарып аткан таңдайым
Кызыл тилла зардайым.
Кызыктырсаң күнүгө
Кымтып кантип албайын.

Кызыгың эстейм ар дайым
Кырчын новда талдайым.
Кайрылта берген тамшантып
Кымыздан ширин балдайым.

Баргыза берген күнүгө
Базарда ширин нандайым.
Кыялыман чыкпасаң
Кайрылып кантип албайын.

Асманда жарык айдайым
Аны эстеп кургайт таңдайым.
Белими бекем бувгузган
Мала кызыл шалдайым.

Дүрдүнүйө дүрдөйүм
Жаны ачылган гүлдөйүм.

Жасанбасаң – жасансаң
Жайы-кышы бирдейим.

Жаннаттагы үрдөйүм,
Жапсарлап сайган түрдөйүм.
Жалындатсаң жүрөктү
Жайыңы кантип билбейин.

Жылкы ичинде сурдайым
Жибек бото курдайым.
Жылытып турсаң өмүрдү
Кантип көңүл бурбайын.

Буудан күлүк аттайым
Бууланган ширин канттайым.
Мунасиб кашың мен көрсөм
Кагазга жазган каттайым.

Гавхар¹ жарык заттайым
Калегер сулу² татти айым.
Каалап турса көңүлүм
Канткенде сени таппайын!

Эртели-кеч мактайым
Эзилип бышкан накта³йым.
Элге какшап көп мактап
Эч айламы таппадым.

Тирилик-оокат кылбадым
Бир күн үйдө турбадым.

---

¹ *Гавхар* – жакут, бриллиант, алмаз.

² *Калегер сулу* – калдуу сулу.

³ *Нак* – алмурут.

Ашыглыктын дартинан
Аксанам деп ырдадым.

Кызылдын кырын кырдадым
Кызыл увук сырдадым.
Кызыглыктын дартинан
Кызсанам деп ырдадым.

Ак буудайдын унуну
Аш кылыпсың Санамжан.
Ашыглыктын пикирин
Маш кылыпсың Санамжан.

Мөмөлөсө пас болгон
Мөмөсү пышып аш болгон,
Дарагымсың Санамжан.
Ариетим талашкан
Тарабымсың Санамжан.

Ак буудай болуп чайласаң
Мен уватың¹, Санамжан.
Ар канча ишке догурсаң
Мен кубатың Санамжан.

Убадага бекемдеп
Туравысың Санамжан.

Энди өзүм алайын
Энеңиздин колунан
Чыгавысың Санамжан.

Кол булгалап коргондун
Кем жеринен Санамжан.

---

¹ Уват – өстүргүч, угут.

Ковуп¹ кылып коркомун
Коргонунун аркасы
Тар жеринен Санамжан.

Бу турмуштан сыгылдым
Ар жеринен Санамжан.
Алалбай арзы кыламын
Мал жеринен Санамжан.

Азиретаали, Дарийка
Эгизимсиң Санамжан.
Эл ичинде мүчөсү
Тегизимсиң Санамжан.

Беш панжама сар келген
Бармагымсың Санамжан.
Мэнет кылып көгөрткөн
Чарбагымсың Санамжан.

Түрүп алсам базардан
Жибегимсиң Санамжан.
Ойносом-күлсөм билгизбес
Зирегимсиң Санамжан.

Талыкпаймын иштесем
Билегимсиң Санамжан.
Кележакка ой бөлгөн
Тилегимсиң Санамжан.

Кайда жүрсөм көңүл ток
Түнөгүмсүң Санамжан.

---

¹ Ковуп – коопсууну.

Өмүрбакы айныбас
Мүрөгүмсүң Санамжан.

Менин кандай махаббат
Билебисиң Санамжан.
Түрсүл каккан денемде
Жүрөгүмсүң Санамжан.

Мени көрсөң сүйүнүп
Күлөсүңбү Санамжан.
Уктаганда түшүнө
Киреминби Санамжан.

Кымкап Кызыл мавширин¹
Табарымсың Санамжан.
Карап турсам көзүмүн
Гаварисиң² Санамжан.

Аллас³ менен адирас⁴
Кабатымсың Санамжан.
Ааламда жок шекер сөз
Наватымсың Санамжан.

Караңгы кече жол жүрсөң
Мен чырагың Санамжан.
Оң чекеңе гүл таксаң
Мен бурагың Санамжан.

---

¹ *Мавширин* – кымкаптын бир түрү.

² *Гавар* – алмаз.

³ *Аллас* – атластын бир түрү.

⁴ *Адирас* – кошкабат токулган атлас.

ТҮШҮНДҮРМӨЛӨР

I. Оттуу курак обондору.

Нурмолдонун өзүнүн аткаруусунда шакирттери-не, анан биздин аталарга өткөн. Жердештерим Тилеберди комузчу, Нурман агай, Жолчубек аке, Боронбай акелерден биз үйрөндүк. Мен элүүдөн ашык обондорун аткарып келдим. Курбуларым Низамидин, Таштан, Ороскул, Тойчу, Абин, Ботобек, Наржигиттер болуп азыр да ырдай алабыз, «Оттуу курак обондорун» ушул жыйнакка кийирдим. «Каникей» чайканасында, Бишкекте, баягы 1980-жылдардын айагында Абдиламит Матисак уулу, Эсенбай Калдар уулдарын ортого салып бир композитор жигит «элдик обондордон айтып бериниз?» деп суранып калды. Буудайбек Сабыр уулу композиторлор сойузуна эрчитип барып жаздыртты. Ал кезде Нурмолдонун ысмын эскере албачубуз. «Элдик обондор» деп жыйырмадан ашыгын ырдап бердим. Кийин тыншасам ошол композитор өзүнүкү кылып менчиктен алыптыр... «Парилер» – оозеки айтылып жүргөн уламыш. Нурмолдо өлөңгө салган. Менин жердешим Жапмасалды кыштагындагы Кадыр Шайдылда уулу-нан 1981-жылы 7-майда жазып алдым айтып берди. Ал молдо Устажолдош «Нурмолдо» деген китепти окуганда жаттап, жигит кезинде ырдап жүрчүкөн.

II. Замана закымдары.

Жоголуп кайра табылганда. Чоң атам Устажолдоштон үйрөнгөм. 1991-жылы Ызар кыштагында

жашоочу Турдубай Касым уулунун айткандарын кошуп, 1-февралда кагазга түшүрдүм.

Барик – акча. Чонатам Устажолдош «өрүгүн бирге жешкенин» айтчу. Турдубай Касым уулунун айткандарынан толуктап жазып алып тактадым.

Эшек болгон Эшмат. Биздин үйдөгүлөрдөн баштап, көп кишилер айткан, жердешим Кадыр Шайдылда уулунан «жашырын-жабык» түрдө жазып алдым. 1981-жылы 7-майда убада боюнча диний сөздөрүнүн ордун актай калтырып жазууга макул болуп айтып берди. «Атка айландырган экен, төө кылып минип жүк артып жүрүптүр» деген түрлөрү да бар.

Басмачылар жыгачын апкелген мечит. Биздин үйдөгүлөрдөн чоненем Сейде кошокчунун, кийин Кадыр Шайдылда уулунун айтымы бойунча 1991-жылы 21-февралда чүргөдүм.

Дудуктун сүйлөп ийиши. Ызар кыштагындагы мектептин кыргыз тил, адабият мугалими Араке Касым уулунун жана башкалардын айтымы боюнча жаздым, 1991-жылы 3-февралда кагазга түшүрдүм.

Шалдын жүгүрүп кетиши. Үйдөгүлөр айтышчу. Кадыр Шайдылда уулунан «башкалар окуй албас кылып», 1991-жылы 4-февралда кагазга түшүрдүм. Түшүмө кирди.

Азиздин ааламды көрүшү. 1947-1950-жылдары бирге окуп жүргөндө, кийин коңшу болуп калганда классташым Эрбай Жолдошбай уулунан 1991-жылы 2-февралда жазып алдым.

Санат. Айрытам кыштагындагы ырчы Камчыбек манасчыдан 1956-жылы март каникулунда жазып алдым. Ал минтип кабатырланган: «Мен байкуш бир кишимин. Коркунучтув кыйланы жа-

зып алдыңыз агай, муну атеисттер көрүп калса мени аттырып ийбесин?» деп. Диний сөздөрүнүн ордун актай калтырып жазганымды көргөн соң гана ынанган. 1980-жылы мартта ным өтүп калган экен кайра көчүрдүм.

Өмүр жана өлүм. Академиянын Колжазмалар фондусундагы Зулпуев Маматжан жыйнаган материалдардан инв. 604. Омор Сооронов көчүрүп берген текст боюнча Кыргыз Республикасынын эл артисти Жолболду Алыбаев ырдап жүрөт.

Ойлончу? Болбосо. Нурмолдонун санаты деп бозого кызып алганда Орозбай акем курбу-чөйрөлөрүнө Тилеберди комузчуга, Кыдыраалы «комсолго», Карабай кызыкка ырдап берип «Чүш!» деп, оозун кымтып сөөмөйүн илебине туурасынан устун кылчу, мунусу: «жашырын сактагыла, болбосо бирдемени көрөсүнөр!» деген белгиси эле. Масек ырчы улам өтүнгөнүмү кыйа албай молло Айткулунун «Нурмолдо» деген китебинен окутуп укканы бойунча 1961-жылы 12-сентябрде жаздырды.

Жар чакырам жарандар. Чоңатам Устажолдоштун, атам Ырыскулдун, акем ырчы Орозбай манасчынын өмүр байандарына байланыштуу болгондуктан сүйлөгөндү үйрөнгөндөн тартып эле жат болгон. Кийин 1965-жылы диний сөздөрүнүн ордун актай калтырып, Кушназар комузчудан жазып алдым. 1992-жылы калыбына келтирдим.

Замана. 1950–1951-окуу жылында Алабука ооданынын Жойбелкент мектебинде мугалим болуп иштегенимде Нурбайдын жердеши Калыгул санжырачыдан, Кызыратадагы Баатырбек өлөңчүдөн, Жапмасалдагы Бурулкан өлөңчүдөн, Иримжииттеги Кушназар комузчудан, Добулбек чеченден жазып толуктадым.

Мындан жүз жыл мурда жазылган ырдын табылышы.

Молдокыргыз медресесиндеги ыр. 1955-жылдын сентябрь айынан Алабука аймагынан Айрытам кыштагындагы «Биринчи Май» колхозунун биргадири, ырчы Камчыбек манасчынын латын алфавитиндеги дептеринен жашырын-жабык көчүрүлүп алынган. Олуя акын Нурмолдо мударис акешен жөнүндөгү сөздөрдүн ордун актай калтырып жазган элем. «Даанышмандар», «Жазыптыр» деген ырларын Кыдыраалыга телип коюуга туура келген. Ошол оригиналдарды газета-журналдарга бере бергем. Кыйласы ошол бойдон жарыяланып кетти. 1996-жылдын 20-январында көчүрүп калыбына келтирдим. Буга чейин Кыргыз Улуттук Илимдер Академиясына да Нурмолдосуз эле тапшырылып кеткен. Антпей коюуга мүмкүн эмес эле, муну баары билет.

III. Айтымдар.

IV. Нурмолдонун нускоолор.

Шакирттерине дарс бергенде өзү оозеки айтып жаттатып, жаздырып, үн чыгарып окутуп, ариптерин эсептетип, өтө кызыктырып үйрөткөн. Отуруштарда, сухбаттарда айткан. Шакирттери: кетментөбөлүктөр, үчтеректик Нургазы Байтик уулу, Камчыбек Бактыяр уулу, Кожокул Дыйканбай уулу (кадимки хан Дыйканбайдын уулу), Сака Көкүмбаи уулу «Нурмолдонун нускоолор» деп айтыша турган. «Сенек» дегенинен улам анын маанисин сурап калдым. «Сенек мезгил – ачарчылык» деген Мамытбек Сака уулу. Алар менен 1943-1945-жылдары Наменгенде, Терексайда бирге иштешкем, буу-

дай, сурма, ун ташышкам... Мектептерде мугалим болуп иштеп жүргөнүмдө окуучулар аркылуу ата-энелерден жыйналган чыгармалардын арасында «Нурмолдонун нускоолору» да бар экен. 1958-жылдан атайын көчүрө баштадым.

V. Өлөндөр.

Өлөң – дайыма айтыла бере турган, б.а. жапжашыл өлөң чөптөй көгөрө бере турган жаштыктын ыры. Өзүм да далайын ыр- дагам. Жердештерим Досаалы палбан, Баатырбек, Орозаалы, Төрөкул, Буруукан өлөңчүлөр бабына келтире айтыша турган. Аккоргон кыш- тагында өткөн Арзыкул өлөңчүнүн «Ойбай» дегенин хорго айландырып ырдачубуз. Чоң атам Устажолдош өлөңчү деп аталат. 1947-1948-окуу жылында Закон Турдукулов деген мугалимибиз курбум Өмүркул Султан уулуна «Нурмолдонун өлөңү «Ынабай», «Санаалаш», сага ылайык экен ырда» деди. Жаздырып аткарттырды. Закон агай Бишкектеги университетти англис тили факультетин бүтүрүп, комсомолдо иштеп Англияга барганда Нурмолдонун ушул эки өлөңүн ырдап, мондалинге салып черткен, лондондуктар үйрөнүп ырдаптыр деп сөз тараган. Кийин Афганыстанга элчи болуп барганда да «Ынабай», «Санаалаш» деген өлөңдөрдү аткарып кыйланы тандандырган дешет. Нурмолдонун өлөңдөрү азыр да кеңири айтылат. Алардын бири «Чапкырбай менен Суксурай». 1956-жылы 15-августта өлөңчү Баатырбек Жолдош уулуна жазып алгам. Ал «Нурмолдо» деген китептен жаттаган экен. Кийин Мырхакмат Ташмат деген өлөңгө кызыгып жүрдү. Чалачарпыт жазгандары бар экен, толуктап жарыялап койгонум бар...

VI. Ким табаган?

Олуя акын Нурмолдо мударис акешендин сабактарынын бири табышмак айтышуу. Кетментөбөдөгү атактуу Керимбай болуштун уулдары Ысакжан, Алимжан, чоң Байтик уулу Нургазы болуп Терексай, Шалдыр кендеринен Кызылтокой кыштагына сурма ташыдык, 1944–1945-жылдары. Узак жолдо алар имам Нурмолдо дамылланын «Ким табаган?» деген сабагын айтышып келе турган. Менден 1–3-класстарда эмнелерди окуганымы сурап билип алышып, анан: «Ээ, Нурмолдо дамыллага жетпейт экен» деп коюшчу. Ошондо биз менен бирге эшекте сурма ташыган Токмолдо карыя мына мындай кызыктарды айткан: «Олуя акын Нурмолдо мударис имам мечитте балдарды окутканда сабак билбеген бала болбой турган. Анткени, ал ушунчалык кызыктырат, дөөпөрөстөр да айтканын дегендей кайталап бере турган. Сабакты айттырат, жаздырат, тамгаларын эсептеттирет, арасында табышмак айттырат, жообун таптырат. Тамгаларды эсептеттирет, коштурат, алдырат, көбөйттүрөт, бөлдүрөт. Эсептин бир түрүн «Алхоразмий» (Алгебра) деп коё турган. Ошентип, «Нурмолдонун ким табаган?» деген сабагынын табышмагын Токмолдо абаке кийин айтып берип жаздырды. Мен окуучулар аркылуу ата-энелерден жыйнагандарымы да коштум.

VII. Колтамга кошоктор.

Нурмолдо мааракелерде, келин тойлордо, ашта, тажияда сурангандардын өтүнүчүн ошол замат эле аткара турган: кыз узатуу кошогубу, маркумга ко-

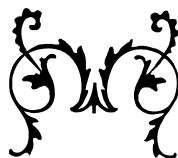
шокпу, жоктоо ырбы – эмнени өтүнсө, мейли керезди ырга салыш керекпи? – бардыгын жазып бере коё турган. Мисалдар көп. Курманжан датка шумкар болгондо сиңдисинин, чоңкелинин, улуу кызынын, кенже келининин, невересинин, чевересинин кошогуна жазып бериптир. Өзү «Датка айым» деген жоктоо ырын ырдаптыр. Аны Ботобай, Шоорук деген шакирттери кийин аткарып калышыптыр. Атүгүл азыр аткаргандар да бар. «Колтамга» жакында гана пайда боло калган сөз эмес. Малга басылчу тамга, китеп жасачу тамга, темир тамга, басма тамга, колтамга деген тамгалар болот. Мага «Колтамга кошок» жазып берген деп Бурулкан өлөңчү, кошокчу Сейде манасчы айтып өттү. Ар бирине узак түшүнүк жаза берсем том-том болуп кеткидей, көлөмүнөн да ашып кетмек. Ал кыздарды окутканда «кол тамга кошокторун» жаздырып, «Алхоразмий эсебин» да үйрөткөн. Уландарга «жоктоо» деген кол тамга кошогуна «Датка айым» сыяктууларды үйрөткөн.

VIII. Ырым жырымдар.

Биздин бүлөдө мен сөзгө түшүнө турган болгондон тартып тажрыйбада колдонулуп келген. Эси менен чыгып кеткендерин чоң атам «Нурмолдо» деген китептен окуп айтып бере турган. Эсимде калгандарын 1991-жылы кагазга түшүрдүм, дагы көбү азыр эске түшүбатат. Чоң ата, чоң энелер дүйнөдөн өтүп, агалар аскерге кеткенде мен детдомго бардым, ошентип «Нурмолдо» китеп жоголгон. (Бул колтамга китеп (колкитеп) болсо керек? Түзүүчү).

IX. Санамжан (дастан).

Парикана өрөөнүнө атактуу чаткалдык ырчы Качканак Салибай уулу ырдап жүрү, Айгыржал кыштагында жашайт. Менин өтүнүчүм боюнча 1961-жылдын 11-мартында жазып берди. Качканак «Санамжанды» 1958-жылы Ноокат ооданынын «Өрнөк» колхозунда жашаган Анарбай Эргеш уулуна үйрөнүптүр. Менин чоң энем кошокчу Сейде манасчы Дейди кызы Үчкемпир келини аткарган «Нурмолдонун Санамжан жөнүндөгү дастанынын» эле өзү экен. Чоң энемин айтымын толук жазганымда өзүнчө бир том болмок. Эсимде калгандарын кошумчаласам ушу болду. Эми барына канагат кылалы.

БОГАЧЫ

БООГАЧЫ

Боогачынын ашыктык, күйгөн ырлары менен обондору анын ысымын узун элдин учуна, кыска элдин кыйрына дайын кылып, «Үкөйү» эл оозунда аңыз аңгемеге айланды. Бирок ушул мезгилге чейин Боогачынын өмүр таржымалы, чыгармачылыгы жайында басма жүзүндө атайын сөз болбой келген эле, бүгүнкү кайра куруунун, ачык айтып, ак сүйлөөнүн шаарапаты тийип, улуттук адабиятыбыздын залкар өкүлдөрүнүн катарында Боогачы Жакыпбек уулу да эске алынып, 125 жылдык мааракеси өткөрүлгөнү турганы өтө кубанычтуу.

Боогачынын көзү барда эки ыр жыйнагы басылып чыккан. Биринчиси «Секетбай» деген ат менен 1925-жылы Москвада араб тамгасында басылган. 59 бет. 5000 нуска. Жыйнакты Э. Арабай уулу түзүп, чакан баш сөз жазган. Экинчи жыйнак – «Күйгөн» 1927-жылы Фрунзе шаарында араб тамгасы менен басылган. 37 беттен турат, нускасы 3000. Китепти түзүп, басмага даярдаган Сыдык Карач уулу. Бул жыйнактар Совет мезгилинде кыргыз тилинде чыккан эң алгачкы китептерден эле.

Кийин акындын чыгармаларын жыйып-терип жарыялоого, иликтөөгө аракет кылган Жапар Чол

понбаев, Абдрасул Токтомушев, Шаршек Мусабеков сыяктуу бирин-серин адамдар болду, бирок учурунда бул иштен ойдогудай майнап чыкпады. Кантсе да кырдаалга моюн сунбай «Үкөйдү» жазып, Боогачы менен Үкейдин көркөм образы аркылуу алардын ортосундагы аруу сүйүүнү даңазалап кеткен акын жана драматург, маркум Кыдырбай Мамбетакунов болду.

Азыр Илимдер академиясынын кол жазма фондусунда Боогачынын өмүрүнө байланыштуу бирин-серин маалыматтар менен айрым чыгармалары сакталып турат. Анда Боогачынын өз оозунан жазылгандары да бар. Аларды 1922-жылы Нарында кыргыз элинин оозеки чыгармаларын жыйнап жүргөн Каюм Мифтаков жазып алган. Бирок Боогачынын чыгармаларын жарыялап, окурмандарга тааныштырар алдында, азырынча бизге белгилүү болгон оозеки жана жазма даректерге таянуу менен анын өмүр таржымалы, чыгармачылыгы жайында учкай болсо да айта кетүү ылайык болор.

Боогачы азыркы Ат-Башы районундагы Ак-Муз айылында (мурунку Шаркыратма болушунда) туулуп-өскөн. Өмүрүнүн акыркы жылдарында Нарындын Дөбөлү айылында жашап, ошол жерде дүйнөдөн өткөн. Сөөгү урмат-сый менен коюлуп, кадырлап эстелик тургузулган.

Жакыпбек өлгөндө, Боогачы жаш калып, жетимчилик турмуш башына түшөт. Бирок ал өз жанына тың, зирек жана кара кылды как жарган калыс болгондуктан, жүрө-жүрө эл билип, кийин революциянын алдыңкы жылы (1916-жылы) болуштукка көтөрүлөт. Эл манаптарга каршы чыгып, Боогачыны болуштукка шайлап алат. Көп узабай Боога-

чынын элге алымдуу болуп, кадыр-баркы өсүп баратканын көрө албаган Салмаке, Үмөтаалы, Бөлөкбай, Кыдыр, Абдыраман (аталаш өз унисы) сыяктуу байманантар арызданып, бийлик ээлерине пара берип, Боогачыны болуштуктан бошотушат. Бирок бул колунда бийлик, мансабы болбогону менен, элдин сүйгөн кадырман адамы бойдон кала берет.

Боогачы өз мезгилинде көпчүлүктөн айырмаланып, алга умтулган жаңычыл, терең ойчул адам болгон, эл агартуу ишине өзгөчө маани берип, элге билим берип, кат таанытуу үчүн колунан келгенин аяган эмес. 1914–1915-жылдары айылда алгачкылардан болуп салдырган өзүнүн там үйүндө Усулу-жадид (жаңы метод) мектебин ачып, атайын мугалим алдырып, ага айыл ичиндеги балдарды тарткан, арифметика, география өңдүү мурда белгисиз болгон сабактарды окутуп, балдардын кат жазып үйрөнүшүнө көп көңүл бурган. Ушул мектепте окуп калган Ж.Чолпонбаев мындай деп эскерет: «Мектепте отуз-кырк бала окучубуз, эртең дем алыш деген күндөрү чоң казанга кесме жасаттырып, баарыбызды тегиз тойгузуп туруп, бир чекеден далыдан таптап, кээ бирибизди акырын уурттан чоюп, «ырдайбызбы» деп мээримдүү күлүп, «кана, Майлыбаш, сен башта дегенде, Майлыбаш токтолбостон, «Үкө-йүмдү» Боогачынын өз обонундай чыгарып, үнүн кубулжутуп ырдап жиберчү. Майлыбашты маңдайынан сылап, калгандарыбызды катарыбыз менен ырдатып, өзү сүрөмөлөп, жайнап-күлүп турар эле».

Ошол жылдары «Эркин-Тоо» газетасы чыгат экен деген кабар Ат-Башы элине да чагылгандай тез тарап, жер-жерлерде газетага жазылуу жүргүзүлөт. Боогачы бул ишке да жан дили менен

аралашып, анын демилгеси менен айылда 150 киши «Эркин-Тоого» жазылат.

Элдин айтымына караганда Боогачы өтө боорукер, ак пейил, кайрымдуу жана калыс адам болуптур. Мансапка манчыркап, ашыра байлык күтүүнү жактырбаган ырчы эл менен бирге жашап, калк ынтымагын тилеген. Иниси Абдыраман манаптар менен басташып, жаат куруп, элдин ынтымагын кетирип, тынчын алган киши экен. Боогачы инисинин бул жоругуна капа болуп, «сенин өзүң эмес, отурган ордуңду кетмендеп таштаса болор эле» деп айтчу дешет. Эл ичиндеги жетим-жесир, бей-бечараларга көз салып, зарыл учурда элди уюштуруп, аларга жардам кылган. Кытайга качкан эл төңкөрүштүн кабарын угуп кайтканда, кара тумоо менен чечектен кырылып, бар мүлктөн, үй-жайдан ажырап, арып-ачып келди. Элдин мындай абалын көргөндө, Боогачы кеңеш салып, миңден ашык кой, үч жүздөй бодо жыйнатып бергенин карыялар азыр да кеп кылышат. Боогачы ырчылыгы менен эле эмес, ушундай мүнөзү менен да калк ичинде чоң кадыр-сыйга ээ болгон.

Кийин заманыбыздын оош-кыйыштуу жылдарында акын өзү түшүнбөгөн себептер менен Оренбургга айдалып, ал жакта үч жылча (1929–1932) тургандан кийин бактыга жараша Орунбор аттуу уулдуу болуп аман-эсен эл жерине кайтып келген.

Укканга караганда Боогачы жаштайынан сөзгө кулак төшөп, шайыр, ыр-обонго ышкыбоз өсөт. Бара-бара чыгармачылык канат байлап, сөзгө чебер, куюлуштура сүйлөгөн жорго сөздүн устасы, акын жана обончу катары чыга келет. Чоң комузчу болбосо да кулакка жагымдуу күүлөрдү чертип,

уккандын боюн балкытып, черин жазат. Жааштар арасында, аш-той менен кыз оюндарда ырдап жүргөн Боогачыга тубаса талант-шыгы ого бетер дем берип, ажайып обонго бап келген ыр түрмөктөрү жан дүйнөнү дүргүтүп, тыюу бербей оболот... Мындай ырлар ооздон-оозго өтүп, Боогачынын кадыр-баркын көтөрүп, даңкын чыгарат.

Азыр Боогачынын «Үкөйдүн» угуп, ырдын укмуштуудай касиетине таңданбаган, анын кереметтүү кайрыктарына кулак түрө, моокум кандырбаган адам болбосо керек. Ушуга жараша бул ырдын жаралуу тарыхына байланышкан аңыз кеп, аңгемелер да эл ичинде көп.

А. Токтомушев «Үкөйдүн чуусун» «Кыргызстан маданияты» (1988, № 24,25) газетасында кең кесири сөз кылды. Ал киши айткандай, эл оозунда Боогачы менен Үкөйдүн (кыздын аты Уулкан болгон соң «Үкөй» эмес «Укей» болот го) тагдыры бир нече вариантта айтылат. Кеп алардын үйлөнгөн же үйлөнбөгөнүндө эмес, баарыдан мурда алардын ортосундагы таза сүйүүдө, аларды бириктирген ашыктык, махабат баянында го...

Боогачынын чыгармачылыгындагы бир өзгөчөлүк – ал туулуп-өскөн жердин кокту-колотун, аска-зоо, адыр-түзүн, аккан-суу, айнектей көлдөрүн, жер-суу, тоо-ташын, кереметтүү жайларын суктануу менен ырга кошуп, ашыктык сүйүү ырларын андан бетер ажарына чыгарат, ал ыр укмуштуудай обондун коштоосунда, уккандын кумар-черин таркатат.

Боогачы негизинен «Секетбай», ашыктык ырларын жараткан лирик акын, ары кайталангыс обончу катары таанымал. Дүйнө табуу максатында бирөөнү мактап-жактап ырдаган эмес, башка акын-

дар менен айтышпаган. Боогачы ырларында ашыгына жетпей зарлайт, махабатка кумарланып, сүйүү күчүнө суктанат, ойноп-күлүп бир жүрүүгө чакырат. Теңсиз заманда өз сүйгөнү, ашык курбусуна жетпей кор болгон, жокчулук жолун бууган жарды-жалчы, кембагал жаштардын ички ой-тилегин ачык чагылдырат. Сүйгөн жардын ашкере сулуулугун. Ажайып келбетин жүрөк элжирете не бир укмуштуудай салыштыруулар менен жогорку көркөмдүктө сыпаттайт, даңктайт. Бул жагынан акындын ырлары элдик сүйүү ырлары менен үндөшүп турат жана аны китепке жарыялаган чыгармалардан ачык-айкын туюуга болот.

1990-жылы «Адабият» басмасы Боогачы менен Ысмайылдын чыгармаларын бириктирип бир китеп кылып чыгарган эле. Анда жогоруда аталган «Секетбай» менен «Күйгөн» кайрадан басылган. Колуңуздардагы китеп Боогачынын азыркы күнгө чейин эл ичинде айтылып же жазылып калган чыгармалрын, акын жөнүндөгү эскерүү, иликтөөлөрдү өз ичине камтыйт. Жыйнактын акырында кайсы чыгарма кайдан алынгандыгы жөнүндө түшүндүрмө берилди. Боогачынын өмүрү, чыгармачылык жолу жөнүндө кененирээк, кошумча маалыматтарды ушул китептеги эскерүүлөрдөн табасыздар.

Бүгүнкү күндө Боогачынын ырлары элдик ырга айланып калды. Чыгармалары дагы толукталар, дагы такталар. Акындын ырларын жан үрөп жыйнап, ал жөнүндө чыгарма жазып жүргөн Шаршек Мусабеков, Чөдөн Болсуналиев өңдүү чыгармачыл адамдар да бар... Демек, Боогачынын чыгармаларынын толук жыйнагы, илимий изилдөө иштери али алдыда.

Кубат Ибраимов

ҮКӨЙ

Алалуу жылкы элде бар,
Ашыктык илдет сенде бар.
Армандуу болдум жете албай,
Үкөйүм, ал милдетиң менде бар.

Кулалуу жылкы элде бар,
Курдаштык илдет сенде бар.
Кусадар болдум жете албай,
Үкөйүм, куп милдетиң менде бар.

Айылына барсам кечинде,
Ар убак турат эсимде.
Алтынга окшош Үкөйүм,
Тетиги, ак карлуу тоонун бетинде.

Күнүгө барсам кечинде,
Күн сайын болот эсимде.
Күмүшкө окшош Үкөйүм,
Тетиги, күн тийген тоонун бетинде.

Алтындан чачпак соорунда,
Айткан сөз болсо ордунда.
Асылкеч менин Үкөйүм,
Тетиги, Ай тийген тоонун боорунда.

Күмүштөн чачпак соорунда,
Күндөгү сөз болсо ордунда.
Күмүшкө окшош Үкөйүм,
Тетиги, күн тийген тоонун боорунда.

СЕКЕТБАЙ

АЛГЫ СӨЗ

«Кыргыз журтунун жоголгон халга келген обонун кайтадан жан кийирип жалпы кыргыз калкынын баарына Боогачынын обону деген обондо жайган Нарын уездинде Боогачы Жакыпбек баласы деген эр ортону болгон адам бар. Бу киши жаш жигит убактында оюнпоз шайыр жигит болгон.

Ошол күлү төгүлбөй күрсүп турган убактында ашыктык толкунуна дуушар болгондон атын атабай сүйгөнүнүн атын чын сүйгөндүктөн Секетбай деп обон салып, көңүлдөшүнө колу жетпей калган соң ошого окшош жар издеп санаа менен далай жерди кыдырган мынабу китепче ошол Боогачынын өз оозунан жазылган болгондон алды менен бастырып олтурабыз. Мындан соңку бастырыла турган калк адабиятка калк обонун даярлап турсун үчүн, Ташкендеги кыргыз жаштарынын уюму бастырууну макул тапты эл оозунда Секетбай деп жүргөн көп, ар бир ичи Боогачынын жолу менен издеп Азиянын ар бир уруктарынын келбетин, жүзүн сүрөттөп айтып өткөн олоу убакты менен басылады»¹.

АРАБАЙ уулу.

Дугай салам жазайын
Сөз айтамын атайын.
Овалы мурун сөз айтып,
Ашыктыктан баштайын.
Кеп айттырдым быйыл күз,
Келбетиңе салдым түз.

---

¹ Текст өзгөртүүсүз берилет.

Кеңешим бирге ашыгым,
Кейиди зарлап кызыл жүз.

Жатка жаздым арзымды,
Каймана сөздө барсыңбы
Кучакташып чыгарсам
Ичимдеги дартымды.

Салам айтам насыят,
Салам сөз Сизге касыят.
Сагынгандан чыгардым,
Ичтен далай асыл кеп.

Нурунуз кызыл алтындан,
Турпатың жакут ташынан.

Сүйлөсөң сөзүң булбулдай,
Оолугуп айтам бир далай.
Олтуруп турган жерлерин,
Бейиште нурдун кызындай.

Салам айтам зарланып,
Санаасы бирге курдашка.
Артыкча сени сагындым
Кантейин дүйнө жан башка.

Салам айтам сага мен
Санаадан кетпей ашык сен!

Күйдүрдүн далай мени сен
Күйүтүн кетпей ичимден.

Бастырсам ойдон кетпейсиң,
Барбасам жүрөк дегдейсиң!

Уктасам уйкум ачарым
Жыттасам моокум басарым.
Кайгың бир ичке жык толду,
Капамды кантип жазамын.

Көнүл бирге ашыгым,
Көбүнчө сизге жашыдым.
Санаасы бирге ашыгым
Зарланып сизге жашыдым.

Ичимден санап билемин,
Караның жарык көрөмүн
Эзилип эске түшкөндө
Ирмебей жашым төгөмүн

Шаңк этип жарык күлөрүм
Сагынбай кантип жүрөмүн.
Арманым ичтен арылбайт
Адамдан сендей табылбайт.

Чачың майда жымылдап,
Үнүң ичке кыңылдап.

Порумуң ашкан бектердей,
Боз балдарга кеп бербей.
Боорума басып уктасам,
Боз туйгун алган кептердей.

Кайтарсам туура имерип,
Кучактап турсаң ийменип.

Аркардай таңың кылайып,
Алкымың аппак булайып,

Артыкча мени күүдүрдүн
Акырын сүйлөп мунайып.

Коргошундай салмагын
Козголтот мени зардабың.
Көп зарлантпай ачсаңчы!
Көкүрөктүн арманын.

Санада жок кептерди,
Санабай тапкан оюндан.
Мен секетбай болоюн
Сакадай болгон боюндан.

Чыкпайсың менин санаамдан,
Жылдызың ысык жаралган.
Үлбүрөгөн тамагың
Упадай болуп агарган.

Уяламын өзүңдөн!
Уруксатсыз барарга
.....
Секетбай ботодой кара көзүңдөн.

Бетин кызыл табылгы,
Бейпайга салдың жанымды.
Мелдешкен жарым сен үчүн!
Бет алып бастым айылыңды.

Буралган чачың кырмызы,
Бу жалгандын нур кызы.
Буралып жатса койнунда,
Адамдын жоктур тургусу.

Жалкынын чабак балыгы,
Жарыгың айдын жарыгы.
Ашкере болдум ашык жар!
Ашыкылыктын карыбы.

Ырдаймын ышкым бар үчүн,
Ынтызар болдум жар үчүн.
Айтамын ышкым бар үчүн,
Азапты тарттым жар үчүн!

Күйгүздү мени жубаным,
Күйгөндөн айтып куурадым,
Макул дебей сен койсоң
Жетер менин убалым.

Сууга салдым салымды,
Ичиме салдың жалынды.
Ой бала деп эркелеп,
Кетирдиң менин алымды.

Тобокел кылам ишимди,
Томсортуп мендей кишинди.
Айтпай кантип коёюн,
Ак каухардай тишинди.

Кыялың кызыл алтынсың!
Кымбатың каухар жаркынсың!
Көргөндө көңүл сүйдүргөн
Күзгү коңур салкынсың.

Ойлонтот сенин заманың!
От болуп күйүп жанамын.
Кайда жүрсөң аман жүр!
Угулса болду аманың.

Салкындыгың Ак-Сайдай,
Сагындырдың насыбайдай.
Сулуулугуң байкасам,
Суусар менен калтардай.

Жайлообуз Ак-Сай малга жай,
Жайында жүрсөң көңүл жай.
Ашыктык оту бек кыйын,
Алкымдан өтпөйт кызыл чай.

Күйгөндөн айтам бир далай
Көңүлдөн кетпейт жыргал ай.
Эрди-катын бир болуп
Ийменбей... жыргабай.

Күмүштөн аппак тишинди,
Күйдүрөсүң ичимди.
Күзөр болуп жүргөндө
Көрө албадым жүзүндү.

Оозундан сүйүп жатканым
Өңүмбү менин түшүмбү.
..... түн,
Кайрылып келбейт өткөн күн.
Капа болбой дооран сүр!
Кадимкидей ойноп күл.

Карааныңды сагындым,
Кантейин калкам аман бол.
Уктап жаткан ордундан
Ойготуп тартсам колундан.

Чукуруанып ойгонуп,
Оң жагыңа толгонуп.

Сагынганда келдин деп,
Санасында ойлонуп.

Жүрөмүн деп сагынып,
Жүрөгүм далай сабылып.
Кечигесиң келбейсин!
Кеттиңби менден таарынып.
Ак оромол колго алган
Ак жибектей нурланган.
Алганым сендей болбосо –
Актарылсын шум жалган.

Алкымың жарык жылдыздан,
Акылың артык кыргыздан.
Бу дүнүйө жалганга
Алмашып келдин нур кыздан.

Билериктүү оң колун,
Берилердей болжолун.

Убараңды көп тарттым,
Акылың бар ойлогун.
Күйдүрүп ичти жүргөнчө –
Көрүнбөй неге койбодун.

Кыялың панар жангандай,
Кымызга суусун кангандай.
Кыялыңды мен санап –
Кызыгамын ар кандай.

Порумун панар жангандай,
Бозого суусун кангандай.

Порумунду көп санап
Боздоймун ашык ар кандай.

Кызыгың кыба кандырат,
Кыя тартып барганда.
Кылыгың көрүп бир далай
Кызыган боюм арманда.

Ойдон кетпей болдун дарт!
Он кайтара кылдың шарт.
Ошончо антың мойнумда
Ойгонсом жоксуң койнумда.

Сүлөсүн ичик суйсалсаң!
Суйкайып барып суу алсаң!
Жүрөгүм сыздайт көргөндө,
Күлүп коюп мунайсаң.

Порумуң алтын сары чез,
Моймолжуруң ушул кез!
Кудайдын күнү бек узун,
Батыраак кирбейт маган кеч.

Оодарылат көргөндө –
Ордуна турбай акыл-эс.
Барайын деймин артыңдан!
Абийир кылам калкыңдан.

Зарланамын канчалык
Ашыктык сенин зарпыңдан.

Закымдай жүзүң жымылдап!
Санасам ичим кымылдап.

Алкымыңды көргөндө,
Артыкча сөөгүм зырылдап.

Эки басып теңселип,
Элимде болбойт сенчелик
Эп келтирип ыр ырдап,
Эзелде болбойт менчелик.

Ариң менен сөз айткан,
Адамда болбойт сенчелик.
Айтпаса акыл бөлүнгөн,
Ашык болбойт менчелик.
Көргөндө көңүл эзилген!
Кыялың кетпейт эсимден.
Артылып жатып жыттасам,
Ак саргыл болгон бетинден.

Күндөй болгон жаркынын
Күйдүрөт ичти алкымың.
Кыялың жандан бир башка!
Кымбатың башка алтыным.
Мурунтан билбей баркыңды
Буруп жалгыз сүйлөшпөй,
Мас болуп тарттым дартыңды.

Баштатан билбей баркыңды
Барып жалгыз сүйлөшпөй
Мас болуп тарттым дартыңды.

Муңайып туруп кеп айтсаң
Бурбас зыркаар салкындай.
Бу кыргыздын келини
Баштай албайт наркындай.

Болот калем колго алып,
Болжоймун сөздүн орунун.
Түркү менен зарлантып,
Түзөтөмүн порумун.
Ашыктыкка чыдабай
Алам кылды жоругун,
Чыдай албай ойлонуп
Чыгардым сөздүн сонунун.

Айтсам арман арылбайт
Эзелде сендей табылбайт!
Ашык болуп күйбөсө
Адамды адам сагынбайт.
Кандуу кызыл бетинден!
Кашкайган аппак тишинден!
Капаң ичке жык толду!
Кайрылам чыкпай эсимден.
Өмүрүм өтүп өлгөнчө
Кетпейсиң менин түшүмдөн.

Жаямын элге баркыңды ай,
Салмагың оор алтындай,
Айрыкча тууган порумун
Бейиште хурдун салтындай.

Мурунтан көзгө илинбей
Буралып басып жүргөнүн.
Бураган арген үнүндөй,
Оозуңан чыккан жел сөзүн
Булбулдун мунду тилиндей.

Чалынып жоолук белиңе ай!
Суктанамын кебине ай!

Сулуулугуң карасам,
Сулайман алган перидей.
Алтындай бетиң жалтырап,
Атилес шайы түрүндөй,
Турмушунду көргөндө
Турамын кантип эрибей.

Катка салдым саламды,
Кайгырсам сендей табамбы?
Кадырлаш таап алды деп,
Бузбагың асты санаанды.
Өлбөй турсам кыбырап,
Убада сөздөн танамбы?
Адам болсоң сен өзүн!
Ургачылык сен кылсаң!
Укпастан сөзүм жөнөрсүн!

Сагынып алыс кеткенде
Санасам болор эрмегим.
Залимдер бузуп кеп айтса
Санаанды бузуп бербегин.

Бурала баскан кербезим
Муңканган бизге эрмексин.
Бу дооран баштан өткөндө
Билесиң кайтып келбесин.

Көк дүрүйө көйнөгүң,
Көп күүдүрдүн дүйнөгүң.

Мен эсимден жаңылам,
Ак дидарың сагынам.

Кеп билбеген нааданга
Кечке эле кантип зарылам.

Саамай чачың жалтылдап
Чыгып турса жаагыңдан.
Арман ай качан сүйөмүн?
Алкымыңдын алдынан.

Күлүмсүрөп мунайып,
Күлгөнүң сонун барыдан.
Салкының жайдын шамалдай,
Зарлаймын сизге бара албай.

Ашык болдум канчалык
Бозжигит менен Жамалдай,
Алтыным күйсө сен үчүн!
Көрбөймүн кылча залалдай
Адамдын ичин күйдүрүп
Калсаңчы мында жаралбай.

Күндө ырдаймын газалды,
Күйүтүңдү басалбай!
Күдөрүм сенден үзбөйүн!
Күлбарам менен Асандай.

Сайрап ырдап шаңшыбай
Зарыкпаймын тамчыдай.
Сага ашык мен болдум
Жаханша менен Шамшыдай.

Эриккенде кат жазам,
Эске түштү тамашаң!

Сен эсиме түшкөндө,
Эңгиреп эстен адашам.

Самаганда кат жазам,
Санама түштү тамашан!
Сагынып эске түшкөндө
Саргарып өңдөн адашам.

Карарган чөлдүн токою
Мивасы бышкан тал бекен?
Кайгың ичке жык толду,
Кайрылар заман бар бекен.

Көзүмдүн жашы сел болду
Мивасы бышкан тал бекен.
Көгөргөн чөлдүн токою
Көргөзөр дүйнө бар бекен?

Аргымак атта жүн барбы?
Айланыш тоодо күн барбы
Азабыңды көп тарттым!
Айланып жатар түн барбы?

Толгонуш тоодо күн барбы,
Тобурчак атта жүн барбы?
Тозогунду көп тарттым
Толгонуп жатар түн барбы?

Көйнөгүң кызыл башайы,
Көргөнү келдим атайы
Көргөнү келсем атайын,
Күйдүрбө келин ансайын?

Бар болсо сенин акылың!
Байкарсын сөздүн акырын.

Күмүштөн күвек жаагында
Күлүп койсон жалтылдайт.
Күйгүзгөн сенин алкымын
Көргөндө жүрөк зырпылдайт.
Тийсе жерге көйнөгүн!
Түптү сендей көрбөдүм!
Койнуңда жатып бир түнү
Колунда кандай өлбөдүм.

Көйнөгүн жерге чубалып!
Көргөндө көөнүм кубанып,
Имере басып чырмалып
Иттен коргоп чыгарып.

Кенешкенсип кеп айтып,
Келбетин артык суналып.
«Кеттинби эми?» — дегендей
Кейигенсип муңайып.
Жалындап ичим күйгөндөн
Жаңылап газал чыгарып
Эзилишип . . . . .
Эп кыйгандай кыналып.

Пендеден башка порумуң!
Пери кызындай буралып
Кусалуу жүрөк басылса
Кудайым буйруп сени алып,

Буюрбаса тагдыр да
Аллага шүгүр кылалык

Алладан буйрук болгончо,
Аз күнчө сабыр кылалык.

Жыттанып жыпар оозундан,
Жыттап жатсам ууртундан.
Бейиштен чыгып келгендей,
Жаркырап жүзүң кулпурган.

Жыпардай жытың буркурап,
Жибектей чачың кулпунат!
Периден болуп калбаса
Бендеде сендей ким турат.

Күйгөндөн айткан убара
Күйгөндүн жайын сураба
Күйгөндүн жайын сурасаң?
Күйүтүн тартып куураба.

О ... тун жайын сураба?
Оолугуп айткан убара.
О ...тун жайын сурасаң?
От болуп күйүп куураба?
Ай тийген тоонун четинен,
Аргымак минип дуулдадым.
Алыска айлың кеткенде!
Азабың тартып куурадым.

Күн тийген тоонун четине,
Күлүктү минип дуулдадым.
Күнчүлүк айылың кеткенде!
Күйүтүм тартып куурадым.

Күйгөндөн ичим чыдабай
Азырак айтып токтолдум.

Көбүнчө мени зарлантып
Көрүнүп көзгө жок болдун!

Табалбаймын айланды!
Таалайым сенден байланды.
Жайы-кышы зарланып,
Көрбөдүм сендей адамды.

Кимде сендей келин бар?
Киши унуткус кебиң бар.
Көрбөсө көңүл дегдеткен
Алда кандай зээн бар.

Сумсайып карап турганда,
Сымбатың артык порумду.
Көп элден байкап табалбай,
Улутунуп сагынам.

Нарын өдө жүрөлү
Азабыңа күтөлү
Ар адамдан башкача
Артык эле сүйеги.
Кара-Булун, Алыштан
Каңгырып башым дал болду
Кайдан издеп барыштан.

Курсай менен Дөбөлү
Кудайым салса көрөлү!
Ашыкылык сенин айыңдан,
Арманда жүрүп өлөлү.
Карачы менен Ак-Күмбөз,
Кадимкидей болбойт кез.

Көгөндү Кыя, Куу-Дөнгөч
Аркы чети Төө-Жайлоо.
Эзилип эске түшкөндө
Издесем жок эл кайда.

Бурган-Суу менен Кайыңды,
Булардан таппай дайыңды,
Ийри-Суу менен Таш-Башат
Эриккеним ким жазат.

Көрбөдүм сендей сонунду.

Күйүп жанып айтууга,
Келди менин нөөбөтүм.
Кебиң таттуу ширелүү,
Келишимдүү сөөлөтүң.

Сүйлөбөймүн жалган кеп,
Сүйлөсөм ичте арман көп.
Сүрөтүңдү тарттырып
Алсам деп жүргөн андан көп.

Кызылды минсем бургутам,
Кыйма жакка, кош этек!
Кылыгың кантип унутам?

.....

Караны минсем бургутам
Кайышып белиң бир тутам.
Кайырма жакка кош этек.
Кадырың кантип унутам?

Убада сөзүң бурбасан!
Мурадына жетерсиң!

Артында ушак көп экен!
Аз күнөөндү көтөрсүн.

Ак ойду шамал айдады,
Аркардай көзүн жайнады,
Аркардай көзүн көргөндө
Арактай ичим кайнады.

Күмүштөн топчу тагынып,
Күндөй бетин албырып,
Күлүмсүрөп сөз айтсаң,
Көөдөндөн дартым арылып.

Жообунду айтып жиберсең!
Жоголгон нерсем табылып,
Учурашар күн барбы?
Ушу кезде кабылып.

Арканда шуру чач мончок,
Ар качан көрсөм көөнүм ток.
Айткан менен зарланып
Адамда сендей асыл жок.

Жаркырап сүргөн тандайсың!
Жандырып белиң байлайсың!
Тобокел кылсам кудайга,
Тозоктуу келин кандайсың?

Эриккенде кат жазам!
Эске түштү тамашаң!
Өнүмдө сизди көрүү жок,
Түшүмдө барып жанашам.

Чынардай болгон боюндан!
Чыкпайсың менин оюмдан!
Кантейин кара көзүңдү!
Кан кызындай өзүңдү,
Бир сүйлөшүп укпадым!
Балдан ширин сөзүңдү.
Санадым катуу ойнунду
Сагынам салкын койнунду.

Элиң өөдө көчкөндө,
Элкиден жолуң тосомбу – ай?
Элпектигиң кантейин,
Эки эне тел козудай.

Казак-кыргыз дуванды,
Карадым канча буларды.
Какшаган менен таппадым,
Кадырлаш сендей жуванды.
Түлкүдөй белиң порумду,
Дүрүйе көйнек сонунду.
Дувандан издеп таппадым,
Түгөнгүр сендей болумду.

Салкымдай жүзүң мунайым,
Зарланып жебе убайым.
Санашкан ниет бир болсо
Жеткирер бизди кудайым.
Атайын баштап сөзүмдү
Азапка салдың өзүмдү,
Азадар болуп зарланып,
Бир көрбөдүм жүзүңдү.
Адамдан сизге кеп айтсам
Таштаба менин сөзүмдү?

Ойноп жүргөн чагымды
Ойлосом күнүм сагынды,
Туралбаймын токтолуп
Канчалык кылсам сабырды.

Түз карашпай ким калган,
Күндүзү болжоп түн барган,
Дүйнөкөнди эске ким алган.

Көркүң артык кубанып!
Көрүнө басып буралып,
Салынганың ак жоолук!
Самай чачың чубалып.
Мен секетбай болоюн!
Көргөндө көөнүм кубанып.

Айткан сөзүң мунайым!
Ашык кылды кудайым,
Алганың менен тең кары!
Бактылуу болсун жубайың.

Сүлдөрүм бар, дарман жок,
Бир сүйлөшсөк арман жок,
Ашыктыктан күйдүрүп
Ичиме салдың жалын чок.

Көрдүм дүйнө жалганын,
Көп жерде калды арманым,
Ашыктыктын айынан,
Көп тарттым алда салганын.

Көнбөскө бизде чара жок,
Көп болду менин арманым.

Күйүттүү кылып койгончо!
Жакшы дейм кудурет алганың.

Сай жакалай от жактым,
Саралага кош тарттым.
Сарала тартпай кошумду,
Сагындым кой көз досумду.

Көл жакалай от жактым,
Көгалага кош тарттым.
Көгала тартпайт кошумду,
Көрбөдүм кой көз досумду.

Олуя-Ата, Меркини,
Оодардым андан беркини.
Ойбойлогон казактан
Окшотподум көргөндү
Кол кармашып жүрсемчи!

Токмок, Бишкек бир базар,
Барса кумар бир жазар,
Борукчу менен Тынайдан
Порумунан ким ашар.

Кадырың билген азамат –
Как өзүмдөй жанашар.
Көбүнчө жалган дүнүйө,
Кадырыңды санатар.

Көл башында көп бугу,
Көз айнектей көп сулуу.
Көнүлүмө жаккандан,
Көп айтамын мен муну.

Узун Кабак Жумгалдан
Ушунча алыс дувандан,
Урматтуу сиздей табалбай
Увара болду курган жан.

Айылда бассан буралып,
Адамдын көөнү кубанып,
Асылдыгың ашкере
Агарып жүзүң тунарып.

Чоро менен Саяктан,
Чогулуп жаткан манаптан.
Жооругун издеп табалбай,
Чоочун болдум аяктан.
Капалыгым чыксын деп,
Калтырбаймын ар жактан.

Ажы менен суванды,
Араладым буларды,
Азамат эрге жарашкан,
Айтамын секет жуванды.

Моңолдор, тынымсейиттен,
Башкы болуш чериктен,
Болжосом сизге жан жетпейт,
Порумуң артык келишкен.

Эки эсенгул, сарбагыш
Эстегенде зарлайбыз,
Эзилишип жүргөнгө,
Эп кылбады алдабыз.
Тынымсейит, моңолдор
Ичинде жүрүп чонойдум,

Алганым сендей болбосо
Арманда жүрүп жоголдум.

Анжиян менен Маргалан
Алардан чыккан сулуудан.
Алардан издеп таппадым!
Артыгыңа таң калам,
Көнүлдөш сени көргөндө
Ичимде дартым калбаган.

Анжияндан табалбай,
Абдан какшап зарланам!

Өзүбек бар сарты бар,
Катын, кызын чүмбөттөйт.
Абайлаган адамга
Айыкпаган дарты бар.

.....
.....

Көнүлүм ысык жайымдан
Көп издедим атайын,
Түк көрө албай аяктан –
Көк-Арттын белин ашайын.
Бир көрбөсөм жүзүндү –
Көнүмдү кантип басайын.

Арпанын башы Кара-Суу,
Аягы Кептеш Миң-Бугу
Айтпай кантип коёюн,
Ичимдеги муңумду.

Арпанын башы Кара-Көл
Үч-Эмчектин Бөксө-Жол,

Армандашып коштошпой,
Ажыраштык эсен бол!
Кузгунташтын булагы,
Курусун жандын ынагы,
Кызыл-Дөбө, Жагалмай,
Кылыгың артык Секетбай.
Кыялыңды сагынып,
Кыйладан издеп табалбай.

Орток менен Бурган-Суу,
Ойноп күлсө жыргалду,
Көк-Сай менен Месейил,
Көрүшпөдүк астейдил.

Ташырабат, Шырыкты
Элиң Ак-Сай сыйлыкты.
Айылыңдан издеп нече күн,
Таппадым сиздей сылыкты.

Кара-Коюн, Келтебүк
Кайгың ичке болду жүк.
Кадырың эске түшкөндө
Катташа албай биз күкүк.
Кара-Кол дуван калкымдан,
Карасам жок сендей мүлүк!
Үч-Кайыңдуу, Көчпөстү
Үйрөнсүн жигит бул сөздү.
Мандай жагың Кашкулак,
Бараарга чолоон кайсы увак.
Увактыңды бара албай,
Уят болуп сынды шак.

Баштагыдай боло албай,
Байланды билем биздин бак!

Мына минтип сен үчүн,
Зарланамын үч увак.
Аргайда жүрсөң аман жүр,
Алдам берсин артык бак!
Ойноп күлүп жүргөнүм,
Өтүп барат ол бир чак?!

Токойдун башы Айгыр-Жал
Тозогун тартып болдум зар.
Кемеге менен Айыгыр-Жал
Кейишиң тартып болдум зар!
Күндө үч убак барсам деп,
Келбетиңе мен кумар.

Кечтим токой башынан
Кенешим бирге ашынам.
Бир ашык сенин айыңдан
Кейиш тарттым жашымдан.

Коборгон-Таш, Куу-Андан
Тосуп турдум көчүндү
Сыңар-Мүйүз бөксөдөн
Сырдаш болгон туралы
Сыздатып ичим өрттөгөн.

Артыкча кыйын сээрин бар.
Айландырып башымды.
Адамдын көөнүн дегдеткен
Байкоосуз кандай бөлүндүн
Баштатан алыс кетпеген.

Ашуу-Төр менен Богошту,
Ашык кылып зарлантып

Алда таалам не кошту,
Же минтип ажыратпас болсочу?
Азабың тартып жүргөндө
Айлыма келип консочу,
Куса болгон жүрөгүм
Кучактап жыттап тойсочу.

Талды-Суу менен Кемеге
Далай элдин жери эле,
Даанышман артык секетти
Табалбадым деги эле,
Кадырың таап ойносо,
Карк алтындай кен эле
Калети болсо сөзүмдү,
Карап көрүп жемеле.
Кайгыртып мени күнүгө,
Кападар кылдың сен эле!

Кемеге менен Үйүрмө,
Кез келтирбей үйүнө!
Кейигенде зарланып,
Кетеби жалган дүнүйө!
Алымсынбай курудум,
Ажырап калып жүрүүгө
Калкымда сендей аял жок,
Кадырымды билүүгө.

Ой-Карагай, Босого,
Оодарылат акыл-эс,
Оюмда арман калабы
Көнүлдөш болсом ошого,
Кой-Жол менен Босого,
Кошобу кудаы ошого!

Курган кара тумандан
Кошобу кудурет ошого.

Айлыбыз консо Беш-Белчир,
Көрбөгөнүм көп болду
Кудурет үзүп кеткендир.
Түп көтөрө эл жайнайт
Түз-Ашуу менен Кынданы
Түбөлүк жарым болбосон!
Түгөнсүн жандын жыргалы.

Карга-Жайлоо, Каманды
Какшаганым арманбы?
Жете албаган бой балдар
Артында жүрүп зарланды.

Көгөндү-Кыя, Көк-Талаа
Көнүлгө салдың көп санаа.
Ойнок-Жар менен Арчалы
Оюма салдың канчаны.

Жаңы-Жер менен Уланды
Жайласын элиң буларды.
Көйнөкчөн басып үй тиксең!
Көйкөлгөн ыраң шиберде.

Көзүң айнек тилиң бал!
Көргөндө калбайт биздин ал!

Дүнгүрөмө жеримден
Түк бир сени табалбай!
Кериле басып буралып,
Келбетин артык келинден.

Арчалуу менен Жыланаң,
Айлыбыз кошо аралаш!

Артыкча мени зарланттың!
Азабың тарттым быйыл жаз!

Ак-Сайдын башы Балганды,
Ак-Байтал, Кең-Суу салкынды,
Арман ай кайдан табайын?
Алыска кеткен калкынды!

Кең-Суу менен Кең-Сазды,
Кенен жайлап эл жатты,
Эмгектүү менин бактыма,
Ошо жылы эл качты.

Качканда калдык бөлүнүп,
Караның алыс көрүнүп.
Кадырлаш сени көп санап!
Кан акты көздөн төгүлүп,
Кай кеткениң биле албай!
Кайра тарттым бөлүнүп.

Үч Кашка-Суу, Чоң-Ташка
Көздөн аккан кан жашка,
Айта берсем түгөнбөйт,
Ашыктык жөнү бир башка.

Жаман-Эчки, Кош-Көлгө
Жанымды салдың мүшкүлгө,
Эки Көк-Арт, Байболот
Эстесем көңүлүм жай болот.

Көк-Арттан көчтүм бөлүнүп,
Көзүмдүн жашы төгүлүп.
Көк-Арттан көчкөн журтундан!
Көрүп жүрүп сыртындан!
Арманда жүрүп бөлүндүм
Артыкча секет достумдан.
Келген жолум Кежиге,
Кеп айтамын келинге!
Келип жүргүн деп койсоң!
Медер кылам белиме.
Айып көрбө курдаштар!
Айтылбас сөзүм айткызды.
Көнүлгө түшүп жашчылык
Көп эле жерге баргызды.

Ичиме кайгы жык толду
Эстегенде санасам!
Эмгек тартып издедим,
Эч кимде жок аласам.

Ак-Сайдан издеп табалбай,
Ат-Башы жакка баратам.
Кайнардын башы Булагым,
Кайда деп сени сурадым.
Капалуу кылдың зарлатып,
Кайран жуван ынагым.

Күлсөн тишиң кашкайган!
Күзгүдөй бетин тастайган!
Күдөрүм сенден үзүлбөйт!
Күйүткө тарттым насыбайдан.

Таба албадым сени издеп!
Арпа менен Ак-Сайдан.

Минген атым арыктап,
Карабай калдым Какшаалдан.
Дайның анык угулса!
Талыбайм жөө баскандан.

Ат миндим эки жаңыртып,
Алыска кеттиң аңыртып.
Алда кандай зээрин бар,
Адамдын көзүн сагынтып.

Ат такалап алайын,
Ат-Башыга барайын.
Ат-Башыдан тапшасам,
Азабың таргып калайын.

Кай кеткениң биле албай!
Капа болду жүрөгүм.
Капалыгым чыксын деп,
Кагазга газал чийгеним.

Чекир-Булак, Беш-Мойнок
Шексиз жүрдүң көп ойноп,

.....

Каман-Суу менен Кезиге
Калды деп мага кейибе!
Кантип жетем дүнүйө ай?!
Арпада калган элиме,
Азамат болсон эр жигит!
Жетишкин айткан кебиңе.

Көк-Күмбөз, Ача, Каманды,
Көрүшөргө жер алыс.

Көп айттырдым саламды,
Ача менен Ичкеден.

Ат арытып издедим,
Бороондунун Үңкүр-Таш
Порумдуу секет кара каш!

Чар, Бороонду орундан
Боз туйгун качты колумдан.
Поруму жакшы секетбай,
Боздоймун сенин жогундан.

Чаар-Айгыр менен Чарынды!
Алдага айтам зарымды,
Азабыңа кайгыртып
Ичиме салдың жалынды!

Кара-Суу менен Кызыл-Бел
Кайда кеткен биздин эл?
Кадырың эске түшкөндө!
Кан аралаш көздөн сел.

Шаркыратма жеримден,
Таба албай издеп элимден,
Көңүлүм ысык жайымдан,
Көп издедим элинден.

Көпүрөнүн шаарынан
Көрбөсө сени сагынам!
Алмактык сиздей асылды!
Ар адамдын багынан.

Алданын салган амири!
Айрылдым сендей жарымдан!

Кашкайып күлүп койгонун!
Кантейин сонун барынан!
Учурашпай калгандан,
Улутунуп сагынам.

Нарын өөдө жүрөлү!
Азабыңа күйөлү!
Ар адамдан башкача
Артык эле сүйөгү.

Кара-Булун, Алыштан
Кангырап башым дал болду
Кайдан издеп барыштан.

Кара-Чий менен Ак-Күмбөз,
Кадимкидей болбойт кез.
Көгөндү-Кыя, Куу Дөнгөч,
Аркы чети Төө-Жайлоо.
Эзилип эске түшкөндө,
Издесем жок эл кайда-о.
Бурган-Суу менен Кайыңды
Булардан таппай дайыныңды.
Ийри-Суу менен Таш-Башат
Эриккеним ким жазат?

Кара-Таш менен Кууганды
Ашыктардын сарвары
Сулайман Жусуф байгамбар
Билер бекен увалды.

Бел-Тебиш менен Байбиче
Бейпайың тартып бир нече!
Кызыгышып сиз менен
Кумарбыз доорон сүрмөккө!

Жак-Болот менен Ак-Белди,
Жана издедим бул жерди.
Айран- Суу менен Кең-Татыр,
Артында калып көп издеп!
Азабың тартып мен бакыр.

Сары-Кыя, Молдо-Баш,
Санасам агат көздөн жаш.
Сандалган дүйнө курусун,
Сары суу болуп ичкен аш.

Көгөн-Үзмө, Көк-Тоскок,
Көөнүмө салдың жалын чок.
Опасыз дүйнө жалганда!
Ашыктыктан кызык жок.
Айтса жердин барысын,
Армандуу дүйнө талашын.
Азап экен ойлонсом,
Ажырап сенден калышым!

Издеп таппай түнүлдүм,
Ичим сыздап күйүндүм,
Ат-Башыга келди деп
Анырт угуп сүйүндүм.

Анык экен келгениң!
Азабыма жараша,
Алда тилек бергениң.

Ат аябай түн катып
Ашуу ашып таш басып,
Нарындан келдим мен шашып.
Абийир болду ошонун,

Өз жеримден табылып.
Капа болуп жүргөндө,
Калыптыр көңүлүм сагынып.

Адамга адам алынса!
Элеттигин сагынса!
Кучакташып кыналып,
Кумарымды чыгарып.
Сагынганды билишип,
Жашырганды беришип.

Катыштырбай сактадым!
Антыңды сенин актадым!
Керилип өзүң турганда,
Кереги жок башканын.

Он беште ойноп күлгөнүң,
От арабадай шарылдайт.
Ашык болуп күтпөсө,
Адамды адам сагынбайт.

Олуттуу жашка барганча,
Барган сайын жалындайт.
Жашыңда калган жыргалың!
Жалынсаң кайра табылбайт.

Ачык жүзүң жалтырап,
Жакуттун мисал нурундай,
Эки бетин албырып,
Алманын кызыл түрүндөй.

Жоолуктан чыккан саамайың!
Тоту куштун жүнүндөй.

Муназалуу жел сөзүн!
Булбулдун муңдуу тилиндей!

Мамыктай этиң балкылдап,
Панардай көзүң жалтылдап.
Бараныңды көргөндө,
Байкуш жүрөк зырпылдап.

Этиң жумшак мамыктай,
Эркелейсиң талыкпай.
Эсиме түшсө жоругун,
Этеги Муңдук Зарлыктай.

Чечип салган көйнөктү
Чебердеп алып кийгизип,
Чеберлигин билгизип,
.....
Эстей жүр деп күйгүзүп.

Карарып кашың чийилген,
Кайкайып белиң ийилген.
Кадыр билги секетим,
Карангыда келгенде
Калкалап үйгө кийирген.

Ашыктыктын зарпынан,
Алды менен сөз жаздым.
Алдымдагы жаштарга!
Ан салсын деп жол ачтым.
Алыска созбой үнүмдү,
Ушу жерде мен бастым.

Аягы

КҮЙГӨН*

Айтамын эрмек күйгөндөн,
Азбарай көңүл сүйгөндөн,
Жан аямай дүйнөдөн.
Жашчылыкты билгенден.
Жазылат жарпым кубанып,
Жандай салып күлгөндөн,
Айнып адам токтобойт,
Ак шейшепке киргенден.
Күн тийген тескей, бел алыс,
Күйөөндөн мурун мен тааныш.
Күдөрү үзүп кетпеске,
Күйүттүү келин кол алыш.
Ай тийген тескей, бел алыс,
Айылыңдан мурун мен тааныш.

Ажырашып кетпеске,
Азаптуу келин кол алыш.
Көк дукаба күрмөчөн,
Көйкөлө басып түрдөнсөн,
Түрдөнгөнүн мен көрүп,
Көп суктанам бир эчен.
Сур дукаба күрмөчөн,
Суйсалганың мен көрүп,
Суктанамын бир эчен.
Илебиң күйгөн жалындай
Эритесиң жанымды-ай!
Эптүүлүгүң кантейин,

---

*Текст өзгөртүүсүз берилди.

Иликтир күйгөн шамындай.
Кармасам деймин колунду,
Сыйласам деймин жолунду,
Көп зарлантып-кууратып,
Бир кылбадың жолумду.
Акыры бир күн түшөрсүң,
Жайдым жибек торумду!

Күйгөндөн жазып күнүгө,
Күйөмүн сага дүнүйө,
Баарлашсам деп ойлоп,
Баргым келет үйүнө.
Эл өөдө көчөт козголуп,
Эриккен көңүл коштолуп,
Жазылат жарпым жалганда –
Жарк этип күлсөң оштонуп.
Таба албай жүрдүм айламды,
Таалайым сенден байланды.
Жайлата алты ай, бир жүрүп,
Көрбөдүм жалгыз байданды.

Кериле басып теңселип,
Келинден чыкпайт сенчелик
Аракет кылып жете албай,
Күйгөн барбы менчелик!
Зарданып сизге жете албай,
Карып болдум сенделип.
Жоругунду мен санап,
Жазгым келди ыр кылып,
Жашчылыкта ойноп-күл.
Жалганда тирүү ким калды!
Сиз өңдүү секет, асылдар,
Жашчылыктан ырдалды.

Экини коюп үчтү айтам,
Элүүнү коюп жүздү айтам.
Эзилишип ойноого,
Эп көрүп келин сизди айтам.

Бар болсо сенин акылың,
Байкаарсың сөздүн акырын,
Белегим мына берүүчү,
Бур туугандай жакыным!

Экини коюп үчтү айтам,
Элүүнү коюп жүздү айтам.
Эзилишип ойноого,
Эп көрүп келин сизди айтам.

Бар болсо сенин акылың,
Байкаарсың сөздүн акырын,
Белегим мына берүүчү,
Бур туугандай жакыным!

Кыялың кызыл алтынсың,
Кымбатың жакут жаркынсың.
Көргөндө көңүл сүйдүргөн,
Күзгү коңур салкынсың.

Бурала баскан кербенсиң,
Мунканган бизге эрмексиң.
Бу дороон баштан өткөн соң,
Билесиң кайтып келбесин.

Борумуң ашкан адамдан,
Жылдызың артык жаралган.

Уят деймин өзүндөн
Уруксатсыз барардан.

Элесин көрүп күйөмүн,
Эзилип барат жүрөгүм.
Алкымындын агынан –
Арман-ай, качан сүйөмүн!..

Көзүң айнек чачырап,
Күмүштөй чачың жалтырап.
Күйгөнүмдөн мен сени,
Көп караймын жалдырап.

Сөз айтамын азыраак,
Чолпондой көзүң чачырап.
Сен эсиме түшкөндө,
Баса албаймын алсырап.

Кыярып жүзүң карагат,
Кыйлага салдың алаamat.
Айлыбыз бирге жүрсө деп,
Абыдан кылам далалат.

Сурмалуу көз, ак маңдай,
Сүрөткө боюң тарткандай.
Зер учуруп жашчылык,
Сергек болгун, шалкайбай.
Экөөбүз билер күн болсо –
Өмүрүң өтсүн картайбай!
Жаргак таман каз болуп,
Жайылма сазга кондуң сен.
Жанымдан бозой кетти деп,

Жароокер жарың мен турсам,
Жаманга шылдың болдуң сен.

Көк ала шайы жоолугун,
Бир жуугандай көрүнөт.
Короолош жүрүп ойносок,
Колуктумдай көрүнөт.

Салам айтам зарданып,
Санааны билген курдашка.
Капа болдум кантейин,
Кадырдуу секет, жан башка!

Акырын сүйлөп күлөсүн,
Акылым билбей жүрөсүн,
Ар дайым өзүм кеп айтсам,
Айтасың сөздүн жүйөсүн.
Азабың тарткан азамат,
Айкалып бирге түнөсүн,
Абалдан жазбай койсо дейм,
Азаматтын күнөөсүн.

Эркелеп сүйлөп күлөсүн,
Эсимден кетпей жүрөсүн,
Ээлигип өзүм кеп айтсам,
Эптейсин сөздүн жүйөсүн.
Эриккенден азамат,
Эркелеп бирге түнөсүн.
Эсепке жазбай койсо дейм,
Эр жигиттин күнөөсүн.

Ойноп, сүйлөп күлөсүн,
Оюмдан кетпей жүрөсүн,

Оолугуп өзүм кеп айтсам,
Ойлойсуң сөздүн жүйөсүн.
Оолуккандан азамат,
Ойноп бирге түнөсүн,
Оозуна албай койсо дейм,
Оюндан тапкан күнөөсүн.
Сумсайып сүйлөп, күлөсүн,
Сузунду салып жүрөсүн.
Суктанып өзүм кеп айтсам,
Сурайсың сөздүн жүйөсүн.
Суктангандан азамат,
Суналып бирге түнөсүн.
Сурабастан койсо дейм,
Сулуулардан күнөөсүн.

Жаркылдап сүйлөп, күлөсүн,
Бар сырымды билесин,
Барып өзүм кеп айтсам,
Байкайсың сөздүн жүйөсүн.
Баркың билген азамат,
Барып бирге түнөсүн.
Байкабастан койсо дейм,
Бакырыңдын күнөөсүн.
Жалдырап көзүм – дегдеймин.
Жалганда жалгыз «сен» деймин.
Сен болбосоң айылыңа,
Жалынган менен келбеймин.

Жазууда такыр кошподу,
Жаным суйгөн жарыма.
Жан бурадар кулак сал,
Жаштыктын айткан зарына.
Жамалың көрүп ыйлаймын,

Жароосуз иш кылсаң да,
Жамандыкка кыйбаймын.
Кат жазамын ойлонуп.
Кадырыңды ойго алып.
Карасам сенин жүзүңө,
Кайгырамын толгонуп,
Ойнуң менен күлкүңө,
Олтурбадым мен канып.

Оболоп учкан кептерим,
Ок менен куусам жетпедим.
Ойнуң таттуу жан курбум,
Оюмдан асты кетпедиң!

Сабап учкан кептерим,
Закым болуп жетпедим.
Тамашаң таттуу жан курбум,
Санаамдан асты кетпедиң.

Агала суудай мунарым,
Ак жибектей тубарым.
Айылыңды таап бербеген,
Атана жетсин убалың!

Ийилген чыбык талдайсың,
Ичүүчү таттуу балдайсың.
Этиң аппак кардайсың,
Эзилген казы, жалдайсың.
Эзилишип ойноорго,
Эп көрдүм келин кандайсың!?!..

Карарган чөлдүн токою
Мыйбасы бар тал бекен,

Кайгың ичке жык толду,
Кайрылар заман бар бекен?!

Көгөргөн көлдүн токою
Мыйбасы бар тал бекен.
Көзүмдүн жашы көл болду,
Көрөр заман бар бекен.

Тишиң барда таш чайна,
Тишинден кийин аш кайда.
Өтүп кетсең жалгандан,
Каларсын бир күн убайда!

Барагой деп түрткөнсүп,
Башка кыял күткөнсүп.
«Болбосо карган» деп айтып,
Моюнга антты жүктөнтүп.

Ушунчалык болдунбу,
Ушак угуп койдунбу.
Керегеге бек ныктап,
Көккө колум тилдирип,
Кекеттиң, кысып колумду.
Көрсөттүң кыйла сонунду.

Чычалатып сен мени,
Чыныңбы, же ойнунбу,
Болбогон ишке тырышып,
Бозортуп мени койдунбу?
Унутпагын артыкча,
Адамдан артык ойнодун.

Келбей жүргөн менденби,
Келиндерге сырынды,

Айтып койгон сенденби?..
Барбай жүргөн менденби,
Башкага бурган элденби,
Башынан пикир сактаган,
Балалуу келин сенденби?!
Айттырдым дубай саламды,
Акылга салдың ааламды.
Ыркыбыз бир күн келишпей,
Ынтызар кылдың адамды,
Асыл секет деп жүрүп,
Ара жерде каламын,
Анылдап кантип ырдаймын,
Акылсың наадан, жаманды.

Муздатып жааган карыңды айт,
Мунканып ичим жалындайт.
Бурулуп мага зарыңды айт,
Мурунтан сизди кошпогон,
Буйруксуз жазган багымды айт.

Адамдан артык борумун,
Ашыктык салган жоругуң.
Армандуу дүйнө кантейин,
Ак алма жыттуу коюнун.

Санасам көңүл чыдабай,
Сагынышар ынак-ай.
Чолпондой көзүң жаркырап,
Жанып турган чырак-ай.
Толукшуйсуң нурданып,
Күндүзгү жарык жумадай.
Күндө көрүп жүрүүгө
Айылыңдын окчун ыраагы-ай!

Кадырың эске түшкөндө.
Канетебиз ыйлабай,
Түбөлүк сизге кошподу,
Кантели жазмыш кылганы-ай!

Уктап жаткан ордунан,
Ойготуп тартсам колунан.
Чукуруанып ойгонуп,
Оң жагына толгонуп.
«Сагынгандан келди» деп,-
Санаасында ойлонуп.
Эби менен жаткырган
Койнун ачып оңдонуп.

Чилдеде тоздум жолунду,
Улутунтуп койдунбу,
Бөлөкчө жандан акылын,
Бөбөгүмдөн жакыным.
Бүлүнтүп ичти күйгүзөт,
Мөлтүрөгөн алкымың.

Тиктесем көзүн ирмейсин,
Тиктеп жатып тергейсин,
Калкына шек билгизбей,
Кадимкидей жүрбөйсүн.
Канчалык жаман болсо да,
Алганыңдан сүрдөйсүн.

Кар артынан кыш кетет,
Боосун үзсө куш кетет.
Атасы берсе бирөөгө,
Буркурап, боздоп кыз кетет.

Колумдан кеткен сен болдун,
Комутта калган мен болдум.
Кадырлаш өзүң кетерде,
Капаландым, толгондум.

Касам кылып сүйлөдүң,
Калганыма күйбөдүң.
Карабай өзүң кеткен соң,
Каңгырап башым маң болуп,
Не кыларым билбедим.
Куда болуп башында
Кууратарын билгемин.
Айылымдан кеттиң адашып,
Алыскы жерди сен басып,
Айрылбаска амал жок,
Алтыным, менде не жазык!

Санаалашым аяндап,
Күйө турбай кичине.
Күйүттүү башым дал болду,
Күйгөндүктүн ишине.

Айткан сөздү байкаган,
Асыл сөздү айтамын,
Ай «ашык» деп зар ыйлап,
Азабың күндө тартамын.

Ашыктык деген күйгөн бар,
Армансыз болуп сүйгөн бар.
Азабын тартып жете албай
Армандуу болуп жүргөн бар.

Оозун тосуп өптүрүп,
Өрттөнөт жүрөк ич күйүп,

Кыңырылып секетин,
Бооруна басса, бек сүйүп.

Курбундан ашкан борумун,
Курганга калды орунун.
Канткенде унутам,
Кубантып жүрчү – жоругун.

Базардан алган алтын бап,
Басып чыксаң жаркылдап,
Азапты тартып жүргөндө,
Асыл секет айла тап!

Базар-Коргон, Маргалаң,
Барбаган жерим калбаган,
Күйүп секет сен үчүн,
Күндө үч убак зарланам,
Өмүрүңдү мен тилеп,
Өтүнөмүн алладан.

Түнөрүп чыккан кара ормон
Түзөлө тартып эл конгон,
Түн ичинде барганда,
Түйшөлүп өзү ойгонгон.
Ал жоругун кантейин!
Жоолугун байлап оңдонгон.

Түн ортосу оогондо,
Таңга жуук болгондо.
Чымыранып ойгонуп,
Кетер маалы болду деп,
Оң жагына толгонуп.

Барар кезде жайланып,
Жоолугун кайра байланып,
Кеч курун барса айылыңа,
Турумтайдай айланып,
Ар качан айтам арманым,
Ашыктык үчүн зарданып.

Жароокер жарым сен үчүн,
Башкага көңүл салбадым
Баардаш сенин дартыңдан,
Басарга бүттү дарманым.
Төлгө тартсам төп келбейт,
Төгүлөт ичте өрт жалын,
Айла жоктон көтөрөм,
Алланын жазган барманын
Асыл секет сен үчүн,
Айбыкпай элден зардадым.

Айткамын баштап армандан,
Ажырап сенден калгандан,
Арманымды айталбай,
Өтөмүнбү жалгандан,
Ашыктыктын зарпынан,
Ар кайсы жандар сандалган.
Башка кылар айла жок,
Башка жазган бармандан.

Таң сүргөндө сопулар,
Закир кылат азанда,
Шайыктар эски мазарда,
Кантейин арман-ашыктык,
Кагазга жаздым, казалга.

Кадимден өткөн ашыктык,
Кабардар болдум баарынан,
Какшаганым кем эмес,
Зулайка, Жусуп зарынан.

Түшүндө көрүп бир-бирин,
Түн уйкудан тааныган,
Мисирдин каны Жусуптай,
Көрсөтү деп наалыган.
Жусупка күйүп Зулайка
Кыркка чыкпай карыган,
Күйгөндөн Жусуп чыдабай,
Кулап түшкөн тагынан,
Эрте жетмек, кеч жетмек
Эр жигиттин багынан
Кошулган экен экөө тең,
Ниетинин агынан.
Сайрап, ырдап шаңшыбай,
Зарыкпагын тамчыдай,
Сага ашык болгомун,
Жаанша менен Шамшыдай.

Даракка жемиш айдасам,
Саркынга чыгып, бозорбой.
Боолук салып мойнуна
Тартып турсам бошонбой.
Сакып жамал, боз жигит,
Мен садагаң кетейин,
Зарданганым ушундай!

Жаккан оттой жайнабай,
Бир казанда кайнабай,
Сен эсиме түшкөндө,

Табылбас менин айлам-ай,
Капалуу санаам басылбай,
Танап менен байлабай,
Сага ашык мен болдум –
Тайыр менен Зайрадай.

Күйүккөнүм баса албай,
Күндө ырдайм казалды – ай,
Күдөрүм сенден үзүлбөйт,
Гүлбаарам менен Асандай.

Салкының жайдын шамалдай,
Зарданам, сизге бара албай.
Ашык болдум канчалык
Бозжигит менен Жамалдай,
Алтыным күйсө сен үчүн
Көрбөймүн кылча залалды – ай!
Күйдүргөнчө мендейди
Калсаңчы секет жаралбай.

Сулуулугуң байкасам,
Сулайман алган перидей,
Турмушунду көргөндө
Турамын кантип элирбей
Борумуң артык бектердей,
Боз балдарга көп бербей,
Боорума басып мен жатсам,
Боз туйгун алган кептердей.

Айткан шекер сөзүнө,
Ашыкмын кара көзүнө
Аман коюп кудайын,
Акыл берсин өзүнө.

Айтамын айдай жүзүндү,
Азапка салдың өзүмдү,
Ичимди жаман күйгүздүн
Кайдан көрдүм көзүндү,
Адам, сизге кеп айтсам,
Таштабаймын сөзүмдү.

Күйгөндөн сөздү курадым,
Күйгүзбөчү жубаным.
Маакул, дебей сен койсон,
Жетер менин убалым.

Атым акын молдомун,
Азабың кыйын торгодун,
Арыз сөзүм угар деп
Айылыңа жакын конгомун,
Азапты салып башыма,
Айткан сөзгө болбодун.

Айтмак болдум оозум шок,
Акылым кетип болдум жок
Аз жалганчы дүйнөдөн
Ашыктыктан кызык жок.

Калам алып отуруп,
Казал кылып ойлодум.
Кабарыңа сен албай,
Какшатып мени койбогун.
Какшасаң да мен сага –
Кат бергеним койбодум,
Кадырлашың чын болсо,
Каттагы сөздү ойлогун.

Бірдаймын ышкым бар үчүн,
Ышкызар болдум зар үчүн
Айтамын ышкым бар үчүн,
Азапты тарттым жар үчүн.

Асылың күмүш, алтындай,
Айтамын кимге дартымды – ай,
Айтпасам арман арылбайт,
Адамдан артык баркынды – ай!

Айткан сөзүң аргендей,
Алган жарың пар келбей,
Алышып кумар жазууга
Алда таала маа бербей!

Сүйлөгөн сөзүң аргендей,
Сүйгөн жарың пар келбей,
Сүйлөшүп кумар жазууга
Сүйүп, кудай мага бербей!

Агарып жүзүң жымылдап,
Айтса үнүң кыңылдап,
Ар кыялың санасам,
Артыкча сөөгүм зырылдайт.

Ителгидей кылчактап,
Караганың бир боорум,
Имере тартып куушуруп,
Жытгаганың бек сонун.

Ашыктык деген кыйын иш,
Айылда болсо ушакчы,
Акыры болот бир жыйын,

Кадыр билген жакшыга
Кара жаным бир тыйын.

Короондун чети бир белес,
Короондон көрдүм бир элес.
Коюндашып жатууга, –
Корообуз жакын бирге эмес,
Короонон чыгып сен келсең,
Корунуп калчу мен эмес.

Айылындын чети бир белес,
Айылыңдан көрдүм бир элес.
Айкалыш бирге жатууга
Айлыбыз жакын бирге эмес,
Айлыңдан чыгып сен келсең,
Аянып калар мен эмес.

Аксы менен Турпанды,
Агарып туман курчады,
Айлына барсам жакындап
Алдымдан тосуп турбады,
Ак бетинден өбө албай,
Абыдан тамак кургады.

Көп сагынып эстеймин,
Көңүлүмдөн кетпейсиң,
Түндө жатсам жаныңда,
Көрсөм деп күндүз дегдеймин.

Сагынып казал жазамын,
Угулса кабар, атагың,
Ушинтип жалганда,
Улутунткан сенин азабың.

Көп айтканың калыстай,
Келбетин күлүк чалыштай.
Сылыктыгың кантейин,
Сыр алышкан тааныштай,
Эриккенди жазганын,
Эрегишкен намыстай,
Жоругумду дегдетип,
Жүрөлү дейсиң калышпай.

Айтамын сөздүн болжолун,
Алтындан сыпаа колдорун.
Абыдан ичти күйгүзөт,
Алдыртан карап койгонун.

Ойлогондон мен сага,
Көңүлүм эки бөлүнгөн,

Улуктанган жигитке
Оюну жакшы көрүнгөн.
Баркы жок жүргөн келинге,
Баруудан жигит эринген.
Кылактай басып буралып,
Кызыл көйнөк көрүнгөн.
Сактасын секет өзүндү,
Жаш чагында өлүмдөн.

Акыл, эси чоңунан,
Келинди жакшы көрөмүн,
Кылгырма көз, нур асыл,
Адамдын чыкпайт оюнан.

Азабың тартып арманда,
Айылыңа түндө барганда,

Эсимден кетпейт эч качан,
Узата чыгып калганда.
Агарып атып таң сүрүп,
Арманда калдым ич күйүп,
Ажырашып кетерде,
Айылдан чыгып ит үрүп,
Кечикпей келип жүргүн деп,
Улутунуп үшкүрүп.

Короодон иттен чыгарып,
Колтугуна кыналып,
Баса түшүп кайрылып,
Кеттиңби?.. деп кайгырып,
Куушура кысып бооруна,
Кургуруң эчен жалынып,
Карагат көзү жалдырап,
Күйгүзөт ичти жандырып.

Армандуу калды жүрөгүм,
Ашкере сулуу чүрөгүм,
Ажырашып калганда,
Артыкча сага күйөмүн,
Айлыңдан келбейт узагым,
Айла жоктон жүрөмүн,
Ажырап кетсем бул бойдон,
Арманды башка үйөмүн.

Тийиши жок бузгандын,
Тилине кирбе душмандын.
Булактап басып жүргөндө,
Ойносом деп суктандым.
Тамашалуу ширин сөз,
Далайын сизден укканмын.

Эстеймин айткан кебинди,
Элестеген жеринди,
Элимден таппайм сен өңдүү
Эрмектүү, эпчил келинди,
Эскербей кете бербегин,
Эркелеп айткан кебинди!

Атайы издеп бара албай,
Ажырашып каламбы – ай!
Сагынат менин жүрөгүм
Саган айла кылылбай,
Кезигем деп жетпеймин,
Ушул иш кыйын баарынан
Күндүр-түндүр ойлонуп,
Зарыгам секет, талыгам.

Сен үчүн зарлап ашыгым
Күйгөнүмдү билбейсин,
Санаа санап саргайып,
Жүргөнүмдү билбейсиң.

Жаштык кылып ойлонбой,
Жайымды айтсам толгонбой,
Жарашып кетсек кандайсың.
Жаманга башың кор болбой?

Кимде сендей келин бар,
Киши унуткус кебиң бар.
Көрбөсө көңүл дегдеткен,
Алда кандай илебиң бар.

Жайкала басып жүрөсүң,
Жайымды айтсам билесин,

Бетинден өпсөм кумар көз.
Жаркырап, жайнап күлөсүң.
Арамдык иш деп ойлобо,
Ашыктын кечкин күнөөсүң.

Катка салдым саламды,
Карасам сендей табамбы?
Кадырдаш таап алды деп,
Бурбагын менден санаанды.
Өлбөй жүрсөм мен өзүм,
Убада сөзүм танамбы?!

Акылы бар жан болсон,
Ар сөзүмө көнөсүң,
Алганына алдансаң
Арт жагынан күйөрсүң.

Сагынып ыраак кеткенде,
Санасам болор эрмегим,
Сен эсиме түшкөндө,
Санаанды бурба кербеним.

Эриккенде кат жазам,
Эсиме түшүп тамашаң,
Сен оюма түшкөндө,
Эндиреп эстен адашам.

Санаганда кат жазам,
Санаама түшүп тамашаң,
Сен санаама түшкөндө,
Саргайып эстен адашам.

Алтындан кылган сөйкөндү,
Айды карай илдинби,

Алыста сен калганда,
Азабың тарттым билдинби?!

Күмүштөн кылган сөйкөндү,
Күндү карай илдинби,
Күнчүлүк алыс калганда,
Күйүтүң тарттым билдинби?!
Алтындан кылган күчөңүн,
Ай, каркыра чүрөгүм,
Ал түндө жатып түш көрсөм,
Алышып, ойноп жүрөмүн.
Ойгонсом жоксуң жанымда,
Ушунуна күйөмүн!

Арканда шуру чач мончок,
Абайлап көрсөм көңүлүң ток.
Араласам жер-сууну,
Асты сендей асыл жок.
Кайгырган менен пайда жок,
Ичке толот жалын чок,
Түбөлүк кылып кошпоптур,
Кантейин менде айла жок.

Чач мончогуң шурудан,
Чарчадым издеп уруудан,
Кыргызда сендей жок экен,
Чыкпаса тили буруудан.

Ашыктыкка чыдабай,
Азап кылды жоругуң,
Чыдай албай ойлонуп,
Чыгардым сөздүн сонунун.
Айтпасам арман арылбайт,

Ашык болуп күйбөсө,
Адамды адам сагынбайт,
Жаштыкта кылган үзүрүн,
Жакында кайтып табылбайт,
Он беште ойноп-күлгөнүн,
От арбадай зарылдайт,
Басылбастан күүлөнүп,
Барган сайын жалындайт.

Жасайсың жакут, алтындан,
Суу беришсек алкымдан,
Айдай бетин жарк этип,
Өз турпатың асылдан,
Таппай жүрүп айланды
Тамшанып өттүм курган жан!..

Ай тийген тескей боз болот,
Алтынды соккон уз болот,
Айда чачын таранган,
Айнекке бетин каранган,
Алтын көкүл кыз болот,
Азаптуу жигит дос болот,
Акылсыз жигит кас болот.

Күн тийген тескей боз болот,
Күмүштү соккон уз болот, –
Күндө чачын таранган
Күзгүгө бетин каранган,
Күмүш көкүл кыз болот,
Күмүш көкүл кыз менен,
Күйөрман жигит дос болот,
Күйөрман жигит дос менен
Көөдөнсүз жигит кас болот.

Кездеме сенин чапанын,
Эстегенде капамын.
Эзилишип ойнорго,
Эч айламды таппадым.

Ак терек болуп бүрдөйсүн,
Ак кыргый болуп үндөйсүн,
Армандуу дүйнө бир келип,
Айлында бир жыл жүрбөйсүн.

Капа болуп калгансып,
Кабагын, ачып күлбөдүн.
Атайын барсам айлыңа,
Айныгансып сүйбөдүн,
Капалыктын айынан
Казал кылып сүйлөдүм.

Үнүң арген, жез найдай,
Үлбүрөйсүн секет ай,
Калганыбыз кошулбай,
Кантели тагдыр ушундай!

Абаның арген, жез найдай,
Агарасың секет ай,
Астыртан сизге жете албай,
Абалдан тагдыр ушундай!

Капталдан калтар качыптыр,
Алалбай барчын жазыптыр,
Амалын таап кезиксем,
Алда болсо насиптир.

Сары көндөй колотко,
Санаалаш айлың конот ко.

Санаганда асылды,
Саргайып өнүм онот ко.

Ойноп жүргөн чагынды,
Ойлонсом көңүлүм сагынды,
Тура албаймын токтонуп,
Канчалык кылсам сабырды.
Колдорундун тырмагын,
Койгонбу дейм алтын жаап,
Арманым ичке жык толду,
Айылдаш жүрбөй быйыл, кап!...
Аз күнда болсо билдирбей,
Алалы ойноп бир жыргап.
Мөлтүрөп көзүң карарып,
Күмүштөй тишин агарып,
Дүйнөдөн өтсөм мейличи,
Сиз сыяктуу жар алып.

Күйгүздүн күндө ичимди,
Күмүш го деймин тишинди,
Алышып ойноп жатканым,
Өнүмбү менин түшүмбү?

Салам айтам өзүнө,
Сал кулагың сөзүмө,
Санаанда болсо айткан кеп,
Сала жүр секет эсине.

Таба албаймын айланды,
Таалайым сенден байланды,
Карабайсың мостоюп,
Кадырың менден калганбы?
Көп зарлантып сен мени,
Башкага кылба жардамды?!

Сурмалуу көз ак маңдай,
Сүрөткө боюн тарткандай.
Алкымыңдын актыгы
Алтын менен жапкандай.
Көз үстүндө кыйгач каш,
Калем менен жазгандай,
Оозундагы отуз тиш,
Күмүштөн чеге каккандай,

Курдаштардын көзүнчө
Кулпурат өңүн жазганбай,
Колумдан кармап коштошуп,
Кыйлаага жаттың аткарбай.
Короон кызыл дарбаза,
Конулдайт көңүл, барбаса,
Арманым жалын ичим чок –
Артымдан карап калбаса.

Бешмантка белиң кыналып,
Перидей басып буралып,
Издеп келем артыңдан,
Ичиме зардап куралып.

Самсаалаган самайың,
Сар жылдыздай маңдайың.
Сагынышып келгенде,
Сар майдан таттуу таңдайың.

Салкын жерге уктайсың.
Санасам эстен чыкпайсың.
Санаалашың келгенде,
Самаган жерден жыттайсың.

Сүткө тойгон кулундай,
Уктаганың кантейин,
Сөйкөнүшүп барганда
Жыттаганың кантейин.

Билегиң ороп мойнума,
Кол салдырып койнуна,
Дал кырк бешке чыкканча,
Канбаймын сенин ойнуна.

Азамат минер сур кашка,
Чабалбаса ур башка,
Баатырдык, байлык, кимде жок,
Ашыктык дарты бир башка.

Туш кийиздин тушунда,
Дуулаган кыздар ушунда,
Катын болсо каларсың,
Канткенде кайтып барарсың.
Беш көкүл болгон чагында,
Бышып турган анаарсың.

Сары алтын жүзүк колумда,
Саргайдым сенин жолунда,
Саргайган менен пайда жок,
Самасам жоксуң койнумда.

Ай тиет тоого закымдап,
Алтындуу сөйкө жаркылдап,
Азабыңа чыдабай,
Ар качан ырдайм какылдап,
Ырдаган менен амал жок,
Жете албадым жакындап.

Жоргого бутун артарсын,
Жолдоштун жогун тартарсын,
Күлүккө бутун артарсын
Күйгөндүн жогун тартарсын.

Карарган тоонун боорунан,
Карчыга болуп үн каттым,
Кадырлаш сенин дартыңдан
Каракчы болуп түн каттым,
Карап жүрүп таба албай,
Камыгып келип тим жаттым.

Улуу тоонун боорунан,
Улар болуп үн каттым,
Убаралаш сенин дартыңдан
Ууру болуп түн каттым,
Убара болуп таба албай,
Улутунуп тим жаттым.

Акырын басып баралы,
Акылга салдың жараны,
Айкалышсак, көрүшсөк,
Акылда жара калабы,
Армандуу өтсө кошулбай –
Амалсыз эрдин талабы.

Арпалуу тектир белимсиң,
Атыр жыттуу жеримсиң,
Анжиян барсам унуткус
Азабың артык келинсиң!
Буудайлуу тектир, белимсиң,
Буркурак жыттуу жеримсиң,

Букарга барсам унуткус,
Муңумду жазган келинсин!

Үрп-адат бузук заманда,
Ургаачы жүргөн камоодо,
Малга сатып атасы,
Кармап берген сабоого.

Уруят чыкты жакында,
Ушул иш түштү акылга.
Өткөн күндү ойлонуп,
Убайың тарттым жакында,
Сүйгөнүңө кошулбай,
Сүйлөшпөй калба капылда.

Уруяттын тушунда,
Урматтуу заман ушунда,
Уялбай басып чыгарсын,
Чыксаң мага тиерсин,
Чыбыктай болуп буралып,
Чырмалышып жүрөрсүн.

Алыска созбой үнүмдү,
Ушу жерде мен бастым.
Бир сүйгөндүн дартынан,
Купуя сырды мен ачтым.

Ушунчалык күйгүзгөн,
Бир жашчылык айыбы,
Кечирип кой жаш балдар,
Аягы бүттү, байыды.

ҮКӨЙГӨ

Күңгөйгө чыккан жекенди,
Жекенди түбү бекемби.
Күйөө бир болбой мен сага,
Ушул бир жалган дүйнөдөн
Үкөйүм, күйүттүү бойдон өтөмбү?

Адырга чыккан жекенди,
Жекендин түбү бекемби?
Алалбай калып сени мен
Ушул бир жалган дүйнөдөн
Үкөйүм, армандуу бойдон өтөмбү?

Сен жайлоонун жашыл гүлүсүн,
Жашыл бир алма түрүсүн.
Жакында көргөн түшүмдө,
Жайлоонун толук кезинде
Адырлуу тоонун бетинде
Шар аккан суунун четинде
Көк ала майдан шиберде
Сени менен бир жүрдүм
Үкөйүм, жанаша басып түшүмдө.

АЙДАЛГАНДА

I

Чоң атам жайын сурасаң,
Туу кармаган Бакы бий.
Чын алтындан четине,

Буу кармаган Бакы бий.
Элим аман болсун деп
Коо кармаган Бакы бий.
Элине душман келтирбей,
Жоо кармаган Бакы бий.
Жарды менен жалчыга
Жакын болгон Бакы бий.
Жалпы журту – элине
Бей-бечера жардыга
Азык болгон Бакы бий.
Белгилүү кыргыз элине
Калыс болгон Бакы бий.
Кармаган туткан ишине,
Адис болгон Бакы бий.

* * *

Өз атам жайын сурасаң,
Абадандын Жакыпбек.
Алты дубан кыргыз эл,
Угуучу экен акыл, кеп.
Моңолдорду чогултуп,
Эл кылыптыр Жакыпбек.
Байлыгын элди ашырып,
Сел кылыптыр Жакыпбек.
Сегизбектин тукумун
Бел кылыптыр Жакыпбек.
Сексен түрлүү адамдан
Эл кылыптыр Жакыпбек.
Улук менен сүйлөшүп,
Акыл кылган Жакыпбек.
Сарбагыш, бугу арасын
Жакын кылган Жакыпбек.

Улуктан алды кагазды
Улутун элден талашты.
Көчүрүп келип ар кайдан,
Көп элге минтип карашты.
Көкчөкөз менен Жарбанды
Көчүрүп келген Жакыпбек.
Кат кагазын жеринен
Өчүрүп келген Жакыпбек.
Тейит менен саякты
Тең тууган кылган Жакыпбек.
Тетири жүргөн душмандан,
Тендигин алган Жакыпбек.
Кытай менен нойгутту,
Тууган кылган алыстан,
Ким кылыштыр мындайды,
Өткөн өмүр кыргыздан.

* * *

Өзүмдүн жайым сурасаң,
Жакыпбектин Боогачы.
Жалпы закун боюнча
Жүрүптүр бай-манаптын соодасы.
Артыкча тийди айылыма
Басмачынын коогасы.
Аныктап жайын айтайын,
Мен моңолдордун Боогачы.
Батырак билди айлымды,
Байкатып айтам дайнымды.
Кеткиси келсе бактыңыз,
Келтирет экен кайгыңды.
Келгелиң келип турганда
Келишет экен жалпыбыз.

Келгелиң колдон кеткенде,
Кейитет экен калкыбыз.
Улук болуп турганда,
Уялат экен жалпыбыз.
Улуктук колдон кеткенде,
Уйпалайт экен калкыбыз.
Ат-Башы, Нарын жер калды,
Атактуу моңол эл калды.
Бөксөдө кыштоо жер калды,
Биздин Бөгөнөк кыйра эл калды.
Айтылуу Ак-Сай жер калды,
Алагөз, бакы эл калды.
Алланын жазуу ушу экен,
Артыкча бизди сел алды.
Байлыгы элден башкача,
Баяс уулу чачылды.
Байкасам закун биз үчүн
Баштап эми ачылды.
Бороонду, Ичке сай калды,
Ботокан, Чеке бай калды,
Тобунан чымчык уча элек.
Биздин тогуз уулу жай калды.
Ырыстуу жакшы жер калды,
Ышкыга жакын зер калды.
Ичинен чыры чыкпаган,
Итийбас, сарык эл калды.
Аталаш жакын тууганым
Балакыйра эл калды.
Бар кудай өзүн сактагын,
Айылдан чыккан жакшылар,
Башкача кыйын сел алды.
Ар кандай сөздү ден алды.
Алланын жазуу ушу экен

Айылдан бөлүп мени алды.
Ар түрлөнтүп гүлдөгөн,
Ала-Тоо биздин жерибиз,
Аман бол келип көргөнчө,
Алакөз, бакы элибиз.
Эркинче жүрүп жырлаган,
Эстен бир кетпейт жерибиз.
Эсен бол келип көргөнчө,
Биздин эки моңол элибиз.

II

Араба минип калдырап,
Айнектей көздөр жалдырап.
Артыбызда салдаттар,
Айдап келет балдырап,
Карап турат кары-жаш.
Кандай күндөр болот деп
Балдары жаш, күнү суук.
Барктап тамак иче албай
Баштан өткөн түрү суук.
Нарындан чыгып кыйналып,
Нааразы болуп ыйладык.
Ат-Башы ата боорука,
Алда кандай сыйбадык.
Адамда жашоо бир түрдүү,
Болбойт экен оюндай.
Төрт катын калды союлдай.
Картайып калган чагымда
Нарынга сөөгүм коюлбай.

КҮЙГӨНДӨН

I

Айтайын баштан сөзүмдү,
Азапка салдың өзүмдү.
Кайдан көрдүм көзүңдү,
Адам деп сизге сөз айтам,
Таштаба менин сөзүмдү.
Күйгүзбө мени жубаным,
Күйгөндөн сөздү курадым.
Макул дебей сен койсоң,
Жетет го менин убалым.
Атым бир Бокөң молдомун,
Азабың кыйын торгодун,
Ар сөзүмдү угар деп,
Үйүнө келип конгомун.
Айтмак болдум оозум шок,
Акылым кетип болдум чок.
Аз жалганчы дүйнөдө,
Ашыктыктан кызык жок.

Боогачы көзүнө түшө калган келинге жогорку
ырын айтып кайрылганда, келин Боогачыны көздөй
имериле берет. Анда Боогачы:

Панардай көзүн жылтылдап,
Мамыктай этиң былкылдап.
Барааныңды көргөндө,
Байкуш жүрөк зырпылдап.
Бетиң бир кызыл табылгы,
Бейпайга салдың жанымды.
Мелдешкен жарым сен болсоң,
Берүүгө даяр жанымды.
Тишиң аппак марбаттай,

Тилиң бир таттуу шарбаттай.
Ар борумуң кыдыртып,
Айтайын сени кемитпей.
Бураган чачың кырмызы,
Бул жалгандын нур кызы.
Буралып жатсак койнунда,
Адамдын жоктур тургусу.
Жаштыгың чабак балыктай,
Жаркының айдын жарыктай.
Ашкере болдум ышкы зар,
Ашыктыктын карыбы ай.
Эмчегің алма-анардай,
Көзүң күйгөн панардай.
Түшүмдө көрүп сени мен,
Калдымбы шондо табалбай.
Жоргого бутуң артарсың,
Жолдоштун дартын тартарсың.
Күлүккө бутуң артарсың,
Күйөөм бир кары дегенсип,
Күйөөнүн дартын тартарсың –
деген экен.

I

Жаңы-Жер менен Уланды,
Жайласын калкың буларды.
Жагалданган Үкөйдү,
Жандабай Бокен турабы.

Салынганың ак жоолук,
Саамай чачың чубалып.
Чыгып турса жаагындан,
Көргөндө көөнүм кубанып.

Эрине басып теңселип,
Элимден чыкпайт сенчелик.
Эп келтирип ырдаган
Эзелде болбойт менчелик.

Күлсөң тишин кашкайып,
Күзгүдөй бетин тастайып.
Күлгөнүң сонун баарыдан,
Күйүткө тарттым насбайдан.

Актан кийдин тубардан,
Насыбай тарттым кумардан.
Актан кийсең тозгон жок,
Насыбай кумар жазган жок.
Бостон кийдин тубардан,
Бопорос тарттым кумардан.
Бостон кийсең тозгон жок,
Бопорос кумар жазган жок.

Кара-Коюн, Келте гүл,
Кайгы дартын башка жүк.
Кайгыланып зарланып
Жетише албай мен күкүк.

Күйгөндөн Жусуп чыдабай,
Кулап түштү тагынан.
Жусуп менен Зулайка
Алыш кылды кудайга.

Алым жетсе кудайга,
Жүрбөйт белек далайга.
Богошту менен Беш-Белчир
Ошондо кудай кез келтир.

Мен кайнага, сен келин
Кудайым берген эрмегим.
Качымыш болуп жүрө бер
Кадиктүү жерге келе бер.

Эшик ачып киргизип,
Колтуктап атка мингизип.
Кечикпей келгин деп айтып,
Моминтип ичти күйгүзүп.

Кимде сендей келин бар,
Киши унуткус кебиң бар.
Кишинин көөнүн дегдеткен,
Алда кандай зерин бар.
Котур-Таш менен Торугартты
Кошулбадык шор катты.
Кой-Жол менен Босого,
Кошула албай ошого.

Кемеге менен Үйүрмө,
Кез келтирбей үйүнө.
Карагер тартып моминтип,
Өтөбү жалган дүнүйө.

Таш-Рабат, Шырыкты,
Элиң Ак-Сай сыйлыкты.
Элден издеп таппаймын,
Сиз өңдөнгөн сылыкты.

Аргендей үнүң зыңылдап,
Ак эмчегин булайып,
Намыркендей жымылдап,
Коюнга колду салганда,
Кой секет деп кыңылдап.

Үч-Кайыңды, Богошту,
Үйрөнсүн жигит бул сөздү,
Үрүмчү кирип кетсең да,
Айрыбаймын бул көздү.

Оолукканда азамат,
Оолугуп бирге түнөсүн.
Оболтон жазбай койсо дейм,
Оюндан тапкан күнөөсүн.

Сумсайып сүйлөп күлөсүн,
Жаракөр сырды билесиң.
Жазбай эле койсо дейм,
Жаштыктан тапкан күнөөсүн.
Баш-Кайыңды, Богошту.
Башынан кудай аз кошту.
Башынан мындай болгон соң,
Ажырашпас болсокчу.

Ой-Кайыңды, Босого,
Ойноп күлдүк ошондо
О дүйнө барганда,
Ошондо да кошобу.

Ат-Башы, Нарын жеринен
Акылдуусу келинден,
Арандан зорго мен таптым
Ушунчалык элимден.

Ат-Башынын Терек-Суу,
Артымда жүрөт ызы-чуу.
Ардактап күтсөң ашыкты,
Адамдын канат кычуусу.

БООГАЧЫНЫН СЕКЕТБАЙ ЫРЛАРЫНАН

Бетин кызыл табылгы,
Бейпайга салдың жанымды.
Мелдешкен жаным сен үчүн,
Бет алып бастым айлымды.
Бураган чачың кырмызы
Бу жалгандын нур кызы.
Буралып жатса койнунда,
Адамдын жоктур тургусу.
Жалкының чабак балыгы,
Жаркының айдын жарыгы.
Ашкере болдум ашык жар,
Ашыктыктын карыбы.
Ырдаймын ашык бар үчүн,
Күйгүздү мени жубаным,
Күйгөндөн айтып куурадым.
Макул дебей сен койсоң,
Саган жетер убалым.
Убалымды байкагын,
Урматтуу Сизге айтамын.
Күндө келип таба албай,
Күйүтүң тартып жатамын.
Булбул куштун чечени,
Мунумду айтам эсеби.
Муңканып Сизге жете албай,
Мундук, Зарлык мисалы.
Күкүк куштун эшени,
Күйгөндөн айтам эсеби.
Күйүтүң тартып жете албай,
Күкүк, Сейнек мисалы.

Тобокел кылдым ишимди,
Томсортпо мендей кишинди.
Айтпай кантип коеюн,
Ак каухардай тишинди.
Кыялың кызыл алтынсың,
Кымбатым каухар жаркынсың.
Көргөндө көңүл сүйдүргөн,
Күзгү коңур салкынсың.
Ойлонтот сенин заманың,
От болуп күйүп жанамын.
Кайда жүрсөң аман жүр,
Угулса болду кабарың.
Салкындыгың Ак-Сайдай,
Сагындырдың насыбайдай.
Сулуулугуң байкасам,
Суусар менен калтардай.
Жайлообуз кенен Ак-Сайдай
Жанында жүрсөм көңүл жай.
Ашыктык оту бек кыйын,
Алкымдан өтпөйт кызыл чай.
Күйгөндөн айтам бир далай
Көңүлдөн кетпейт жыргал, ай
Эрди катын бир болуп,
Ийменбей ойноп жыргабай.
Шаркыратма, Кызыл-Бел
Ажырай көчтү биздин эл.
Кош аман бол секетбай.
Ат-Башы менен Богошту
Ашык кылып жаратып,
Алда таалам не кошту.
Алда таалам кошкон соң,
Ажыратпас болсочу.

Азабың тартып жүргөндө,
Айлыма келип консочу.
Куса болгон жүрөгүм,
Кучактап жыттап тойсочу.
Абийир болду ушунун
Өз жеримден табылып.
Капа болуп жүргөндө,
Калыптыр көөнүм сагынып.
Сагынганда көрүшүп,
Жашырганды беришип,
Катыштырбай сактадым.
Керилип өзүн турганда
Кереги жок башканын.
Чоро менен саяктан,
Чогулуп жаткан манаптан.
Жоругуң издеп таба албай
Чоочун болдум аяктан.
Көл башында көп бугу
Көз айнектей көп сулуу.
Көңүлүмө жаккандан,
Көп ырдаймын мен муну.
Карарган чөлдүн токою,
Мивасы бышкан тал бекен.
Кайгы ичке жык толду,
Кайрылар заман бар бекен.
Көгөргөн чөлдүн токою,
Мивасы бышкан тал бекен.
Көзүмдүн жашы сел болду
Көргөзөр дүйнө бар бекен.
Эки бетин албырып,
Алманын кызыл гүлүндөй.
Жоолуктан чыккан саамайың,

Тоту куштун жүнүндөй.
Турмушунду көргөндө
Турамын кантип элирбей.
Катка жаздым саламды,
Кайгырсам сендей табамбы.
Өлбөй турсам кыбырап,
Убада сөзүм танамбы.
Адам болсоң сен өзүн
Ар сөзүмө көнөрсүн.
Ургачылык сен кылсаң,
Укпастан сөзүм жүрөрсүн.
Сагынып алыс кеткенде,
Санаамда болор эрмегим.
Залимдер бузуп кеп айтса,
Санаанды буруп бербегин.
Мен эсимен жаңылам,
Ак дидарың сагынам.
Кеп билбеген жаманга
Кечке эле кантип жалынам.
Көзүң турат сумсайып,
Күлгөнүң сонун баарыдан
Арман ай качан сүйөмүн
Алкымыңдын алдынан.
Асманда учкан алты өрдөк,
Алтоонун бирөө эт жүрөк,
Кандайча күнү кошулган,
Семетей менен Айчүрөк.
Жаркырап тийген күнгө окшоп,
Жароокер Сизге жанашпай,
Армансыз ойнор бекенбиз.
Каныкей менен Манастай,
Сагызган менен көгүчкөн.

Сай бойлоп учуп суу ичкен.
Ашыктыктын айынан,
Айганыш кургур уу ичкен.
Карматса боло көгүчкөн
Карчыга кушту өксүтпөй,
Саган ашык мен болдум.
Кенжеке менен Төштүктөй.
Кытайдын түшүп колуна
Жети жыл жаткан оруна.
Желкайып менен Эр Байыш
Жетишкен максат оюна.
Сыйлашып бирге жүрөлү,
Сыйлуу бир сонун кишидей.
Арманда өтүп жүрбөйлү,
Олжобай менен Кишимдей.
Мен бир мерген көрөгөн,
Сен эликсир түлөгөн.
Арманда өтүп кетиптир,
Кыз Жибек менен Төлөгөн.
Санаган менен кол жетпей,
Санаалаш келчи дегдетпей,
Сага ашык мен болдум.
Саринжи менен Берметтей.
Кылдаттык менен кат жазам,
Калемдин учун кортпой.
Арманда өтүп жүрбөйлү,
Ак Мөөр менен Болоттой.
Болгула курбум саламат,
Бул дүнүйө аманат.
Максатына жетпеген,
Малике менен Шамамат.
Сайрап ырдап шаңшыбай,

Зар ыйлаймын тамчыдай.
Сага ашык мен болдум,
Жаханша менен Шамшыдай.
Алтыным күйсө сен үчүн,
Көрбөймүн кылча залалдай,
Адамдын ичин күйдүрүп,
Калсаңчы мындай жаралбай.
Күндө ырдаймын казалды,
Күйүтүмдү баса албай.
Күдөрүм сенден үзбөймүн,
Күлбайра менен Асандай.

БООГА ЧЫНЫН АРМАНЫНАН

Көйнөгүң була ак жибек,
Көрүнөсүң ак билек.
Ак билегиң көргөндө,
Көп бурулат эт жүрөк.
Көйнөгүң кызыл бачайы,
Көргөнү келдим атайы.
Көргөнү келсем атайы
Күлбө келин ансайын.
Бар болсо сенин акылың,
Күмүштөн күбөк жүгөндү,
Күгүп койсоң жылтылдайт.
Көгөргөн сенин алкымың.
Көргөндө жүрөк зырпылдайт.
Тийсе жерге көйнөгүң,
Түбүндө сендей көрбөдүм.
Койнунда жатып бир түнү,
Анда кандай өлбөдүм.

Көйнөгүң жерге чубалып,
Көргөндө көңүл кубанып.
Имере басып чырмалып,
Иттен коркуп чыгарып.
Кеңешкенсип кеп айтып,
Келбетин артык суналып.
Кеттим суунун башынан,
Кеңешим бирге ашынам.
Учурашпай калгандан,
Улутунуп сагынам.
Кеп билбеген жаманга,
Кечке эле кантип зарылам.
Саамай чачың чубалып,
Чыгып жүрсө жаагыңан.
Арман ай качан сүйөмүн,
Алкымыңын агынан.
Бурала баскан кербенсиң,
Муңканган мага эрмексиң.
Бул дооруң баштан өткөн соң,
Билбейсиң кайра келбесин.
Бетиң кызыл табылгы,
Бейпайга салдың жанымды.
Шерттешкен жаным сен үчүн,
Бет алып басам айлыңды.
Бураган чачың кырмызы,
Бул жалгандын нур кызы.
Буралып жатса койнунда,
Адамдын жоктур тургусу.
Жаркынын айдын жарыгы,
Ашкере болдум ашык жар.
Ырдаймын ашык бар үчүн,
Ынтызар болдум жар үчүн,

Күйгүздүн мени жубайым.
Күйгөндөн айтып турамын,
Макул дебей сен койсон,
Жетер менин убалым.
Суугу салдым салынды,
Ичиме салдым жалынды,
Оо бала, деп эркелеп,
Кетирдин менин алымды.
Мелтиреп чачың карарып,
Күмүштөй чачың агарып.
Дүйнөдөн өтсөм мейличи,
Кол кармашып жаралып.
Кызыл төбө жагалмай,
Кыялың ашык секетпай,
Кыялыңды сагындым.
Кыйладан издеп табалбай,
Ойноп-күлсө жыргалдуу.
Орток менен Бурган-Суу,
Көк-Сай менен Масейил,
Көрүшпөдүк астейдил.
Кара-Коюн, Келтебек,
Кайгың ичке болду жүк.

БООГАЧЫНЫН АРМАНЫ

Боогачы бир кызга ашык болуп, аны бир манап зордук менен алып кетет. Ошондо ырдаганы:

Алкымың айнек жаркылдап,
Алтын менен жапкандай.
Тиштериңин арасы,
Күмүштөн чеге каккандай.

Сурмалуу көз ак маңдай,
Сүрөткө боюн тарткандай.
Чукуруанып моймолжуп,
Шейит өлүп жаткандай.
Көп курдаштын ичинде,
Кучактап өпсөк жазганбай.
Этин жумшак мамыктай,
Эркелетсең талыкпай.
Айылда басып жүргөнүн,
Асабалуу желектей.
Ар мүнөзүн ар башка,
Адамдан тууган эместей.
Моймолжуп көзүн айнектей,
Борумун сонун чайнектей.
Эки көзүн жалжылдап,
Алтындан соккон айнектей.
Чачың кара кумайдай,
Бетин аппак жубардай.
Келбетүү боюн келишкен,
Келдиңби чыгып бейиштен.
Шилекейиң ширелүү,
Шимип жатсак мейиздей.
Колдорундун салаасы,
Кошпогондой жумуру.
Кырка тизген акактай,
Тиштериндин арасы.
Сыздатып ичти күйгүзгөн,
Сурмалуу көздүн карасы.
Сымбаттуу боюн келишкен,
Перизаттын баласы.
Бербеди кудаы тилекти,
Пендендин барбы чарасы.

Көшөгө тартып имерип,
Көйнөгүм чечип жиберип.
Колунда күмүш билерик,
Кокустан секет өтөт деп,
Чыгарып салып имерип.
Таң мезгили болордо,
Булбулу талга конордо,
Чечип салган көйнөгүн,
Чебердей алып кийгизип.
Эшик ачып киргизип,
Эмчегин этке тийгизип,
Эт жүрөктү күйгүзүп.
Эшик ачып чыгарып,
Колтуктай атка мингизип.
Кош аман бол секет деп,-
Колун берип коштошуп,
Узата түшүп кылчактап,
Улутунуп үшкүрүп,
Эстей жүр деп күйгүзүп...
Көк-Күмбөз менен Ак-Бейит,
Айтканда жаман ич кейийт.
Жоолу кара Беш-Бейит,
Жоругун санап ич кейийт.
Кара-Суу менен Көк-Күмбөз,
Кадимкидей болбойт кез.
Кадимкидей болсо деп,
Кайгынды тартып болдум нес.
Кыйла айттым саламды,
Айттырган салам жетеби,
Саламат койсо кудайым,
Менин санаамдан алыс кетеби.
Эсенкул менен чериктен,

Монолдор, тынымсейиттен
Алкымыңдын актыгы,
Көңүлүмдү кейиткен.
Жаңы-Жер менен Уланды,
Жайлаган шибер туланды.
Салынганын шай жоолук,
Саамай чачың чубалды.
Жакындашып аралап,
Жаннаты жаным кубанды.
Кемеге менен Үйүрмө,
Кеп айттырдым үйүнө.
Келинден кебим жетишпей,
Өтөбү жалган дүнүйө.
Маңдай жагың Кашкулак,
Барага чолом кайсы убак.
Мал берип сени алалбай,
Байланды го биздин бак.
Убадага туралбай,
Уят болуп сынды шак.
Көл-Төр менен Мойнок-Жар
Көңүлдө нечен кайгы бар.
Көңүлдөш болуп тургандай,
Көрө албаган пейли тар.
Келтелү башы Үч-Күңгөй
Кетеринди мен билбей,
Кетеринди мен билсем,
Кайрылып кайра бир келбей.
Баш-Келтелү, Кайыңды,
Бадырап тиккен айылды,
Бар экенин билгенде,
Байкуш жүрөк жарылды.

БООГА ЧЫНЫН САНАТ ЫРЫНАН

Тендиктин жолу чоң болсо,
Айтамын сөздү ар башка.
Мына акылы тунук курдашка,
Ага-иниң болсо чырлашпа!
Акылың болсо чындашпа,
Ажал жетсе чымын жан,
Чыгып кетет бир паста.
Убада кылгын танбаска,
Ушакчы менен муңдашпа.
Ушакчы менен муңдашсаң,
Уят кылат бир паста.
Ээй, жамандык ишти таштап кой,
Жаныңа жапа кылбаска,
Алла деген заман бар,
Ага-инилер таралган.
Ээ, алдымда атым болбойт деп,
Арман кылба адамдар.
Азамат болсоң ак сүйлө,
Акылман болсоң так сүйлө.
Ээй, алтындан такка минсең да,
Армансыз болбойт бок дүйнө.
Базарман болсо үйүндө,
Мактангансып сүйүңбө,
Барга-жокко бир жүргөн.
Бир аллага шүгүр де.
Эсиң болсо эр жигит,
Көп күлбөгүн элирип.
Андабай жаман сөз айтып,
Атаңды сени дедиртип.

Оруну жок сөз айтып,
Уулуң жаман болбосун.
Ээй аталаштын ичинен
Акылсыз жаман болбосун.
Алышкан иттей ыркырап,
Жигиттер алганың жаман
болбосун.
Түн кишинин бийиги
Бүлө болгон кула аттай,
Акылсыздын көөдөнү
Акпай калган булактай.

КАРАГУЛ

Катуу багыт, Кара-Жол (Кашкар тарабы) деген жерде Ашыр абышканын малын жортуулчулар тийип кетиптир. Ашыр абышканын уулу жортуулчулардын артынан кууп кетип көпкө чейин кечигип калат. Ошондо Ашыр абышка уулун мындай деп кошуптур:

Ашыр абышка:

Кулуну өлгөн бээдей, ботом!
Кууратпачы, Карагул ботом!
Ботосу өлгөн төөдөй ботом!
Боздотпочу Карагул ботом!

Кызы:

Каркылдап каздар көл сактар, аке!
Кара ылаачын чөл сактар, аке!
Карагул качан келет деп, аке!
Күндө үч убак жол сактар, аке!

Куркулдап куулар көл сактар, аке!
Куураганда атакен менен энекен, аке!
Карагул качан келет деп, аке!
Күндө үч убак жол сактар, аке!

Чоң тору минген Чокотой, аке!
Жойлоп жаткан беш бөрү, аке!
Белгилүүсү Карагул, аке!
Мени бир кудай кыз кылган, аке!
Анжиянда Адөөлөт байга,
Аралап барып туш кылган, аке!

БАТА

Эчки берсең, теке бер.
Эшигин ачып меке бер.
Кан Кошойдун жолун бер.
Карынбайдын малын бер.

* * *

Аа, кудай, айланайын,
Таш кечүүндөн сакта.
Тайгак жолундан сакта.
Кый-кыйлаган жоондон сакта.
Кыйындык өлүмүндөн сакта.
Каапырдын каарынан сакта,
Шайтандын заарынан сакта.

* * *

Эчки аралаш теке бер,
Эшигин ачып меке бер.

Уйдан берсең сыйыр бер,
Кечиктирбей быйыл бер.

МАЛ СОЙГОНДО

Оо, кудай!
Аксарбашылың,
Ай туягың,
Өгүздөй өкүргөндөн сакта.
Букадай мөөрөгөндөн сакта.
Карачанын дооматынан сакта.
Кыяматта доондон сакта.
Калкты ордунда кыл.
Канды тактысында кыл.
Миң бир аттуу кудайым, өзүң жолуна,
Алда-у акбар! – деп мууздайт.

КАЗЫБЕК

КАЗЫБЕК

Казыбек Мамбетимин уулу 1901-жылы (уй жылы) жарык дүйнөгө келген. Атасы – Мамбетимин, асан чакырылгандагы аты Күчүк, кийин өз атынан өзү уялып, атын өзгөртүп алыптыр. Мамбетиминдин Ажар жана Бүбү (Ажар) аттуу эки аялы болгон. Улуу аялы Ажардан көргөн жалгыз уулу Казыбекти жаш чагынан дин окуусунан окутуп, кат таанытат. Уулунун ырчылык жөндөмүн байкап, анын ырчы болушун өзү үчүн намыс эсептеп, атанын уулу азарында атасынын наамын булгап, думана ырчы болот деп, жаш жигиттин ырчы катары ыр чыгаруусуна каршы болуп, тыюу салат. Казыбек өзү да жаш жигит кезинде анын ырчылык жөндөмүн билген теңтуш курбулары ырдап кой деп, кыйнаган учурда бир нече сап ыр айтып, артынан куюлуп келип эле турат, бирок, айтууга болбойт да деп, ачылып ырдабаганын көргөн – билген адамдар көп эле айтып жүргөнү калк арасында бүгүн да кеңири эскерилет.

Атасынын ыр чыгарба, ырчы болбо-деген талап буйругун Казыбек деле туура түшүнүп, андай талап өзүнүн атасынын кадыр – баркы, намысы менен байланышарын моюнга алып, айрыкча жаш кезегинде буйрукту бузбоого аракеттениптир. Буга акындын өзүнүн

«Атанын уулу ырчы – деп,

Ар ким айтар табалап» – деген сыяктуу же анын мурастарында бир нече жерде жолуккан ушул маңызга жакын ыр саптары да күбө. Таланты ташкындаган, билимге канган жаш улан жыйырма беш жашында он беш жаштагы Зуурабүбүгө үйлөнөт. Казыбек Зуурабүбүгө үйлөнгөнгө чейин Маалымбүбү, Зуура, Турду аттуу зайыптарга баш кошкон. Зуурабүбүдөн бир уул, эки кыздуу болсо, үчөөнү тең шум ажал тооруп, тагдырдын ырайымсыз мыйзамы акынды тукум жагынан аябай өксүткөн.

1929-жылы кулактарды тап катары жоюу саясаты жүргүзүлө баштап, Ат-Башы өрөөнүнөн чыккан белгилүү адамдар Чортөк болуш, Боогачы болуш менен кошо Мамбетиминдин үй-бүлөсү, эки аялы, уулу Казыбек, анын аялы, бир жашар кызы болуп сүргүнгө айдалат. Бул мезгилде Казыбек ырчы катары оозго кирип, аты аталып, элге белгилүү боло баштайт. Казыбек ал жерде бир жыл чамалуу туруп, 1930-жылдын жайында элине кайтат. Кийин 1931-жылы өз айылына көчүп барып, бирок, он чакты күн өтпөй эле советтик түзүлүшкө нааразы болгондордун тобу менен Кытайга качып, ал жакта качкын-бозгун абалында үч жыл чамалуу жашап, 1934-жылы чек арадан кайра өтмөк болгон учурда кармалып, 1935-жылы июнь айында аскер трибуналы тарабынан атууга өкүм кылынат. Атуу жазасы он жылдык түрмө менен алмаштырылып, Казыбек Өзбекстандын түрмөлөрүнүн биринде жатып, кайтыш болот.

Өз доорундагы акындар сыяктуу эле Казыбектин чыгармачылыгы акындардын көп муунуна

мүнөздүү болгон салттуулуктун, руханий жалпылыктардын уландысы, бирок, ал уланды анын поэзиясындагы жаңы деңгээлдин башталышы болгон эле. Бул жаңы деңгээл өткөндүн салттарынын жалпылыгы менен гана эмес, ошондой эле Кыргызстандын Россиянын курамына киришине, Улуу Октябрь революциясынын жеңишине байланышкан, кыргыз коомчулугунун турмушундагы терең социалдык, психологиялык өзгөрүүлөр менен өлчөнөт.

Казыбекте өз мезгилиндеги акындарга караганда индивидуалдуу башталыш «автордук мени» ачык көрүнөт. Акын ырларында традициялуу баяндоо рамкасынан чыгып, автобиографиялык темага кайрылат, окуяларды сүрөттөө автобиографиялык мотивдер менен коштолот. Өзүнчөлүк индивидуалдуулук Казыбектин ырларынын жанрдык составынан да көрүнөт: көбүнчө лиро-эпикага жакындашат жана (айрыкча) коомдук-саясий, ата-журт, ошондой эле өз башынан өткөргөндөрүн, уккандарын чагылдырган тарыхый тематика да орун алган. Аларда белгилүү окуя боюнча акындын субъективдүү ойлору, толгонуулары менен катар ошол эле учурда жалпы эле коомчулуктун маанайы чагылдырылган. Ырлары коомдук пафос менен өткөрүлгөн жана аларды саясий лирика деп атоого да болот.

Казыбектин чыгармалары жанрдык жактан ар түрдүү. Негизинен элдик поэзиянын жанрларына кайрылып арман, жоктоо, кошок мотивиндеги ырларын жаратты. Белгилүү болгондой, анын түрмө, камак, качкын турмушун чагылдырган ырлары анын жеке турмушу менен кошо ошол элдердин (кошо качып бозгон) эмоционалдык-психоло-

гиялык толгонууларын чагылдырган. Мындан сырткары ашыктык ырларын, табият көрүнүштөрүн чагылдырган пейзаждык лирикаларын, айрым бир окуя, кубулушка карата жеңил юморлуу саптардан турган чыгармаларды да жараткан. Акындын көпчүлүк өмүрү айдоо, сүргүн, камакта өткөндүктөн, өзүнүн амандыгын билгизип, элинен кабар алуу максатында колуна калем алып, кат формасындагы ырларды жаратты. Демек, акындын кат формасындагы ырлары турмуштук зарылчылыктан жаралып, өсүп-өнүгүү жолуна чейин көтөрүлөт.

Акындын чыгармалары тематикалык жактан, жогортон белгилеп өткөн, беш мезгилге ылайык өнүгүп, акындын адамдык жашоо шарты менен коштолуп, ошого жараша өң-түс алып, өзүнчө өнүгүп-өсүп олтурду. Мисалы: ырчынын жаштык-курагындагы чыгармачылыгында жаштык, күйгөн, секетбай өңдүү темадагы ырлар жаралса, кийин түрмөдө жатып «Кимдер жок ушу түрмөдө», «Түрмөдөгү ойлор» жана башка ырлары ошондой эле, кат формасындагы ырлары биринчи, экинчи абак мезгилинде жаралып, өнүккөн деген ойго келебиз. Ошол себептүү акын жараткан поэтикалык дөөлөттөрдүн тематикасы да көп тармактуу, көп багыттуу Казыбектин чыгармалырында эл турмушу, доор маселесин ачык чагылдырылат. Акындын чыгармачылыгынын күрдөөлдүү учуру 29-30 жашынан башталат. Ушул учурдан тарта өз башынан өткөргөн оор күндөрүн чагылдыруу менен кошо, элдин ал абалын, жашоосун сүрөттөгөн саясий мотивдеги ырлары жарала баштайт. Акын жараткан чыгармаларда учурдун эң маанилүү проблемалары козголуп, бай-манап атыгып айдалган эл-

дин абалы, эл тагдыры жана доор маселеси көтөрүлөт. Анын «орус» маселесине арналган айрым актуал саптары Арстанбек, Калыгул баштаган «замана» темасын мазмун жактан улантып турган жазма поэзиянын алгачкы туундуларынан десек болот. Казыбектин чыгармаларында саясий-социалдык багыт алышына учурдагы коомдук жагдайлар өбөлгө түздү. Мурда белгилегендей жаш кезинде байманаптын тукуму деп айдалып кетиши Казыбектин поэтикалык чеберчилигин өстүрүүнүн өбөлгөсү гана болбостон, анын чыгармачылыгынын идеялык-тематикалык багытын аныктаган фактылардан болуп калды.

Большевиктер партиясынын кыргыз элине бийлик жүргүзө баштаган алгачкы жылдары түшүнбөстүктөн жаңы доорго каршы ырларды жаратуу менен элдин ошол кездеги жашоо турмушуна, социалдык абалына көбүрөөк көңүл бура баштайт. Бара-бара жаңы бийликтин саясатын түшүнүп, Сталинди, Ленинди ал түзгөн системаны жактаган ырларын жаратат.

Казыбек – нускоочу акын. Анын чыгармаларынан дидактикалык жана эпикалык поэзиянын салттарынын таасирин ачык байкайбыз. Анын насыят ырлары элдик дидактикадагы ой-идеяларды, көз караштарды өнүктүрүүнүн бир мисалы болуп берет. Анын мындай ырларынын көп кырдуу социалдык-турмуштук, нравалык-этикалык тарбиясы бийик, мааниси терең. Акындын чыгармаларында өзү жашаган замандын турмуштук, адеп-ахлактык жактарындагы оң-терс көрүнүштөрдөн келип чыккан жыйынтык-корутундулар азыркы күндө да тарбиялык-таанытуучулук маанисин жоготкон жок.

Акындын ырларында адамдагы бийик жана асыл сапаттар даңазаланып, угуучуларды улуу адамгерчиликке, кайраттуулукка, абийирин таза тутууга дос-тууганга кайрымдуу, жолдошчулукка туруктуу болууга үндөйт. Казыбектин насыят ырларында элдик көз караштардын айрым жактарын көтөрүп аны өз байкоолору, ой тизмеги менен толуктап, кеңейтип отурат. Көпчүлүк учурда элдик макал-ылакаптарды ыр саптарда рифмага түшүрүп, маанисин кеңейтип, таамай жана жеңил өздөштүрүлүүчү афоризм формасына келтирет. Адамдарды жакшы жүрүш-туруш эрежелерине үндөгөн дидактикалык мотивдеги мындай чыгармалары бүгүнкү күндө да өз күчүн жоготпой, бийик наркнасили менен эл арасында сакталып келе жатат.

Казыбек-арман, жоктоо, кошок мотивиндеги ырлардын мыкты чебери. Акындын арман ырлары анын өмүр жолун коштоп жүргөн бактысыз турмушун чагылдырып, баласыздык арманы, «таянарга ини жок, эркелерге ага жок» бир уядан жалгыздыгы, өмүрү эки замандын кесилишине келип, жаңы заманды түшүнбөй көп катчылык кетирип, мунун негизинде Оренбургга айдалышы, айдоо, качкын турмушта жүрүп, ата-энесин аруу жууп, ак кепиндеп көмө албай калгандагы армандары менен берилет. Акында элдик поэзиянын үлгүсүндө жазылган жоктоо мотивиндеги «Энесин угузганда айтканы», «Атасын угузганда ырдаганы» деген сымал ырлары кошоктун жазма адабияттагы бийик үлгүсү болуп берет.

Казыбек-табияттын мыкты байкоочусу. Ал өз чыгармаларында табияттын кандай гана абалын ырдабасын, ага кайдыгер мамиле кылбай, терең

баа берип, ой-сезиминде калыптантып, тиричилик көрүнүштөрүнөн, жандуу турмуштан табияттан сулуулукту, сонундукту көрө билген сергек эстетикалык туюмга ээ акын.

Казыбек-абак турмушун көркөм сөздө мыкты чагылдырган чебер срөткер. Акынды акындар чыгармачылыгынын фонунда өзгөчө өң-түс берип өзгөчөлөнтүп турган тема -абак темасы. Ал абакта жаткан ар бир күнү кылган иштерин, жеген тамагын, уйку бербей өткөргөн түндөрүн, түрмөнү дарт чалып ооруп өлгөн адамдарды, кыскасы түрмө турмушун чып-чыргасын коротпой кино тасмадай көз алдыга тартат. Анын мындай өзгөчөлүгү абак ырларынын бөтөнчөлүктөрүн бийик сереге чыгарган.

Акын жаштык делебесин козгогон сүйүү, махабат ырлардын да улуу устаты. Ал мындай ырларды да бабына келтирип ырдоочу, бирок кагазга түшпөгөндүктөн кандай шартта, кандай ырдалып калса ошол тейинче калган. Анын сүйүү, күйгөн ырлары аябагандай күчтүү чыккандыктан, оозеки сакталып, бүгүнкү күнгө жетип олтурат. Бул дагы акындын талантынын дагы бир кырынын далили.

Казыбектин чыгармалары көркөрдүк деңгээли жагынан өтө жогору эмоционалдуу, логикалык ырааттуулук толук сакталып, тил каражаттарын ээн эркин, оңду-солду пайдаланып, поэзиянын эң мыкты үлгүлөрүн жараткан. Көркөм чыгарманы куруу техникасын мыкты берген тилдик кубулуштарды, уйкаштыкты толук өздөштүрө алган, ошону менен бирге өзүнчө өзгөчөлүктөргө ээ акын.

Жыйынтыктап айтканда, Казыбек-артында зор поэтикалык мурас калтырган залкар талант.

Анын ар бир чыгармасында камтылган ой менен көркөмдүктүн ширелише берилиши, акындын адабий мурастарынын идеялык багыты, тематикалык курамы белгиленип, чыгармалары тарыхты, эл турмушун таасын чагылдырган, тарбиялык мааниси зор чыгармаларды жараткан залкар инсан.

Мээрим Көлбаева

КҮЙГӨН¹

Асманда жарык ай болсом,
Ааламга жаркып тийгидей.
Кымбаты кызыл гүл болсом,
Кыз-келин жыттап жүргүдөй.

Жароокер элең жалтанган,
Жамынган ичик калтардан.
Жанына жакын жолотпой,
Жаш балдарды кантарган.

Ойногонбуз, күлгөнбүз,
Ойноп кайра жүргөнбүз.
Олуту келген күндөрдө,
Оголе дооран сүргөнбүз.

Кейигенбиз, күлгөнбүз,
Кейип бир кайра жүргөнбүз.
Кезеги келген күндөрдө,
Кенен дооран сүргөнбүз.

---

¹ Тема шарттуу. Деги эле Казыбекке таандык материалдарда автор өзү койгондугу так, ишенимдүү болгон тема жок катары. Жеке эле бул чакан ыр турмак башка материалдардын да басымдуу көпчүлүгүндө темалар шарттуу коюлду.

КАЛТАР

Жойлогон Калтар сен элен,
Жолундан чыккан мен элем.
Адырдан качкан калтарды,
Андыган барчын албайбы,
Алдырбаса жазгырып,
Арманда болуп калбайбы.

Уктасам түшкө киресиң,
Убайга салды мүнөзүң,
Умтулуп сага жете албай
Убара болдум мен өзүм.

Жаргак таман каз болуп,
Жайылма көлгө конбой жүр.
Жанымдан бозой кетти – деп,
Жаманга тентуш болбой жүр.

Көпкөк таман каз болуп,
Көлчүктүү жерге конбой жүр.
Көөнүмдөн бозой кетти, – деп,
Көпкөнгө тентуш болбой жүр.

КАЗЫБЕК БЕККЕЛДИНИН КЫЗЫНА ЖАЗГАН КАТЫ

Айгыр-Жал менен Дөң-Талаа,
Ала-Көз менен Чоң-Каба.
Азабың тартып, зарланып,
Артында жүргөн бир бала,
Карарып турган Дөрбөлжүн,

Кайрылып жүзүң көрбөдүм.
Аталаштын жогунан,
Айтарга сөзүм кем болуп,
Ага-тууган дел болуп,
Турмуш кыстап ушундай
Туура тосту жолумду,
Бет алган жакка бардырбай,
Бекем байлап колумду,
Жалгыздык басып демимди,
Жалганчы кылды кебимди.
Убадага жетербиз,
Сен байласаң, белинди.

ЖАШТЫК ЖӨНҮНДӨ

(Сюжеттүү ыр)

Жаздым казал жаңыдан,
Жашчылыктын наамынан.
Жаңылбай адам калабы
Жалганчы дуйнө паанадан?
Айылда жүргөн жаш келин
Артык көрүп баарынан,
Азабыңа бел байлап
Ашык болдум абыдан,
Айчылык кетсең көрүнбөй
Ардактуу курбум сагынам.
Аламбы сөзгө, багыман,
Айттырып кеп жаңыдан,
Кебимдин жообун ала албай
Келин,
Кеткениң кыйын баарыдан.
Кези келбей ал күнү,

Келбей уйкум таң күнү,
Алиги сөздүн жообун
Алсам – деп, жүрсөм сабылып,
Ак жоолугун салынып,
Айылдан чыктың таанылып,
Айттырып кеп артыңдан,
Мен,
Алты айга жүрөм зарылып.
Анда-санда беттешип,
Аз аңгеме-кептешип.
Ашкере сырың айта албай
Аярлык менен четтешип,
Келсең же кеби жетишпей,
Же күдөр үзүп кетишпей,
Айла кетип жүргөндө
Арачың келип бир күнү:
Айланып торго түштү – деп,
Арадагы душмандар
Ал үчүн күдөр үздү – деп,
Айтчы, баатыр чыныңды
Сенин алыскы көөнүн түзбү? – деп,
Арада атыр жел бийлеп,
Арачы туруп кеп сүйлөп,
Алтүндө келип, экөөңдү
Беттештирем деп, сүйлөп,
Аманат сөзүн тапшырып,
Айлыңа кетти арачың,
Аттанып кошо кетүүгө
Амалың жок каласың,
Акмалап жүрүп ал түнү
Аркасынан барасың
Айылдын берки четинен

Алиги
Ак жүрөктү табасың,
Айылдан жолдош бир келген
Жанындагы баласың:
Мен айылдан келгенче
Азыр болгун аттарга,
Сен айылдан ыраак каласың
Ушуну айтып жигитке
Ат жанына таштады,
Арачы болгон ак жүрөк
Айылды көздөй баштады.
Келин сүйлөйт кайырлуу:
Тегерете кайыңдуу
Тегиз ушул айылдуу,
Карт кайнене, жаш күйөө,
Билбейсиңби сен менин
Капалуу болгон жайымды.
Темирден соккон тордомун,
Тегерете ойлогун,
Тентуштуктан мен айтам,
Теги сен капа болбогун,
Жакшы менен жаманга
Мени жалоорутуп койбогун!
Жигитке сөз берилди:
– Ушубу сөзгө жообун?
Угуп тургун кебимди
Керегин жок, мейлиң – деп,
Кекетип сүйлөп келинди,
Бузукудан кеп угуп
Буздунбу келин пейлинди?
Көрөйүн деп айлынды,
Көргөзүп сүйлөп дайынды,

Көндүм, келин кейибе,
Мен билбепмин мурунтан
Сенин коркунучтуу жайыңды,
Брас, – деп, айтып сен мени
Блайыксыз ойлодун,
Жаман кеп айтпас, жаның тынч
Жакының менен ойногун.
Каршы чыгат – деп, айтып,
Каалабастай кеп айтып
Кайтардың менин мизимди,
Каршылыгым сага жок,
Кадырлап, ойноп, күтүп ал
Кадиктүү сүйгөн кишинди.
Кайгың башка карк толду,
Капалык ичке дарт болду,
Көп ойлонсом бул күндө
Көрүшөөр күн жок болду,
Көңүлдү кылдың жаралуу,
Күйүтүң тийген ок болду,
Күн баткандан айлыңа
Күндө жыйын-топ болду,
Күлкүндү самап ой келин,
Күйүп бир ичим чок болду,
Кылыгың эске түшкөндө
Кылгырып көзгө жаш толду,
Кыйналганым билбейсин,
Кыпкызыл боорун таш болду.
Кабарың угуп алыстан
Кайгырып өңүм боз болду,
Ар жоругуң көп самап
Айланып башым нес болду,
Аман бол алтын, көргөнчө,
Ажырашар кез болду.

ӨЗҮ ЖӨНҮНДӨ

Таржымалым жазамын
Тарых кылып кыскача,
Талашкан менен эрким жок
Тагдырымдан башкача,
Ар убак берет жараткан
Артык тилеп какшаса,
Ар жагын ойлоп пендеси
Арамдык ишке баспаса.
Баян кылам азыраак
Башка келген балааны.
Алла таалам жалгаса
Артында болбос залалы.
Кудуреттүү зулжалал
Куткарып мындан алабы?
Азаттыкка жетсем деп,
Ар пенденин талабы,
Алла таала бошотсоң
Алагды кылбай санааны.
Чеч-Дөбө ата турагым,
Черик эле урааным,
Акчубактан тараган
Аз жабыке тууганым,
Арманын айтып зарланып
Айдалып кетти бууданы?.
Артында калбай катардан,
Акчубак – деп, атанган,
Ак жүзүндү көрөмбү
Аман кайтсак сапардан!
Акчубактан тараган
Аз жабыке уругум,

Атым молдо Казыбек,
Асыл Макен уулумун,
Ага-ини сенден ажырап
Азабың тартып курудум,
Аселде тагдыр ушу экен
Артын тилеп турумун.
Карасуудан каз уулап
Бойлоп жүрдүк бир кезде,
Калбасак – деп, – катардан
Ойлоп жүрдүк бир кезде,
Жыбылжытып жоргону
Минип жүрдүк бир кезде,
Кымбат асыл кийимди
Кийип жүрдүк бир кезде,
Адырдан аркар кубалап,
Аркасы менен атанын
Дуулап жүрдүк бир кезде,
Аттуу-баштуу, мал колдо
Пулдуу болдук бир кезде,
Ага-иниден ажырап
Мундуу болдук бул кезде.
Айткан менен пайда жок,
Адам уулу болгон соң
Армандуу пенде кайда жок.
Калк ичинде жүргөнүм
Карасам көөнүм бузулган,
Кайра келер бекенбиз
Касабыз жетпей ушундан,
Байкасам артык күнөөм жок
Бай-манап деп тутулгам,
Башта да биздей бар бекен
Баргандан аман кутулган,
Кандай да болсо биздерге

Кайгырбасын мусулман.
Тууганым калды тутулган,
Думшаным калды жутунган,
Талабыма жеткирбей
Тартып кетти бутумдан,
Эмгектүү мендей бар бекен
Эртелеп элден кутулган.
Аман болсом көрөрмүн
Туулуп, өскөн жеримди,
Кастарлуу калың акчубак
Касиеттүү элимди,
Туралбастан көксөдүм
Туулуп-өскөн жеримди,
Ойлонуп келсем ушул жер
Оодарылатат зээнимди,
Байкоосуз күндө өткөргөн
Баштагы дөөлөт зеримди,
Адам уулу дүйнөдөн
Армансыз өтөт дедимби,
Өйдө-төмөн каталык
Өзүмдөн өткөн пейлимби,
Айрылып ага-туугандан,
Айдалып мында келдимби,
Айланып аман көрөмбү
Ат-Башы, Нарын чегимди,
Айып көрбө ага-ини
Артык кетсе кебимди,
Калкка нуска болсун – деп,
Кагазга жаздым белгимди.
Муңайып сөздөн эринген,
Мырзалар нечен керилген,
Көп зарланып кантейин,

Көрөбүз биз да теңирден.
Нускалуу кары аман бол,
Укпадым насаат кебинден,
Аман журтка кетүүгө
Тиленемин теңирден,
Азып келген мен эмес
Адашып жалгыз элинен.
Элинен нечен азган бар,
Эмгектүү жолду баскан бар,
Ар пенденин баарына
Азили тагдыр жазган бар.
Башынан дөөлөт качкан бар,
Байланган жипсиз колдору
Бактысыз нечен арстан бар.
Ушул кыргыз наамынан
Оодарылган жаңыдан,
Кара-Кол, Нарын, Таластан
Кармалып келди баарынан.
Айдап ийди бу жакка
Ажыратып элинен,
Азып жүрөт баарысы
Ал жактагы деминен.
Ажырап оокат барынан,
Салынуу сарай тамынан,
Сандалттын турмуш абыдан,
Санаалаш курбу курдашты
Санап бир келсем сагынам,
Карап көрсөм бул кезде
Кайрылгыс болуп табылам,
Калксыздыкты эске алып,
Капа болуп сабылам,
Элирген элсиз болгон соң

Эп кылып кимге жагынам,
Ийменемин, зарланам,
Ишим түшсө бирөөгө
Эми кимге сабылам?
Какшаймын, казак тууганга
Кандай кылып алынам.
Айланайын кудайга
Арзымды айтып жалынам.
Байкоосуз өткөн жашымда
Балалык күнгө таарынам,
Калкынан азган мусаапыр
Кайратсыз түрлүү жагынан.
Кабардар болгун кудурет,
Казал жаздым мына бул
Карыптардын алынан.
Айдалып кеттик Нарындан,
Аксакалдуу карындан,
Ажыраттың ошол күн
Ага-тууган барындан.
Айланып тузун буюрабы
Ат-Башы, Нарын шаарындан.
Кан өкүмү уважит,
Өлө албадык арданып,
Элден-жерден айрылып,
Эрксиз жүрбүз каржалып.
Эл ичинде жүргөндү
Эстесе көңүл эсирген,
Кайырлуу кылсын кудайым,
Каталык кеткен өзүмдөн.
Карыптык башка түшкөндө
Калат экен алсырап,
Капалыкты көтөрөт

Кайрат кылган жан чыдап.
Арпа бир Ак-Сай жайлаган,
Ала Тоо калды айланан,
Жылжытып жылкы айдаган,
Чыңыртып кулун байлаган.
Ырыскы таалай кеңири,
Казаны толук кайнаган,
Салттуу оюнун бир башка,
Сайыштан эрлер тайбаган,
Салышка минчүү аттарын
Алты ай бою камдаган.
Калк башкарган азамат
Жамандык ишке барбаган.
Ушундай салтты ойлосо
Уйкумдан чочуп ойгоном.
Таалайым сенден тилеймин,
Өз жерим мында болбогон,
Ак жеринен биз кеттик,
Байкасам эми тордонгом.
Бурулуп бизге бул жерден
Буюруп койгон тузу бар,
Атбашы, Ак-Сай алтындан,
Айланып топо буйрабы
Ага тууган жалпындан.
Оодарылып Нарындан
Он эки адам алынган.
Алла таала бир өзүн
Азат кылгын жолундан.
Мына ушул бир нуска
Казыбектей акындан.
Опасыз дүйнө кемитти
Ойлогон максат шартымдан,

Ар кимге опа кылбайсың,
Атандын көрү шум калган,
Артыбыз болсун кайырлуу,
Ааламдан өтпөй ким калган.
Арпа бир, Аксай жер ошол,
Ардактуу черик эл ошол.
Аллам ачып, бергин жол,
Ага-тууган жалпыңа
Алыстан сунуп, берем кол.
Көнүлдө кайгы топтолуп,
Күнөөсүз кеттик соттолуп.
Өлбөй жүрсөк өмүрлүү
Өзөктөн кеткис болду так,
Акыйкат кылбай бул турмуш
Айыштуу деп, асылат.
Кантелик Алла тагдырым,
Калемде бизге ушу бар,
Бешенеде бүткөнгө
Бечара пенде учураар,
Азаттык берсе бир кудай
Айланып бир күн кутулар.
Күнгөйгө айлым жайлаган,
Күкүгү мундуу сайраган,
Көл өзөн, шибер, көк өтөк
Көркүнө чыга жайнаган,
Жылжып аккан суусу бар,
Жыргалдуу жайлоо ушулар,
Ар форуму элестүү,
Туландуу сонун коосу бар,
Ошондой ойноп жүргөнүм
Ойлосом көөнүм бузулар,
Бул биздер үчүн насипти
Буйруп койгон тузу бар.

ЭЛИ – ЖЕРДИН КУСАСЫ

Айылда калган тууганды
Айдоодо жүрүп ырдайлы,
Алыста жүргөн мундуунун
Арманын ар ким тыңдайбы.
Капу райым байгамбар
Кабарын айтам ошондон,
Каапырдын түшүп зынданга
Канча бир пенде кор болгон,
Адам – ата, Обо – эне
Адам болуп жаралган,
Ошондон берки замандан
Кысасты тартпай ким калган?!
Өз жеримден айрылып,
Орунборду жай кылып,
Кадыр Алла кудурет
Калганым барбы тайгылып,
Калк ичинде курбудан
Каламбы – деп, айрылып,
Кайырлуу кыл кудурет,
Кандай кылам кайгырып,
Акыретти эстесен
Аллага ыйлап зар кылып,
Кудай таала пендесин
Коер беле кар кылып,
Жараткандын эрки бар
Жаадында жокту бар кылып,
Ажап эмес кудайым
Азаттык жолду шар кылып,
Эл ичине барарбыз
Эсен болсок кайрылып,

Калемде бүткөн иш болсо
Кантейин, Алла, кайгырып,
Аспа бажип наамды
Айтып бизге арнаса,
Азаттыкка шол себеп
Алла таала жалгаса,
Түбүндө пенде кор болбос
Түз жолунан тайбаса.
Ак карлуу мөнгү кетпеген
Ала Тоом сенсиң жетпеген,
Алыстан дегдеп, көрсөм – деп
Армандуу менмин эңсеген.
Күрөкөтилиң кайраган,
Күкүгү мундуу сайраган,
Ак өзөн жайлоо жайлаган
Ала Тоо турат айланан.
Жылжытып жылкы айдаган,
Чыңыргып купун байлаган,
Көк өзөн жайлоо көк өтөк
Көркүнө чыгып жайнаган.
Жылып аккан суусу бар,
Жыргалдуу жерлер ушулар,
Алдастап аккан суусу бар,
Айтылбай калбас ушулар,
Ошондо ойноп жүргөндү
Ойлосом көңүл бузулар,
Бурулткан бизди бул жерге
Буйруп койгон тузу бар.
Элечектей агарып
Мөнгүсү сонун көрүнөт,
Эстесем ошол жергени
Эзилип көңүл бөлүнөт,
Ашып белге чыкканда

Айнектей колу көрүнөт.
Ардактуу жерди мен эстеп
Акылым нечен бөлүнөт.
Жылкы айдаса көл бойлоп
Жергенин көркү ачылат.
Жээгинде жүрсөң салкындап
Женилдеп, суусун басылат.
Аркырап аккан сууларын
Айланып учкан кууларын.
Ала Тоого жарашкан
Адырлуу бетте тулаңын,
Каалагандын баары бар
Кандырып адам кумарын.
Аскасында ээн өскөн
Аркар, кулжа, эчкиси,
Аны карап турганда
Адамдын келбейт кеткиси.
Ар дайым жойлоп түнкүсү
Ак калтар, суусар, түлкүсү,
Айланып учуп аң уулап
Ак туйгун барчын бүркүтү.
Чымырап дене, көз тайган
Чыйырлуу бөксө, коолорун,
Кол менен жасап койгондой
Жалама бийик зоолорун,
Аркар, кулжа-ак кийик
Зоосунан ташын кулаткан,
Топтошуп чыгып аралаш
Тозоттуу жерден чубашкан,
Тамаша кылып мергени
Тарс атып, түтүн булаткан.
Танабын тартып мойнунан
Тайганын кошуп чураткан,

Адис мерген тозоттон
Каршы-терши сулаткан.
Жайыла түшүп бөлүнгөн,
Жаркыны күндүн төгүлгөн,
Көбүргөндүү жайыгы
Көзүнө жакшы көрүнгөн,
Асый чыкма жылкыдай
Аркары мөңгү кемирген,
Кере жутсам абасын
Ошол кереметтүү жеримден.
Бөлтүрүгүн ээрчитип
Бөрүлөрү кабышкан,
Куйругун сыртка салышып
Кунан-тайы жарышкан,
Шаттанып учуп тал-талга
Шакылыктап сагызган,
Сактыгынан суктугу ай,
Суурулуп учат дабыштан.
Топосун жалап шордогон
Топозу оттоп жондогон,
Өрүшүнө мал батпай,
Өндүрдө кийик ондогон,
Бөрү, түлкү, сүлөөсүн
Бөксөсүндө жойлогон,
Кыйма-чийме из салып
Кызыл калтар сойлогон,
Канат кагып каз-өрдөк
Кара сууда ойногон,
Көйкөлгөн шибер төрлөргө
Көчүп кимдер конбогон,
Көнүл ачып эрте-кеч
Көл жакалай бойлогон,
Көп жердеген адамдын

Көөнүндө кайгы болбогон,
Бар кезинде колунда
Баркынды кимдер ойлогон,
Кыйла адам келип таң калып
Кызыгыңа тойбогон,
Кырк күнү жүрсө талаада
Кызыгып адам тойлогон,
Мунарыктап Ала Тоо
Тумак басып тордогон.
Салтанаты келишкен
Сапатын уксам имиштен,
Каадалы өткөн заманды
Карылар айтып беришкен,
Калп сүйлөгөн шумдук жок,
Касиет тапкан бар иштен,
Калктын пайда-зыянын
Так өзүндөй билишкен,
Четтен душман док кылса
Чечинип коюп киришкен,
Ынтымагы жарашса
Ырысы журттун келишкен.
Байге берип, кунан чаап,
Баш бошобой үлүштөн,
Куру калбай баарысы
Курчанган кемер күмүштөн,
Көк бөрү тартып жаштары,
Көбүнчө ойноп жүрүшкөн,
Эки балбан беттешсе.
Эр жеңишип энишкен,
Топту бузган баатырга
Тогуздап байге беришкен,
Айдап малын дүңгүрөп
Адамдары жүрүшкөн,

Ал убакта кайран эл
Алынча дооран сүрүшкөн.
Айланан Ала Тоо болгон,
Адыры терең коо болгон,
Абасы салкын, эң таза,
Адамдын дени соо болгон,
Эшикке чыксаң салкындап,
Эпкинитийип калкылдап,
Кыбыладан жел соксо
Кылкылдап чөптөр жалтылдап.
Ыраңы жашыл-көк болгон,
Ыргалган шибер чөп болгон,
Жердеп жүргөн адамдын
Жегендей көөнү ток болгон.
Барган адам шол жерде
Байыр алып токтолгон,
Көрүп турсаң эрте-кеч
Көөнүндө кайгы жок болгон,
Эстесем ошол жеримди
Эзилип жүрөк чок болгон,
Атырдай жытың аңкыган
Азыр да ойлоп сагынам,
Кайран Нарын, Атбашы
Кадырың бүгүн жоктолгон,
Өрүшүнө мал тууса
Өз алдынча торолгон,
Эриксе өрдөк, каз уулап
Эсирген жаштар көп болгон,
Айыпталбай сот болуу
Азыркы заңда жок болгон,
Кадыр Алла колдой көр
Катарлуу эпкин оттордон,
Ар дайым күн-түн ойлосом

Айтамын салам Ала Тоо,
Акыры бир күн көрөрмүн
Аман болсом өлүмдөн.
Айдап малын куунаган,
Азамат жигит дуулаган.
Адырдан аркар, кулжасын
Атуучу мерген уулаган,
Адис мерген туш келсе
Ажалдуу кийик сулаган,
Аркырап аккан кашка суу,
Адырда тулан булаган,
Айылда ойноп чардашып,
Азамат эрлер дуулаган,
Эртели-кечте эстесем
Эки көзүм чачырап,
Жеткирер бекен кудурет
Жериме мени батыраак!
Төр-төргө чыккан түрлүү чөп
Төгүлүп гүлү бураган,
Түшүмө кирсе ошол жер
Түн уйкумда кубанам,
Эртеси көзгө көрүнбөйт,
Эмгектүү менин убарам,
Алсыздардын абалын
Аман болсун сураган,
Акылга туура келгенин
Айтпай кантип тура алам,
Капалыкты көнүлдөн
Кайрат кылып чыгарам,
Ар ким уксун сөзүмдү
Арман менен кураган.
Кызыл-тазыл көч чыкса
Кыз келин-деп, болжогон.

Кыргыздай боюн сылантып
Кыз-келин боюн ондогон,
Кынама бешмант кийинген
Кымбат баалуу тондордон,
Ала көөдөн азамат
Аңыра чаап ойногон,
Алмач өркөч төөлөргө
Жабдык салып кооздоп,
Ар түрлөнтүп торлогон,
Ат-жабдыгын күмүштөп,
Ат— мингизген жоргодон,
Өзөндүү булак болбосо,
Өскөндү жерге ким конгон,
Баарынан такыр ажырап,
Бар бекен биздей шордогон?!

Көчмөндүү кыргыз калкы бар,
Көрөргө түрлүү салты бар,
Алы жеткен үйлөрдө
Алмач өркөч алты нар.
Жабдык салса төөсүнө
-Жапса килем жаркырап,
Ойдон кетбейт бул нуска
Ошончолук баркы бар,
Жаштары ойноп күлүүгө
Жарашыктуу наркы бар,
Калк чогулса тамаша
Кадимден түрлүү салты бар,
Саламат бол көргөнчө
Замандаш курбу жалпыңар.
Сагынгандан сиздерге
Зарлап салам айтылар,
Сапардын тилеп кайырын

Сайрап торгой талпынар,
Ага-иниден айрылса
Ар ким биздей чарпылар,
Айта берсем түгөнгүс
Азыркы түндүн дарты бар.
Өтпөсө сөзүң бирөөгө
Өктө кылыш жарабайт,
Ар ким сөзүмдү уксун -деп,
Армандагы биз карып
Ак кагазды каралайт.
Жакшы журт сенден айрылып
Жабырлык келди жаныма,
Жакшы күндө бир жүргөн
Жашың менен карыңа,
Айтамын салам зарланып
Ага-тууган баарыңа.
Кайырмалуу сонорду
Карчыга салса илдирет,
Калк ичинде курбунун
Кадыры бүгүн билинет,
Туура келсе тарткылык
Туйгун торго илинет,
Мусапырлык жолунда
Мунумду айтсам ким билет.
Ат-Башы, Нарын атагың,
Алыста калып капамын,
Туулуп, ойноп-өскөн жер
Тузунду качан татамын,
Азирет элең колдой көр
Арбагы Черик атанын,
Айланайын Ат-Башы
Адамдын баарын жазарым,
Самаганың алуучу

Сарт-Кечүү калды базарын
Кашында турат Чечдөбө
Касиеттүү мазарын,
Кайда эле жүрөт болду экен
Менин кайгырсам капа жазарым²
Жарды-байы белгисиз,
Барган адам келгисиз,
Көптөн бери кыдырып
Көрбөдүк сендей жерди биз,
Ар жерден аккан булагын,
Абайласам Ат Башы
Жаннатка окшош сыягын,
Ат-Башы, Нарын кайран жер
Алты атадан калган жер,
Олуя, зааба баскан жер
Адамдын багын ачкан жер.
Алла назар салган жер,
Атын уккан адамдар
Даңаза кылып барган жер,
Ат Башы ата чынында
Алсыздар үчүн дарман жер,
Зээри учуруп адамды
Сергек көңүл кылган жер,
Туулуп мээнет тартпастан
Турмуштан санаатынган жер
Ар ким байыр алган жер,
Кимдердин түшпөйт оюна
Киндик каны тамган жер,
Энеден туулуп, чоңоюп

---

² Жалгыз карындашы Кадикени айтып жатат. Карындашына карата жарыгым, кубанычым, кайгырсам капамды жазарым, жалгызым деген сөздөр ыр тексттеринин башка жерлеринде да учурайт.

Адамдыкка жанган жер,
Көнүлдөн кетпейт ар качан
Көзгө үйрөнүп калган жер,
Арпа бир Аксай жайлоосу
Аяк-башы чандак жер,
Билбегендер жалган дээр,
Биз үчүн анык кайран жер,
Көрбөй калсак экинчи
Көнүлдөн кеткис арман дээр,
Көйнөк-кийип, жууган жер,
Көнүлдө кайгы жок болуп.
Көп убактан турган жер,
Тогуз ай, он ай көтөрүп
Торолтуп эне тууган жер,
Жаштары ойноп-күлүүгө
Жанга ыракат курган жер
Как жалама зоосунан
Кайберени чураган,
Кадырлаш курбу-курдаштар
Каткырып ойноп дуулаган,
Айылда калган ага-ини
Арбагына кубанам,
Аман болсун көргөнчө
Ал-абалды сураган.

Тартылуу түндүк ак үйгө
Талыкшып уктап жатуучу,
Ит агытып, куш салып,
Кызыгына батуучу,
Аркар менен кулжа атып
Адырларды ашуучу,
Кайсынысы мыкты – деп,
Каалгып илкип басуучу,

Карападай сабага
Калкылдап кымыз ачуучу,
Тандап ичип кымызын
Тамшанып даамын татуучу,
Көйкөлгөн шибер көктөргө
Нары-бери басуучу,
Аркар менен кулжадай
Айкалышып жатуучу,
Илгертен кыргыз элинин
Өзгөчө күткөн шарты ушу.
Какшык айтып жылдырып,
Кабагын чытып түйбөгөн,
Кашкайып күлүп сүйлөгөн.
Кайкайган сулуу келинди
Кайрылып кимдер сүйбөгөн!
Кесирди көзгө илбеген,
Кээрлүү сөздү сүйлөгөн,
Кеп айтуудан уялып,
Алардан кээ бир жигит сүрдөгөн.
Кезеги келсе ошондой
Келинди кимдер сүйбөгөн.
Ойноп кимдер күлбөдү,
Суктандырган адамды
Сулууну кимдер сүйбөдү,
Калк ичинде курдашка
Катарлаш кимдер жүрбөдү.
Көчкөндө жүрдүк аралаш,
Өрүүдө жүрдүк пааналаш,
Көргөзөр бекен кудайым,
Көп алыс калды санаалаш.
Калк ичинде курбулар
Кадырлап ойноп-күлгөнгө,
Кайгырган курдаш бар бекен

Кангырап биздей жүргөнгө,
Сагынып салам айтабыз
Замандаш ойноп-күлгөнгө,
Зарлантпай кудай жеткирер
Санаалаш ойноп-күлгөнгө,
Санаага түшөт көп пикир
Салам-дубан келгенде.

Айт-арапа болгондо
Алкынтып күлүк мингенде,
Калк ичинде курбунун
Катарында жүргөндө
Кара-Суудан каз уулап,
Бойлоп жүрдүк бир кезде,
Калбасак – деп, катардан
Ойлоп жүрдүк бир кезде,
Катарында курбунун
Ойноп жүрдүк бир кезде,
Өргө өмүр кемесин
Айдап жүрдүк бир кезде,
Кымыз ичип, куйрук боор
Чайнап жүрдүк бир кезде,
Аргымак минип дуулдап
Ойноп жүрдүк бир кезде,
Агыны катуу дайраны
Бойлоп жүрдүк бир кезде,
Атып мылтык, куш салып
Куунап жүрдүк бир кезде.
Аркасы менен атанын
Дуулап жүрдүк бир кезде,
Арпа менен Аксайды
Жайлап жүрдүк бир кезде,

Ар ким малын төлдөтүп,
Айлап жүрдүк бир кезде,
Ээликтирип күлүктү
Байлап жүрдүк бир кезде,
Эл ичинде эркелеп
Сайрап жүрдүк бир кезде,
Кызыл-тазыл ак өргөөгө
Кирип жүрдүк бир кезде.
Кымбат баалуу асыл тон
Кийип жүрдүк бир кезде,
Жыбылжытып жорго атты
Минип жүрдүк бир кезде,
Жергеси менен айылды
Билип жүрдүк бир кезде,
Азаттык башта, мал колдо
Толкундап толдук бир кезде,
Адырдан аркар кубалап
Куунап жүрдүк бир кезде,
Айрылып ага-туугандан
Муңдуу болдук бул кезде.
Байтал бээнин бал кымыз
Байлатып ичтик бир кезде
Картөшкөнүн көк шорпо
Кайнатып ичтик бул кезде.
Көңүлдө кайгы топтолуп,
Капилет ошол баркынды
Каталык бизде билбеген,
Кандуу тырмак колунда
Кайгылуу көңүл кирдеген.
Арты болсун кайырлуу
Алымды эч ким билбеди,
Калемде бардыр чийгени.

Алланын тузу буйрабы
Ат Башы, Нарын шаарындан,
Боолук салган жабырдан
Болжолдуу күнүм арылган,
Күлүп ойноп жүргөн чак
Күндө ойлонтуп сагынам,
Жана ойлонсом бул кезде
Жакыным кетип жанымдан,
Жамандык башка келгенде
Жат боломбу баарындан?
Кылыктуу жорго мингени,
Кымбаттуу кыргыз калкымдын
Кылымдан берки жүргөнү,
Ардактуу кыргыз калкымдын
Абалтан ушул сүйгөнү.
Атырдай жыттуу жайлоого
Аралаш жүргөн көч ошол,
Атактуу күлүк ат минип,
Айтылып жүргөн кез ошол.
Элибиз көчсө жайлоого
Эртели-кеч калкылдап,
Аттанып жигит жөнөсө
Күн чагылып жаркылдап,
Суурултуп күлүк ат минип,
Кымбат баа болуп кийгени,
Кылыктуу жорго мингени,
Жигиттин суктантып жүргөн кеги ошол.
Кемселчен басып буластап,
Келеңкор чачпак бош таштап,
Керилип үйгө кирбеген,
Кейигенсип күлбөгөн,
Кемпирди көзгө илбеген.

Кээ бир балдар сүрдөгөн,
Күмүштөй тиши кашкайып,
Күлө басып сүйлөгөн,
Кантейин Алла өзүң бил
Какшыкты айтып сүйлөгөн,
Кезеги келген күндөрдө
Келинди кимдер сүйбөгөн.
Сүйкөй албай караны,
Сүртүп жүргөн жалааны,
Ийри санаа азамат
Ичинде кылар табааны,
Ак жолунда белгилүү
Ар пенденин талабы,
Тобокел кылып баянын
Токтоттум сөздүн аягын.
Сагыныштуу баягы
Замандаштын баяны.
Артымдагы ага-ини
Артык жебей убайым
Алгыла кабар биздерден,
Айланып топо буйрабы
Ага-тууган сиздерден.
Тил билбеген орустун
Колунда кетип барабыз,
Өкүмөттүн саясий
Жолунда кетип барабыз.
Андан топо буюрса
Токтолуп туруп каларбыз,
Айланып туз буюрса
Бир күнү келип каларбыз,
Жалпы Черик уругун
Жатсак турсак санайбыз.

ТУУЛГАН ЖЕР КУСАСЫ

Көлдүн башы Кара-Сай
Көргөнбүз далай баркынды,
Көнүлдө турат кайран жер
Көрөмбү-жокпу артыңды,
Айрылдык мындай конуштан
Аллага айтам дартымды.
Аркары койдой семирген,
Атуудан мерген эринген,
Баарланып канча адам
Пайдаланган тегинден.
Аюу, илбирс, бөрү атып,
Алган баарын ийинден,
Түлкү, суусар, сүлөөсүн
Түгөнбөгөн көбүнөн,
Ар бир түрдүү илбээсин
Адамзатка көрүнгөн.
Аралата бастырса
Ат көрүнгүс чөбүнөн,
Тунук-тунук суу түшөт
Туюк-туюк төрүнөн,
Ыргалып шамал – жел болсо
Ыраңы жашыл көрүнгөн,
Кайран ойноп өскөн жер
Кантип чыгат көнүлдөн!
Үч-Каман-Суу, Бешбелчир
Өйүз-бүйүз конуучу,
Өтөгүнө бээ байлап
Өндүрлөп айыл толуучу,
Шыкоого чейин ашууну
Сыгылып айыл конуучу,

Урматын айтса түгөнгүс
Ушундай убак болуучу.
Ала Тоону жердеген
Ар жыргалы бар болгон,
Жарды-байы белгисиз
Жайыты толгон мал болгон,
Жердегендин баары бар
Жегени казы-жал болгон,
Сыдырым шамал жел болгон,
Жыргалдуу Ак-Сай жер болгон,
Көңүлдү түрлүү өстүрүп
Көтөргөн алтын зер болгон,
Күндө ат чабыш, тамаша
Күлүктүн мойну тер болгон,
Желесин тартып шиберге,
Жергелеш айыл эл конгон.
Эл чогулуп сойгону
Сары таман бээ болгон,
Түтөгөндөй байлыгы
Түгөнгүс алтын кен болгон.
Жарашса бакты таалайын
Жарк этип бир күн ачылат.
Аракет кылып мал жыйса
Андан-мындан кашылап,
Ар ким сүттүү-сүрөгүн
Алып жүрсө асырап,
Эп көрбөсө өкүмөт
Ээси кайдан жашырат,
Алладан өкүм болгон соң,
Ар ким биздей чачылат.
Айдалып келдик алыска
Ага-иниден ажырап,
Атам туулуп-өскөн жер Ат-Башы,

Нарын асырап,
Ар форумун эске алып
Эки көзүм чачырап,

Ошол жерге кудайым
Жеткирер бекен батыраак,
Көк шиберге үй тиксең
Көркүнө чыгат чатырап,
Күн тийгенде суу кирип,
Күкүгү сайрап чакырат,
Торгою чөлдө сайраса,
Тоосунда улар бакырат,
Тоодагы түздө топтосо,
Колотун коен боктосо,
Тотудай жүнүн кулпунтуп,
Токоюн кыргоол оттосо,
Ошол өңдүү жеримден
Өкүмөт айдап козгосо,
Береби кудай тилегин
Бечара карып боздосо,
Айып көрбө ага-ини
Адашкан журтун жоктосо,
Айланып барсам журтума,
Алдымдан шамал тозбосо.
Адырдан бөрү, түлкү алган,
Аңчылар кармап мүлк алган,
Кудай кылса чаара жок
Кутулуп мындан ким калган,
Мал-мүлкүнөн ажырап,
Мусапыр болуп тим калган,
Оодардың ошол жеримден
Опасыз экен шум жалган,
Алым начар, өзүң бил Азирет

Аалы шер балбан.
Өзөндүү булак, сазы бар,
Өрдөгү менен казы бар,
Агала шумкар куш салып
Алып алчуу массы бар,
Аралап ойноп жүргөндө
Адамдын көөнү ачылар,
Кудай таала кылган соң
Ар ким биздей чачылар.
Береке эле мал жайып
Бетегеси саргайып,
Түбүндөгү тулаңы
Түрүлө түшүп калдайып,
Кырбусунда жашаган
Кулжалары калжайып,
Купуя ичтен ойлосо
Курган жан калат шалдайып.
Сактай көр Алла бир өзүң
Саясаттын торунан,
Ар ким жүрсө өзүнүн
Айыл-апа тобунда,
Жакшы-жаман оюнда,
Жарашыктуу орунда,
Айланайын Кудайым
Алсыздарды кор кылба!
Башка келген дөөлөттү
Бактысыздык качырат,
Бактың туура келгенде
Байлык кайда жашынат.
Бактысы тайса күлүктүн
Бакайдан аксап басынат.
Келген жерим Орунбор
Мандайымда калың шор.

Жеткирер бекен кудурет
Ага-тууган иниге Жазууда
Алла буюрса Армансыз
болбос дүнүйө.
Акылга түшөт далай иш
Атканда таң күнүгө,
Алла-таалам жар болуп
Алпарар бекен үйүмө.
Жеңе-желпи, келинге
Жетсем – деп, кылам демилге,
Желпинишип жүргөндүр
Желбегей басып элинде,
Тамашага батышып
Таалайлуу жигит жеринде,
Карыпка бергин ден-соолук,
Кагылайын теңирге,
Куда-сөөк, тамырга
Курдаштар жүргөн жанымда,
Куюлтуп айтып далай сөз
Курган баш элде барында,
Айтылган сөздөр эп экен
Алымдын шондой чагында.
Жараткан башка салганын
Көрөрмүн деймин теңирден,
Азып келген мен эмес
Адашып жалгыз элинен.
Элинен нечен азган бар,
Эмгектүү жолду баскан бар,
Ар бенденин бактына
Азелде тагдыр жазган бар,
Байыркы келген дөөлөтү
Башынан ооп, качкан бар,
Байланган жипсиз колдору

Бактысыз нечен арстан бар.
Арпа бир Аксай жайлаган,
Ала Тоо калды айланам,
Жылжытып жылкы айдаган,
Чыңыртып кулун байлаган.
Ырыскысы кеңири
Казаны толук кайнаган,
Калк башкарган азамат
Жамандык ишке барбаган.
Ушундай салтты ойлонсом
Уйкудан чочуп ойгоном,
Таалайым сенден тилеймин,
Өз жерим мында болбогон,
Ак жеринен биз кеттик
Байкасам алдым тордолгон.
Бурулуп бизге бул жерден
Буюруп койгон тузу бар,
Кантелик Алла тагдырын,
Калемде бизге ушу бар.
Күнөөлүү – деп, айдатып
Күнөөлүү иштин жогунда,
Кармалбай адам калбаптыр
Калемде жазган чыгымга,
Элинен нечен азган бар,
Эмгектүү жолду баскан бар,
Ар пенденин башында
Алланын жазган чени бар,
Айдоодо жүргөн биздейге
Ага-ининин деми бар.
Башка келген дөөлөтү
Башынан азып качкан бар.
Кабарымды жазууга
Калем алып козголом,

Карыптан мендей ким болгон
Камакта жатып боздогон.
Өткөнүн айтып ошолор
Өз арманын козгогон.
Аттап аман өтсөм – дейм
Алдымда турган дайрадан,
Советтин көзү түз болсо
Зыркырап учам кайрадан.
Айланам бийик тордолгон,
Кайрылып чыгар бекенмин
Капкалуу бийик чоң ордон,
Ордон чыксам кутулуп
Ошол го менин чоң олжом.
Айласын таап өтсөм дейм,
Алдымда турган тосмодон,
Айлыма эптеп жетсем – деп,
Ал жолборстой октолом,
Айтканым чыкпай ордуна
Азырынча токтолом.

Башка түштү бул азап
Бактысыздык ал үчүн,
Көрбөйбүз элди эми – деп,
Көнүлдө кайгы бар үчүн,
Кол кармашып ага-ини
Коштошуп чыктык элимден,
Кош, аман бол! – дегенде
Козголду санаа көнүлдөн,
Уялуу жыгач – урматтуу эл
Уктасам чыкпайт көнүлдөн,
Замандаш курбу курдашты
Санасам көнүл элирген,
Ак-карабыз ылганбай

Айыпталдык арада,
Кайырдуу болуп кудурет
Калтырба мунга-санаага.
Эриккен көнүл жазылбас
Экинчи элге кошпосо,
Айып көрбө ага-ини
Адашкан журтун козгосо,
Айланып келсем калкыма
Алдымдан шамал тозбосо,
Тар жолунда турабыз
Тайгылуудан колдосо.
Жайлообуз Аксай жер үчүн
Жабырланган эл үчүн,
Аркан салса үй калат
Аргыган шамал жел үчүн,
Агызып кетти токтотпой
Агыны катуу сел үчүн.

Сел кетер да, сай калар
Карылар айткан кеп үчүн.
Тилеймин тууган сен үчүн,
Актап алчуу бар бекен
Айдалып жүргөн мен үчүн.

Кара-темир курч болбойт
Карганы баксаң куш болбойт.
Калча келип кыргыздын
Катарына журт болбойт,
Топону жыйсаң тоо болбойт,
Тулпардын изи жоголбойт,
Эпсиз кыйын бакса да
Эшектин сөөгү оңолбойт.

ЖАЛГЫЗДЫК

Каары менен өкүмдүн
Калын элден бөлүндүм,
Кайтып элге келгенде
Эки айча эркин көрүндүм.
Жар башына тор жайсам
Жарганат келип илинди,
Жайды сураар киши жок
Жалгыздыгым билинди.
Атым молдо Казыбек
Иминдин болом баласы,
Жалгыздык сенин айыңан
Эмгекке түштүм карачы.
Жатсам-турсам ойлонуп,
Жабырым башта мол болуп
Жалгыздык сенин айыңдан
Жалооруймун кор болуп.
Жардылык-байлык кимде жок,
Жакыным болсо толгонуп,
Бактысыздык бул күндө
Байланган жипсиз тор болуп,
Тарттырдың түрдүү машакат
Таалайга жазган шор болуп,
Келечекте турмушум
Кетер бекен онолуп?!
Урматыңдан тилеймин
Узун өмүр болушун,
Алыңды барып билүүгө
Азыр эмес кол узун.
Ардактуу Жапар бөбөгүм,
Ар жерде болсоң аман бол,

Максатка кудай жеткирсе,
Мартабаңды кылсын зор.
Азиз көргөн пендесин
Алла таалам кылбас кор.
Абайласам катарлуу
Азыркы жүргөн биздин жол,
Арты болсун кайырлуу.
Ажап эмес кетер шор.
Элиртип миндим эликбоз,
Эстүү адам дайым жанга дос,
Эми айланып келгенче
Эсен тур, элим, кайыр кош!

АБАЙЛАСАМ АТ-БАШЫ ЖАННАТКА ОКШОШ СЫЯГЫН

Тай-кунан минип, үйрөтүп,
Жаш чагымда өскөн жер,
Жашыл ыраң шиберге
Жайлоону көздөй көчкөн жер,
Алда канча көп ойноп
Ар жыргал баштан өткөн жер.
Жанга жайлуу, жана кооз
Жайлообуз Ак-Сай, Жаңы-Жер.
Ошол жерден айрылдык
Кыстаган экен кара тер,
Камактан Кудай куткарып
Барар күн барбы сага жер.
Камагында жатабыз,
Каалгалуу бек зындан,
Калып калды бөлүнүп
Катын-бала бир тууган,

Жаныбарым Ат-Башы
Киндик кесип, кир жууган
Кайра барар бекенбиз,
Калас болуп ушундан,
Кабарын укпай үйүнүн,
Канча жан турат кысылган,
Атырдай жыты буркурап
Адырга чыккан шыбагың,
Айнектей жүзү жалтырап
Ар жерден аккан булагың,
Абайласам Ат-Башы
Жаннатка окшош сыягың,
Азырынча бара албай
Айрылып сенден турамын.
Айталаанды бир көрсөм
Арылат эле кумарым,
Калып калды бөлүнүп
Катын бала, тууганым,
Кандай болот акыры
Кайгылуу болуп турамын.
Керүүлөп бүркүт жайылган
Кежиге менен Арашан,
Кейишти тартыш, жыргамак
Кезек экен карасам,
Келбээрсип өнүп-өскөн жер
Кейип кетем санасам,
Эркимче жүрүп ойногон
Эсимден кетпейт тамашаң!
Кадуулап бүркүт жайылган
Кашка суулар, адырың,
Бадырайтып мал жайган
Байларга өтөр кадырың,
Кай-кайсыны эске алып,

Калбай кетет сабырым,
Кайрылып сага барууга
Биле албай турам аныгын.
Алкынтып күлүк ат минип,
Адырга бүркүт салган жер,
Алдырып кызыл түлкүсүн,
Абыдан кумар калган жер,
Аңгемелеп бастырып
Ар түрдүү аның алган жер,
Аман болсок көрөрбүз,
Айрылдык сенден кайран жер!
Баарысы чыгып түрлүү чөп
Байчечекей өскөн жер
Эртең менен үй чечип,
Эл жайлоого көчкөн жер.
Жашыл ыраң шибер чөп,
Жанаша конуп өзөнгө,
Жаннаттан кыйын жыргалдуу
Жайланып көңүл өскөн жер
Алмач өркөч атанды
Алып келип комдогон,
Төө жабдыгын кооздоп
Ар түрлөнтүп ондогон,
Кызыл-тазыл көч чыкса
Кыз-келиндеп болжогон,
Кыямалуу бешманттар,
Үлпүлдөшүп кыз-келин
Өз боюн түзөп ондогон,
Алтын иймек, чоң сөйкө
Акыректе шаркылдап,
Алтын ырай билерик
Ат чабым жерден жаркылдап
Ала-көөдөн боз балдар

Аралай чаап, талпылдап,
Азаматтар чогулуп
Аңгемелеп көч жандап,
Жайкалган ыраң шиберге
Жанаша конуп, бээ байлап,
Тегерете чоло жок
Оттоп жаткан мал жайнап,
Эртең менен кечинде
Торгою түрлүү тил сайрап,
Атандын көрү шум жалган,
Айрылдык белем шор кайнап.
Жабалактап көч барып
Жаңы журтка конгондо,
Жалпы жүгүн түшүрүп
Жайланышып болгондо
Чаначка кымыз куюшуп,
Жалпы отуруп баарысы
Кызымтал болуп сүйлөшүп
Кыдырата сунушуп,
Кызыл-тазыл үй тигип,
Кыз-келин уук улашып,
Кой-жылкылар короодо
Кошулуп үнү чуулашып,
Жыйналган ыраң шиберге
Чалкадан түшүп сулашып,
Жер тандап боз үй тигишип
Жашоочу беле калың эл,
Ажап эмес барарбыз
Арылып кетсе арам тер,
Ар тарабы Ала Тоо,
Адырга малын жайган жер,
Арманда болуп кетербиз
Айрылып кетсек кайран жер

Атырылып шарданып,
Аркырап аккан кашка суу.
Аңгемелеп жөө басып
Төшкө чыксаң мал жайып
Тизип койгон берметтей
Бетегеси саргайып,
Түбүндөгү чириги
Түрүлө түшүп калдайып,
Агыны катуу кашка суу
Агып жаткан туурадан,
Ар тараптан жел соксо
Атырдай жыты бураган,
Жаш балдары чогулуп
Жарышып балык уулаган.
Шерне баштап, тай союп,
Текши баары дуулаган,
Көлдөп жаткан кымыздан
Көгүчкөндөй суулаган,
Конгуроодой үн салып,
Комузчусу ырдаган,
Конушу шибер, ыран, чөп
Козголбой жатып жыргаган.
Атаганат шум жалган
Айрылдык кандай бул жайдан?!
Анда-санда ат минип,
Айылга барсаң аттанып,
Эшигине барганда
Энтелеп чуркап ат алып,
Көлдөлөң салып астыңа
Чай кайнатып, кант чачып,
Бүгүн конуп кетсең, – деп,
Кадыр кылып, кеп салып,

Кой десе болбой талашып,
Козусун союп, эт салып,
Кайгырабыз ойлонуп
Кайран сый сени сагынып!
Эл Ак-Сайга чыкканда
Үлүш кылып, тай союп,
Эки кочкор, төрт койду
Оокаттуулар бай союп,
Үчтөн-төрттөн бир кылып
Чоң табактан эт коюп,
Алда канча тамагы,
Артып калган эл тоюп,
Кымызын ичип дуулдап
Кырынан жаткан бут чоюп,
Ат кунанды айдатып,
Коё бер – деп, жер болжоп,
Жарашыктуу ат минип,
Жанаша жүргөн эл толкуп,
Кайсы бирин айтайын
Канча түрл үү ой-ойлоп,
Кайгыланып кетебиз
Кайран күн сени биз ойлоп,
Кайгысыз болсоң чоң жыргал
Карап турсак болжолдоп,
Кабардар болуп турабыз
Кайгылуу болуп ой-ойлоп,
Кайрылып барып Ат-Башы
Жүрөр күн барбы сенде ойноп!
Аралап оттоп жайнаган
Адырда аркар-кулжасы,
Ар түрдүү гүлү жайнаган
Адырында, жылгасы,
Шиберге консо суу чыгып,

Каксоолоп журтун ылгоочу,
Күйгөндөн айтып боз балдар
Күнгүрөнүп ырдоочу.
Кымыз жыйнап, тай союп,
Көөнүнчө ойноп жыргоочу,
Аңгемелеп ат токуп,
Ар кимдин жаны тынбоочу,
Аюу менен теке уулап,
Ар бир сабын атчан кырдоочу,
Жаңы жер, Ак-Сай жер калды
Аңгемелеп жыргоочу.
Аралап көчүп эл ашкан
Арашан, Кында бел калды.
Ак-Байтал менен Кең-Суудай
Абасы салкын жер калды.
Аралаш жайлап, бир конгон
Ага-ини, тууган эл калды.
Кайрылып барып конуучу
Балыктыдай бел калды.
Баргызар бекен кудайым,
Баары-жогу тең калды,
Адырда аркар-кулжасын
Аңгеме кылып аткан жер,
Ак үйдү тигип, бээ байлап,
Ар төрүндө жаткан жер,
Ат-кунанды чабышып,
Көк бөрүсүн тарткан жер,
Көлөкөлөп ак үйдө
Көлпүгүп уктап жаткан жер,
Төрт түлүгү шай болуп
Адамдын баарын ачкан жер,
Ар түрдүү ыраң-шиберге
Адырга малын жайган жер,

Атаганат шум жалган
Айрылдык сенден кайран жер.
Өзөндүү булак сазына
Өрдөп чыгып, конгон жер,
Өзөгүнө бээ байлап
Өз эркинче болгон жер,
Карападай сабаага
Калкылдап кымыз толгон жер,
Атырдай жыты буркурап
Каптап турган салкын жел.
Жай-жайына жадырап
Жайлоочу беле калың эл!
Көк-ала төрдү кырчытып
Көөнүңчө коюн жайган жер,
Көп сагынбай бат барып
Көрөр күн барбы кайран жер
Керүүгө чыккан чөптөрү
Килемдин салган түрүндөй,
Байчечекей жел болсо
Кулпунат кыргоол жүнүндөй,
Кечинде кирип аккан суу
Керпапандын үнүндөй,
Келип калдык айрылып
Кетер күн барбы бөлүнбөй,
Тузунду качан татабыз,
Турабыз сенден түнүлбөй,
Таң атарда чымчыгы
Сайраса булбул үнүндөй,
Жайнап жаткан түрлүү чөп,
Жаннаттын чыккан гүлүндөй,
Жаркырап ойноп сен жакка
Жанар күн барбы сүрүлбөй?!
Чымыны жок кең Ак-Сай,

Жатуучу белек көңүл жай,
Жазында көчүп Ак-Сайга,
Жайлоочу элек үч-төрт ай,
Ар жыргалын санасак
Алкымдан өтпөй кызыл чай
Чайкатып ичип кымызды,
Жатуучу белек көңүл жай.
Калыбынча биз барып
Жайлатар бекен чоң кудай!
Жайлоо өтүп, күзүндө
Жадырап конуп түзүнө,
Жаны жердин шибери
Бышып калган кезинде,
Ал кезде көргөн жыргалдар
Ар кимдин турат эсинде,
Көбүргөндүү төрлөргө
Көлөкө түшкөн бешимде,
Балдыркан, ышкын, кымыздык
Баарысы чыккан төшүнө,
Эстегенде кайран жер
Элесин турат көзүмдө.
Көк Булакты көч ашып
Көмкөрүлө көчкөндө,
Жабалактап конуучу
Жайкалган шибер өзөнгө,
Санасак көздөн жаш келет
Кайран күн баштан өткөнгө!
Талаа-Булак, Уланга
Тарап конуп буларга,
Айыл-айыл болушуп,
Өрдөп конуп сууларга,
Тамаша кылсаң кийиги,
Даяр турат ууларга,

Калемде жазган бар бекен,
Кайрылып сага барууга.
Каман-Суу менен Көк-Күмбөс
Шамалынды сагындым,
Тамашалуу күн көргөн
Заманынды сагындым,
Карга-Жайлоо, Жылаңач
Шамалынды сагындым,
Ойноп жүргөн Орто-Сырт
Бийигинди сагындым,
Атчан жүрүп уулаган
Кийигинди сагындым,
Дөңгө чыгып, көөн ачкан
Бийигинди сагындым.
Келберсиген кең Ак-Сай
Өөнүндү кыйын сагындым.
Асманга жакын Ала Тоо
Мөңгүндү кыйын сагындым.
Ар жылга болуп бөлүнгөн
Төрүндү катуу сагындым!
Калп жеринен кармалып,
Набактыга салындык,
Караланып өкүмөткө
Калп жеринен таанылдык,
Катын-бала, эл журтту
Бир көрөргө зарылдык,
Артын берсин Кудайым
Арам терге кабылдык.
Арман өндүү ыр жазып
Аз гана кепти сүйлөдүм.
Абайласаң чоң жыргал
Айлында боштон жүргөнүн,
Түш көргөндөй бир аз жыл

Асылын көрдүм дүйнөнүн,
Артын берсин Кудайым
Азабын тарттым түрмөнүн,
Эпкини экен бейиштин
Ээн басып жүргөнүн!

ТҮРМӨДӨГҮ АРМАН

Жер чымырап, көк жайнап,
Жетишти мезгил – деп, байлап
Көкөлөп учуп боз торгой
Үн алышып көп сайрап,
Ынтызар болдук Ала Тоо
Иш өткөн соң көз жайнап.
Чырпыгы бүрдөп момо алган,
Алма шагы ийилип,
Ар түрдүү жемиш мөмө алган,
Байчечекей төрүндө,
Бакасы чардап көлүндө,
Бетеге белден буралган,
Береке бар чөбүндө,
Жашарып көңүл кубанган
Жашыл ыраң түрүндө,
Ар нерсе түшүп оюма
Акыры ушул өмүрдө,
Турмуш бербей эркиндик
Турамын күтүп өлүмгө.
Алла салган ишине
Акыры бенде көнөбүз.
Аман калсак бул чырдан
Ага-ини жүзүн көрөрбүз.
Өкүнсөк кайта айланбас,

Өтүп барат кайран жаш,
Жаз аптапка байланбас,
Жеңип кышты сайган жаз,
Жан-жаныбар жаз келсе
Жарпын жазып жайланбас.
Кейиш менен зарланып
Кетип барат кайран жаш,
Ээрчип карап артыңдан,
Эми биз болдук айланбаш.
Жалпы журтка мерибан,
Жазып жарпын жайган жаз.
Тал көгөрүп бүрдөдү
Тамыры жерге зилдеди.
Таң атканча талыкпай
Таңшып булбул сүйлөдү,
Боздоп добуш үн салган
Булбулдун муңдуу үндөрү.
Жабырлуу болду биз үчүн
Жараткандын күндөрү,
Жаз жаркырап, жай келип
Жаңы ачылды гүлдөрү.
Жаркыны тийип Советтин
Жалпы Россия гүлдөдү.
Жаркырап бизден башкалар
Жай-жайында жүргөнү.
Баарын ачып барчанын
Байчечекей баш алып,
Баары тегиз гүлдөгөн,
Жашыл ыраң түрдөнгөн,
Жалтанып көзү сүрдөнгөн,
Атын уккан жерлерим
Адамды эриксизден үндөгөн,
Ойноп кимдер күлбөгөн,

Ошондой кимдер жүрбөгөн.
Каниет кылып баркыңды,
Кантейин, Алла өзүн бил,
Каталык бизде билбеген,
Кандуу тырмак колунда,
Кайгылуу көңүл кирдеген,
Сагынычтуу Ала Тоо
Салам айтам түрмөдөн.
Чырпыгы бүрдөп, бүр байлап
Чыңыртып кулун, бээ байлап,
Көйкөлгөн жашыл төрлөргө
Көчүп чыгып, эл жайлап,
Желбегей басып чапанчан,
Көйнөк менен дамбалчан,
Көлөштү салып бутуна,
Көңүлдөнүп жүз жуубай
Көк кашка аккан суусуна,
Эсирген экен кайран абаш
Дөөлөттүн аккан буусуна,
Түш болсо түндүк тарттырып,
Түрдүрүп тушун уктаган,
Ала килең кызымтал,
Адамдын сөзүн укпаган,
Таза эле туруп ыргалып,
Абага басып чыкпаган,
Баланчанын кымызы
Ачуу экен – деп, бышбаган,
Кымызым ширин болсун – деп,
Сабасын кызыл ыштаган,
Колундагы дөөлөткө
Тобо! -деп, нысап кылбаган,
Көп адамдар жүрүүчү
Эгем – деп, келме кылбаган,

Абайласам ал кезде
Бизди аябай кесир кыстаган.

* * *

Тар босого, тар эшик,
Тартибинде кысталдым,
Таалайга жазган шор экен
Табасын көрдүм душмандын,
Таба кылган душмандын
Табасын тапчуу эгем бар,
Таарынбайлык тагдырга
Таалайга жазган ченем бар.
Тагдырдын жазган ченемин
Таалайдан көрсүн деген бар.
Терезеден карасам

Теректин башы чайпалат,
Жашылдан жибек жамынып
Жай келген түрү байкалат,
Капаста жаткан шордуудан
Кандай куш кабар ала алат,
Канаттуу кушка мен карып
Арманым айтам зарланып,
Ак жерден торго чалындым
Арам ниет душман каралап,
Кайыркер болсо канаттуу
Сөзүмдүн баарын ал жаттап.
Чындыкты уккан жан болсо
Чабыттап учуп, айта бар,
Кайрылып барсаң калкыма
Капаста шордуу жатат – деп,
Өлбөгөн жүрөк сокконсуп

Өмүрдүн тузун татат – деп.
Энеден эрте туулбай,
Эмгек менен көз ачтык,
Кыя тартып бирөөгө
Кылып көрбөй биз кастык,
Билген адам түшүнөр,
Биз кудайга не жаздык!?
Он беш жашка чыкканча
Ойноо бала кез болду,
Он алтыдан бер жакка
Ойгонуп акыл-эс толду.
Ойлонсом оор салмагын
Оодарып түшөт капалык,
Оюндун өтүп жыргалы,
Отузга келип такалдык.
Алтымыш жашка жашаган
Атадан калган расмы.
45 тен кыям өткөндө
Кыйноодо болсом распы,
Кымбаттуу кайран 25
Кыйкырсам жетпейт кырааты.
Ар жактын көрүп жыргалын
Алтымыш жашап калбадык,
Берээктен туулуп бул кезде
Беш жашар болуп калбадык,
Унутулбайт өткөн күн,
Убайым тартып зарладык.
Жатса жамбаш талытып,
Жан кейиткен түндөрү,
Бир жыл болду чамасы
Биз подпольго киргени,
Арты болсун кайырлуу
Алымды эч ким билбеди.

Тобо кылам кудайга,
Тагдырдын бардыр чийгени.
Алаамат болот адамга
Ак жеринен күйгөнү,
Тар көпүрөө, тайгак жол
Тартпастыр жалгыз бир мени,
Тарттырмак үчүн бул күндү
Тарткылык айдап үндөдү,
Адам кылат адамга
Ак жеринен күйгөндү,
Кайгырбайын буга да
Калемде барлыр чийгени,
Өзүбүздөн каталык
Өткөн чыгар илгери.
Карындаш болду жазганым
Карачы өңдүн азганын,
Кайда болсо көрөмүн
Таалайыма жазганын.
Бешенеге жазылса
Бендеси ыйлайт агынан,
Бир мен эмес, мында биз
Нечендер түшкөн тагынан,
Бул дүнүйө шум жалган,
Мурунтан ушундай жаралган,
Мусаапыр болуп нечендер
Түрмөдө жатып саргайган,
Актанбаймын Аллага,
Кетирдим, күнөө бир кезде,
Ойлоп-ойлоп олтурсам
Ошолордун баары эсте.
Тобо-деп, куран окубай,
Тоотбой кээде кудааны,
Толгонуп ойлоп олтурсам

Ошондон тарттым убайды.
Аттап аман өтсөм дейм
Алдымда турган дайрадан,
Ага-тууган, эл-журтка
Айланып барсам кайрадан!

КАЗАК-КЫРГЫЗ КӨЧМӨНДҮН КАДИМДЕН БЕРКИ САЛТЫ УШУ

Ат-Башы, Аксай конушу,
Аралаш айыл конуучу.
Күлүктү байлап кермеге,
Күрпөндөн союп шернеге
Күндө эле жыргап жатуучу
Күлпөттүү биздин эл беле.
Кымызды чайкап ичишип,
Кыялдан дартты жоюучу,
Тартылуу түндүк, ак өргө
Таң-тамаша болуучу.
Какылдаган ырчынын
Карагайдан комузу,
Толгоп чертчү күүсү бар
Торгойдон мундуу доошу,
Кашкайган сулуу кыз-келин,
Капшытты курчап туруучу,
Казак-кыргыз көчмөндүн
Кадимтен берки салты ушу,
Кайран заман жоюлуп,
Капталуу темир тор ушу.
Конушу жайлуу тегизден,
Койлору баспай семизден,
Которулуп эл көчсө,

Козголот көңүл эриккен,
Ар форумдуу келишкен
Ат жабдыгы күмүштөн,
Булгаары терлик кундуздап,
Бурчунда чеге жылдыздап,
Буластаган кыз-келин,
Бурала басып ыргычтап,
Кызыл-тазыл ак өргө
Кылчая басып киргени,
Оюнда болсо ар кимдин
Ойноп-күлүп жүргөнү,
Ол дүйнө кимден калбаган
Опасыз, билгин, дүйнөнү,
Берилеби пенденин
Пейлиндеги сүйгөнү,
Опасыз дүйнө жаш-чакта
Орун кылдым түрмөнү.
Ошолордун бири да
Ойлосом түшкө кирбеди,
Аман болсун көргөнчө
Ага-тууган үйдөгү,
Өзүбүздөн каталык
Өткөн чыгар илгери,
Карап көрсөм өтпөптүр
Карманып эч ким дүйнөнү.
Күлүктү кимдер минбеген,
Күүлөнтүп кимдер жүрбөгөн,
Дөөлөтү болсо башында
Дооранды кимдер сүрбөгөн.
Оюна келсе жашчылык
Ойноп кимдер күлбөгөн,
Ошолордун баарысы
Биздин эсте жүрбөгөн.

Жайлообуз Ак-Сай жер үчүн,
Жабырланган эл үчүн,
Аркан бир салса үй калат
Аргыган шамал жел үчүн,
Агызып кетти токтобой
Агыны катуу, сел үчүн,
Сел кетээр да, сай калар
Карылар айткан кеп үчүн,
Ар бир түрлүү жакшылык
Тилеймин тууган сен үчүн,
Актап алчу бар бекен
Айдалып жүргөн мен үчүн.

АЗАПТЫ КИМДЕР ТАРТПАГАН

Бисмилла! – деп кат жазып,
Калем алдым колума,
Атын жаздым Алланын
Арты кетер оңуна,
Амал кылгын мусулман
Ак шарыят жолуна,
Акыры бир күн түшөбүз
Ажалдын темир торуна.
Айтканын кылсак
Алланын Артык пайда соңуна,
Калтырбай намаз бүт окуп,
Кармагын теспе колуна
Кечирип коёт Алла – деп
Кетирбе бекер оюна.
Алхамдуу лилла кечирет
Амал кылсаң жолуна.
Жараткан бизди жан кылып,

Жалгаган жоктон бар кылып,
Азык берген алалдан
Ар түрдүү айбан мал кылып,
Кыл көпүрөө жасаган
Кылычтан тез тар кылып,
Өзүм деген пенденин
Өтөрүнө шар кылып,
Амал кылбай Алланын
Ак калемин кар кылып,
Кутулуп калба ыймандан
Кудурет Алла-таалага
Кул болуштан ар кылып.
Пайгамбарым Мухаммед
Хасий-жаши үмет – деп,
Айтып өткөн зар кылып,
Падышанын ордуна
Партияны кан кылып,
Келтирди кезек кудурет
Кедейди журтка бай кылып,
Келтиргенин карап көр
Кезеги менен кайрылып,
Кылычтан тез Фил сыраат
Көпүрөөнүн алдынан
Көрсөткөн тозок жай кылып,
Ыймансыз пенде шол жайдан
Кетер го буту тайгылып.
Мейлиң кедей, мейлиңбай
Кеп айтамын ушундай,
Дин – карындаш мусулман
Ибадат алгын ушундан,
Калемдин сөзүн кар кылып
Кээ бир го пенде бузулган.
Замандын түрү ушундай

Сактай көр Алла ушундан,
Эрте туруп камынбайт
Окууга намаз багымдат,
Ойлоп көрсөм ошондон
Жаман болбойт эч убак
Караңгы көрдүн ичинде
Катасыз болот бир сурак.
Намаздан бөлөк ал күнү
Алынды сурап ким турат.
Орозо, намаз биздерге
Абалтан бери парз болгон,
Өткөрмөк үчүн жүктөлгөн,
Мойнубузга карыз болгон,
Үмөтүнүн күнөөсүн
Пайгамбарым Мухаммед
Үч катар тилеп арыз болгон.
Айткан ишин кылбасак
Ал үчүн байкап караңыз,
Ак пайгамбар мустапа
Алдына кантип барабыз.
Кежирлик кылбай мусулман
Окугун намаз шыркырап,
Кезектүү күнүн келгенде
Кетесин турбай дыркырап,
Адамдын акын жебей кач
Алың келсе зыркырап.
Көрүнөө тозок отуна
Күйбөсүн жаның чыркырап.
Бергенин Алла тааланын
Пендеси билбей эсирет,
Тойсо карды пенденин
Тобосун колдон кетирет,
Тобо кылсак бир күнү

Токтотпостон кечирет.
Зекет бербей малына
Залал кылба жаныңа.
Алып коет ээ кылбай
Ат, төө болсо колунда,
Буржуазия деген сөз
Бу дагы сенин мойнуңда.
Бул убакта байлыктан
Табалбайсың эч абийир,
А көрөкчү зарп кылсаң
Алал ишке шол табир.

Ак кагазга жазамын
Алланын ызмы шарыбын,
Алдым тилге жат кылып
Измызаттын арыбын,
Жалгыз өзүң улуксуң,
Жаныңда жок шеригиң.
Жан-жаныбар макулук
Жалгыз өзүң жараттың,
Он сегиз миң ааламды
Орду менен тараттың,
Ошолордун баарысын
Өкүмүнө караттың,
Абалы кылып жараттың
Азирети Адам абаны,
Абалы Адам байгамбар,
Ак калемин жайгандар,
Жупты кылдың Обаны,
Журт ошондон таралды,
Баян кылам азыраак
Башка келген балааны,
Айыктыруучу бир өзүң

Ар кандай түрлүү жараны.
Он сегиз миң ааламды
Орун берип тараттын,
Мисалы үчүн пендеден
Амири болуп Алладан,
Бетпак шайтан текебер
Баш ийбеген Адамга,
Жаралган шайтан Азезил
Жааннамда каларга,
Алла-таала медеткер
Ар пенденин алына.
Разул жалал өзүнө
Жалбарамын жалынам,
Канча түрлүү макулук
Кабардарсың баарынан,
Кандай да болсо бир өзүң
Кабар алгын алымдан.
Кайгылуу болгон калк үчүн
Казал жаздым жанымдан.
Бузулду биздин кайран эл,
Буркурап акты көздөн сел,
Каптап кетти толкутуп
Карангы шамал катуу сел.
Көргөн соң түрлүү жабырды
Көңүлдү басты кайгы чер
Ашуусу бийик, жолу тар
Алдыда турат бийик бел,
Басууга дарман кубат жок
Баш айланып болду дел,
Акыл кетип ордуна,
Алсыратты, басты тер.
Алсыздарга сиз жардам
Азирет Аалы улук шер,

Ажал огу аркырап
Атылып кетти нечендер.
Азыркы турмуш эң начар,
Артында кудай өзүң бар.
Улук кудай чеберим,
Унутпайсың берериң,
Урматына сыйынам,
Ушундан башка не дээрим.
Нур тагында Кудайга
Туура барып көздөшкөн,
Азирети Муса байгамбар
Аллага өзү сөздөшкөн.
Паана дүйнө жалганда
Ал өндөнгөн Мусага
Азиздигин билгизген,
Амурт деген дайрага
Айдап Форон киргизген.
Агам – деп, суудан качпаган,
Азасын сууга таштаган,
Ал өндөнгөн дайрадан
Алла – деп, Муса баштаган,
Өлтүрмөк үчүн Мусаны
Өчүгүп каапыр каптаган,
Алла таала эркесин
Агызбай суудан сактаган,
Артынан кирген аскерди
Агызып кайра каптаган,
Өкүмдүк кылган каапырдын
Пендеге иши жакпаган,
Ойлоп көрчү ага-ини
Азапты кимдер тартпаган.
Агуузу биллаа шайтандан
Алыс амал бисмиллаа,

Алланы тилге жат кылып,
Айтуучу карып биз мында,
Тобо деген адамды
Тозок отко туш кылба,
Жусуп да жаткан зынданда,
Ар ким өтпөйт жыргалда,
Жети жашар баланы
Жезиттер-каапыр кырган да,
Мухамедим Имимди
Нур таштар залал кылган да,
Амири аба Муселин
Аман калган мындан да,
Аллага кылган сажида
Мекеге жезит кууганда,
Азирети Муса пайгамбар
Аман калган суудан да,
Атуу жаза мойнумда
Алсыз болуп турганда,
Алла таала жардам бол
Акка – моюн сунганда,
Келтирген түрлүү кабарды
Калем шарып куранда,
Бербесе кудай ыйманды
Пенделикке кубанба,
Мазмуну менен бул иштин
Маалим болдук дубанга,
Райым тилеп кудайдан
Раазы болдук буган да,
Медина кеткен Мукамбет
Мекеден жезит кууганда,
Ибраим каалаган
Исмаилды курбанга.
Алла ырайым кылыптыр

Акка моюн сунганда,
Асмандан түшүп ак кочкор
Ажалга болгон себепкер
Аргасыз болуп турганда.

* * *

Тагдырыма кудурет
Талап кылам жалбарып.
Ойлоп өткөн күндөрдү
Оорубай, өндөр саргайып,
Ойноп-күлүп жүрүүчү
Опасыз ишке туш келип,
Көргөзсө кудай ар ишти
Көтөрөт азиз пенделик.

* * *

Туулган соң өлмөк чын,
Ушул жазган эрмегим,
Башынан байкап келебиз
Ажал өлүм жеңгенин,
Бурулуп эч ким кутулбайт
Сунуп келсе чөнгелин,
Бул жалганчы дүйнөдө
Бузуктукту сүйбөгүн,
Өкүндүрөт ойлосом
Өлбөчүдөй жүргөнүм,
Ойлоп көрсөм эч кимге
Опасы жок дүйнөнүн,
Арам иштен кайтмакты
Алсыздыктан билбедим,
Кечире көр бар кудай

Күнөөсү көп пенденин,
Керим, Райым атындан
Келтирип ыйман тиледим
Мухамбетке үмөтмүн
Мусулмандык диним бар,
Муну ойлоп сүйүнөмүн.
Жатсам, турсам ойлонуп
Жардам тилейм шолордон,
Медет кылса бар кудай
Мээнеттүү шордон чыгармын,
Жалпы журтту жалгаса,
Жакшы кабар угармын.
Санаалаш курбу-курдаштын
Саламын качан угамын,
Саламат бол курдаштар,
Зарланып мында турамын,
Өмүрүңдү курдаштар
Өтүнүп актап сурадым.

* * *

Кызыл тилим барында
Кыйлага жетээр эрмегим,
Рас болсо акылы
Раазы болмок пенденин,
Аселде тагдыр шол болсо
Арылбай тартпайт эмгегин.
Башка келсе убайым
Паана берсин кудайым,
Айрылтпасын теңинен
Ар адамдын жубайын,
Жалпы биздей карыпты
Жалгаар бекен кудайым,

Жазууда тагдыр шол экен
Кандай бир айла кылайын!
Колума калем аламын,
Көтөрсөм сөздү табамын,
Алла-таалам кабыл кыл
Ар пенденин талабын,
Айып көрбө ага-ини
Айтууга бир сөз самадым,
Бешенеге келтирди
Большевиктин заманын,
Барбардигер жеткирер
Пайданын да, залалын,
Жараткандын эрки бар
Жакшы кылса жаманын,
Тируүлүк женет баарысын,
Тилейлик жандын аманын,
Ажап эмес кудайым
Көргөзсө журттун жамалын!
Жаздым салам кат менен,
Жалындуу эпкин тап менен,
Жашчылык өмүр өтөбү
Жабырланып дарт менен,
Жоопкер болдук өкүмгө
Жоюлбаган дат менен,
Өкүмөткө таанылдык
Өзгөчө кыйын ат менен,
Өң көрүшөр бекенбиз
Өнүп өскөн калк менен,
Тагдырдын жолу тең эмес
Таалайга бүткөн бак менен,
Таанылат союз СССР
Тарыхы кымбат нарк менен,
Кылымды салды бир жолго

Кыраакылык салт менен,
Күндөн күнгө ашынды
Күрөшүп эски тап менен,
Жалгыз өкүм тең кылбас
Каранын ишин ак менен,
Тендик кылса болбойбу
Текшерип процент менен,
Большевиктин чын жолу
Байланышбайт калп менен,
Жазыксызды бант кылган,
Жабырлоону шарт кылган
Жазыкты көрөм турмушта
Жалганды чындай айттырган,
Өлүмгө чейин жазаны
Өз мойнуна тарттырган,
Үзбөй үмүт дагы эле
Үмүткөрмүн тагдырдан.

* * *

Алты тыйын пул болуп,
Агасына кул болуп,
Айланайын атындан
Азирети Жусуп сатылган.
Райым тилеп кудайдан
Алты жыл зындан ичинде
Азирети Жусуп олтурган.
Алла-таала жар болуп,
Аян берген түшүндө,
Барабар нуру ай менен,
Бардасы болгон жүзүндө,
Пайгамбар Жусуп, атүгүл
Падыша болгон Мисирге.

Райым кыл Зулжалал,
Ибараталгын ошондон,
Жети жыл жатып зындандан
Жеңилип андан бошонгон,
Айрылып бүгүн эркинен
Азиз пенде кор болгон,
Айланам темир тор болгон,
Азаптуу кыйын жол болгон,
Сактай көр Алла бир өзүң
Заарлуу тырмак колдордон,
Ар кимдин эрктүү дөөлөтү
Адамзатка кор болгон,
Өкүнүч менен жаш өмүр
Өтүп барат болжолдон.

* * *

Азирети Мустафа
Абиби болгон Алланын,
Ошолор да көтөргөн
Оор, жеңил салмагын,
Абуу жайыл Лаапкаа
Булар да кылган жаңжалын,
Мына ушундай мубарик
Тиштерин шейит кылган да,
Казал кылып мен жаздым
Калк чогулуп сындагын,
Катасы болсо сөзүмдүн
Кары-жашың ылгагын.
Айып көрбөй сөзүмдөн
Алып салгын жалганын,
Жалдыратпай биздерди
Жалгыз өзүң жалгагын,

Айрылып ага-туугандан
Аның үчүн зарлаймын,
Алым начар, медет кыл
Азирет Аалы балбаным!
Арам пикир душманын
Ар кимге кылар жалааны,
Алла-таала сактаса
Аргында жок залалы.
Калемде кудай салганга
Кантейин мынча кайгырып,
Көбүнчө тилеп өтүнсөк
Аллага ыйлап, зар кылып.

* * *

Жалган дүйнө паанасы
Жаралып нечен кан өттү,
Алланын сүйгөн баатыры
Азирети Аалы шер өттү.
Ар кандай көрүп кычасты,
Ар түрлүү пенде жан өттү,
Үрүстөм баатыр шер өттү,
Бактысы баштан тайбаган,
Бактылуу нечен бек өттү,
Кычастуу ушул шум жалган
Нечен арстан, шерди түгөттү,
Иса, Муса, Мукамбет
Пайгамбарлар дагы өттү,
Үч миң жыл жашап Улукман
Ар кимге табып кары өттү,
Кербаланын чөлүндө
Жезиттен башы кесилип,
Шейит болуп эзилип

Асан-Үсөн бала өттү,
Башынын жалган ушундай,
Басынып санаа бузулду ай,
Туругу жок шум жалган
Турбайт экен бузулбай,
Кадимтен эч ким бул жайды
Карманган эмес бузулбай,
Пайдалуу болсун арт жагы
Пайгамбар көргөн биз тургай,
Он сегиз миң ааламга
Акимдик кылган Сулайман,
Алладан ажал келгенде
А дагы өткөн бул жайдан.

* * *

Азирети Айыпты
Үч жыл курт жеп айыкты,
Азап тартып ал үчүн
Аллага канча зарыкты,
Жабышып курттар жабылса
Жаратканга жалынды,
Миң жеринен тешилип,
Мүңкүр болуп сабылды,
Калбырлап курттар жегенде
Катуу тарткан жабырды,
Ошончолук балаага
Айып кылды сабырды,
Алла таала Кудайым
Аман койсо жанымды,
Билдиремин өтүнүч
Бир өзүнө алымды,
Разул жалал биз карып

Жарлыгыңа көнмөк чын,
Жан жараткан бир Алла
Лаилахмус каламда
Жазылганын көрмөк чын,
Айланып ажал жеткенде
Азыл пенде өлмөк чын.
Жан-жаныбар жанагы
Жалганда тирүү калабы.
Падышалык өкүмү
Байкасам нары барабы.
Абалы кылдың Адамды,
Апсел үчүн пендеден
Амир болуп Алладан,
Периштени Адамга
Коомдукка арнаган.
Коом болуп периште
Сажида кылган Адамга,
Бетбак шайтан текебер
Баш ийбеген Адамга,
Ал Адамдын баласы
Азирети Шиш өткөн,
Алда канча макулук,
Ааламдан канча киши өткөн,
Падыша Кудай апы кыл,
Башымдан канча иш өткөн,
Жаннатты тирүү жай кылып
Жаа Ыдырыс байгамбар,
Өзүндөн жардам болбосо
Өзгөчө канча айлам бар.
Аппак динди тааныткан,
А дагы өткөн баанадан
Зикирия байгамбар,
Сизди да каапыр таарыган.

Дабут, Саалы байгамбар
Булар да өткөн дүйнөдөн,
Миңжашаган Азирет
Нуулар өткөн дүйнөдөн,
Ошол өндүү Ибраим
Отко салса күйбөгөн,
Кудаанын досу Ибраим
Кутулуп чыккан жалындан,
Тирүүлүктөн өтүнүч
Тилеймин жардам баарындан.
Кандай да болсо бир өзүн
Кабарлар болгун алымдан,
Төрт миң бир жүз жыйырма
Байгамбарлар баары өткөн,
Өзүн сактап кала албай
Аким табып кары өткөн.
Акырында Мукамбет
Ак Рассул дагы өткөн,
Хасий-жапий үмөт – деп,
Айтып-айтып зар өткөн,
Омор, Осмон чалияр
Абу-Бакир, Аалылар
Шол өндөнгөн жар өткөн,
Аселде – азиз жан өткөн,
Ал Адамдын баласы
Дөөтү өзү байгамбар,
Алар да өткөн дүйнөдөн
Отуз үч миң заабалар.
Олуялар дагы өткөн,
Таажысы бар башында
Так-Сулайман кан өткөн.
Лааиллаха иллалла
Пайгамбарым Мухамед,

Тили келген келмеге
Дин мусулман сага үмөт.
Улук калам куранды
Урматы үчүн булардын,
Хапурайым атындан
Бир нажаплык сураймын,
Апу эткин бир Алла
Каталык өтсө тилимден,
Кайрылып жардам тилеймин
Хавзул хасам пиримден.
Жалгыз өзүң медеткер
Жаа зул жалал жалгыз ак,
Адөөлөтүм султансын,
Айыштууну өзүң тап.
Кар кылбастан кудайым,
Койсо болду денди сак,
Көңүлүм чөгүп ар убак
Кайгыга көңүл басынат,
Мен шордуу, кайрат ко кылсам жазылат.

* * *

Үпүптүн эки баласы
Үңкүрдөн набыт болгондо
Кысасы менен Улукман
Кырк жыл жаткан зынданда,
Ошолор да өтпөптүр
Өмүрүнчө жыргалда,
Кимдер бизче болбогон
Баана дүйнө жалганда,
Өтүп кетти нечендер
Өксүп-өксүп арманда,
Кыскасы кылба шерменде

Кудурет, кыяматка барганда,
Кадыр Алла бер жардам
Кайрылып элге барганга.

* * *

Азирети Кысыр байгамбар,
Артында кырк чилтен бар,
Тиер бекен жардамын,
Тилеги жетсе пенденин,
Баабедин накшыбан
Пирим медет кылбаса
Бир тыйынча пайда жок
Миң күнү зарлап ыйласам.
Кудай сүйгөн жан үчүн
Курбан болгон ак үчүн,
Жаа Исмаил пайгамбар
Жалбарамын ал үчүн.
Асан-Үсөн эгиздер
Кербаланын чөлүндө
Бөөдө шейит кетишкен
Биймандардын каны үчүн,
Кадыр Алла бер медет
Карыштардын алы үчүн.
Асан менен Усеин
Ан Азирет жээни эле,
Атасы анын Куданын
Анык сүйгөн шери эле,
Азирети Буубатма
Жаным балам дээр эле,
Эгиз күйгөн шамчырак
Эки ааламдын беги эле,
Атаңа наалат жезиттер

Аларга кылган зулматты,
Сураса да бир кашык
Суу бербестен кууратты,
Опасыз жалган дүнүйө
Ойлочу кимди жыргатты.
Кабыл кылчы бар кудай
Кайгылуу тилек зарымды,
Жамандык менен билдирип
Жайбагын журтка наамымды,
Сыпатың улук барабар
Сындырба назик шагымды.

* * *

Баян кылам азыраак
Баштан өткөн жумушту,
Бар кудаанын буйругу
Балык жуткан Жунусту.
Кырк күн балык ичинде
Кылды насип турмушту,
Жараткан өзүң билесиң
Жакшы-жаман кылышты.
Залал тартпай ушундан
Сак-саламат бошонгон,
Кыйноосун тартып өкүмдүн
Кызыл жүзүм бозоргон.
Ийменбей алып таштасын
Ийриси болсо сөзүмдүн,
Райым медет кылбасаң
Иш өткөндүр өзүмдөн.
Кезеги менен жалгасаң
Кетирерсиң шорумду,
Айла өзүндөн болбосо

Айтамын кимге зарымды,
Иса, Жакып байгамбар
Издеймин сенден кайырды.

* * *

Ийма-Масем Усейин
Ак байгамбар жээни эле,
Азирети Аалы атасы
Алланын сүйгөн шери эле.
Эгиз күйгөн шамчырак
Эки ааламдын шамы эле,
Тагдырда бүткөн жумушка
Табылбайт себеп деги эле,
Азиздерди кудурет
Айрым алчу кеп эле.
Калемде кандай тартылса
Карабайт кудай көнүлдү,
Мерифан кылса бектерге
Берет эле өмүрдү,
Туура келген ажалга
Тушунда берди өлүмдү,
Кербаланын чөлүндө
Жезиттен каны төгүлдү.
Эки ааламдын чырагы
Энеден эгиз туулган,
Изазандын суусунда
Адалданып жуулган,
Алладан ажал жеткенде
Айнектей көзү жумулган,
Азирети Бүбүбатма
Ажыраган эгиз уулунан,
Ошого жардам кылбаган
Опасыз экен шум жалган.

Ар канча көпөс болсоң да
Аралжы болбос байлыгы.
Атабыз Адам байгамбар
Аны да койбой алдыбы,
Топурактан жаралган
Денебиздин барлыгы,
Тенирим салды көңүлгө,
Терең санаа кайгыны,
Кудаанын досту Мухамед
Кутулуп мындан калдыбы,
Как өзүнө шер кылган
Азирети Аллыны,
Сулхар найын Искендер
Суу түбүнө бардыбы,
Абалы өткөн Сулайман
Ааламга машбур кандыгы,
Алтын такты таажыдан
А дагы бир күн тайдыбы,
Адилдин Арунрашит
Ааламгатийген айдыны,
Ошолорду койгон жок
Опасыз дүйнө тарлыгы,
Башка келген машакат
Барган сайын арбыды,
Ажал-өлүм мергендей
Артыбыздан андыды,
Ааламдан өтпөй ким калат
Алланын бирдир жарлыгы.
Акты кара кылбаска
Алланын берген анты бар,
Аның үчүн ар бир иш
Амири – деп, айтылар.

* * *

Санатына жан жетпейт
Жан-жаныбар эсеби,
Жалган дүйнө түбүнө
Өлмөйүнчө жетеби.
Ажал-өлүм бир бирден
Алып жатат кесегин,
Пайгамбарлар, падыша
Барлыгы өткөн нечени,
Жер ортосун билсин – деп,
Белгилеген Мекени.
Бейиштин Ур кыздары
Бели тутам буралган,
Бешенеси жаркылдап,
Бетинен көз уялган,
Алтын жака тон кийип,
Атырдан куюп, сыланган,
Ажап эмес алсаңар
Айрылбасаң ыймандан,
Жаннат үйдүн баарысы
Жакут менен шыбалган,
Зумураттан түркүгү,
Кудайга чындап берилген
Пендеси көрөт ушуну.

* * *

Жаздым болсоң дүйнөдөн
Шооласы жок караңгы,
Жалгыз касат көрүндү,
Топурактан жаратып,
Адам кылды жөнүндү.

Тобо кылсаң, кылбасаң
Көрөсүң шондо сонунду.
Азиз кылып баарынан
Адам болуп жаралды,
Ажал жетсе бир күнү
Азиреил жан тартса,
Алган жандын баарысы
Сурга барып камалса,
Азапты көрөт – деп, айтат
Ала-кыял арамзаа,
Ажал жетсе токтоо жок
Алик менен Саламча,
Акыретте бөлөк жан
Азап тартпайт адамча.
Жалгандыгы билинер
Жаның кетсе дененден,
Жарык күнүң түн болуп
Шамчырак көзүң жумулсаң
Алты келме – Беш ыйман
Айтып жүрсөң диниден,
Ажеп эмес ыйманың
Айрылбаса дилиңден,
Андап көрсөк ушундай
Аят адис илимден,
Асыресе бир катар
Акыретте тирилген,
Көшөгөнүн ичинде
Көөдөнүн чыгып кумпайып,
Көңүлү калган эмедей
Көз жумулуп сумсайып,
Керегенин алдында
Керилип жатсаң бой керип,
Кетип, таштап калганың

Келбес болуп кылчайып,
Көрүндү казар тууганын,
Көйнөгүн алар жууганын,
Көрүнгөн минип чуркатар
Артында калган бууданын.
Дааратынды алдырып,
Табытка ороп салдырып,
Артында калса балдарын,
Кара жоолук салынып
Ыйласа сенин алганы?.

КЫРК ПАРС

Амал кылгын аятка,
Азыр болгун дааратка,
Дагыл болгун жаннатка,
Жакын болбо наалатка,
Достун көөнүн оорутпа,
Достун көөнүн оорутсаң
Тептиресиң сары атка.
Дос – кудаанын бир аты,
Жамандык болбос уяты,
Алты ай – кезик ооруса
Адамдын болбос кубаты.
Шарияттан сөз айтат
Молдолордун зиреги,
Шамал тийсе шоодурайт
Шаармандын тереги,
Кагазын окуп калтырайт
Молдолордун жүрөгү
Кабыл болсун ааламга
Мусулмандын тилеги,

Кайгылуу кылган момунду
Карачы көрдүн дүмеги,
Маселе-маани сүйлөбөйт
Молдолордун керени,
Акылсыз жаман кишинин
Аселде тийбейт кереги,
Азезилдин пейили
Жакшыны жаман демеги,
Жакшыны айтпа жаман – деп,
Алалды айтпа арам – деп,
Алладан зарлап тилегин
Байтиллага барам – деп,
Опасыз жалган дүйнөдө
Ойлобо тирүү калам – деп.
Кудаанын берген аяты
Куран шарып калеми,
Чыгып кетсе чымын жан
Чыккан соң кайра келеби,
Азирейил периште
Алган соң жанды береби,
Адамдын жанын камаган
Сур деген бар дейт челеги,
Аят менен билгизген
Алланын улук кереми,
Кудая – деп, курдаштар
Ата менен энени
Ыраазы кылып баксаңар
Ырыскыңды кайтарып,
Ыймандан кудай берери,
Дамбылдадан сурасаң
Далилин айтып береди.
Аяттын сөзүн мазмуундап
Айтып жатыр молдолор,

Бйман кылбай эсирип
Азезилден болбоноор,
Тезбе тартпай, теминип
Доорандан алган олжоноор,
Мегежин менен доуздун
Териси – деп ойлоноор,
Акылың болсо жаныңды
Аманат – деп болжоноор.
Шарият айтпа жунупка,
Молдонун сөзүн унутсан
Борумун окшош дудукка,
Азезилге алдатсан
Түштүм – деп, ойлон кудукка,
Жааннамдын түбүндө
Кудук бар дейт от жаккан,
Аллага жазган пендесин
Арашан кылып кайнаткан,
Оозунда бир миң тиши бар
Ажыдаарга чайнаткан,
Дининди күтүп Алла – деп,
Тилинди тарт кайбаттан,
Белинди байла мусулман
Беш намазга кайраттан,
Мусулмандын баласын
Сооп үчүн жараткан,
Буркандан угуп сөздөрдү
Молдо Нурдин окушун
Булбулдай тилин сайраткан,
Акыретти мазмуундап
Окуп билдик аяттан,
Ажыга барып өлгөнгө
Орун берет жаннаттан,
Бйманы бар адамдар

Шариятка ык кылар,
Азыр болуп дааратка
Азанды эрте чакыرار,
Алла-таала кудайдын
Беш парсынан кутулар.
Жазгым келсе казалды
Жамгырдай болуп чубурган,
Жарга казган ыштыктын
Түтүнүндөй буралган,
Алдамчы экен шум жалган,
Аныктап айткан сөздөрүм
Адамга жакшы угулган,
Ажалы жеткен пенделер
Үстөмөндөп жыгылган,
Периште келип жан тартса
Пенденин көзү жумулган,
Беш намазды парс кылып
Мусулманга буюрган,
Пейли бузук бай адам
Мекеге барбай пул жыйган,
Сүйлөймүн сөздү калыстан,
Сүннөт менен парыстан,
Ар түрлөнтүп сөз айткан
Акун, Нурдин даанышман,
Беш Ислам менен жети ыйман
Жеткирип үйрөн мусулман,
Молдо пачча боз балдар
Ибарат алгын ушундан.
Он эки парс намазды
Окусаң турат кагазда,
Жана үч парс, гузул да
Жалган сөз эмес ушунда,
Төрттөн сегиз парс болот

Таямум менен дааратта,
Сага датман пенденин
Сарайы даяр жаннатта,
Айизне парс эки парс
Аммур Мааруп наймункур
Төрт тоолору удаалаш,
Далили менен билбесең
Дааратындын сообу аз.
Анан бир парс илимде,
Айрылбагын дилинден,
Чымындай жаның барында
Чыгарбагын денинден.
Кырк парс бүттү тамамат
Үйрөнүп ал жамагат.
Сооп болор иштерге
Кылганда болот далалат.

АЛА-ТООНУ САГЫНУУ

Буюрганбы жараткан
Өмүр бою түрмөнү,
Арты болсун кайырлуу
Кудаанын ушул күндөрү.
Таалайыңа келгенин
Тартмагы анык пенденин,
Сууруп кылыч кынынан,
Сунуп турат чеңгелин,
Өтүнүп актан тилеймин
Өкүмгө нысап бермегин,
Туулган соң көрмөк шарт
Турмуштун түрлүү эмгегин,
Акыры бир күн көрөбүз

Кайсы турмуш жеңгенин,
Уккандар үчүн канимет
Ушу жазган эрмегим.
Эгин айдап жаз менен,
Бышыкчылык күз менен,
Ошол жерди эстесем
Жүрөктүн башы тыз деген.
Абасы бийик Ала Тоо,
Ала Тоо биздин кенибиз,
Абасы таза, эң сонун
Ала Тоо болот жерибиз,
Саймалуу калпак, сары шым
Салтанаттуу элибиз,
Атка минип бастырсаң
Ачылат сонун көөнүңүз.
Берен го кыргыз элибиз
Беттешкен жоосун жүдөткөн,
Айланайын зор Кудай
Арылта көргүн күнөөмдөн.
Агын суу агып тоосунан,
Аркары качып зоосунан,
Илбээсин түрлүү, бөрү алган
Адыры терең коосунан,
Үн салса улар тоосунан
Мөңгүсү түшүп ташыган,
Көкмоюн чүрөк каз-өрдөк
Көктөмдүү шалбаа сазынан,
Талаа-түздө топтолгон,
Чокусун жалап шордогон
Кийиги туйлап оттогон,
Бөрү, түлкү аралаш
Бөксөсүндө жойлогон,
Адыры толгон илбээсин,

Тоосунда кийик төлдөгөн,
Канатын кагып каз, өрдөк,
Карасууда ойногон.
Кайырмалуу сонону
Карчыга салган илдирет,
Калк ичинде курбунун
Кадыры бүгүн билинет.
Көйкөлгөн шибер төрлөргө
Көчүп кимдер конбогон,
Көп жердеген адамдын
Көөнүндө кайгы болбогон,
Көнүл ачып эрте-кеч
Көл жакалап бойлогон,
Бар кезинде билбепбиз
Баркынды кимдер ойлогон.
Баары тегиз бүрдөгөн
Жашыл ыраң түрдөгөн,
Жалтанып көздөр сүрдөнгөн,
Атын уккан жерлерин
Адамды эриксизден үндөгөн.
Кырк күн жүрсөн аралап
Кыйла адамдар таң калып
Кызыгып адам тойбогон,
Тунарыктап Ала Тоо
Туман курчап торгогон.
Кемселчен басып буралып,
Керилип үйгө кирбеген,
Көпкүлөң тартып жигиттер,
Көрмөксөн болуп сүйлөгөн,
Алгыр куш алып колуна
Ар бирөө бирден үндөгөн,
Ал кезде кимдер го дооран сүрбөгөн.

* * *

Атактуу Ак-Сай жайлоодон
Тай, кунан минип жарышып,
Жаш балдар балык уулаган,
Көлдөп жаткан кымызга
Көгүчкөндөй суулаган,
Элес-булас ойлонсом
Көңүлүм толуп кубанам.
Ошондой жыргал жеримден
Айрылдым кандай туурадан.

* * *

Ат кылып минип торпоктон,
Торпогунун мурдуна
Өткөрүп чүлүк арчадан,
Жаш балдар чуулап ойноочу
Улак тартып буурчактан,
Жаш кыздар үйдө олтурчу
Орун алып бурч жактан,
Орогон болуп элечек,
Кыз беришип куурчактан.

* * *

Атырылып шаркылдап
Агып жаткан Кашкасуу,
Кыз-келиндер чогулуп
Ойноп жаткан ызы-чуу,
Күйгөндөн айтып боз балдар
Күүлөнтүп боюн жазуучу,
Арасына барууга

Азамат эрлер кызуучу.
Түнкүсүн короо кайтарып
Кызыкка жаштар батуучу,
Карышкыр тийсе короого
Калп эле мылтык атуучу,
Көйкөлгөн мейкин талаага
Көкбөрүсүн тартуучу,
Алды, качты болгондо
Айылга толгон ызы-чуу,
Береби кудай ушуну
Көп мунда минтип жатуучу,
Жылас болгон дүйнөнүн
Жыргалдуу кези мына ушу!
Жыңайлак бассаң жумшак чөп
Жууркандай болуп былкылдап,
Кыдыра бассаң короону
Кыз-келиндер чогулуп,
Кайтарса короо шаңкылдап,
Күмүш чолпу чач-мончок
Үндөрү чыгып шаркылдап,
Ай караңгы, күн ачык
Асманда жылдыз жылтылдап,
Жаны үйрөнчүк мергендей
Жабыттап басып былкылдап,
Атаны кайран жашчылык,
Ойлосом ошол мезгилди
Опкоолжуйт жүрөк зырпылдап.

* * *

Буластап ойноп күлөөрдө
Бул болду биздин күнүбүз,
Айдай болгон кыз-келин

Кыйкырсак жетпейт үнүбүз,
Азыр да жыргал жолукса
Биз – апийимдин гүлүбүз.
Жыйылган оокат, тапкан мал
Жыргатып кимди куунатты,
От жалындай өмүрүм
Отко күйүп, сууга акты,
Опасыз дүйнө шум жалган
Ойлочу, кимди жыргатты.
Боолуу боз куш учуруп
Боз ала чүрөк алдырбай,
Төрт бутуна така уруп
Төшүлтүп жорго салдырбай,
Түйшүктүү күндөн кутулуп
Ушундай кенен турмушта
Түшчүлүк кумар кандырбай,
Ажырап эл журтумдан
Азапта турган чагым ай.
Жылкынын тандап сулуусун
Суурултуп күлүк минбедим,
Турмуштун ушу күнүндө
Тууларды билбедим.
Кызыл торко лампук
Суусар бөрк башка кийбедим,
Так ушундай жыргалда
Он беш жыл дооран сүрбөдүм!
Каргылуу тайган агытып
Адырдан түлкү алдырбай,
Карагай чердин ичинен
Карышкыр, илбирс, мүлк албай,
Ошолорго кошулуп
Уларча тоодон үн салбай.

* * *

Табалаган душмандын
Танабын тартар нечен бар,
Тарыхта жазган турбайбы
Эр жигит, таалайдан көргүн деген бар.
Калкымда эркин жүргөндө
Кадырын билбей дүйнөнүн,
Катарлап кулпу салынган
Кара цемент үйдөмүн,
Кандайча болуп жатканым
Кабарын билбейт үйдөгүм,
Катуу кылмыш мен үчүн
Камерде жатып күлгөнүм,
Боорунда бар кош эшик
Айнек менен чапталган,
Качып кетчү эмедей
Артынан кароол сактаган,
Адамда көп калбаптыр
Түрмөнүн тузун татпаган,
Кесиби экен тергөөнүн
Тездетип ишке шашпаган.
Адамдын жайын көп билбейт,
Буга кирептер болуп жатасың,
Астымда цемент керилген,
Жатуудан жанбаш эринген,
Түрмөдө жалгыз мен эмес
Нечендер жатат керилген,
Кутулуп ушул туткундан,
Туз татам качан элимден?!
Асты бар цемент, үйүм таш
Толкундап турам кемече,
Билектей темир шатылуу

Жарыктык берген терезе,
Абайлап көрсөм арбакмын
Жүрөгүм согот дебесе.
Айланып учуп шаншыган
Алгыр элем куштардан,
Жетип тилек кудайга
Кутулсам деймин ушундан.
Тянь-Шань аты эң улук
Күн тийбеген зоосу бар,
Күнгүрөнгөн доошу бар,
Аллага мажбур Тянь-Шань
Ала карлуу тоосу бар,
Көк мейкин аска музу бар,
Ар жерден аккан суулары
Ар тараптан кошулар,
Ар түрдүү ыраң чөптөрү
Адырында жошулар
Абасы бийик, таптаза
Адамга сонун ушулар.
Ырыска шерик Тянь-Шань
Аска-аска курбу бар,
Аркырап аккан суусу бар,
Сайрачу түрлүү кушу бар,
Санаса көңүл бузулар,
Абасы жыттуу жыпардай
Айтууга сонун ушулар.
Эркиндик менен туткундан
Жазмак болдум аралаш,
Эсиме түшүп козголду
Эл журтта жакшы санаалаш,
Элестетип өткөндү
Эч адам болбос санабас,

Толкунунда турам дайранын
Тозокко жакын чамаалаш.
Бир кезекте эркиндик
Жаркылдап ойноп күлгөн чак,
Самаган ишим орундап,
Саатына өсүп таалай бак,
Өткөрдүк нечен жыргалды
Өз эркимче жаркылдап,
Тарткылыкка чара жок
Дайрада турам кылкылдап.
Түрмөнүн тарттым жабырын,
Түк калбай менин сабырым,
Билбей жүргөн экенмин
Эркиндик күндүн кадырын,
Кыялын эстеп ич күйөт
Кыз алып сүйгөн жарымдын.
Эркиндик күндө жүргөндө
Көбөйүп тамыр-дос, тааныш,
Күнүнө өсүп арышым,
Мас болуп дөөлөт күчүнө
Бапалык экен калышым,
Ажыратып ар иштен
Айтпасак болбойт баарысын,
Антташкан дос бул күндө
Аялга жардам көрсөтпөй
Кетиптир салып далысын.

* * *

Кара-Суу, Кош-Көл, Шарпылдак
Каз-өрдөк учат каркылдап,
Асынып кошооз барданке

Аң кылчуу белем шартылдап,
Кадырлуу иним Сатаркул
Казал жаз – деп, сурадың,
Капалык түшүп башыма,
Кайгырып турган убагым.

* * *

Аргымак минип алкынтып
Ашып кетер бел кайда,
Азабың бирге тартам-деп,
Айтып жүрчү эл кайда,
Азапка түшсө бул башың
Кайрылбайт экен мындайда.
Күлүктү минип күүлөнтүп
Ашып кетер жер кайда,
Күйүтүң бирге тартам – деп,
Айтып жүрчү эл кайда,
Күйүткө түшсө бул башың
Кайрылбайт экен мындайда.

* * *

Камакта кимдер жатпаган,
Кайгыны кимдер тартпаган,
Каалаган ойго жетмекчи
Кайратынан кайтпаган,
Канатым түлөк жаш элем
Калкым сүйүп таптаган,
Аскалуу тоодон үн берген
Балапан барчын мен элем,
Калкылдап турам учканы
Казаба зоолуу аскадан.

* * *

Башымда бактым турганда
Күткөмүн мен да курдаштан,
Кенешти бирге сырдашып
Олтурган жерден турбастан,
Жанаша басып бир жүрүп,
Оюбузча жыргашкан.

* * *

Бир кезекте жыргашкан,
Бирге басып сырдашкан,
Орундалып айткан сөз
Олтурган жерден жылбастан,
Карыптык башка түшкөндө
Кабар жок бир да курдаштан.
Айтылган сөздү аткаруу
Абалтан элдин салты бар,
Кубаттуу жардам көрсөтүү
Курдаштыктын баркы бар.
Башка түшсө бул ишти
Көрөрсүнөр жалпынар.
Казатка чейин шерттешкен
Канекей берген антынар,
Кайгылуу күндө жүргөндө
Катынча жардам көрсөтпөй,
Чыктыбы эми калпынар.
Канчалык жапа тартсам да
Калбайын кайрат сабырдан,
Качкан болсо бак таалай
Кан түшөт алтын тагынан,
Каарына алса жараткан

Капканга түшөт кабылан,
Жазылган шордон кутулсам
Жарылар жүрөк кабынан.
Ушундай турмуш, ушундай,
Учалбай тоонун кушундай,
Камакта жатсаң кар болуп
Калмакбы каның бузулбай,
Жабыркаттын жаш жанды
Жазыксыз шордон кутулбай,
Түгөттү түрмө туркумду
Түлөтүп бир күн учурбай.

* * *

Аркар, кулжа жайылат
Агала төр салкынды,
Сактоосуз чирип дат болот
Салмагы оор алтынды.
Өкүнгөн менен пайда жок
Өтүп кеткен салтынды.
Бошонбой торго чалынып
Боолуу боз куш талпынды,
Эл ичинде билбепмин
Эркиндик сенин баркынды,
Эсен-аман көрөмбү
Эми кайра жалпынды.
Туткунда жүрүп сүрөттөп
Түшүндүрөм жеримди.
Нарын, Долон ашуучу
Атактуу Торгарт белимди,
Туулгандан бирге өскөн
Тели-теңтуш теңимди,
Түбөлүк эсен көрөмбү

Тууган-урук элимди,
Санаадар болуп түрмөдө
Сагынам өскөн жеримди,
Санабай кантип коёмун
Санаалаш өскөн теңимди,
Саламат эсен көрөмбү
Санжыралуу элимди?!
Кутулармын бир күнү
Кудайга ишим ак болсо,
Таалайлуу адам кутулат
Сыймык менен бак консо,
Эптеп жанды багарбыз
Оорудан кудай сак койсо,
Көрүшөrbүз бир күнү
Өлүмдөн кудай бош койсо.
Жалгыз – деп, айткан курусун,
Жалдырап мында турушум,
Өз оюмча, кантейин,
Жок эле анча кылмышым.
Азырынча маалымсыз
Бул туткандан чыгышым,
Айланып барсам эл-журтка
А дагы менин ырысым.
Кагаз жазып каралайм
Кай бир күнү кечинде,
Кадыр Алла жардам бер
Кайгырып турган кезимде.
Көп сагынып турамын
Көнүлдүү кыргыз элимди,
Көкөйдөн кантип кетирем
Киндик кан тамган жеримди,
Айланып көрөр бекенмин
Ага-ини, тууган элимди,

Айрыкча бекем сагындым
Атыр жыттуу жеримди.
Айрылып турган убагым
Ардактуу Нарын, Чеч-Дөбө,
Арман батпай ичиме
Ак кагазга козгогом,
Аман-эсен болсо экен
Ага-ини, тууган, дос болгон.
Көтөрбөскө чара жок
Жараткан Алла салганын
Кайгырганда не пайда,
Жараткан артын жалгагын!

АТ-БАШЫМ

Көйкөлтүп минип жоргону
Өзөндүү сууну бойлогон,
Өрдөгүн атып, куш салып,
Өз эркинче ойногон,
Ар жерден аккан булагы,
Абайласам Ат-Башы
Жаннатка окшоп сыягы,
Атбашы, Нарын кайран жер,
Алты атадан калган жер,
Олуя-зазаба баскан жер,
Алла-назар салган жер,
Атын уккан адамдар
Даназа кылып барган жер,
Ат-Башы ата чынында
Алсыздар үчүн, дарман жер,
Зээр учуруп, дарманды
Сергек көңүл кылган жер.

Туулуп мээнет тартпастан
Турмуштан санаа тынган жер,
Ар ким байыр алган жер,
Кимдердин түшпөйт оюна
Киндик каның тамган жер,
Энеден туулуп чоңоюп,
Адамдыкка жанган жер,
Көңүлдөн кетпейт ар убак
Көзгө үйрөнүп калган жер.
Арпа, Ак-Сай жайлоосу
Аяк, башы чандак жер,
Билбегендер жалган дээр,
Биз үчүн анык, кайран жер,
Көрбөй калсак экинчи
Көңүлдөн кеткис арман дээр,
Көйнөк кийип жукадан
Көп убактан турган жер,
Тогуз ай, он ай көтөрүп,
Торолтуп эне тууган жер.
Жаштары ойноп-күлүүгө
Жанга ыракат курган жер,
Санаа, көңүл бурган жер,
Сагындырдың курган жер,
Эмгек кылган адамдар
Эгин-чөпкө тунган жер,
Жарманке-базар калаасы,
Жарашыгын карачы,
Ар нерсе сүйсө табылган,
Арзанчылык калаасы,
Күнгөй-тескей арасы
Гүлдөгөн жашыл талаасы,
Эркин өскөн мурунтан
Элет кыргыз баласы,

Айдап малын жүрүүгө
Ар кимдин жетпей чамасы,
Эртели кеч келгенге
Эт менен кымыз карачы,
Элүү киши бир тойсо
Эч кебелбес сабаасы.
Ээн калган ошонун
Эл-журтка тийген жалаасы,
Капташтырат жүрөктү
Каарлуу жаза чарасы,
Акыйкаттап караса
Айыпкердин жалаасы,
Атуудан аман калыппыз
Алланынтийип паанасы.
Атбашы, Нарын мазарым,
Адамдын баарын ачарым,
Калың чогуу-канатташ
Калалуу коргон базарым,
Чеги болгон чериктин
Чечдөбө ата – мазарым.
Кадимтен бери жарыктык
Калкына салган назарын,
Калемде жазуу болбосо
Кааласын кимдер азарын,
Калың черик билбеген
Каканга тентип качарын,
Туулган жерден айрылып
Моминтип турмуштун тарттым азабын,
Ашкере күдөр үзө албай
Ардактуу кыргыз элимден,
Опасыз дүйнө шум жалган
Оодардың ошол жеримден.
Аралаш ойноп бир жүрсөн

Адамдын көөнү ачылар,
Кирип келсе тарткылык
Ким да болсо чачылар.
Ак жеринен кармалып
Айыпталдык арада,
Кайырлуу кыл кудурет,
Калтырдың мынча санаага.
Кезек келсе кимдердин
Кетирет турмуш дарманын,
Урук-тууган сен үчүн
Ушунчалык зарладым

ТААЖЫГҮЛ

Кадиги жок жалганды
Кармаган барбы кол сунуп,
Алакандан бербедим
Алдыма алып олтуруп,
Аалам болдуң чырагым
Арманым ичке толтуруп.
Ар түрлөнгөн кыялың
Артык эле баладан,
Ошондон себеп болдубу
Оозуна түшкөн жарадан,
Ойногон ойнун, кыялың
Ойлосом кетпей санаадан.
Алты айга жакын күн болду
Азабын тарттым түрмөнүн,
Аман барып Тажиге
Көөнүмчө үйдө жүрбөдүм,
Төшүмө сени мингизип,
Төрт-беш күнү сүйбөдүм,

Көтөрүп алып Таажини,
Көөн-оюмча жүрбөдүм.
Ой-санаага жеткирбей
Жалганын көрчү дүйнөнүн.
Акылыма түшкөндө
Айлантып жашым тыямын,
Аталаган тилиң ай,
Артык эле кыялың,
Азабыңды далайга
Тарттым Таажи чырагым,
Жаш чагында кеттиңби
Жалганда болбой турагын,
Жабыркабай сени ойлоп,
Канткенде чыдап турамын,
Кайгыга салдың атаңды
Карагым Таажи чырагым,
Калемде Кудай жазган иш,
Кайгыны тартар убагым
Канетемин чара жок,
Кайрыңды тилеп турамын!

ТЕРМЕ

Алмалуу, жыттуу кең колот
Алышып ойноп, эл конот,
Ар адамдын багына
Абалда жазган тер болот,
Азаматка бак консо
Алып учкан зер болот,
Абийир берсе бир кудай
Атагы чыккан эр болот,
Ар адамдан бак тайса

Айдалып биздей кем болот,
Арыктап өлгөн жылкыдай
Ар түрлүү жанга жем болот,
Азабын кудай арылтса
Арман барып жок болуп,
Ата уулуна тең болот.
Бул дүнүйө мисалы,
Буруудагы кең колот.
Бура тартып ал жерге
Бурулуп чыгып эл конот,
Бул бойдон заман орношсо
Мундуунун алы не болот?!
Жалган дүйнө мисалы,
Жайлоодогу кең колот,
Жайытына барам – деп,
Жарыша көчүп эл конот,
Замандын түрүн ойлонуп,
Санасак мээлер козголот,
Жалганда заман орношсо
Жалгыздын алы не болот,
Жардамды кудай кылбаса
Заманга кимдер ээ болот?

АР КЫЛ ОЙЛОР

Каралантып ак жерден
Карматкан душман онобу,
Кайтарар заман бар бекен
Кабыл кылып тобону,
Кантебиз, тагдыр ушу экен,
Кайта барып эл менен
Көрүшөөр заман болобу.

Февралдын алтысы
Камакка түшкөн күнүбүз,
Кадыр Алла билбесе,
Кандай болот түбүбүз,
Кайтарабы, билбейбиз,
Катуу турат түрүбүз,
Качан угат бир кудай
Какшап айткан үнүбүз,
Каттап туруп малды алды,
Калбады колдо түгүбүз.
Нарындан келип токтолдук
Тогуз күндө Бишкекке,
Буюрган экен бул жерден
Он жети ай даамын ичмекке,
Кайгырып артык кантебиз
Кармалбайбыз биз жеке,
Өткөрө жанды кыйнаган
Өтүп жатыр күн нече,
Убара тартып кыйналып,
Уктабаган түн нече.
Токтолдук келип былтыр жаз
Тогузунчу мартында,
Атагы манап калбаптыр
Ага тууган калкында,
Кетирмекчи баарысын
Кенештердин шартында,
Ар качан жүрдүк жыргалда
Ат-Башы, Ак-Сай алтында,
Ардакталдык бир кезде
Алатоолуу салкында.
Амирди кудай кылбаса
Айдактан бошоп кетүү жок,
Абалда тагдыр кылды эми,

Анысын бенде чечүү жок.
Ажал келсе бендеге
Алмаштырбайт, кезүү жок,
Кудайдан келген казадан
Кутулуп бенде кетүү жок,
Кудайдын иши болбосо
Кууратып бизди кесүү жок.
Жамак айтып эриксизден
Жалган дүйнө жайынан,
Жаадыма түрлүү иш түшүп
Жалгыздык сенин айыңдан.
Жазып кеттим канчасын
Жабырлык тарткан жайымдан,
Жасагандын амири
Жамандык көрдүм айылдан.
Акылга толук өрт кетип
Айрылып Таажи чырактан,
Айлам жок сага жетүүгө
Айтамын салам ыраактан.
Канчадан бери чыга албай
Камалып жаткан ай ушул,
Казанга сууну кайнатып,
Кадырлап берген чай ушул.
Кандыра уйку уктабай
Карыптар жаткан жай ушул.
Керээз өңдүү кеп жазып
Кетип турган шай ушул,
Жаккан оттой илеби
Саратан ысык жай ушул.
Канча айдан бери чыга албай
Камалып жаткан жер ушул.
Кабылткан кудай таалайга
Калемде жазган тер ушул,

Чоюлат айтсам түгөнбөйт
Чон казаттай кеп ушул,
Текши баары жыргаган
Социалисттик тең ушул,
Бир казандан даам ичип,
Бирикме чарба чен ушул,
Мончодон ысык камерде
Буруксуп аккан тер ушул,
Бойлоп адам кечкисиз
Болжолсуз аккан сел ушул,
Сен бай, жарды, манап жок,
Текши болгон теңушул,
Жалпы уруят биз болсок
Салпылдап жүргөн кеп ушул.
Баары жан баары бир жыргап
Магдырап турган жер ушул.

АР КИМГЕ НӨӨМӨТ БИР КЕЛЕТ

Ар кимге нөөмөт бир келет,
Алланын ишин ким билет.
Кыраансынган кишинин
Кыялын көрүп, жин келет,
Жазууда тагдыр болбосо
Жалынсаң сага ким келет.
Адамга зыян жетээрин
Акылсыз наадан карабайт,
Качып не үчүн келдин – деп
Кайта бизди табалайт,
Эби жок чоркок адамдар
Кишинин эт жүрөгүн жаралайт.
Өтпөсө сөзүң бирөөгө

Өктө кылыш жарабайт.
Эл бийлеген март болсо
Эмгегин журттан аябайт,
Касиеттүү адамдар
Калкына кара санабайт.
Аракет издеп жан үчүн,
Айыктыга келгенбиз.
Артын Кудай өзүн бер,
Адаштык өскөн жерден биз.
Түшкө кирбес ангеме
Тирүүлүктө көргөнбүз,
Ажал жетип өлгөндү
Ат үстүнөн көмгөнбүз.
Ажырап кыргыз калкынан,
Арылгыс шорго чатылган,
Байкабай түптүү душманга,
Башында бекер катылган,
Каргаша болуп айрылдык,
Кайрыла турган жакындан,
Калемде тагдыр ушу экен,
Казасы жеткен каапырдан.
Улутунуп, муңайып,
Ушунчалык зарланды,
Бир-бирине жете албай
Бир туугандар калганбы,
Адашкандар бул кезде
Акылын таппай сандалды,
Кейитип жанды бул турмуш
Кетирди кубат дарманды,

Өтүнөмүн жараткан
Өзүңдөн тилеп жардамды,
Кубат кылам ойлонуп

Кудаанын шери балбанды,
Тентитип ийбей чогултуп,
Телчитип кайра торолтуп,
Кор кылбай, Кудай конушка
Кондурар бекен оңолтуп,
Ата -энеси баланы
Асырап баккан чоңойтуп,
Көрүшмөктү Кудайым
Насип кылсын оролтуп.
Элине келсек жашынып,
Эптүүлөр бизге асылып,
Көрүнөө качан жүрөбүз
Көксөөсү журттун басылып,
Азып-тозуп кайран эл
Ар жерде жүрөт чачылып,
Бендеге кудай мээнетти
Бербесин мындай ашырып,
Ар кандай ишке көндүрдү
Азыркы турмуш маш кылып,

Адамды жолдон чыгарып
Азезил шайтан азгырып.
Асыраган малдарын
Какшаалды көздөй айдашып,
Издеп келдик силерди
Ишенип көңүл жайлашып.
Агытып түрлүү тайганын³
Алдырдык черик малдарын,
Конокко келет кечинде
Коктуга коюп балдарын,
Ынтымак бөлүп кээ бирөө

---

¹ *Агытып түрлүү тайганын* – калп айтып, алдап.

Андып туруп алганын,
Уурдаган малдын үстүнө
Уялбай чыгым салганын,
Эптүүлүккө ага-ини
Эки жактап алганын,
Качкындар жүрсө үйү жок
Кайгырып катын балдарың,
Конобуз – деп, кеч курун
Котолоп күндө барганын,
Акыреттик болом – деп,
Айгыр, атын алдадың,
Ун берем – деп, күн болжоп
Убара кылдың чанданын.
Өтүрүк айткан мен болсом
Өзүң текшер жалганын,
Бекер жерден мал тапкан
Белгилүү болду жалганың.
Байкап жүрөм дагы эле
Же башкача болуп калбадың,
Айта берсек түгөнбөйт
Адашкан элдин арманын,
Койчу-мейли дегенсип
Козгободум ар жагын.
Акыйкат-адил сурак – деп,
Кара тутуп черикти,
Какшаалды жердеп турат – деп,
Пайдасы мейли тийбесе,
Бардыгы бизге кубат – деп
Арбагын ойлоп чериктин
Ар канча намыс кылат – деп,
Асып жүрсөк ар жерде
Ар кылбай кантип турат – деп,
Ишенип келдик тууганга

Эрте-кеч көңүл бурат – деп.
Тайгылбаса түз жолдон
Таалайлуу эрлер жанашат.
Касиеттүү жигиттер
Калк пайдасын талашат,
Азыркы журтгун тарыхын
Ар кандай айтсам жарашат.
Какшаалдагы черикти
Качкындар ойлоп чамалайт,
Кадамы жетип, туз буйруп
Качкындар качан барып аралайт.
Качса чымчык кыргыздан
Караганга пааналайт,
Алы ошончо болбогон
Ага-иниге салам айт.
Бугу, солто, сарбагыш
Буларга кылып ар-намыс,
Калктендигин талашкан,
Кан Ормонго жанашкан,
Кетирбей намыс, өч алган,
Кезеги келсе сабашкан,
Калктын ойлоп пайдасын
Кары-жаштан бата алган,
Кастык кылган каапырга
Каалаган зыян катарды,
Аттанып чыгып журт үчүн
Алыска кылган сапарды,
Айыгышкан душманды
Айбаты менен качырган,
Ак калпактуу кыргызга
Ажыбек баатыр атанган,
Ошол Ажыбектин тукуму
Карагул уулу чоңдору,

Кадыры болгон баштатан
Кабарын уксам болжолу,
Туугандын ойлоп пайдасын,
Душмандан алган олжону
Карагул уулу дечү эле
Калың черик коргону,
Орустан качып келгендер
Ошондой – деп, ойлоду,
Наркы атабыз Черик – деп,
Намызы не үчүн болбоду,
Кыйналып каржы жетишпей
Кыскарды бекен колдору,
Калкынан азып келген – деп,
Качан бизди коргоду,
Пайдасы журтка тийбеген,
Бар окшойт өзүнө чак тондору.
Тууганчылык жолунан
Туйгузуп айткан өктөбүз,
Тууралыгы болбосо
Душмандан бетер сөкпөнүз.
Алла-таала кылган соң
Ар ким биздей адашат,
Тайгылбас түп-түз жолдордон
Таалайлуу эрлер жанашат,
Касиеттүү адамдар
Калк пайдасын талашат,
Азыркы журттун тарыхын
Ар кандай айтсам жарашат,
Аркалап тууганчылыкка
Ар түрдүү кыял самашат.
Түшүндүрөт тарчылык
Түбүн ойлоп карасак.
Айта берип бул сөздүн

Жете албадым артына,
Баштан өткөн жумуштар
Баары келди артыла,
Калсын – деп, жаздым бир нуска
Калың кыргыз калкына,
Жетик болсоң акылга
Жетерсиң сөздүн баркына,
Барар бекен бул кыргыз
Баштагы өткөн салтына,
Чыгым болдук мынчалык
Чыдабай залым зарпына,
Наркы атабыз Кыргыз – деп,
Аркалап тууган жалпыңа.
Кара тутуп пааналап
Качып келдик калкына.
Калкыма сиздер таарынба,
Байлансаң тууганчылыкка,
Барарсың сөздүн шартына.
Сагынгандан эл-журтун
Сайрайт торгой талпына,
Каалаган ойго жете албай
Канат-куйрук чарпыла,
Тирүүлүктө бир себеп
Тилейбиз иштин артына.
Кумбулдун баарын алды – деп,
Кожону жүрсөк туу кылып,
Кашкарды көздөй бет алып
Кожоң да качкан куулуп.
Башка келсе убайым
Паана берсин кудайым,
Айрыбасын теңинен
Ар адамдын жубайын,
Жалпы момун пендесин

Жалгасын Кудай ылайым!
Ойлонсун ар ким чыгарып
Ким кимдин көрөт убайын,
Замандаш курбу курдаштын
Саламын кайдан угамын,
Саламат бол ар жерде
Сактасын Алла ылайым,
Өмүрүндү курдаштар
Өтүнүп актан сураймын.
Тамам кылып сөзүмдү
Талап кылып турайын

ЖАКШЫ ДА, ЖАМАН КУДАЙДАН...

Барбардигер бир өзүн
Бар адамга медеткер,
Башка мүшкүл иш түшсө
Кудурет пааналарга себепкер.
Жараттың, түрлүү жан кылдың,
Жадыда жокту бар кылдың,
Адамзатка ырыскы –
Адал кылып мал кылдың,
Азар түмөн мал берип,
Анын атын бай кылдың.
Кээ бирөөнүн колуна
Кенири дөөлөт шай кылдың,
Кетирип баштан дөөлөтүн,
Кейитип жанын кар кылдың,
Кедери баскан бирөөнүн
Кең дүйнөсүн тар кылдың,
Кезеги менен сүйлөтпөй
Кебин журтка кар кылдың

Кээ бирөөнү кудурет
Кейиништүү зар кылдың.
Бактылуу эрди бар кылып,
Башына сыймык кондурдун
Арттырып анын дөөлөтүн
Ай-ааламга зор кылдың,
Мүдөөсүнө жеткирбей
Кээ бирөөнү кор кылдың,
Ар ким жүрбөй эркинче
Айланасын тор кылдың
Кээ бирөөнү кудурет
Кесенишкен жеринен
Кетирбей кегин алдырдың.
Азирети Аалыны
Чын өзүнө шер кылдың,
Казат кылса каапырга
Кайра тартпас эр кылдың,
Каапыр менен мусулман
Качан баарын тең кылдың
Казак менен кыргызды
Кайры динге жем кылдың.
Кээ бирөөнү кем кылдың
Касиеттүү адамдын
Калкка сөзүн эм кылдың,
Эми ойлосом биздерди
Эмгекке жазган эл кылдың
Эзилтип кыйла момундун
Эки көзүн сел кылдың.
Элким-элким таратып
Эт жүрөгүн чер кылдың.
Акыл кетип ордуна,
Айланып башын, тел кылдың,
Тобокел – деп, кудайга

Толгонуп сени бел кылдым.
Коркуп каапыр орустан,
Которулдук конуштан,
Учурап селге кайран эл,
Ушунчалык болушкан,
Атагы черик, Чеч-Дөбө
Аралаш эки болуштан,
Айланайын Ат-Башы
Айрылдык эски конуштан!
Гүлдөрдүн жыты анкыган
Күзгү салкын жерлерде,
Күлпөтүн көргөн адамдар
Күндө эле жүрсөм дээр эле,
Түбү жок кудук-көл эле,
Түшкө кирбес мынчалык
Түйшүктү тарттык дээр беле,
Кармаган калың чеп эле,
Караңгы токой чер эле,
Ашуусу бийик бел эле,
Агыны катуу сел эле,
Алгы-берги чыгымдан
Алсыздары сеп эле,
Карып менен жетимге
Кайыр-сакабат көп эле.
Жардылар байдан энчи алган,
Жалданып малды таап алган,
Азып-тозуп баргандар
Ат-Башыдан баар алган.
Конур салкын күз болгон
Конушу жайлуу түз болгон.
Салганы тайган, куш болгон,
Самаганы туш болгон.
Өзөндүү булак саз болгон

Өрдөгү учса, каз конгон.
Чокусу бийик Ала-Тоо
Зоолору тип-тик сайылган,
Андан жаан үзүлбөйт
Асмандан атып чагылган,
Мезгилдүү жайдын ичинде
Мырзалар ичик жамынган,
Ышкынын терип чонойдук
Ылдый кулап шагылдан.
Ак өзөндүү конушка
Айлыбыз көчүп чатырып,
Абышкалар чогулуп
Кашатка чыгып бабырап.
Кызыктуу сөздөн башташып,
Кымызды чайкап ташташып,
Кып-кызылын кымыздын
Сырдалган кымыз аякка
Толтура куюп алышып,
Кылыксынган кайран эл
Капыя сөздөн салышып,
Түптүү кыргыз элибиз,
Түгөнбөс алтын кенибиз,
Түрпөтү сонун жерибиз,
Абалтан кыргыз жалпыбыз,
Кыялап көчүп, кырда өскөн
Кымбаттуу кыргыз калкыбыз.
Адырда малы жайнаган,
Болжошкон жерге келүүчү
Аттарын минип ар сайдан,
Сарбагыш, саяк баш болуп
Эркечтен тартчу калжайган,
Анда аттар сыналчу

Асманды карап канкайган,
Адырдан карап олтурчу
Аксакалдар картайган,
Чалдары дөңдө олтурчу
Баатырдан баштап жоо сайган,
Элестеп көзгө көрүнбөйт
Куруп кетсин ал заман.
Алтайдан берки Ала-Тоо
Кыргыздын ата-конуш жери экен,
Аркайган бийик Тянь-Шань
Зоолору көктү тиреген,
Алп каракуш айланып
Барчыны зоодо түнөгөн.
Айланайын кудайым,
Кечирер бекен күнөөмдөн!
Сактай көр Алла бир өзүң
Саясаттын торунан!
Ар ким жүрсө өзүнүн
Айыл-апа тобунда,
Алла таала буюрган
Жарашыктуу орунда,
Айланайын кудайым
Алсыздарды кор кылба!

КАКШААЛ

Келип калдык өзүнө
Какшаал Ата жарыктык,
Анча-мынча эл экен,
Аралашып, тааныштык.
Аштык айдап албаса

Ач болуучу жер экен,
Аймагы таштак, суу тартыш,
Чөп-чар жагы кем экен,
Жарды-байы белгисиз
Жашоо жагы тең экен.
Чоң болуптур баарынан
Чогултуп бийлеп Арзыкан.
Беттеше албай бир киши
Бек болуп Өмүр иниси,
Алдына басып бара албай
Арызы жок, бекер тим киши.
Жакыпакун бар экен,
Жакшы чыккан жан экен,
Ушул кезде ишинин
Онолуп турган маалы экен.
Оокатын кылып алабыз,
Отунун кайдан табабыз,
Эсебин эптеп билебиз,
Эшегин кантип минебиз,
Ташына көнсөк жүрөбүз,
Тартмасын кантип киебиз.
Тоосуна көнсөк жүрөбүз,
Чокоюн кантип киебиз?!
Келберсий басып буралып,
Келиндер ыйлайт муңайып.
Теңтуштары келгенде
Жашырып бутун уялып,
Ташына кантип чыгам -деп,
Тартмасын кийип кубарып.
Кылчая басып буралып,
Кыз-балдар ыйлап муңайып,
Теңтуштары келгенде
Жашырып бутун уялып.

НУСКА СӨЗДӨР

Туулуп-өсүп бир жүргөн
Тууганды биле сыйлайлы,
Томуктай баштан жан кетсе
Топурак ээлейт турбайбы.
Кадыры жердин экен – деп,
Калдайтып малды жыйбайлы,
Кайран баштан жан кетсе
Кара жер ээлейт турбайбы.
Алтынды жыйнап нетемин,
Артыма таштап кетемин,
Агайын жакшы билесин
Айтпаймын сөздүн бекерин.
Акыры ойлоп түшүнгүн
Ажалдын чындык экенин.
Күмүштү жыйнап нетемин,
Күн көрбөс жакка кетемин.
Көнүлгө тийчү сөз айтпа
Көрдүнбү сөздүн бекерин.
Алактап катуу жүрөбүз,
Ар кимге катуу тиебиз,
Аңдып турат шум ажал
Аны кайдан билебиз.
Таалайы келген жигитке
Талаадан алтын табылат.
Тайыган күнү сыймыгы
Татыксыз ишке кабылат.
Колундан келип турганда
Корккондор айтат кошомат,
Колундан бийлик кеткенде
Бергенин доолап дос алат.
Араанын журуп турганда

Ар жерден келип дос болот,
Аз күндүк кырсык басканда
Агайын-тууган кас болот.

ӨНҮП-ӨСКӨН КАЙРАН ЖЕР

Ата-энедей көргөн жер
Ат-Башы, Нарын асырап,
Көрөр күн барбы өзүндү
Көзүбүз турат чачырап,
Жыргаймын десем бул жерде
Жыргалдар бизден жашынат.
Азамат келсе айылга
Ат мингизген жоргодон,
Тосуп алып ардактап,
Тон кийгизип торкодон,
Баарынан калдык ажырап,
Бар бекен биздей шордогон.
Оомал-төкмөл дүнүйө
Ошон үчүн аталган
Бактын баштан тайган соң
Каласың минтип катардан.
Өнүп-өскөн кайран жер
Өзөккө салат жалынды.
Кайрылып көрөр бекенбиз
Кадырлуу тууган баарынды.
Ойноп-күлүп өскөн жер
Обочо-алыс калды эле,
Ат чапса чаңы чыкпаган
Жайлоодон Аксай шаңдуу эле.
Элимден үзпөй санааны
Эстеген сайын саргаям,

Экинчи кайра көрсөм – деп,
Эзилет ичте көп арман,
Эрмек кылып сандалтып
Эзип койду бул жалган.
Баркын билбей турмуштун
Балалык тентек кыялда,
Канатым талып олтурам
Каптаган кара кыянда.
Буластап ойноп күлөрдө
Бул болду биздин күнүбүз.
Кызыктуу биздин кайран жер
Кыйкырсаң жетпейт үнүбүз.

АЗЫР ДА ТУРМУШ ОҢОЛСО БИЗ ГҮЛКАЙЫРДЫН ГҮЛҮБҮЗ

Кадырлуу Токо жолдошум
Кандай бир алда жүрөбүз,
Капалуу күндөн ажырап,
Качан бир ойноп күлөбүз,
Кадыр Алла билбесе Токо,
Канча жыл өмүр сүрөбүз.
Энеден туулуп өз элде
Эмгек менен көз ачтык,
Кызматын кылбай жалгандын
Мына кыйналыш күндө жөө бастык,
Билгендер ойлоп түшүнөөр
Токо! биз кудайга не жаздык.
Кундук кымбат баа-наркым
Күмүштөн ооп, жез болду,
Күлүп ойноор кезимде
Күйүттү тарткан кез болду,

Оодарылып көп кайгы
Ойлосом акыл нес болду,
Он алты менен он беш жаш
Ойноо бала кез болду.
Жыргалын көрбөй түшчүлүк
Жыйырма бешти жашадым,
Эриксизден мен көрдүм
Током, эгемдин салган азабын,
Буластап ойноор кезимде
Бул болду көргөн күнүбүз,
Кымбаттуу жыйырма бир өттү,
Кыйкырсак жетпейт үнүбүз,
Азыр да таалай жолукса
Токо! – биз гүлкайырдын гүлүбүз!
Арасатта биз туулуп
Алтымыш жашап албадым,
Азыркы кезде туулуп
Беш жашар болуп калбадым.
Ушул кезде биздерде
Унутулгус арман бар,
Калемде бүткөн иш болсо
Кандай кылаар дарман бар.
Күлсөк ойноп кичине
Күйүт ичтен жоголуп,
Келечекте турмушум
Токо! кетер бекен оңолуп.
Теңсинбей кээде бирөөнү
Тентектик кеткен өзүмдөн,
Тегеренип байланып
Камакта турган кезимден.
Түнөк кылып түрмөнү
Түшүрдүм алтын башымды,
Өткөрөбү кудурет

Ойноп күлчү жашымды.
Карындаш болду жазганым,
Карачы өңдүн азганын,
Кайда болсо көрөмүн
Таалайыма жазганын.
Бешенеге жазылса
Пендеси ыйлайт агынан
Бир мен эмес, мында биз
Нечендер түшкөн тагынан.
Терезе темир тор болду,
Тердебес маңдай шор болду
Тепкедей болгон алтын баш
Түрмөдө жатып кор болду
Аттап аман өтсөм дейм
Алдыда турган дайрадан,
Ага-тууган, эл журтка
Айланып барсам кайрадан.

ҮЧ КЕЛТЕБҮК

Үч Келтебүк жеримден,
Үйрөнүп өскөн элимден.
Кыспаса турмуш не келем,
Кыргызымдын чегинен.
Болжобоймун Ала Тоо
Борумунду сенин мен,
Канча түрлүү макулук
Баарланып жайланган
Карагай-токой, черинден,
Айланайын Ала-Тоо
Ажырадым сенден мен,
Кара-Коюн чегимден,
Кызыл-түлкү жойлогон

Кылактап басып сенирден,
Алыстан көрүп караанын
Алуучу кыраан теминген,
Аркары койдой семирген,
Атуудан мерген эринген,
Баарланып канча адам
Пайдаланган тегинден,
Аюу, илбирс, бөрү атып,
Алган баарын ийинден,
Түлкү, суусар, сүлөөсүн
Түгөнбөгөн көбүнөн,
Ар бир түрлүү илбээсин
Адамзатка көрүнгөн,
Ак элечек тоолору
Асман тиреп керилген,
Ашпак тунук суулары
Ар коктудан теминген,
Аркайган кара адырда
Улары оттоп семирген,
Адашып алыс мен келдим
Ала Тоолуу жеримден.
Атактуу биздин
Алатоо Абасы салкын эң таза.
Адамдын көөнү ачылат
Алатоо гүлүн жыттаса,
Аралата бастырсаң
Ат көрүнгүс чөбүндөн,
Агып түшкөн кашка суу
Чалкайган кең төрүндөн,
Ыргалып шамал жел болсо
Ыспырайт ыраң чөбүндөн,
Жел тийсе башы ыргалып
Ыраңы жашыл көрүнгөн,

Кайран ойноп -өскөн жер
Кантип чыгат көңүлдөн!
Тагдырдын ишин теңебес
Таалайга бүткөн бак менен,
Өң көрүшөөр бекенбиз
Өнүп-өскөн калк менен,
Айланайын ага-ини
Каталык кеткен кебимден,
Кечире көр жаа Керим
Кеткен болсо пейлимден,
Ар дайым медет кыламын
Азирет Аалы шеримден,
Жараткан Алла сактай көр
Жаздыкта катар өлүмдөн,
Туз насиби буйрабы
Чатыркөл Ата көлүмдөн,
Жалбарамын өтүнүп
Жардам кыл! – деп теңирден,
Толгонуп сени бел кылып
Тобокел Алла! – дедим мен,
Ала Тоо азыр колдой көр
Агыны катуу селинден
Алсырап турам өтө албай
Ашуусу бийик белинден,
Жалбарамын өтүнүп
Жардам тилеп теңирден!
Аят – адис өзүндө
Алланын бир миң аты бар,
Ар бир иштин себеби
Азелде жазган каты бар,
Урмат кылсаң ошону
Улук Керим заты бар,
Дүнүйөгө таралган

Түрлүү макулук, калкы бар,
Туура келсе бактына
Турмуштан кимдер тартынар,
Ажал менен азаптын
Арасында баркы бар,
Эмгектен башың арылса
Элине жетип ал тынар,
Айта берсе түгөнгүс
Ар бир иштин салты бар,
Жүрөктөн кеткис турмуштун
Жүйөөсүз нечен зарпы бар,
Жүрөктөгү кайгы чер
Жууса кеткис дарты бар,
Ушинтип турмуш ар кимди
Убара тартып кор кылды,
Мусапырлык башымда
Муңайтып шакты сындырды,
Акты кара кылбаска
Алланын берген анты бар,
Аның үчүн ар бир иш
Амири – деп, айтылар,
Башына нурлуу күн тууса
Андайга кимдин дарты бар,
Толгонуп торго куш түшсө
Тобуна жетпей талпынар,
Тобокелге бел байлап
Күйүтүн санап олтурар.
Туура келсе тарткылык
Туйгун торго илинет,
Мусаапырлык жолунда
Муңумду айтсам ким билет?!
Барбардигер өзүндөн
Тилеймин паана кылуунду,

Кыстаса турмуш жанынды
Кызытат эрик канынды,
Кысымчылык кетирет
Кызыл өндөн наарынды,
Ар нерсе түшүп оюма,
Ача албадым баарымды.
Бар кудай айтам зарланып
Бир өзүнө алымды.
Кезеги менен жалгасан
Кетирерсиң шорумду,
Бошоторсуң аркандан
Байлоодогу колумду.
Үч-Каман суу, Бел-Бекчир
Өйүз-бүйүз конуучу,
Өтөгүнө бээ байлап,
Өндүрдө айыл болуучу,
Шыкоого чейин ашуунун
Сыгылып айыл конуучу,
Урматын айтсам түгөнгүс
Ушундай убак болуучу.
Алатоону жердеген
Ар жыргалы бар болгон,
Жарды-байы белгисиз,
Жайыты толгон мал болгон,
Жердегендин баары бар,
Жегени казы-жал болгон.
Жыргалдуу Ак-Сай жер болгон,
Көнүлдү түрлүү өзгөрткөн
Көтөргөн алтын зер болгон.
Күндө ат чабыш, тамаша,
Күлүктүн мойну тер болгон,
Желесин тартып шиберге
Жергелеш айыл эл конгон,

Эл чогулуп сойгону
Сары таман бээ болгон.
Түтөгөндөй байлыгы,
Түгөнгүс алтын кен болгон,
Ойдунга жорго салдырып,
Оюнча кумар кандырып,
Тизени чоюп, чиренип,
Тизгинге колду талдырып,
Оюмча жүргөн күн кайда,
Ойгонбос уйку түн кайда,
Ооган соң жүгүң кыйшайып,
Онолбойт экен мындайда.

* * *

Өзөндүү булак өрүшкө
Өрдөп айыл конуучу,
Өзгөчө кооз көрүнгөн
Өтөктө болуп конушу,
Ар бир элдин ар башка,
Аралаш эмес болучу.
Жарашыктуу жайлоонун
Жайытына мал жайган,
Жайы-кышы семиртип,
Жайылып малы дардайган,
Жалтырап аккан булагы,
Жайылып оттойт улары,
Жайлоонун чөбү эшилип,
Жарашыктуу убагы.
Капталдан аккан булагы,
Чөп тандап оттойт улары,
Капталдын чөбү жетилип,
Кадимки сонун убагы...

* * *

Боз үйлүү кыргыз элибиз
Болуп келген жолу ушу,
Байланып жипсиз турмушка
Баатырлар жаткан жер ушу.
Бар кудай артын оң кылсын
Мандайда калың шор ушу.
Арашан менен Кындыдан
Аралаш көчүп ашуучу,
Ак үйлөр тигип, чатырып,
Ар бир төргө жатуучу,
Аңгеме кылып шарактап,
Аркарын мерген атуучу,
Ат-кунан чаап үлүшкө,
Көкбөрүсүн тартуучу,
Көпчүлүк кыргыз көчмөндүн
Көбүнчө кылган шарты ушу,
Көнүлдү түрлүү жаралап,
Көөдөндөн кеткис дарт ушу.
Абасы салкын жер кайда,
Ага-ини, тууган эл кайда?!
Өзөндүү сууну бойлогон,
Өрдөгүн атып ойногон,
Кыйма-чийме из кылып,
Кыясын түлкү жойлогон,
Кырандан бүркүт учурса
Кыраандар алып сойлогон.
Аз жылдар дооран өткөрдүк
Асылын көрүп дүйнөнүн,
Абалкы өткөн күндөрүм
Акылга түшсө күйөмүн,
Баштан өткөн жумуштун

Баянын айтып сүйлөдүм,
Ар дайым кетпейт эсимден
Азаттык күндө жүргөнүм,
Артын кудай ондосун
Азабын тарттым дүйнөнүн,
Боз үйлүү кыргыз элибиз
Болуп келген жолу ушу,
Байланып жипсиз турмушка
Баатырлар жаткан жер ушу.
Бар кудай артын оң кылсын
Мандайда калың шор ушу.
Арашан менен Кындыдан
Аралаш көчүп ашуучу,
Ак үйлөр тигип, чатырап,
Ар бир төргө жатуучу,
Аңгеме кылып шараптап,
Аркарын мерген атуучу,
Ат-кунан чаап үлүшкө,
Көкбөрүсүн тартуучу,
Көпчүлүк кыргыз көчмөндүн
Көбүнчө кылган шарты ушу,
Көңүлдү түрлүү жаралап,
Көөдөндөн кеткис дарт ушу.
Абасы салкын жер кайда,
Ага-ини, туутан эл кайда?!
Өзөндүү сууну бойлогон,
Өрдөгүн атып ойногон,
Кыйма-чийме из кылып,
Кыясын түлкү жойлогон,
Кырандан бүркүт учурса
Кыраандар алып сойлогон.
Аз жылдар дооран өткөрдүк
Асылын көрүп дүйнөнүн,

Абалкы өткөн күндөрүм
Акылга түшсө күйөмүн,
Баштан өткөн жумуштун
Баянын айтып сүйлөдүм,
Ар дайым кетпейт эсимден
Азаттык күндө жүргөнүм,
Артын кудай оңдосун
Азабын тарттым дүйнөнүн,
Ар ким ойлойт олтурса
Айылда кандай жүргөнүн,
Абалкы күнүн эскерип
Алынча дооран сүргөнүн,
Айып көрбө окуган,
Ар ким айтат билгенин.

* * *

Элибиз Арпа жайлаган,
Элиртип күлүк байлаган,
Этек жагы Бурганга
Этектеп малын айдаган,
Элимден үзбөй санааны,
Эстеген сайын саргаям,
Экинчи кайра көрсөм -деп,
Эзилет ичте көп арман,
Эрмек кылып сандалттын
Эзип койду бул жалган.

* * *

Турмушуң ойлоп Ала Тоо
Туйлап жүрөк ойгонгон,
Эми билдик баркынды

Эриктүү күндө чоң болгон,
Баян кылам салтынды,
Байыркы өткөн калкынды,
Ашык элем айтууга
Ар бир түрлүү салтынды,
Көтөрбөйбүз, билбейбиз
Колдо бар алтын баркынды,
Ар качан айтсам айбы жок
Алатоо сендей алтынды,
Эми көрөр бекенбиз
Эпкиндүү жайлоо салкынды,
Даназа кылат уккандар
Ала Тоо сендей алтынды,
Капталып торго чалынып
Кара торгой талпынды,
Кайырлуу болсун арт жагы,
Канат куйрук чарпылды,
Мусапырлык саламым
Мундуулар үчүн айтылды.

АЛА-ТООЛУУ КЫРГЫЗ

Алыстан байкап карасам
Атайын сонун түрү бар,
Ээлеген кыргыз жери – деп,
Эзелтен калган дүмү бар,
Ар өзөнү кур эмес,
Аралап өсүп жаткан мал,
Бешенеге буюрган
Берекесин таткан бар,
Түркүгү болот майышпас
Түптүү кыргыз элибиз,

Түртсө чыгат ар жерден
Түгөнбөс байлык кенибиз,
Абалтан бери Ала Тоо
Кыргыздын ата конуш жери экен,
Аркайган бийик Тянь-Шань
Аскасы көктү тиреген,
Алп кара-куш айланып
Барчыны зоодо түнөгөн,
Айланайын жараткан
Арылта көр күнөөмдөн!
Жабдык салса жарашып
Жайса килем жаркыраар,
Кылымдар кетпес эсимден
Кыргыздын ошончолук салты бар
Эсимден кетбес күн-түнү
Кыргыздын өткөн күндөрү,
Өткөн экен адамдар
Ойноп-күлүп илгери,
Ак өзөн Ак-Сай конушка
Айлыбыз консо чатырап,
Айылдын чети көк дөбө
Карыялар чыгып бабырап,
Алып теспе тартышып,
Кымызды чайкап ичишип,
Кызымтал болуп кайтышып
Ар он күндө жаңыртып
Журт которуп конуучу,
Тартылуу турган ак үйдө
Таң-тамаша болуучу,
Ала Тоону жердешип
Ар кызыкка батуучу,
Өлүмдөн башка ойдо жок
Төр-төрүндө жатуучу,

Көркөмдүү кыргыз элимдин
Көбүнчө кылган салты ушу.
Айып көрбө ага-ини
Акының ыйлап боздосо,
Айыбы жок адамды
Айдап элден козгосо,
Ачылар бир күн бешенем
Азирет Аалы колдосо.
Аркалаарга ага жок,
Ага-тууган жанда жок,
Атам – деп, эстеп жүрүүгө
Артымда уул бала жок,
Алланын салган ишине
Чыдабаска чара жок,
Кайгы түштү башыма,
Кайгырсам элдин иши жок,
Караңгы тамда жатамын
Кайгымды билер киши жок.
Токтобой кечип баратам
Толкундуу кыйын дайрадан,
Турган жерим бул кезде
Темир тор болгон айланам,
Айла жок басып жетерге
Аргасыз бутум байланган,
Туулуп өскөн жеримди
Көрөр бекем кайрадан,
Аман-эсен кетсем – деп,
Тилегим ушул Алладан.
Көз жеткис алыс жолдомун
Көрүнбөс терең ордомун.
Көкүрөктөн арылгыс
Кетпеген мээнет шордомун,
Кутулсам ушул шордон – деп,

Күтөмүн иштин болжолун,
Көп кор кылбай жанымды
Кудурет өзүң ондогун!
Түгөнгүс алыс жолдомун
Түбү жок терең ойдомун,
Айдалып кетип алыска
Чырмалган мээнет шордомун,
Арылсам ушул шордон – деп,
Абайлайм иштин болжолун,
Азирет Аалы жар болуп,
Алла бир өзүң колдогун!

ЖАКШЫ-ЖАМАН, КАРЫ-ЖАШ БААРЫ ДА ӨТКӨН ДҮЙНӨДӨН

Ак калпак кыргыз элинен,
Ала Тоо, ак кар жеринен,
Ала барчын бүркүттөй
Ак калтар көрсө теминген,
Алайдын жайык талаадай
Көкүрөгү керилген,
Ак албас кылыч, ок өтпөс
Кийгени зоот темирден,
Атадан жалгыз эр экен
Атактуу Талас жеринен,
Аябай баатыр жаралган,
Атагы көпкө таралган,
Күн чыгыш менен күн батыш
Өкүмүнө караган,
Беттешкен жоосу кулаган,
Бет келе албай сулаган,
Жанындагы кырк жигит

Жабыла чаап, дуулдаган,
Калмак менен кагышкан,
Кытай менен чабышкан,
Каапырдан чыккан эр Жолой,
Конурбай менен алышкан,
Каршы чыккан кыргызга
Канчалар менен салышкан,
Дин үчүн катуу күрөшкөн,
Динсиздерди жүдөткөн,
Каршы чыккан душманын
Калтырбай тегиз үдөткөн
Беттешкен жоодон өч алган,
Барган сайын күч алган,
Бет багып эч ким барбаган,
Бээжинди барып үч алган,
Тал чокудан дүр салган,
Далайдан барып өч алган,
Тап коюп эч ким барбаган,
Так Бээжинди үч алган,
Кара кыргыз аталган,
Калпактардан өч алган,
Кара болот албарстан
Кайтпас болуп жаралган.
Арстан сындуу жайык төш
Айкөл Манас аталган
Алы-күчкө караса
Калбайт беле ажалдан!
Ичим ооруйт кайрылып,
Ишенимдүү Советке
Ишимди айтам зарылып.
Ажырап дөөлөт-багынан
Адамда жоктур күйбөгөн,
Ата- конуш жерлерин

Жалганда жоктур сүйбөгөн.
Кырк эки жыл эр Манас
Кылымды бийлеп башкарган,
Кытайдын түмөн колунан
Кыйшайып өзү шашпаган,
Аккула менен качырып
Алдынан колду башкарган.
Калмак менен Кытайды
Капкасына камаган,
Кытайды сүрүп Бээжинге,
Алтын такта сураган,
Аралап кытай, калмакты
Алты ай сурап турганда
Алладан жетип тарткылык
Айтылуу Манас шер өткөн,
Арманда болуп жанында
Алмамбет, Чубак эр өткөн,
Алла бир өзүн кечиргин
Абалтан күнөө көп өткөн.
Энеден жалгыз төрөлгөн,
Эмгектеп, басып, чонойгон,
Карында калып туулуп
Адам болуп чонойгон,
Хан Темирдин колунда
Канча жыл жүрүп онолгон,
Атанын ордун жоктотпой
Калкын жоодон коргогон,
Каарына калганда
Качырганын кайсаган,
Каршы чыккан жоо болсо
Кармашканын жаңсаган,
Башында кундуз тебетей,
Манастын уулу Семетей

Үргөнч суусун үч кечкен
Агамын – деп, кенебей,
Тайбуурул менен так жарып
Кеме минген немедей,
Ажал чиркин болбосо
Ал азамат канакей.
Кытайдын түшүп колуна,
Кыйгаштап иши солуна,
Жети жыл жатып саргарып
Жерден казган оруна,
Сууга салса акпаган,
Мылтык атса өтпөгөн,
Кылыч чапса кеспеген,
Дарга асса өлбөгөн,
Кыжылдаган кытайды
Кыргын салып тепсеген,
Сыр найзасын колго алган,
Сурданып душман жоо сайган,
Эр Жаныш менен Байышты
Койбоду го шум жалган.
Үч-Турпанды жердеген,
Улуту кыргыз эл деген,
Каршы чыккан жоо болсо
Качпай, кайра кел – деген,
Кажылдаган калмакка
Качырып найза сермеген,
Алыстан келген жоо болсо
Акбаранын мелжеген,
Текежоомарт ат минген,
Темир зооттон кийген,
Беттешип келген жоосуна
Тике барып, түз кирген,
Кажылдаган калмакты

Кайра сайган миң-миңден,
Ылаачын тийген таандай
Сүрүп чыккан четинен,
Канча миңин сулатып
Кырып чыккан бетинен,
Кабарын угуп алыстан
Канча адамдар жол тозгон,
Акхан деген Кашкардан
Атайлап келип дос болгон,
Арман-арзын козгошкон,
Акыретти болжошкон,
Кыргыздан кыз жактырбай
Калмактан барып кыз алган,
Калтар сындуу, бото көз
Канышай өңдүү уз алган,
Атыга чыккан Курманбек
Аны да алган шум жалган!
Жети жылы жер үстун,
Жети жылы жер астын
Он төрт жылы жол жүргөн,
Ата-энени көрбөстөн,
Азаптуу күндө мол жүргөн,
Ак-Дөө менен арбашкан,
Көк-Дөө менен кармашкан,
Жети баштуу желмогуз
Жемек болуп жармашкан,
Кез келгенин сулаткан
Женилип туруп калбастан,
Алп каракуш акыры
Алып чыккан талбастан,
Жер үстүнө чыкканда
Желмогуз Чоюн байлаган,
Арстан тууган азамат

Аны да койбой жайлаган,
Каршы чыккан жоо болсо
Чалкуйрук атын шайлаган,
Азаптуу күндө мол жүрүп
Айлына келген кайрадан,
Тогуз уулдун кенжеси,
Толгон байдын эркеси,
Элемандын сырттаны,
Эл башкарган кутманы,
Ээн калган дүнүйө
Эр Төштүктү жутканы!
Бул жалганчы дүйнөдө
Нечендер өтүп арманда,
Армансыз адам болобу
Бул дүнүйө жалганда,
Айткан сөзүң эп болбойт
Бактың баштан тайганда,
Алла-таала жараткан
Артын берсин карганда!
Токсон түрлүү күү чертип,
Тотудай болуп сайраган,
Тобунан чыгып бузуку
Томсортуп Сибир айдаган,
Топ солдаттар чогулуп
Толгоп колун байлаган,
Тогуз жашар баладай
Томсоруп көзү жайнаган,
Туз-насип элден буюруп
Тобуна келген кайрадан,
Эрмек болуп элине
Эритип ширин сүйлөгөн,
Эки колу тең ойноп,
Комузун дайым күүлөгөн,

Элирип элге ырдаса
Эсиз да күкүк үндөнгөн,
Ээги жок эр Током
Ырчы да өткөн дүйнөдөн!
Сүйлөсө сөздү кынаган
Көргөнүн жазбай сынаган,
Жакшы-жаман экенин
Көрүп туруп ылгаган,
Айтып көрсө акылы
Артык экен кыйладан,
Топтон чыккан Толубай
Сынчы да өткөн дүйнөдөн!
Эртеңки болчу жумушту
Бүгүн туруп билчү экен,
Оору болгон адамдын
Башын жарып көрчү экен,
Башынан оору таппаса
Жүрөгүн жарып, көрчү экен,
Томолок туулган балага
Кол-бут салып берчү экен,
Миң жашаган Улукман
Аким табып кары өткөн,
Алдамчы жалган дүйнөдөн
Адамзаттын баары өткөн!
Атканын асты жазбаган
Акбараң колго кармаган,
Адырдан качкан кийиктен
Албаганы калбаган,
Ата турган кийиктин
Арык-семиз экенин
Абал башта тандаган
Атактуу мерген Кожожаш
Кайберен менен касташып

Кайрылбай калган жасаты,
Кайберендин артынан
Канчалык кылган казатты,
Кысасы жетип башына
Кожожаш тарткан азапты.
Алладан жетип тарткылык
Аскалуу зоодо камалган,
Айланып элге жете албай
Алды-арты бийик аскадан,
Аскадан аман ала албай
Алдында эли чарчаган,
Армандуу болуп Кожожаш,
Ажырап асыл бегинен
Алганы зарлап какшаган,
Өкүнүч менен ушундай
Өтүптүр нечен зарланган,
Ааламда эч ким болбойт го
Армандуу ишке барбаган.
Калтырбай кылып казатты
Кандарга нечен чаң салган,
Кан Манас уулу Семетей
Кайып бир болгон жалгандан,
Карманбай бакты-дөөлөттөн
Кадимтен тирүү ким калган,
Кутулуп эч ким калбайт го,
Кудурет башка салгандан!
Алла-таала жараткан
Ар түрлүү кылып адамды,
Көрдүнөрбү адамзат
Өлбөй тирүү калганды,
Ажал чиркин койбоду,
Алдуу-күчтүү балбанды,
Же болбосо койбоду

Карымын десе чалдарды,
Же болбосо койбоду
Жашмын – десе балдарды,
Айланып ажал жеткенде
Кыбыраарга ал барбы?!
Куран окуп маш кылып
Молдолор өткөн дүйнөдөн,
Комузга колун ойноккон
Жорголор өткөн дүйнөдөн,
Өз билгенин өмүрү
Койбогон өткөн дүйнөдөн,
Кыдырып ичип оокатка
Тойбогон өткөн дүйнөдөн,
Селдесин башка чалынып,
Бир кудаага жалынып,
Эсенсизби таксыр – деп,
Эл ичине таанылып,
Аса таяк колго алып
Эшендер өткөн дүйнөдөн,
Тагдырдан алыс кете албай,
Максатына жете албай,
Башына түшкөн турмуштун
Түйүнүн эч бир чече албай,
Армандуу болуп өмүрү
Аманат жандан кече албай,
Умтулган менен илгери
Кадамдап басып өтө албай,
Кайгы тартып биз өңдүү
Нечендер өткөн дүйнөдөн!
Күнү-түнү кыдырып,
Куурайдын башы сыдырып,
Колуна тийсе бир нерсе
Көнүлүн мыктап тындырып,

Жигин таппай шашылып
Жиликтин сөөгүн сындырып,
Союп салса түнүндө
Күндүзүндө бышырып,
Бирөө көрүп коёт – деп
Ары-бери шашылып,
Казанга салган эт болсо
Быпса экен – деп, ашыгып,
Арамдан таап эт жеген
Уурулар өткөн дүйнөдөн.
Бирөөнүн акын жебеген,
Сен ким элең дебеген,
Жамандык менен иши жок,
Сооптун жолун издеген,
Кыянаттык кылбаган,
Бир жолунан чыкпаган,
Улуу адам сөз айтса
Кулак салып тыңдаган,
Арамдыкты ойлобой
Тууралар өткөн дүйнөдөн.

* * *

Бетине күзгү кармаган,
Жууп, чачын тараган,
Абдан кооз болсом – деп
Ак бетмайын калаган,
Ак жууп таза кийинген.
Аста басып керилген,
Калтар сындуу, кара чач,
Турна моюн, чийме каш,
Сүйлөөр сөздөн эринген,
Укурук моюн, узун чач,

Улар моюн, керме каш,
Бурала басып керилген,
Менин жарым болсо – деп,
Нечен жигит берилген,
Сүрөткө тартып койгондой
Сулуулар өткөн дүйнөдөн.

* * *

Төрт түлүгү мал болуп,
Жегени казы-жал болуп,
Суусаганда ичкени
Шекер-шербет, бал болуп,
Эмне десе колунда
Бардык нерсе бар болуп,
Кыз-келини көчкөндө
Жетегинде нар болуп,
Батпай малы жер сууга
Байлар өткөн дүйнөдөн!
Беш күндүк жалган дүйнөдөн
Улуу-кичүү баары өткөн,
Жарыкчылык дүйнөдөн
Жаман-жакшы тең өткөн
Баш-аягы тополоң
Боло келген дүйнөдө,
Бирден өтүп бирөөгө
Кала келген дүйнөдө,
Оомал-төкмөл дүнүйө
Ошол үчүн аталган,
Бакты баштан кетти эле,
Чыгып калдык катардан,
Ачылар болсо бешене
Барабыз кайта сапардан.

Курбу-курдаш ичине
Кубанып ойноп күлбөдүм,
Ага-тууган ичинде
Аралап ойноп жүрбөдүм,
Арылбай турган шор экен
Азабын тарттым түрмөнүн.
Ак кагазга кат жазып,
Айткым келет дартымды,
Аман-эсен көрөмбү
Ага-тууган жалпыңды!

АТАБЫЗ ТҮРК ЧЫҢГЫЗХАН

Кара калк сизге кызматчы,
Кан соргучту ыктатты.
Бербей чыгым, тынч жатты,
Байларды айдап жиберип,
Бечара кылган кызматты,
Большевик журтка болушуп,
Манаптын сөөгүн сыздатты,
Билип ал жарды баркыңды,
Байлардан алгын дартыңды.
Угулуп турат канча кеп,
Журтту алды большевик,
Жаңы өкүмөт ачылып,
Жарыкка чык! – деп, чакырып,
Кыянат кылган душмандын
Кыйласы кетти атылып,
Таманында байлардын
Жардылар жүргөн басылып,
Падышалык бузулду,
Байлардаң жарды кутулду.

Ар кайсы үйез, обулус,
Ачылды съезд-чогулуш,
Ичибизден жок болду
Илгерки манап чоңубуз,
Коммунист болсо партия
Келди журттун багына,
Окуу-илим үйрөтүп
Элет кыргыз жалпыга,
Советский влассты
Сактап турган Армия.
Кылганы журттун пайдасы,
Кызыл желек байрагы,
Кыйла жоону майтарган
Кызыл Аскер кайраты,
Казынанын канаты
Казак, кыргыз чарбасы.
Атпай казак, кыргыздан
Атабыз түрк Чыңгызкан,
Түп атабыз Түрк болуп
Таралыптыр Кыргыздан.
Атабыз Чыңгыз кан болгон,
Ашкере Чыңгыз жан болгон,
Атышып жоого тийгенде
Агызканы кан болгон,
Чарба менен мал күтүп,
Жоо-жарагы шай болгон.
Анжиян, Ташкент, Маргалан
Аларды сурап кармаган,
Үч-Турпан, Кашкар, Үрүмчү
Урушпай карап, саналган,
Өтүп барат шум дүйнө
Ушулар калбай ажалдан,
Айтып жүрөт Манас – деп,

Аныгын укпай кабардан,
Кудай сүйүп жараткан,
Кулчулугу дин ислам.
Уруятка тырмышкан
Илгерки казах, кыргызы,
Кымыз ичип, эт жеген
Кыла турган жумушу,
Боз үйлүү элек көчмөндүү
Болуп турган ырысы.
Сары-саамал, бал-каймак
Жыргап өскөн май-чайнап,
Короосуна кой батпай,
Кор кылбачы пенденди
Колдоочу өзүн бир Кудай,
Карангыдан чыгарбай
Кас душман болгон Николай.
Элет өскөн алашты
Өкүмүнө каратты,
Кызыл чок кылып чакырып,
Кечигип калса кичине
Кетесин — деп, атылып,
Эмгекти жарды көп көргөн
Эт менен сөөгү жанчылып,
Малды жарды багуучу,
Байдан акы алуучу,
Араң тапкан торпогун
Ражага салуучу,
Табалбаса байкушту
Таяк менен чабуучу,
Койчу келсе талаадан
Байлар коюн санаган,
Кокустан козу жоголсо
Койчуну кокуйлатып сабаган.

ОДОНОРООК БОЛОТ КО ОКУЛБАЙ КАЛСА ЖАНАЗАМ!

Күйүп Кетер асман-жер
Күл кылууга кааласан,
Башта турган турмушту
Байкас кылып карасам,
Ажал жетип Алладан
Келип калса аласан
Одонороок боломбу
Окулбаса жаназам,
Опкоолжуйт жүрөк, кудай ай,
Ошондой ишти санасам.
Курган жаным канетет
Курулса мыйзам тарасаң.
Тозоктон корком ойлонуп,
Тобону толук кылбадык.
Толук көрбөй жыргалды
Тозоктуу жанды кыйнадык,
Белгилүү кулдук бизде жок,
Бенделик кылдык, туйбадык,
Бейилден таптык окшодук
Бейпайлуу жанды кыйнадык,
Бере көр Кудай тилекти,
Бечара бенде ыйладык.
Барбардигер бар кудай
Бербе жанга мунусун,
Бек кыйналттын жанымды,
Бей пайлуу күндө турушум,
Жадыма түрлүү иш кетет,
Жалгыздыгың курусун,
Жатындаш ага-ини жок,
Жалындалат турмушум,

Жогот – деп, айтат душманым
Жок эле кылган кылмышым,
Эч бир жанга бербесин
Эгем таапа мунусун,
Эң кыйналттын жанымды,
Эзилип мында турмушум,
Эсиме түрлүү иш кетет,
Элкимдиги курусун,
Эң эле кыйын иштерди
Элестетет турмушум,
Эстесем менде жок эле
Эч кимге кылган кылмышым.
Абалда тагдыр калемин
Атадан жалгыз тараттын,
Аркада калган бала жок,
Ар кимдин көзүн караттын.
Алсыздык күндө каратып
Ар түрдүү пикир санаттын,
Амири ушу айла жок,
Ар кайсы жакка сандалттын,
Азап берип далайга,
Ак жеринен айдаттын.
Алсыратып турмушка,
Акын кылып сайраттын
Айла табар жери жок,
Аркадай көзүн жайнатып,
Амириң экен, чара жок.
Аркансыз колду байлаттын.
Алсырап турган ушул кез
Акыл кетип, кайратым.
Алып кетсең бул байдон,
Абыдан шорду кайнаттын.

ЖАЛГАНДА ТИРҮҮ КИМ КАЛГАН?!

Мусаалы менен Анийпа
Мурунтан өткөн карлыгы,
Аман-эсен бар бекен
Ага-тууган бардыгы,
Кысталып Манас шер өткөн,
Армандуу болуп Кытайдан
Алманбет, Чубак бек өткөн,
Ар кандай көрүп кордукту
Ар түрдүү мурун эл өткөн.
Кудурет өзүң кечиргин,
Күнөөлөр баштан көп өткөн.
Кытайдын түшүп торуна,
Жети жыл жатып оруна
Байыш көргөн зынданды,
Опасыз ушул жалганда
Зынданды көрбөй ким калды,
Аты баспай алсырап
Курманбек өткөн арманда.
Абалкы өткөн Семетей
Ар кандай кылган казатты,
Кыяздын түшүп колуна,
Күлчоро тарткан азапты.
Карманып оокат дүйнөсүн
Жалганда тирүү ким калган.
Жабыркап келдим айдалып
Жараткан башка сапгандан,
Жалганда жалгыз мен эмес,
Чалынып торго кармалган,
Мендей жандан нечен бар
Бейпайга түшүп айдалган,
Караса мында бири жок

Карманган оокат жайлардан,
Адашкан элден карышмын,
Артын тилеп зарланган.
Кемерин белге бураган,
Кең Кашкарды сураган,
Арманда болуп Бакдөөлөт
Ал дагы тактан кулаган.
Айдалып келген карышмын
Түйшүк тартып зарланып.
Туугандан башы кармалып,
Кан төгүшкөн душмандай
Калмакты карай айдалып,
Карыптык түшүп башына
Саринжи жалгыз байланып,
Ажырап, азып бегинен
Акбермет калган зарланып,
Алганы үчүн Саринжи
Азыраак тарткан азапты,
Жараткан берип тилегин
Каапырга салган мазакты,
Карматкан каршы душманга
Саринжи салган азапты.
Азабың, бактың аралаш
Армандуу дуйнө ушундай,
Адашса бакты-дөөлөтүң
Айланып качкан кушундай.
Саринжидей туткундан
Саламат элге кайтамбы,
Сагынган ага-иниге
Саламымды айтамбы,
Алла берип тилекти
Азаттык жолду басамбы.
Асылдан болот өгөөсүн

Ала албай тажаал колунан,
Алты жыгач жатып эр Төштүк
Адашкан элдин тобунан,
Ажырап калган сүйгөнү
Айласынын жогунан,
Алладан келсе тарткылык
Адамдын келбейт колунан,
Адашкан мен да кайтармын
Ага-тууган тобунан,
Армандуу болмок, соо болмок
Ар жигиттин жолунан,
Азаттык берсе ар качан
Алланын келет колунан.

* * *

Ардактуу Жибек сулууну
Алам – деп, элден жөнөгөн,
Алдынан тоскон душмандан
Арманда өлгөн Төлөгөн.

* * *

Кетирсе баштан кемчилик
Жеринен мендей азпайбы,
Бактысы баштан тайбаса
Басынып күлүк аксайбы,
Байланып жүргөн кезинде
Башыңдан дөөлөт качпайбы,
Санаадан кетпейт өскөн жер,
Сагынып, жаздым арманды,
Жетишсе кеги адамга
Жеңилтип калем тартпайбы,

Ак кагазга азыраак
Айтып жаздым алымды,
Айдалып келип алыска,
Армандуу болгон чагымды,
Өнүп-өскөн өз жерим
Өзөккө салат жалынды,
Кайрылып көрөр бекенмин
Кадырлуу тууган баарыңды!
Башта турган убайдын
Бардыгын ойлоп мунайдым,
Бардык жанга себепкер
Пендеси болсо кудайдын,
Урматын көрбөй мен келдим
Опасыз дүйнө бул жайдын,
Өзүңдөн башка жараткан
Өтүнүп кимден сураймын!

* * *

Мусаапыр менен мундуунун
Мууну бошоп бөгүлүп,
Капада калды калайык
Кабыргасы сөгүлүп,
Элинен азган мен шордуу
Көзүнүн жашы төгүлүп.

* * *

Ала карлуу тоосу бар,
Аппак тунук суулары
Ар коктудан кошулар,
Кырка тартып теп-тегиз

Тоолору типтик сайылган,
Кар жааганда из чалып
Мергендери жайылган,
Каргылуу тайган, куш салып,
Кайкыдан тосуп, түлкү алган,
Карагай токой-черлерден
Карышкыр, илбирс, аюу алган.
Өтөгү айдоо дан берген,
Аркары качып бел-белден,
Жайдын мезгил күнүндө
Сыдырым шамал жел берген.
Бак-дарак өсүп дүнгүрөп,
Дыйканы эрте күтүнүп,
Конур салкын күз менен
Кыш камын алган бүтүрүп,
Жатчу эле биздин кайран эл,
Жанга жайлуу кайран жер.
Ошол элден бөлүнүп,
Опосуз дүйнө көрүнүп,
Кол-бутум жипсиз байланып,
Түрмөдө жатам жай алып.
Мекеме болду биздерге
Өкүмөттүн түрмөсү,
Түн киргенде уктатпайт
Кантала менен бүргөсү.
Бекилүү кулпу-бек кишен
Береги подполь там болсо,
Бергени үч маал жесин – деп,
Беш жүз грамм нан болсо,
Крупасын жедик граммдап,
Эси жоктор семирди
Эт жегенсип килендеп,

Камердин кара бийигин,
Кадырлап берет ичкин – деп,
Капустанын чиригин.

* * *

Туугандан кеттим кантейин
Турмушка колум байланып,
Көрүшпөй кеттим эл менен
Көз көргүз жерге айдалып,
Башына келет бул турмуш
Байкасам нечен кыраандын,
Капшытында олтурам
Каптаган толкун кыяндын.
Түнөк кылып түрмөнү
Түшүрдүм алтын башымды,
Өткөрөмбү кудурет
Ойноп-күлчүү жашымды!
Кайда болсо көрөрмүн
Таалайыма жазганын,
Унутулар күн барбы
Ушул өңдүү азганым.
Актанбаймын Аллага
Кетирдим күнөө бир кезде,
Ойлоп-ойлоп олтурсам
Ошолордун баары эсте.
Туткунда турган боолуу куш
Айланып туурга конобу,
Алла салса күйгүм жок,
Абалым бүгүн бул болду,
Турамын түрмө тамында,
Терезе темир торунда,
Аргасыз жаткан түрмөдө

А дагы менин шорум да.
Эркинче басып кетишке
Эркиндик жок колумда,
Айланып барсам алганга
А дагы мага сонун да,
Канчалык жакын болсо да
Карабайт экен мындайда,
Калемдин болуп жазуусу
Кайтып кетчүү күн кайда.
Тар көпүрө, тайгак жол
Тарткан жок жалгыз бир мени,
Тарттыруу үчүн ушуну
Тарткылык айдап үндөдү,
Адам кылат адамга
Ак жеринен күйгөндү,
Арты болсун кайырлуу
Алымды эч ким билбеди.
Кайгырбайлы Аллага
Калемде бардыр чийгени,
Асып ырчы болду – деп,
Айып көрбө калайык,
Акылды турмуш кысканда
Айтууга болду ылайык.

СҮРГҮНДӨГҮ АРМАНДАР

Баштан тайса дөөлөтү
Падыша түшөт тагынан,
Ар бир иштин белгиси
Азамат эрдин багынан,
Амандыгын тилесин
Айрылса жигит малынан,

Ал үчүн кайгы жебесин,
Артык эмес жанынан,
Кар болот мээнет чырмаса
Кайраттуу нечен кабылан,
Айырбасын кудайым
Акыры диндин сабынан.
Миң тогуз жүз жыйырма
Тогузунчу жылында
Манаптар – деп, айдалып,
Маалим болдук кылымга.
Кимди кимдер аясын
Кирип келсе кыйрына.
Буйрук менен кез болдук
Бул өндөнгөн кыйынга.
Карманган-туткан буюмдан
Калбады бирөө ырымга.
Кантебиз Алла жазганын
Калемде жазган чыгымга.
Конфисковать этүүгө
Комиссия шайланып,
Атымды уккан душмандар
Ан үчүн көөнү жайланып,
Үйгө келди бир топ жан
Үркөрдөй болуп айланып,
Турдук куп – деп, айла жок
Турмушка кол байланып,
Арзымды угар киши жок
Аа Кудайлап зарланып,
Өкүмү Совет уважип
Өлө албадык арданып,
Копшогондой малды алып,
Короосу менен тамды алып,
Комиссия биз үчүн

Келген экен камданып,
Ал күнү ажал жогунан
Арандан зорго жан калып,
Аны укканда душмандар
Абыдан көөнү жайланып,
Айрылып ага-туугандан
Алыска кеттик айдалып.
Кол кармашып ага-ини
Коштошуп чыктык өзүндөн,
Кош, аман бол! – дегенде
Козголду жаштар көзүмдөн.
Уялуу жыгач, урматтуу эл
Уктасам кетпейт түшүмдөн
Санаалаш курбу курдашты
Санаса жүрөк эзилген,
Эл ичинде жүргөндө
Эркелеп жигит эсирген.
Кайырлуу кыл кудурет
Каталык өтсө өзүмдөн.
Өткөндөр да көтөргөн
Оор-жеңил салмагын,
Алым начар, медет кыл
Азирет Аалы балбаным,
Ар жалгыздык башымда
Алсыраттың дарманым.
Санап туруп малды алып,
Салынуу сарай тамды алып,
Өкүмөттүн колуна
Өтүп кетти жамдалып.
Катын бала жөө кетип
Карыштык көрүп сандалып,
Көнүлдү бузат козголтуп,
Көргөн адам таң калып.

Бай-манап – деп, айдалып,
Бадубатка жалданып,
Жаман катын, жаш бала
Жабырлык көрүп сандалып.
Оокат кылып, мал багып,
Отун албай, жан багып,
Ат токунуп мингенден
Айбыкчуу белек арданып!
Көргөзсө кудай ар ишти
Көтөрөт алсыз пенделик.
Ала-Тоо калды көрүнүп,
Ансайын көңүл бөлүнүп.
Буркурап ыйлап кыз калды
Бурчактап жашы төгүлүп.
Базардан чыгып топтошуп,
Баса түшүп коштошуп,
Байкуш эл калды кантейин
Бакырып ыйлап боздошуп,
Калк ичинде курбулар
Калды бекен жоктошуп,
Ак туйгун торго чалынса
Айланалбай талпынган.
Алсыздык түшүп башыма
Азып чыктым калкымдан.
Кейишим тартып мен үчүн
Келүүчүн барбы артымдан,
Талабым сенден кудурет
Тайдырбагын баркымдан,
Ажыраттың Кудайым
Ат-башы, Нарын алтындан,
Айланып тузун буюрабы?
Ага-тууган жалпындан.
Аркалаарга ага жок,

Абалкыдай жүрүүгө
Ат-Башы, Нарын калаа жок.
Санаа күлүк, изи жок,
Сабылсам элдин иши жок,
Калкынан азган пенденин
Кадырын билер киши жок.
Адамдын түшсө оюна
Акылы айран, ичи чок.
Ала-Тоо калды алыста,
Амалым жок барышка,
Көбүнчө салам айтамын
Көргөн-билген таанышка,
Арганча болдук ынтызар
Калктан кабар алышка,
Кандай күндөр кез келет
Биз кайтып элге барышка,
Ийри-түздү ылгоочу
Ишибиз турат калыста,
Арманы барбы адамдын
Айыптууну кармаса,
Акыйкат кылып өкүмөт
Айыпкерди табышка,
Кааласа кудай биздерди
Кайтып жолго салышка,
Келди нечен айдалып
Кемпир менен абышка,
Ырайым кыл Кудайым
Ынтызарга алышка.
Кетирип ийер жалгаса,
Кеңчилиги кармаса,
Капиталчыл байлардын
Катарына албаса,
Манаптарга чоң себеп

Материал каргаша,
Акыйкат кылып өкүмөт
Айыштууну кармаса,
Арманы барбы пенденин
Андан кийин айдаса,
Кууса жетер көкаяк,
Курчтугуна барбаса,
Колунан келет Советтин
Которуп калем кармаса,
Аргасы барбы пенденин
Аллага канча зарласа,
Ажап эмес Кудайым
Артын өзү жалгаса,
Акты кара кылабы
Айткан сөзүн танбаса,
Аспа бажип наамды
Айтып бизге арнаса
Азаттыкка шол себеп
Алла-Таала жалгаса,
Түбүндө пенде кар болбос
Түз жолунан тайбаса.
Боолук салган чынжырдан,
Үзүлсө чынжыр мезгилдүү
Болжолдуу күнөөм арылган.
Күлүп-ойноп жүргөн чак
Күндө ойлонуп сагынам.
Жана ойлонсом бул кезде
Жакыным кетип жанымдан,
Жамандык башка келгенде
Жат болдумбу баарындан.
Кандай болсо бир өзүн
Кабардар болгун алымдан.

* * *

Кызыл белден кайрылдым,
Кымбаттуу элден айрылдым.
Карасам жүрөк өрттөнүп
Караанын көрүп айылдын.
Суусунан өттүм Нарындын,
Теңсиздик сага таарындым,
Сүйгөнүң турса жаныңда
Кубаты болот алыңдын.
Нарындан чыктык кыйналып,
Нааразы болуп ыйладык.
Көрүнбөй жарым калганча
Көздүн жашын тыйбадык,
Ат-Башы ата бооруна
Алда кандай сыйбадык.
Карып болуп курган баш
Кара жанды кыйнадык.
Туйлай албай түшкөн соң
Туткун болдук колуна,
Анын үчүн өкүмдүн
Айыпталдык жолуна,
Кайтып бизди тарта көр
Ат-Башы ата бооруна.
Ат-Башы калды алыста,
Аргам жок кайра барышка,
Жалынып зарым айтамын
Жараткан кудай калыска.
Дайынсыз дартка жолуктум
Тагдырдан башка чара жок,
Өкүмүн улук кудурет
Өзүңдөн бөлөк паана жок.
Бешөө болду жолдошум,

Периште ишти ондосун,
Бекерге кетип жазыксыз
Бетпак душман онбосун.
Кичи Оттук ичи өрдөдүм,
Кичине тынчтык көрбөдүм.
Ара туучу катындай
Арабада көлбөдүм.
Кара-Үңкүр суусун бойлодум,
Канчалык кыял ойлодум.
Жаш кезимде айдалып,
Жаштыктын буздум ойронун.
Кадыр Алла кудурет
Канакей жардам болгонуң?!
Аштым Долон белинен,
Арманда чыктым элимден,
Аятын байкап окусаң
Аңгеме чыгат кебимден.
Долондун белин жөө ашып,
Өйдө-ылдыйда жөө басып,
Канаты сынган шумкардай
Кайгылуу болдум өң азып.
Эңкейдим аркы бетине,
Элимдин чыктым четине.
Эзилип боорум буралат
Эл-журтум түшсө эсиме.
Алдыңкы Сары-Булактан,
Айрылдым курбу-ынактан,
Алланын иши эң кыйын
Азаптуу дартка чыдаткан.
Мындан ары Жоон-Арык,
Муңумду айтып зарланып.
Мындан бошоп эсен-соо
Мен барамбы айланып,

Түштө көрдүм Кочкорду
Түрмөлүп дартым козголду.
Туруктуу журттан айрылып
Түйшүккө кудай кошконбу?!
Калем алып жазамын
Кайрап элдин азабын,
Кайгылуу болуп мен көрдүм
Кара-Коонун базарын,
Капа болго көңүлдүн
Кайгысын кантип басамын.
Аягы Көлдүн Рыбачы
Айткан сөздү тындачы.
Ашык айткан кештердин
Аягын байкап ылгачы.
Амалсыз элден айрылдым
Артын кудай жалгачы.
Капчыгай Орто-Көпүрө
Кайгырам андан өтүүгө.
Кетип барам аргасыз
Анда-санда өкүнө,
Быстровка, Бурулдай,
Бурулдай ичи малга жай,
Көрсөтөөр бекен эл-журтту
Жараткан Алла бир Кудай!
Атаке менен Чымкоргон,
Айдалып мендей ким болгон,
Ар түрдүү кыял ойлонуп
Акылыма жык толгон,
Абайлап учуп өтөрмүн
Алдымда жаткан чоң ордон.
Келдим Чүйдүн ичине,
Кеп айтпадым эч кимге,
Күнү-түнү жол жүрдүк

Кирпик какпай кичине.
Токмоктун келдим шаарына,
Токтолуп жердин баарына.
Калем алып, кат жаздым
Калкымда калган жамыга.
Карааныңды көрсөтпөй
Калаарыңды кыйбадык,
Карыптыктан биз минтип
Кара жанды кыйнадык,
Ат-Башы Нарын бооруна
Алдагандай сыйбадык.
Араба менен калдырап
Айнектей көздөр жалдырап,
Айдалып келдик Бишкекке
Артымда солдат балдырап.
Катын-бала коркушуп,
Карап калат жалдырап,
Карыптык башка түшкөндө
Калат экен алсырап.
Балдары жаш, күнү суук
Бадыботтон түшө албай,
Бар сарамжал колдо жок,
Барктап тамак иче албай,
Мусаапырлык жолунда
Мундуунун сөзү өтө албай,
Ат-Башы менен Нарындан
Ашкере күдөр үзө албай
Тогуз күндө Бишкекке
Токтолдук барып түшмөккө.
Буйрук менен ушинтип
Бурулуп калдык Бишкекке,
Буюруп койгон насибин
Бура тартып ичмекке.

Бишкекке келдик бешимде,
Отурдум бакка кечинде,
Канчалык сонун болсо да
Эл журдум турат эсимде.
Кыргыздын Бишкек борбору,
Бул жерде кедей чондору.
Кыйла эле кылдык аракет
Бошотпойт окшойт болжолу.
Көчө келдик момунтип
Город Фрунзе шаарына.
Көбүнчө салам айтабыз
Көргөн-билген баарына.
Айтарсың салам биз үчүн
Ак сакалдуу карыга.
Жыйырма эки күн токтолуп,
Жылчыксыз айла жок болуп,
Ара күрмө биз кеттик
Айышталбай соттолуп.
Ар ким биздей болбосун,
Алды-аркасын ойлосун,
Азап тарткан пендесин
Алла таала колдосун,
Айырбасын Кудайым
Ар адамдан жолдошун,
Ушинтип кимдер таштасын
Уялуу журт-ордосун,
Кадимден ойноп, өскөн жер
Кантип адам кордосун,
Калкында жүрүп эркинче
Кар болдум деген оңбосун.
Алыс жерден биз келдик
Күнөөлү болуп айдалып,
Катын бала жөө калды,

Карып болуп сандалып,
Кекенген душман калгандыр
Кетти го – деп айдалып.
Туз буйруп калып бул жерде
Туруп калсак байыр алып,
Ага-ини, достордон
Ажырап башы козголгон.
Айдашып келдик Нарындан,
Ажыраштык ошол күн
Ага-ини баарындан,
Боолук салган жабырдан
Болобу күнүм арылган,
Күлүп-ойноп жүргөн чак
Күндө ойлонуп сабылам,
Жабыр тарттым бул күндө
Жакыным четтеп жанымдан,
Жамандык башка келгенде
Жат болдумбу баарындан,
Кандай да болсо жараткан
Кабардар бол алымдан!
Узак жолго кетти – деп
Унутуп бизди калбагын,
Урук-тууган сен үчүн
Ушунчалык зарладым,
Кайрат кылып ойлоном
Калың черик арбагын,
Көтөрбөскө чара жок
Кудурет башка салганын,
Алым начар, бир Алла
Артын өзүң жалгагын,
Бешенеде бар болсо
Береринди танбагын,
Тар жолунда турабыз

Тайдырбастан кармагын.
Кайтып жүзүн көрсөм – деп,
Канча-канча зарладым,
Абалтан ойноп бир жүргөн
Ат-Башы, Нарын балдарын,
Карыя деп аталган
Касиеттүү чалдарын,
Көрбөй калсам эл-журтту
Көтөрүлөр арманым,
Айырды кудай бат эле
Алланын көрчү парманын,
Кезеги келсе кимдердин
Кетирбейт турмуш дарманын,
Адал пейил ага-ини
Тетири айтып кеп кылба
Тентип жүргөн таалайым,
Алла таала медет кыл
Ар пенденин алына.
Карыптык башка түшкөндө
Айткым келди жарыя.
Айдалып келди бир нече
Ак сакалдуу карыя,
Кенештердин өкүмү
Кеңчилдик кылар алыма,
Кетирер деген үмүт бар
Кечүү болуп дарыя.
Жыйырма күн токтолуп,
Жылчыксыз айла жок болуп,
Ара-күрмө биз кеттик
Айыпталбай соттолуп,
Олтурдук келип поюзга
Он эки, он үч топ болуп,
Кечки саат ондордо

Кетти поюз октолуп,
Көрбөйбүз эми элди – деп,
Көңүлдө кайгы топтолуп,
Жалгыздык башка түшкөндөн
Жалындап жүрөк от болул,
Кызыл өндөр боз болуп,
Кыйла дарттар козголуп,
Кылганы кайрат дин үчүн
Кыяматтык дос болуп,
Санаага түшсө көп пикир
Сабырыбыз суз болуп,
Ийри санаа азамат
Ичинде калды куш болуп.
Ойноп-күлүп жүргөн чак
Ойдон кетпейт эскирип,
Ойлонуп жатсам таң атпайт
Ого бетер кеч кирип,
Мусапырлык жолунда
Мундуулар ыйлайт эчкирип.
Бакытсыздык бир нөөмөт
Башында турат байкачы,
Пайгамбар көргөн биз эмес,
Байсалдуу болсун аркасы,
Келтирди мындай турмушка
Кедейдин тийип балкасы,
Кең дүйнөнү тар кылган
Кесирлүү байдын заңкасы
Тиер бекен биздерге
Адөөлөт Совет аркасы.
Алыстап кетип баратам
Ак калпак кыргыз калкымдан,
Адашып кетип баратам
Ага-ини, тууган жалпыңдан.

Түнү менен он күнү
Түгөтө албай эригип,
От араба мингенден
Ошончолук зеригип,
Убайымсыз тынч жатып
Уктай албай керилип,
Кандай күндөр болот? – деп,
Кайгыга көңүл берилип,
Кайта кетер күн барбы
Карчыга куштай теминип,
Башымдагы азыркы
Балаалуу күндөр жеңилип.
Көрбөгөн адам поюздун
Көп турарын биле албай,
Токтой калса чуркашып,
Түшпө десе тил албай,
Ашыгышта поюзга
Абышка-кемпир мине албай.
Алсыздык башка келди – деп,
Артта калат кире албай,
Карбаластап пашкандан
Кайсы экенин биле албай.
Караңгы түн, жарык жок,
Канча жатсаң таң атпай,
Эмгектүү кемпир-чал келди,
Эл журтунда тим жатпай.
Орунборго жете албай,
От арабада чарчадык,
Атын уккан Тешкен-Тоо
Артта калды канчалык.
Абалкы өткөн күндөрүн
Ар ким айтат тамшанып.
Он күн жүрдүк арада,

Ошончолук санаада,
Оодарылып биз келдик
Орунбор деген калаага.
Каралык түшпөй моюнга
Калдык мынча жалаага,
Бактысыздык күнүмдүк
Башка келсе караба,
Келтирер болсо кудайым
Кезеги көп жана да,
Ак-карабыз ылгалбай
Айдалып келдик арада.
Кайырлуу кылгын артымды,
Калтырдың мынча балаага.
Биринчи мартта биз кеттик
Высылка болуп айдалып,
Кайран эл сени көрөмбү
Кайтып барып айланып,
Кекенген душман калгандыр
Кетти го – деп, кармалып,
Туз насип буйруп бул жерде
Туруп калсак байралып
Керектүү тууган бар болсоң
Келерсиң бирин шайланып.
Тагдырыма кудурет
Талап кылам жалбарып,
Ойлонуп өткөн күндөрдү
Оорубай өңдөр саргайып.
Ойноп-күлүп жүрүүчү
Оюмда теңтуш жай калып,
Аманат жанга ушинтип
Алыс жол болду арасы,
Ыраак келдик – Орунбор
Ырасыя калаасы.

Алсыздык келип башыма
Азып чыктым калкымдан,
Ажыраттын кудурет
Ат-Башы, Нарын алтындан,
Айлантип топо буюрабы
Ага-тууган жалпындан,
Талабым сенде кудурет
Тайдырбагын баркымдан.
Баштан тайса дөөлөт-бак
Баашадан калат алтын так,
Ачып көздү жумганча
Ажырап малдан болдук сап,
Алла ырайым кылбасаң
Алым начар ушул чак.
Өлбөй жүрсөк өмүрлүү
Өзөктөн кеткис болду так.
Кор кылбастан кудайым
Койсо болду деңди сак,
Жалгыз өзүң медеткер
Жаа зулжалал жалгыз ак,
Адөөлөттүү Советсин
Айыптууну өзүң тап.
Кайгыга көңүл басынат,
Кайрат кылсам жазылат.
Акыйкат кылбай өкүмөт
Айыпкер деп асылат.
Башка келген дөөлөттү
Бактысыздык качырат.
Бактын туура келгенде
Байлык кайда жашынат.
Арам эти тартканда
Аксап күлүк басынат.
Жарашса бакты-таалайың

Жарк этип бактың ачылат.
Аракет үчүн мал тапсаң
Андан-мындан кашылап.
Ар ким сүттүү сүрөгүн
Алып жүрсө асырап,
Эп көрбөсө өкүмөт
Ээси кайда жашырат,
Алладан өкүм болгон соң
Ар ким биздей чачылат,
Айдалып келдик алыска
Ага-иниден ажырап,
Атадан туулуп, өскөн жер
Ат-Башы, Нарын асырап,
Ар борумун эске алып
Айткым келет азыраак.
Эртели-кечте эстесем
Эки көзүм чачырап,
Ошол жерге кудайым
Жеткирер бекен батыраак!
Ат-Башы менен Нарындан
Айтайынчы азыраак,
Айта берсем кайран жер
Арманым далай жазылат.
Ак өзөн, Ак-Сай жерди айтам,
Ак үйлүү кыргыз элди айтам,
Ак жеринен кармалып
Ашибке тарткан мени айтам,
Ат-Башы менен Нарынды
Абасы салкын жерди айтам,
Көчмөндүү кыргыз элди айтам
Көпчүлүктөн кысылып
Көйнөктөн аккан терди айтам,
Көргөнсүн журтум Ак-Сайды,

Көк алма жыттуу жерди айтам.
Кадимкидей жайлоого
Көчөөр дүйнө бар бекен,
Ак-Сайды көздөй көч чубап
Өтөр дүйнө бар бекен.
Кайгы баскан көңүлдөр
Өсөр дүйнө бар бекен,
Арашан менен Кынданы
Аралаш көчүп ашуучу,
Ак айыл болуп чатырап,
Ар төрүндө жатуучу,
Аңгеме кылып төшүнөн
Аркарын мерген атуучу,
Көлөкөлөп ак үйдө
Көлпүгүп уктап жатуучу,
Карападай сабаага
Калкылдап кымыз ачуучу,
Таамай жутпай кымызды,
Тамшанып даамын татуучу,
Ачуу экен бүгүн кымыз – деп,
Абдан ичбей качуучу,
Ала-Тоону жердеген
Ар кызыкка батуучу,
Оолукканда аттанып
Ойногон жерим как ушу.
Желбегей басып, чапанчан,
Көйнөк менен дамбалчан,
Көлөштү салып бутуна,
Көңүлдөнүп жүз жуубай
Көк кашка аккан суусуна,
Эсирген экен кайран баш
Дөөлөттүн аккан буусуна.
Түш болсо түндүк тарттырып,

Туурдугун түрүп уктаган,
Ала-килең кызымтал,
Адамдын сөзүн укпаган,
Таза эле туруп ыргалып,
Абага басып чыкпаган,
Баланчанын кымызы,
Ачуу экен – деп, бышбаган,
Кымызым таттуу болсун – деп,
Сабасын кызыл ыштаган.
Колундагы дөөлөткө
Тобо – деп , нысап кылбаган,
Көп адамдар жүрүүчү
Эгем – деп, келме кылбаган,
Абайласам ал кезде
Бизди аябай кесир кыстаган.

* * *

Эл Ак-Сайга чыкканда
Үлүш берип, тай союп.
Эки кочкор төрт койду
Оокаттуураак бай союп,
Үчтөн-төрттөн пар кылып
Чоң табактап эт коюп,
Алда канча тамагы
Артып калчуу эл тоюп,
Кымызын ичип дуулдап,
Кырынан жатчу бут чоюп,
Жайлооң бүтүп күзүндө
Жанаша конуп түзүнө,
Жаңы-Жердин шибери
Бышып калган кезинде,
Көбүргөндүү төрлөргө

Көлөкө түшкөн бешимде,
Балтыркан, ышкын, кымыздык
Баары чыккан төшүндө,
Эстегенде кайран жер
Элеси турат эсимде.
Көк-Булакты эл ашып
Көмкөрүлө көчкөндө,
Жанаша көчүп, бээ байлап
Жайкалган шибер өзөнгө.
Жаннаттан кыйын жыргалын
Жайланып көңүл өскөнгө.
Талаа-Булак, Уланга
Тарап конуп буларга,
Айыл-айыл болушуп,
Өрдөк конгон сууларга.
Тамаша кылсаң кийиги
Даяр турат ууларга,
Тагдырда жазуу бар бекен
Кайрылып сага барууга.
Көрүүгө бүркүт жайылган,
Кежиге менен Арашан,
Кейиш тартмак, жыргамак
Кезек экен карасам,
Келберсип өсүп, өнгөн жер
Кейип бир кетем санасам.
Кадуулап бүркүт жайылган
Кашка суулар адырын,
Бадырайтып мал жайган
Байларга өтөр кадырың.
Кай кайсыны ойлонуп
Калбай бир кетет сабырым.
Көк шиберге үй тиксең
Көркүнө чыгат чатырап,

Көйнөкчөн басып үй тигип,
Келин-кыздар шатырап,
Күн тийгенде суу кирип,
Күкүгү сайрап чакырат.
Торгою чөлдө сайраса,
Тоосунда улар бакырат.
Тотудай мойнун койкойтуп
Тоодагы түздө топтолсо,
Тотудай жүнүн кулпунтуп
Токоюн кыргоол оттосо,
Колотун коён боктосо,
Козголуп өзү койбосо,
Ошол өндүү жеримден
Өкүмөт айдап козгосо,
Береби кудай тилекти
Бечара карып боздосо,
Эриккен көнүл басылбайт
Экинчи кайтып кошбосо,
Айып көрбө ага-ини
Адашкан журтун козгосо,
Айланып барсам журтума
Алдымдан шамал тозбосо.
Адырдан бөрү, түлкү алган,
Аңчылар кармап мүлк алган.
Кудай кылса чара жок,
Кутулуп мындан ким калган,
Мал-мүлкүнөн ажырап,
Мусапыр болуп тим калган.
Оодардың ошол жеримден
Опасыз экен шум жалган,
Алым начар өзүң бил
Азирети Аалы шер балбан!
Өзөндүү булак сазы бар,

Өрдөгү менен казы бар,
Агала шумкар куш салып,
Алып алчу массы бар.
Аралап ойноп жүргөндө
Адамдын көөнү ачылар,
Аралаш ойноп бир жүрсөк
Ар кандай капаң жазылар,
Алла таала кылган соң
Ар ким биздей чачылар.
Алсыратат турмуш дарманың.
Адал го пейлиң танбагын,
Ага мен ардык кылбаймын,
Акылга туура ылгаймын.
Ага-ини сени эске алып
Аның үчүн ырдаймын.
Узак жолго чыкты – деп,
Унутуп бизди калбагын.
Урук-тууган сен үчүн
Ушунчалык зарлаймын,
Кайрат кылдым ойлонуп
Калың черик арбагын,
Алым начар Кудайым
Артын өзүң жалгагын.
Бешенемде бар болсо
Береринди танбагын.
Кайтып жүзүн көрсөм – деп,
Канча-канча зарладым,
Кандай адам кааласын
Калкынан асып калганын.
Ар бир ишке Алладан
Талабы болуп пенденин,
Тар жолунда турабыз,
Тайдырбастан жалгагын.

Абалтан ойноп, бир жүргөн
Ат-Башы, Нарын балдары,
Карыя – деп, атанган
Касиеттүү чалдары.
Көрбөй калсак жүзүндү
Көп калар ичте арманым,
Көп зарланттың кантейин
Көрөрбүз Алла салганын,
Көкүрөктө ага-ини,
Алал пенде танбагын.
Ошончолук болду – деп,
Унутуп бизди калбагын.
Көздү ачып-жумганча
Көрөбүз Алла салганын,
Айлантип себеп кылууга
Амири болсун Алланын.
Экинчи жүзүн көрсөм – деп,
Эл үчүн ага зарладым,
Амандыгын тилеймин
Ага-тууган калгандын.
Балалыктын зарпы үчүн
Баркына жетпей дүйнөнүн,
Азыр жүрөм айдалып,
Ак жеринен күйгөмүн,
Башка келди кудурет
Бактысыздык үйдөмүн.
Калем алып колума,
Капалык түшүп оюма,
Муңдуу болуп чыкканмын
Мусапырлык жолуна,
Чоморулуп капталдым
Өкүмөттүн торуна,
Туйлай албай, түшкөн соң

Туткун болуп колуна.
Акыйкат кылбай өкүмөт
Айыпталдык жолуна,
Айлантып бизди тартпады
Ат-Башы, Нарын бооруна.
Алла таала медет кыл
Ар пенденин алына,
Ага-ини сенден ажырап
Жабырлык келди жаныма.
Жакшы күндө бир жүргөн
Жашы менен карыга.
Атымды сатам зарланып
Ага-тууган баарына.
Кайырма суудан сонону
Карчыга салган илдирет,
Капк ичинде курбунун
Кадыры бүгүн билинет.
Туура келсе тарткылык
Туйгун торго чалынат.
Мусапырлык жолунда
Мунумду айтсам ким угат.
Ат-Башы, Нарын атагың,
Алыста калдың, капамын,
Өз журттумдан ажырап,
Орунбордо жатамын.
Туулуп өнүп, өскөн жер
Тузунду качан татамын.
Турагым элең колдой көр
Арбагы Черик атанын,
Айланайын Ат-Башы
Адамдын баарын ачарым,
Калк ичине мен барып
Капамды качан жазамын?

Экинчи кайтып жүзүндү
Көрөбүзбү эми биз,
Ойлосок түшкө кирбейби
Ошол өңдүү жерибиз!
Жайлообуз Аксай жер калды,
Жайнаган малы төр калды,
Жардысы байдай чиренген
Жалпы черик эл калды,
Кара тоосу карк алтын
Касиеттүү кен калды.
Карысын жашы сыйлаган
Калың черик эл калды.
Ордолуу журттан айрылып,
Орунборду жай кылып,
Кадыр Алла жолундан
Калганым бардыр тайгылып,
Калк ичинде курбудан
Каламынбы айрылып,
Кайырлуу кыл кудурет
Калканды сурайм кайрылып,
Агызамын көздөн жаш
Аллага ыйлап зар кылып,
Кудай таала пенденин
Койбос деймин кар кылып,
Жараткандын эрки бар
Жадында жокту бар кылып,
Ажап эмес Кудайым
Азаттык жолун шар кылып,
Эл ичине барарбыз
Эсен-аман кайрылып,
Калемден кеткен иш болсо
Кандай кылам кайгырып.
Аркырап шамал үзүлбөс

Адырлуу тегиз жердемин,
Ар убак кетпейт эсимден
Ага-тууган эрмегим,
Оюмдан күн-түн чыкпады
Ойноп-күлгөн жерлерим,
Аз болбоду, көп болду
Ажырап элден келгеним.
Оюмдан чыкпайт ойлонтуп
Туулуп бир өскөн жергеси,
Алсыздык түшсө башыңа
Айтылат ойдо термеси,
Таалайга бүткөн шор болсо
Тартат ко адам пендеси,
Таланттуу кай бир адамдын
Оозунан түшпөйт келмеси,
Ала-Тоо алыс бел калды,
Ат-Башы, Нарын жер калды,
Атадан туулуп бирге өскөн
Ага-тууган эл калды.
Барган жерим Орунбор
Маңдайымда калың шор.
Сандалттырдың мынчалык
Саясаттын темир тор,
Сапар бастым алыс жол,
Зарланттырган мына ошол,
Ак жүзүңдү көргөнчө
Алыста калган аман бол!
Талабына жеткирбей
Тарттырды түрлүү убайым,
Алыста калган ага-ини
Амандыгын сурайын.
Жараттың жоктон бар кылып
Жардам бол жалгыз кудайым!

Акыл менен ким билет
Аселде тагдыр болжолун,
Аралап элдин ичинде
Жүрбөдүм – деп, ойлодум,
Катарында курбунун
Күлбөдүм – деп ойлодум,
Эркелеп элдин ичинде
Эриктүү жигит ойногон.
Эзилип кайда жатабыз
Эмгектүү жигит ойлогун!
Калк ичинде курбунун
Катарында болбодум,
Капкайдагы көңүлдүн
Капалыгын жойбодум,
Кантейин Алла тагдырын,
Капаста жатып шордодум,
Айланайын кудурет
Артын өзүң ондогун,
Ар бир жерге зарлантып
Алсыздарды койбогун!
Ак кагазга кат жазып
Айткым келди дартымды,
Аман-эсен көрөмбү
Ага-тууган жалпыңды,
Сактаса чирип дат албайт
Салмагы оор алтынды,
Өкүнгөн менен таппайсың
Өтүп кеткен салтыңды,
Бошонбой торго чалынып
Боолуу боз куш талпыңды,
Эл ичинде билбепмин
Эркинчилик баркыңды,
Оодарып баштан мээнетти

Ондочу Кудай артымды!
Кенештердин өкүмү
Кеңчилик кылар баарына,
Кетирер деген үмүт бар
Кечүү болуп дарыя,
Кетирип ийер жалгаса,
Кеңчилиги кармаса,
Кенештердин өкүмү
Кеңчилигин танбаса,
Кууса жетер көк аяк
Курчтугуна барбаса,
Контур деген эсепке
Күнөөсүздү албаса,
Колунан келет Советтин
Которуп калем кармаса,
Кайтарат деген үмүт бар.
Катаа болуп калбаса,
Кандай күндөр болот – деп,
Кайгыга көңүл далбаса.

БААРЫ ӨЗҮНДҮН КОЛУНДА!

Колундан келет дүйнөнү
Оодарылтып жок кылсаң,
Агып жаткан дарыяны
Өз эркинде от кылсаң,
Тиленип турат өзүндөн
Түрмөдө турган түрлүү жан,
Камап койсо чыгарбай
Кантээр экен мусулман.
Абасы жакпай, дарт болуп
Ар бенден турат кысылып,

Каралатпай жок жерден,
Калыстыгың ушунда,
Жараткансың бар элди
Жок жеринен бар кылып.
Өкүмөткө карматтын
Бүткөн боюм дал кылып,
Түрмөдөгү мусулман
Тилеп турат зар кылып.
Алың келет жиберсең
Үй-үйүнө бардырып,
Карып болуп турабыз
Кайрат кетип каңгырып,
Катын-бала, эл-журтка
Кайра кош, кудай, жам кылып!
Кадыр Алла Кудайсын,
Катын менен балаң жок.
Баары жоктон жудасың,
Мусулманды кар кылып,
Бул күнгө салып турасың
Жакшылык менен жамандык.
Колундан келет, кыласың,
Мустажап кылар бекенсин
Мусаапырдын дубасын.
Кечире көр кудайым,
Мурунку өткөн катамы,
Мусаапырлык жолунда
Буйруган тузун таталы,
Саргартпай чыгар, жасаган,
Санаада турган капаны.
Кайрылтып көрсөт кудайым,
Катын-бала чаканы.
Азирети Адам атаны
Топурактан жараттын

Турган жалган дүйнөгө
Тукумдарын тараттың,
Аким кылып ичинен
Анын көзун караттың,
Ак жеринен айдатып
Ар санааны санаттың
Айдаттырып көп элди
Акыйкатсыз кыйналттың,
Оору берип кай бирөөн
Азоо тайдай туйлаттың,
Азырынча кыргызга
Азап берип, кыйналттың
Каршы чыккан өзүнө
Кай бир элди куураттың
Кай бир түрлүү момунга
Кайгы берип ыйлаттың
Жараткансың баарыны
Он сегиз миң ааламды,
Жеткирүүчү өзүңсүн
Пайда менен залалды,
Бар мусулман кар болду
Тийгизгин, Кудай паананды,
Жараткан соң башында
Жакшы менен жаманды,
Кай-манап – деп, айдалып
Мал мүлктөрү таланды,
Жазгансынбы тагдырда
Так ушундай заманды,
Каалашындай эрк бердин
Өзүнө каршы турганга,
Ар бир пенден кыйналды
Амал кылган куранга,
Алып келип салдырдың

Ачыгы жок зынданга,
Азап берип ар качан
Антип Кудай туруп алба,
Азабыңа кысаз бер,
Алпаргын Кудай, жыргалга.
Ал кыса анык минал – деп
Өз досуң айткан кадис бар,
Адилдик кылгын бир өзүң,
Арам менен ак иш бар.
Ар пенден турат зарлаган
Даргейиңе кылып зар,
Кабыл кылып тилегин,
Кар кылбай элди бат чыгар?!
Арты жакшы болот – деп,
Ак жеринен куураган,
Өзүң кабар кылгансың
Калем шарип курандан,
Кайгылантып айрыдың
Катын-бала туугандан,
Кабыл кылып тилекти
Калас кылгын зындандан!
Айдалып чыктым элимден,
Ат-Башы, Нарын жеримден,
Сабылган сапар жолунда
Сактагын кудай өлүмдөн,
Саргайып турат көп адам
Санаасы түрлүү бөлүнгөн.
Айлантып кызып бу турмуш
Арылбай турат көңүлдөн,
Айыпкер болуп кармалдык
Анык эмес, төгүндөн.
Ак киши кара болбойт – деп,
Айткансың өзүң куранда,

Азырынча кайгы жеп,
Ар пенден турат кайгыда,
Кайра кош, Кудай, жам кылып,
Катын-бала, тууганга,
Куткара көр саргайтпай,
Как ушинтип турганда.

НУСКА СӨЗДӨР

Туулуп-өсүп бир жүргөн
Тууганды биле сыйлайлы,
Томуктай баштан жан кетсе
Топурак ээлейт турбайбы.
Кадыры жердин экен – деп,
Калдайтып малды жыйбайлы,
Кайран баштан жан кетсе
Кара жер ээлейт турбайбы.
Алтынды жыйнап нетемин,
Артыма таштап кетемин,
Агайын жакшы билесиң
Айтпаймын сөздүн бекерин.
Акыры ойлоп түшүнгүн
Ажалдын чындык экенин.
Күмүштү жыйнап нетемин,
Күн көрбөс жакка кетемин.
Көнүлгө тийчү сөз айтпа
Көрдүнбү сөздүн бекерин.
Алактап катуу жүрөбүз,
Ар кимге катуу тиебиз,
Аңдып турат шум ажал
Аны кайдан билебиз.
Таалайы келген жигитке

Талаадан алтын табылат.
Тайыган күнү сыймыгы
Татыксыз ишке кабылат.
Колундан келип турганда
Корккондор айтат кошомат,
Колундан бийлик кеткенде
Бергенин доолап дос алат.
Арааның жүрүп турганда
Ар жерден келип дос болот,
Аз күндүк кырсык басканда
Агайын-тууган кас болот.

ЖЕР-СУУНУ ЭСТӨӨ

Кара-Суу менен Белтепши
Канатташ конуп эл текши,
Эсирткен ошол күндөрдү
Экинчи кудай бербеспи,
Калк жайлоочу Чырмашты,
Кайгырдым ойлоп сырдашты.
Кайрылып көрөр күн барбы
Калк ичинде курдашты.
Тапсаң сүйкүм сылыкты.
Арпанын башы Коргон-Таш,
Аягы Ангел, Отоо -Таш
Ай сайын жыргап жүргөндө
Арак ичпей болдум мас,
Айыл сенин тамашаң
Артыкча жыргап онгон жаш.
Бел-Кара-Суу, Ак-Бейит,
Бек самаймын көп кейип,
Өйүз жагы Бурганды,

Өткөрдүм далай жыргалды.
Аргасыз пенде көрбөйбү
Алла таалам кылганды,
Ажалга жакын бел байлап
Акка моюн сунганды,
Артымда ойлоор кишим жок
Аргасыз болуп турганды,
Атылып кетсем кокустан
Атанын орду кур калды,
Жаратыптыр Кудайым
Жападан-жалгыз бир жанды.
Керүүлөп бүркүт жайылган
Кежиге менен Арашан,
Кейишти тартмак, жыргамак
Кезектүү экен карасам,
Келбесип өнүп-өскөн жер
Кейип кетем санасам,
Эркинче жүрүп ойногон
Эсимден кетпейт тамашан,
Ошол кез көзгө көрүнүп,
Ойлорго түшөм чөмүлүп,
Көркөмдүү өскөн жер калды
Көк жашыл гүлү төгүлүп.
Таш-Ырабат, Ичкени
Такыр эл ашып түшкөнбү,
Тартип менен сыйлашып,
Тамагын бирге ичкени,
Тамашалуу кыз-келин
Оо кокуй, тааныбай калды бизди эми,
Тагдыр насип кылбаса
Тан, бизден күдөр үзгөнбү,
Ошолордун бирөө жок,
Ойлонсом түшкө кирбеди.

Талаа-Булак, Шырыкты
Тапсаң сүйкүм сылыкты.
Тамашалуу жер эле
Таштаттын кыргызчылыкты.
Өзүм көргөн жерлердин
Өйдө-ылдыйы белгилүү,
Падыша кудай колдой көр
Пааналарым болуп сен.
Ажалдуу окко учурап
Айдалып жүрөт нечендер,
Каман-Суу менен Көк-Күмбөз
Шамалыңды сагындым,
Тамашалуу күн көргөн
Заманымды сагындым.
Калак-Таш менен Калчагар
Бийигинди сагындым,
Атчан жүрүп уулаган
Кийигинди сагындым.
Ойноп жүргөн Орто-Сырт
Дайыныңды сагындым,
Дөңгө чыгып олтурган
Айылыңды сагындым,
Ар жылгада жайнаган
Кайыбыңды сагындым,
Эркелеткен энемдей
Кайынымды сагындым,
Кыз оюну бүтпөгөн
Бай ырыңды сагындым,
Келберсиген кең Аксай
Өрөөнүңдү сагындым,
Асманга жакын Ала-Тоо
Ак мөңгүңдү сагындым.
Ар жылгадан бөлүнгөн

Төрлөрүндү сагындым,
Ар чункурда кайнаган
Көлдөрүндү сагындым,
Буркурап жыты гүл ачкан
Чөбүндү сенин сагындым,
Айтып адам болгусуз
Жөнүндү кыйын сагындым.
Ойлонсом оор салмагы
Оодарып түшөт капалык,
Оюндун бүтүп жыргалы
Отузга келип такадык.
Алтымыш жашка жашаган
Атадан калган ырасмы,
Кырк бештен кыя өткөндө
Кыйноодо болсок ыраспы,
Кымбаттуу кайран жыйырма беш
Кыйкырса келбейт кырааты.
Сур лампүк шым-кемсел,
Суусар бөрк башка кийбедик,
Сулуусун тандап жылкынын
Суурултуп күлүк минбедик,
Ошол өңдүү жыргалдан
Он беш жыл дооран сүрбөдүк,
Ар жактын көрүп жыргалын
Алтымыш жашай албадык,
Бер жактын көрүп жыргалын
Беш жашар болуп калбадык,
Унутулбас ушул шор,
Убайым тартып зарладык.
Кара жан турат кейиште,
Каза жетип, күн бүтүп
Караңгы көргө барганда
Келет дейт эки периште.

Медет кылса бир кудай
Мээнет шордон чыгармын,
Жалпы журтту жалгаса
Жакшы кабар угармын,
Саламат эсен болгула
Зарланып мында турамын.
Ар ким айтат билгенин,
Акылга туура келгенин,
Аябаймын көп сөздүн
Алла таала бергенин,
Кызыл тилим барында
Кыйлага кетер эрмегим,
Ылаажы болсо акылы
Ыраазылыгы бенденин,
Эзелтен тагдыр бир чийсе
Арылбайт тарткан эмгегин.
Сагынычтуу баягы
Замандаштын баяны,
Ийри санаа азамат
Ичинде кылар табаны.
Өрүүдө болдум чамалаш,
Качкында болдум аралаш,
Көрсөтөр бекен Кудайым
Көп алыс калды санаалаш.
Маңдайдагы калың шор
Жанаар күндөр бар бекен,
Жаркырап күлүп элиме
Бараар дүйнө бар бекен.
Калың токой чер калды,
Моңолдор, черик эл калды,
Жарашыгы башкача
Жашыл жайлоо төр калды,
Кайрылып барып көрөмбү

Кадимкидей жыргалды.
Жагоолуу алгыр куш калды,
Жароокер келин-кыз калды.
Жабыры түшүп ичиме
Жабыркап жүрөк сыздады.
Сыланып кийген бир кезде
Сүлөөсүн-суусар бөрк калды.
Аргымак минип алкынтып
Айылда жүргөн көрк калды.
Бир кезекте сайрандап
Бийикке чыгып ойнодум,
Ашыктыктын салтына
Азыраак ойноп тойбодум,
Азыр баары жоктугун
Артымды билип ойлодум.
Калем алып колуна
Капалык түштү оюма,
Муңдуу болуп чыккан соң
Мусапырлык жолуна.
Өмүрлүккө капталып
Өкүматтын торуна.
Буйтай албай турабыз
Туткун болуп колуна,
Айлантып бизди тарта көр
Ат-Башы Ата бооруна.
Алла таала медет бер
Ар бенденин алына,
Жамаат сенден айрылып
Жабырлык келди жаныма,
Жакшы күндө бир жүргөн
Жашың менен карыңа,
Айтам салам зарыгып
Ага-тууган баарына.

Жаап көөнү каралап
Жабырлоого шор кылган,
Политический органдын
Подполуна жаткырган,
Үзүп үмүт тирүүлөй
Үй-бүлөдөн жат кылган,
Жазыкты көрдүм турмуштан
Жалганды чындай айттырган.
Көйкөлгөн ыраң шиберге
Ак үйдү тиксе көрк эле.
Айланып ойлоп өткөндү
Алсырап кетем өтө эле.
Ат-Башы сындуу алтын жер
Ак туруп сенден айрылдым,
Өз башыма ээ болбой
Өзөгү ошол кайгымдын,
Алланын ишин карачы
Ак жерден жолдон тайгылдым.
Баралымда бир кезде
Барчын элем үндөгөн,
Бактысыздык башымда
Басынып турам түрмөдөн.

ТҮРМӨДӨН КАТ

Кыйноо тарткан, шор тарткан
Жигиттин болот багынан,
Артымда калган агалар
Аракет кылды абыдан,
Акыйкат кетти сабылып
Мага бир душман барынан,
Айдалып чыгып жөнөдүм

Атактуу Нарын шаарынан,
Менден салам айтып кой
Курдаштарга тааныган.
Токтобой өттүк ошол күн
Шаркыратма, Нарынды,
Кагазга жазам атайын
Капалуу күндөр барыңды,
Агынан күйүп жалганда
Кимге айтайын зарымды.
Караңгыда биз өттүк
Кара-Үнкүр менен Долонду,
Керээли кечке зыркырап
Болот экен бороону,
Астым туюк караңгы
Кудурет өзү билбесе
Билбеймин кандай болорду.
Кыдырып өтүп барыбыз
Сары-Булак, Бекетти,
Сүйлөсөң кишен салам – деп,
Коневойлор бизди кекетти.
Басып өттүк, бир топ жер,
Балыкчы, Кочкор ортонду,
Көз менен көрдүк эринбей
Ортогокой чоң жолду,
Азыраак айтам кагазга
Көргөн, билген, болгонду.
Рыбачы барып токтодук
Түнкү саат бирлерде,
Карыпбыз го биз азыр
Байралбаган бир жерге,
Карыптыгым билинди
Караанын элдин көрсөтпөй,
Кайтарып бизди жүргөндө

Калтырбай жазам кагазга
Капалык бир топ күндөрдү.
Эртеси алып жөнөдү
Эртеңки саат сегизде,
Эчтеке эмес туугандар
Эл менен көргөн кейишке.
Басып өттүм токтобой
Боз-Бекет, Тайгак буларды,
Билбеймин Алла жараткан
Биздерге кандай кыларды,
Аралап өтүп баратам
Быстровка, Токмокту,
Кыргыздын болгон борбору
Фрунзеге токтотту.
Калгандар жалпы аманбы,
Айрылып Тажи чырактан
Абыдан түштү караңгы,
Эгиздеп турса жамандык
Саргайтат экен адамды,
Карасам турмуш башкача,
Кайрылып барбай каламбы,
Жазыксыз жерден сандалтпай
Жасаган тийгис паанаңды.
Барбаймынбы, барамбы
Баарына айтам саламды.
Аныктап көөнүм ишенбейт
Айланып ойлоп заманды,
Айткан менен түгөнбөйт
Ар түрдүү көргөн жапаны.
Алла таала кудурет
Аман кылгын калганды,
Алсырап турам бул кезде
Бергейсин өзүң жардамды!

Дарбазадан чыгардын
Тилегин берип, чанданды,
Боштондук бердин куткарып
Мойнуна өзү алганды,
Боштондук бер бизге да,
Бозортпой, чыгар калганды.
Айдалып келди бул жерге
Атагы чыккан берендер,
Аларга кошуп ушактап
Айтпаса кайдан келем мен,
Ар бир иш болсо өзүндөн
Айтканын уктум калемден!
Баарындан жалгыз бөлүндүм,
Мандайда калың тер экен,
Кайда болсо тарткылык
Баары жоктун баарысы
Чогуу болсо дем экен,
Кайда болсо бул кезде
Кайгы тарткан эл экен,
Капталыптыр көпчүлүк
Катуу аккан сел экен,
Кайгырган менен кантебиз
Калемде жазган кеп экен!
Кайгылуу мунду жазууга
Колумда курч калем бар,
Таттуу тилин сагындым
Таажикем алтын чырактар,
Карыш жандан чыкпаган
Кагылайын ынактар,
Эркелетип өзүңдү
Бир көрүүгө атаң зар,
Кетти – деп, угуп Жакишти
Кең дүйнө болду мага тар,

Азаптуу Таажиге сени угуп
Ан сайын кетти кубат-ал.
Мал менен оокат кылгыдай
Баштагыдай заман жок,
Баарыңды багып алгыдай
Же балтыры каткан адам жок,
Балта чаап, жер айдаар
Баарыңарда чамаң жок,
Аман болсо ага-ини
Айланып ойлоп көөнүм ток,
Кайда болсо жан сактайм,
Өз башымда санаам жок,
Баарысын сага тапшырдым,
Кудурет, өзүңдөн башка паана жок!
Аманат кылдым Кудайга
Алтыным, сени Кадыйым,
Аман кылса Кудайым
Агана тиер жарыгың
Ак жеринен кармалып
Алты айдан ашык саалыдым,
Кутуламбы, кетемби
Биле албаймын аныгың,
Башыңа түштү, билдинби,
Ар түрдүү ишти тааныгың.
Кол арана карашат
Аман болсо Таажигең.
Жана турат жаныңда
Ардактуу Жапар бөбөгүң.
Аман болсо ал дагы
Аркандагы жөлөгүң,
Каршылык көрсөк бирөөдөн
Камчы чабар өнөгүң,
Капалуу болбой оокат кыл,

Кааласа кудай көрөмүн,
Калемде жасса бир Кудай
Каалаган жакка жөнөймүн.
Обачул болбой оокат кыл
Орундуу айткан тууганга,
Оюңа келген калпты айтып
Орунсуз жерден кууланба.
Кандай кылып ийсем – деп,
Кас кишин болот тууганда,
Кадырың журттан үзүлсө
Карабайт киши убалга.
Орунсуз жерден канк этип
Оройлук сөзгө чыйралба,
Олжого түртсө сени да
Учурайсың кууларга,
Убактылуу кеп келсе
Умтулбай карап, туруп алба,
Кейибейсиң ар кимге
Кел бери болсоң тууганга.
Олчоё тартып бастырып
Ойночу жерде көп жүрбө,
Оокатыңды жакшы кыл,
Ошондон башка кеп билбе,
Катын-бала чаканын
Арасына сен кирбе,
Ар түрдүү жаман кеп уксан
Ар дайым сөзгө жеңилбе,
Оор тартып, кеңгиреп
Оокатыңа эринбе.
Карап турсам мен эмес
Калкыбыз кыргыз кармалды,
Кай бирөөлөр зар ыйлап,
Какшап айтып арманды,

Кадыр Алла бир Кудай
Аман кылгын аркамды,
Канткенде киши көтөрбөйт
Калемде кудай кылганды.
Бир ургаачы, бир эркек
Бир атадан экөө элек,
Капаланам артыкча
Картайган атам кантээр – деп,
Ак жеринен кудайдын
Азапка көрчү салышын,
Алыста калды бөлүнүп
Ага-тууган, таанышым,
Арт жагын берсин Кудайым,
Арсар турат бар ишим,
Айланып барып көргүчө
Аял да болсоң, бир тууган
Аман бол Кадый жалгызым,
Намызым бирге куушкан
Атабыз менен туушкан,
Ата ордуна карманган,
Айдалып биздер чыкканда
Азапты тартып сандалган,
Аталашым Жаныш да
Арылбаптыр жанжалдан.
Алла-таала бар Кудай,
Арылтат качан армандан,
Түбүнө чейин былк этпей
Дүйнөнү барбы карманган,
Тирүү турсак көрөрбүз
Бул дооран өткөн чандандан,
Куру калбайт экен карасам
Куда-сөөк, тамырым,
Камакка быйыл түштү – деп,

Кабарын угуп Сарынын,
Кудаанын жазган иши экен
Кубаты кетти алымдын
Байкасам күйөөр кишимди
Катары менен жалмаптыр,
Каралашар сөөгүмдөн
Карасам бирөө капбаптыр,
Калемде Кудай жазганда
Кайгысын мага арнаптыр.
Касал кылып чыгардым
Камакта жаткан мунду айтып,
Кайгыны тартып саргайып
Капалуу болгон күндү айтыш,
Келди турмуш быйыл жыл
Кейитип жанды саргайтып,
Келген элдер жерине
Кетээр күн барбы бат кайтып,
Кеп кылган менен түгөнбөйт,

Кейишти көргөн бүт айтып
Кечирер бекен кудай – деп,
Келгендер турат зар айтып!
Айткан менен түгөнбөйт
Ар түрдүү көргөн жапаны,
Бир кудай өзүң кечиргин
Баштагы өткөн катаны,
Мусапырлык жолунда
Буюрган тузун таталы,
Ажап эмес чыгарса
Ар түрдүү ичте капаны,
Тагдырдын ишин көрөрбүз,
Тобокел кылып жаталы,
Жазганым менен түгөнбөйт

Жабырды, тарткан жапаны.
Февралда кармалып
Бир топ күн жаттык домзакта,
Биринчи мартта айдалып
Жөнөп чыктык бер жакка,
Кайсы бирин айталы
Карып жан тартты көп жапа,
Кайта барар бекенбиз
Касиеттүү жер жакка,
Кайгыдан Кудай куткарып
Кайтар күн барбы эл жакка!¹

---

¹ Китепке топтоштурулган Казыбектин чыгармалары
Казыбек: Ырлар (баш сөзүн жазып, түзгөн С.Мусаев. – Бишкек,
2007. – 463) жыйнагынан алынды.

МАЗМУНУ

НУРМОЛДО

КИРИШМЕ ИРЕТИНДЕГИ КИЧИНЕ СӨЗ	4
НУРМОЛДОНУН ФИЛОСОФИЯЛЫК КӨЗ КАРАШТАРЫ	18

ОТТУУ КУРАК ОБОНДОРУ

ДАВАНГА	30
ЖИГИТКЕ КЫЛДЫҢ ТАМАША	32
ОЙБАЙ	33
ЖАРЖАРЕЙ	35
БИЗ КАРДАР	37
ПАРИЛАР	38

ЗАМАНА ЗАКЫМДАРЫ

ЖОГОЛУП ТАБЫЛГАНДА	39
БАРИК – АКЧА	42
ЭШЕК БОЛГОН ЭШМАТ	43
БАСМАЧЫЛАР ЖЫГАЧЫН	48
АПКЕЛГЕН МЕЧИТ	48
ДУДУКТУН СҮЙЛӨП ИЙИШИ	51
ШАЛДЫН ЖҮГҮРҮП КЕТИШИ	55
АЗИСТИН ААЛАМДЫ КӨРҮШҮ	57
ӨМҮР ЖАНА ӨЛҮМ	58
САНАТ	64
ОЙЛОНЧУ	67
БОЛБОСО	68
ЖАР ЧАКЫРАМ, ЖАРАНДАР	70
ЗАМАНА	81
МЫНДАН ЖҮЗ ЖЫЛ МУРДА ЖАЗЫЛГАН ЫРДЫН ТАБЫЛЫШЫ	100
МОЛДО КЫРГЫЗ МЕДРЕСЕСИНДЕГИ ЫР	108
УЛАМАЛАР МЕНЕН УЧУРАШУВ	109
КАРЫНДАШТАН АЙРЫЛЫП	111
БУРАДАРЛАР МЕНЕН КӨРҮШҮВ	114
ПОЛОТХАНДАЙ КОЛДОБОЙ	119
ДААНЫШМАНДАР	121
ЖАЗЫПТЫР	127

ЖАҢЫ АРЫК КАЛАТ БАЛДАРГА	131
ШҮГҮР КЫЛЫҢ БУГА ДА	134
ӨМҮР КУРАКТАРЫ	135

АЙТЫМДАР

АЗАН ЧАКЫРЫШ АТ КОЮШ АЙТЫМЫ	137
САЛБИЛЕК АЙТЫМЫ	139
СҮМӨЛӨК АЙТЫМЫ	140
НООРУЗ АЙТЫМЫ	142
АЙ ЖАҢЫРГАНДАГЫ АЙТЫМ	144
МАЛ СОЁРДОГУ АЙТЫМ	145
ҮРӨН СЕПКЕНДЕГИ АЙТЫМ	145
КҮН КҮРКҮРӨГӨНДӨГҮ АЙТЫМ	146
ӨТКҮН АЙТЫМЫ	148

НУРМОЛДОНУН НУСКООЛОРУ	148
-------------------------------------	-----

ӨЛӨҢДӨР

ӨЛӨҢ БАШЫ	165
АЛТЫ КЫЗ	165
БУРУШКАН МЕНЕН БАКЫРБЕКТИН	
ТАБЫШМАК АЙТЫШЫ	167
ЧАПКЫРБАЙ МЕНЕН СУКСУРАЙ	171

КИМ ТАБАГАН	176
--------------------------	-----

КОЛТАМГА КОШОКТОР

КУРМАНЖАН ДАТКА ШУМКАР БОЛГОНДОГУ	
КОШОКТОР	185
АЯЛДЫН ЭЛЕ АРЫСТАНЫ	
<i>(Сиңдисинин кошогу)</i>	186
КАНЫКЕЙДЕЙ КАЙНЕНЕМ	
<i>(Чоң келининин кошогу)</i>	187
ХАНЫШАСЫ МИҢ ЖАКТЫН	
<i>(Улуу кызынын кошогу)</i>	188
КЕНЖЕ КЕЛИНИНИН КОШКОНУ	189
АНЖИЯН, КОКОН ОРДОЛОРУНУН АРДАГЫ	
<i>(Небересинин кошогу)</i>	190
ТАҢДАНГАН ААЛАМ ХАНДАРЫ	
<i>(Чебересинин кошогу)</i>	191
ДАТКА АЙЫМ	

<i>(Олуя Нурмолдонун жоктогону)</i>	192
КУРМАНЖАН ДАТКАНЫН КЕЛИНИНИН	
КОШОГУ	194

ЫРЫМ-ЖЫРЫМДАР	198
----------------------------	-----

САНАМЖАН <i>(дастан)</i>	203
--------------------------------	-----

ТҮШҮНДҮРМӨЛӨР	213
----------------------------	-----

БООГАЧЫ

БООГАЧЫ	222
ҮКӨЙ	228
СЕКЕТБАЙ	229
АЛГЫ СӨЗ	229
КҮЙГӨН	264
ҮКӨЙГӨ	294
АЙДАЛГАНДА	294
КҮЙГӨНДӨН	299
БООГАЧЫНЫН СЕКЕТБАЙ ЫРЛАРЫНАН	304
БООГАЧЫНЫН АРМАНЫНАН	309
БООГАЧЫНЫН АРМАНЫ	311
БООГАЧЫНЫН САНАТ ЫРЫНАН	315
КАРАГУЛ	316
БАТА	317
МАЛ СОЙГОНДО	318

КАЗЫБЕК

КАЗЫБЕК	320
КҮЙГӨН	328
КАЛТАР	329
КАЗЫБЕК БЕККЕЛДИНИН	329
КЫZYHA ЖАЗГАН КАТЫ	329
ЖАШТЫК ЖӨНҮНДӨ	330
ӨЗҮ ЖӨНҮНДӨ	334
ЭЛИ – ЖЕРДИН КУСАСЫ	341
ТУУЛГАН ЖЕР КУСАСЫ	357
ЖАЛГЫЗДЫК	365
АБАЙЛАСАМ АТ-БАШЫ	366

ЖАННАТКА ОКШОШ СЫЯГЫҢ	366
ТҮРМӨДӨГҮ АРМАН	376
КАЗАК-КЫРГЫЗ КӨЧМӨНДҮН КАДИМДЕН	
БЕРКИ САЛТЫ УШУ	382
АЗАПТЫ КИМДЕР ТАРТПАГАН	384
КЫРК ПАРС	407
АЛА-ТООНУ САГЫНУУ	411
АТ-БАШЫМ	424
ТААЖЫГҮЛ	427
ТЕРМЕ	428
АР КЫЛ ОЙЛОР	429
АР КИМГЕ НӨӨМӨТ БИР КЕЛЕТ	432
ЖАКШЫ ДА, ЖАМАН КУДАЙДАН	439
КАКШААЛ	443
НУСКА СӨЗДӨР	445
ӨНҮП-ӨСКӨН КАЙРАН ЖЕР	446
АЗЫР ДА ТУРМУШ ОҢОЛСО БИЗ	
ГҮЛКАЙЫРДЫН ГҮЛҮБҮЗ	447
ҮЧ КЕЛТЕБҮК	449
АЛА-ТООЛУУ КЫРГЫЗ	458
ЖАКШЫ-ЖАМАН, КАРЫ-ЖАШ	461
БААРЫ ДА ӨТКӨН ДҮЙНӨДӨН	461
АТАБЫЗ ТҮРК ЧЫҢГЫЗХАН	472
ОДОНОРОК БОЛОТ КО	475
ОКУЛБАЙ КАЛСА ЖАНАЗАМ!	475
ЖАЛГАНДА ТИРҮҮ КИМ КАЛГАН?!	477
СҮРГҮНДӨГҮ АРМАНДАР	483
БААРЫ ӨЗҮНДҮН КОЛУҢДА!	511
НУСКА СӨЗДӨР	515
ЖЕР-СУУНУ ЭСТӨӨ	516
ТҮРМӨДӨН КАТ	522

Адабий-көркөм басылма

«Акындар» сериясы

ЗАЛКАР АКЫНДАР

12-том

**НУРМОЛДО, БООГАЧЫ,
КАЗЫБЕК**

Экинчи басылышы

Чыгышына жооптуу:

А.Акматалиев

Түзгөндөр:

О.Сооронов, К.Ибраимов, М.Көлбаева

Редактору *Акматалиев А.*

Тех. редактору *Жанышбекова А.*

Корректорлор *М. Көлбаева, Келдибекова Ж.*

Компьютердик калыпка салган *Өмүров Б.*

Терүүгө 04.04.16. берилди. Басууга 25.06.16 кол коюлду.
Форматы 84x108¹/₃₂. Көлөмү 33,5 басма табак.
Нускасы 600. Заказ 25.

«Басма-полиграфиялык комплекс «Принт Экспресс» ЖЧК
басмаканасында басылды
Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Профсоюз к. 49.